КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

На правах рукопису

ЯРОВЕНКО ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА

УДК 82. 09 (477) (043.5)

ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА, ЄВГЕНА МАЛАНЮКА ТА ЯРА СЛАВУТИЧА: ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ І РЕГІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС

10.01.01 – українська література

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Науковий керівник:
Михида Сергій Павлович
доктор філологічних наук,
професор

КІРОВОГРАД – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП 4

РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ІСТОРІОГРАФІЯ: РЕГІОНАЛЬНИЙ СКЛАДНИК У ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ 9

1.1. Історіографія персоналізованого літературознавчого дослідження як вагома складова історії літератури 10

1.2. Теоретичні основи та прикладна реалізація літературознавчого краєзнавства 13

1.3. Вивчення творчості Володимира Винниченка, Євгена Маланюка та Яра Славутича: загальнонаціональні тенденції 19

Висновки до Розділу 1 30

РОЗДІЛ 2. ГЕНЕЗА ДОСЛІДЖЕНЬ ЖИТТЄПИСУ Й ХУДОЖНЬОГО ДОРОБКУ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА 31

2.1. Творчість Володимира Винниченка у критичній рецепції сучасників 32

2.2. Становлення винниченкознавства (українська діаспора 50–80-х рр. XX століття) 41

2.3. Материкове винниченкознавство 48

2.3.1. Наукова парадигма осмислення ідейно-естетичних шукань письменника 52

2.3.2. Проблема генології та стильових орієнтирів митця 63

2.4. Кіровоградське винниченкознавство: історико- й теоретико-літературні аспекти 77

Висновки до Розділу 2 91

РОЗДІЛ 3. ІСТОРІОГРАФІЯ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ І ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА 94

3.1. Українська діаспора: суспільно-історичні обставини та художньо-естетичний контекст дослідження феномена Євгена Маланюка 96

3.2. Еволюція материкового маланюкознавства 116

3.3. Євген Маланюк у рецепції літературознавців-краян 139

Висновки до Розділу 3 149

РОЗДІЛ 4. СИМБІОЗ ДІАСПОРНОЇ ТА МАТЕРИКОВОЇ РЕЦЕПЦІЇ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ ЯРА СЛАВУТИЧА 152
4.1. Жанрово-тематичні аспекти діаспорного та материкового дослідження мистецького спадку Яра Славутича 154
4.2. Творча особистість Яра Славутича: кіровоградські літературознавчі-практики 181
Висновки до Розділу 4 193
ВИСНОВКИ 195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 200

ВСТУП

Актуальність теми дисертації. Інтерес до особистості й творчості тих, кого доля, спонукана зародженням та утвердженням тоталітарної дійсності, у XX столітті вивела за рамки материкового літературного процесу, закономірний з огляду на необхідність його реконструкції, заповнення лакун і формування цілісної картини українського словесного мистецтва. Є всі підстави потверджувати історико-літературний бум останньої декади XX – початку XXI століття, супроводжуваний появою студій, присвячених представникам діаспори. Загальноукраїнська значимість беззаперечного факту неминуче корелює із важливістю повернення митця на малу батьківщину, необхідністю відновлення зв'язку крони й коренів. Мотивація літературознавців-краян у зазначеному процесі очевидна й підтверджена науковою практикою. При цьому імпульсом до оприявлення місця й ролі того чи того майстра слова в загальнонаціональному культурному поступі стають і діаспорні літературно-критичні джерела, і відкриті державні архіви, і краєзнавчі розвідки. Разом ці джерела є матеріалом для створення розгорнутих літературних портретів, у яких неодмінно враховується специфіка сучасних методологій, зосереджених на особистості у всій складності її психофізіологічних виявів і творчому доробку митця у всій багатогранності його поетикальних і рецептивних іпостасей.

Розвою літературознавчої науки в царині встановлення відповідного місця в історії літератури будь-кого із письменників, визначення пріоритетів, окреслення поетикальних сфер його творчості сприяє історіографічна практика. Якщо в історичній науці остання є визначальною, то для літературознавства на сьогодні вона, певною мірою, – спорадична. Використання її методики й технологій видається актуальним і оптимальним за наявності обширу літературно-критичного, історико- й теоретико-літературного матеріалу, накопиченого й осмисленого в наукових студіях, і необхідності увиразнити певну сферу

досліджень. Тоді літературознавчо-історіографічна розвідка стає серйозним підґрунтям для розширення й поглиблення наукового дискурсу.

Непроминальними зразками літературознавчих практик, які набули широкого розвою в незалежній Україні, стало вивчення життєвого і творчого шляху В. Винниченка, Є. Маланюка і Яра Славутича. Попри суттєві відмінності, парадигма наукових студій, пов'язаних із цими іменами, має спільну матрицю, в основі якої фактори, що уможливлюють їхнє об'єднання в одному дослідженні.

Передусім – це усвідомленість виїзду за кордон і сумірність емігрантських доль та інтенцій, спрямованих на утвердження національної ідеї й художнього націотворення, що зумовили другий чинник – актуальність їхнього доробку на зорі української незалежності, коли повернення митців набувало символічного звучання. На той час державотворчі маркери їхньої творчості живили науковий діалог між материковими й діаспорними вченими. Вагомим фактором стало також спільне походження письменників, вихідців із Кіровоградщини (Єлисаветград – В. Винниченко, Новоархангельськ Єлисаветградського повіту Херсонської губернії – Є. Маланюк, хутір Жученки Олександрійського повіту Херсонської губернії (нині – Долинський район Кіровоградської області) – Яр Славутич), що додатково стимулювало науковців-краян, які з кінця 80-х років XX ст. активно включилися в реконструкцію й повернення втраченого.

За сприятливих обставин посталої цілісності вітчизняного літературного процесу, коли уможливилася контактна взаємодія літературознавчих студій у діаспорі й на материку на загальноукраїнському, а також на локальному (краєзнавчому) рівнях, актуалізується потреба в систематизації спільних наукових набутків, що й постає провідним завданням історіографії літературознавства, особливо її персоналізованого відгалуження як складника єдиного герменевтичного кола, в якому викристалізовуються творчі постаті суб'єктів дисертації. Відсутність у вітчизняній науці про літературу ґрунтовної праці з цієї проблеми **актуалізує** дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконувалася в рамках тематики кафедри української літератури та журналістики

Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, серед пріоритетних завдань і планів котрої є дослідження й переосмислення творчої спадщини письменників ХХ століття. Тему дисертації узгоджено й затверджено на засіданні вченої ради Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 4 від 28 листопада 2011 року).

Мета дослідження – систематизувати літературознавчі студії, присвячені В. Винниченку, Є. Маланюку та Яру Славутичу, визначити стратегічні напрямки дослідницьких практик і встановити взаємозв'язок між регіональними й загальнонаціональними тенденціями вивчення їхньої творчості.

Досягнення мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

– визначити сутність, роль і місце історіографії в системі літературознавчих студій;
– з'ясувати ґенезу вивчення творчості В. Винниченка, Є. Маланюка і Яра Славутича в діаспорному та материковому дискурсах;
– окреслити дослідницькі парадигми винниченкознавства, маланюкознавства, художнього доробку Яра Славутича, враховуючи темпоральний, географічний, культурно-історичний фактори;
– сформувати уявлення про внесок літературного краєзнавства у вирішення проблем сучасних персоналізованих літературознавчих досліджень;
– установити кореляцію сучасних регіональних і всеукраїнських наукових практик прочитання літературної спадщини В. Винниченка, Є. Маланюка і Яра Славутича.

Об'єктом вивчення є історико- й теоретико-літературні праці, присвячені творчості В. Винниченка, Є. Маланюка та Яра Славутича.

Предмет дослідження – літературознавчо-історіографічний дискурс вивчення життя й творчості В. Винниченка, Є. Маланюка, Яра Славутича у всеукраїнському та регіональному вимірах.

.

Теоретико-методологічну основу роботи складають фундаментальні *праці з історії літератури, компаративістики, наукові розробки з текстології, історіософії, культурології* (М. Бахтін, О. Галич, Ю. Ковалів, М. Наєнко, Д. Наливайко, А. Нямцу, В. Фащенко, І. Фізер та ін.), а також *спеціальні розвідки про творчі особистості В. Винниченка, Є. Маланюка та Яра Славутича* (В. Агеєва, Г. Аврахов, О. Астаф'єв, О. Баган, Г. Баран, Г. Бежнар, О. Білецький, О. Брайко, М Варикаша, М. Варданян, Ю. Войчишин, О. Гольник, С. Гречанюк, Т. Гундорова, Д. Донцов, М. Євшан, С. Єфремов, М. Жулинський, Є. Заварзіна, П. Іванишин, М. Ільницький, М. Ковалик, Ю. Ковалів, Г. Клочек, Г. Костюк, Л. Куценко, В. Марко, С. Михида, Л. Мороз, Т. Назаренко, Д. Наливайко, М. Неврлий, С. Павличко, В. Панченко, Н. Паскевич, М. Пентилюк, Ф. Погребенник, О. Пресич, С. Присяжнюк, Т. Салига, Г. Сиваченко, Л. Скорина, П. Федченко, В. Хархун, М. Чабан та ін.).

Методи дослідження обрано відповідно до специфіки теми, яка передбачає осмислення історіографічної парадигми. Насамперед для аналізу біографічного компоненту художнього доробку авторів, визначення впливу життєпису на їхню творчість та її дослідження у роботі використовується **біографічний метод**. Для концентрації наукової уваги на моделях провідних дослідницьких стратегій та трактування доробку В. Винниченка, Є. Маланюка та Яра Славутича застосовано **герменевтичний метод**. **Методи компаративістики** (порівняльно-генетичний, функціональний, історико-типологічний) уможливили виявлення взаємозв'язків між діаспорними та материковими дослідженнями й окреслення їхніх оригінальних і типологічно близьких рис, визначенння ролі й місця у становленні винниченко-, маланюкознавства та осередків вивчення творчості Яра Славутича

Наукова новизна. Представлене дослідження є спробою системного викладу процесу формування історіографічної парадигми винниченкознавства, маланюкознавства й наукової рецепції творчого спадку Яра Славутича в діахронному та синхронному вимірах. У праці вперше визначено й описано роль регіональних літературознавчих осередків у всеукраїнському контексті, окреслено значущість літературного краєзнавства в цьому процесі. Удосконалено й

поглиблено методику історіографічних досліджень у літературознавстві з огляду на сучасні теоретичні стратегії, що передбачає можливі варіанти створення універсальної моделі прочитання літературно-художніх явищ.

Апробація результатів дослідження. Основні поняття, положення й результати дослідження оприлюднено у формі доповідей і повідомлень на Всеукраїнських наукових конференціях, звітних наукових конференціях «Психолого-педагогічні аспекти навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії» (Кіровоград, 2012 р.), «Слобожанщина: літературний вимір» (Луганськ, 2012 р.), «Художня література і кінематограф: проблеми інтерактивності» (Кіровоград, 2012 р.), «Запорожжя в гуманітарному дискурсі» (Запоріжжя, 2013 р.), «Творчість Євгена Маланюка в контексті вісниківського неоромантизму: культурна епоха, ідеї, художньо-стильові тенденції» (Кіровоград, 2013 р.). Результати досліджень обговорювались на засіданнях кафедри української літератури протягом 2011 – 2014 рр.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її матеріалів у процесі викладання історії української літератури XX ст., виконання курсових та кваліфікаційних робіт, розробки спецкурсів, спецсемінарів, шкільних факультативних курсів з літературного краєзнавства тощо.

Публікації. Основні положення дисертації відображені у двадцяти статтях, опублікованих одноосібно у фахових українських і зарубіжних виданнях, а також у восьми книгах «Винниченківського циклу» регіонального проекту «Стилет і стилос трьох степовиків» (В. Винниченко, Є. Маланюк та Яр Славутич у дослідженнях кіровоградських літературознавців), виданих у співавторстві із С. Колісником.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел, що нараховує 510 позицій.

Загальний обсяг дисертації – 248 сторінок, із них 199 – основного тексту.

РОЗДІЛ 1
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ІСТОРІОГРАФІЯ: РЕГІОНАЛЬНИЙ СКЛАДНИК У ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

У контексті визначення проблем інтерпретації творчого доробку В. Винниченка, Є. Маланюка, Яра Славутича в історико-літературних дослідженнях набуває актуальності з'ясування ролі, місця й функцій історіографії персоналізованих студій у науці про мистецтво слова. Зауважимо, що історіографія – це сукупність досліджень, наукової літератури, присвячених певній добі, періоду, проблемі, події, регіону чи країні, а також науковий аналіз повноти й достовірності їхнього вивчення в історичній науці [148].

Щодо літературознавчої історіографії, то фахівці називають її допоміжною дисципліною у вивченні творів красного письменства. О. Галич [71], Н. Ференц [449] та інші функцією історіографії вбачають збір і вивчення матеріалів про історичний розвиток теорії, критики та історії літератури протягом усіх епох: «Її утворюють дослідження історичних періодів (античності, середньовіччя, Ренесансу, бароко, Просвітництва, романтизму, реалізму, модернізму, постмодернізму) і дисципліни, присвячені конкретним персоналіям (гомерознавство, дантезнавство, шевченкознавство, франкознавство, лесезнавство, сосюрознавство)» [71, с. 13].

Становлення вітчизняної науки про літературу припадає на XIX – поч. XX ст., коли з'являються перші спроби оцінки (М. Максимович, М. Костомаров, П. Куліш) окремих текстів, написаних українською мовою, а також намагання систематизувати здобутки українського красного письменства у студіях М. Дашкевича, М. Петрова, І. Франка та багатьох інших. З цього часу починає свій розвиток літературознавча історіографія. У розвідках, присвячених творам рідної літератури, дослідники посилаються на своїх попередників, у такий спосіб узагальнюючи джерела, котрі аналізують доробок того чи іншого автора загалом або ж конкретного художнього тексту.

1.1. Історіографія персоналізованого літературознавчого дослідження як вагома складова історії літератури

XX – XXI ст. – час активного розвитку літературознавчої науки у світі та в Україні. Різножанрові публікації цієї доби обов'язково систематизують окремі сегменти історіографії досліджуваної проблеми чи авторської творчості. Я. Калакура наголошує, що вартісні літературознавчі праці «починаються, як правило, з ретельних історіографічних пошуків. У наукових розвідках досить часто міститься розділ, у якому йдеться про зроблене в даному напрямі раніше» [148, с. 14]. Вони здебільшого коментують методологію аналізу, висновки, до яких прийшов дослідник у процесі вивчення художніх надбань письменника тощо.

Однак, незважаючи на вироблену традицію написання філологічних праць, кожна з них – це лише частина мозаїки загальної історіографії доробку письменника. На сьогодні фахівці не можуть говорити про розвиненість персоналізованої літературознавчої історіографії як складової частини літературознавчої науки, оскільки окремих студій цього плану в українській науці немає. Щоправда, на сьогодні вже спостерігаються спроби систематизації наукових досліджень у зв'язку із застосованими в них методологічними підходами [168], які в перспективі зможуть послужити моделлю для написання персоналізованих історіографій авторів.

Редактор «Літературознавчої енциклопедії» Ю. Ковалів зауважує: «Текстологія та літературознавча історіографія потребують відповідної теоретико-методологічної бази, не можуть бути чисто описовими, емпіричними науками» [232, с. 429]. На нашу думку, літературознавча історіографія має стати об'єктом окремих фахових розвідок, аби визначити, які твори конкретного митця й у якому ракурсі, наскільки вичерпно і т. ін. вивчені в наукових студіях, які аспекти доробку автора залишилися поза увагою вчених. Варто наголосити, що актуальність такого напрямку філологічних розвідок оприявлена й у паспорті спеціальності 10.01.01 – українська література, де зазначено, що галузь

дослідження цього напряму передбачає рецепцію української літератури та історії українського літературознавства. Актуальність створення праць такого штибу пояснюється ще й тим, що в незалежній українській державі вчені мають можливість об'єктивно, без цензури й адміністративно-політичного тиску проаналізувати материкову, а за потреби, й діаспорну літературознавчу продукцію, присвячену доробку письменника.

Вітчизняне літературознавство має дві взаємозалежні тенденції дослідження творчості майстрів слова: *регіоналізацію й централізацію.* Згідно з афоризмом Г. Гете: «Якщо хочеш зрозуміти письменника – відвідай країну його дитинства», доречно наголосити, що з тим чи іншим регіоном у різних виявах (джерела, становлення таланту, його чинники, ментальні особливості світовідчуття тощо) пов'язані життя й творчість письменників. Місцеві наукові центри ставлять перед собою завдання різноаспектного дослідження творчого доробку літераторів-краян. Як наслідок, у сучасній українській філологічній науці склалося багато персоналізованих літературознавчих напрямів. Найпотужніше, на наш погляд, розвивається шевченкознавство, франкознавство, лесезнавство, винниченкознавство, маланюкознавство та ін. У площині наукових інтересів фахівців перебуває також художня та публіцистична спадщина репресованих і діаспорних митців.

Наприклад, наукова рецепція доробку основоположника української літератури Т. Шевченка представлена досить масштабно. Фаховою оцінкою його творів займаються дослідники із різних наукових установ та навчальних закладів материкової України й діаспори. Натомість в осягненні творчості інших авторів відстежується наявність потужного пласту розвідок учених-земляків. Наприклад, у вивченні здобутків І. Франка найбільш вагомі здобутки мають західноукраїнські вчені. Саме у Львові функціонує Інститут франкознавства, котрий проводить тематичні конференції, семінари, сприяє виданню творів письменника, а також наукової продукції про них. Доступ до оригінальних джерел інформації про І. Франка, котрі наявні в архівах, музеях, бібліотеках, наукових установах Львова, засвідчує й високий фаховий рівень публікацій учених із цього регіону

М. Возняка, Р. Голода, І. Денисюка, Я. Мельника, Т. Пастуха, А. Скоця, Б. Тихолаза та ін. Подібна ситуація склалася в українській філології й щодо творчості Лесі Українки. При Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (м. Луцьк) також діє науково-дослідний інститут. Розвідки вчених із Волині, в яких оприявнюється цінний біографічний, культурно-історичний матеріал, закладають основи фаховому вивченню доробку письменниці (праці Г. Аврахова, В. Бабій, Л. Оляндер, О. Огнєвої, О. Рисака, Н. Сташенко та ін.). Прикметно, що обидва інститути публікують матеріали, котрі можуть слугувати написанню історіографії письменників, – бібліографічні посібники й покажчики, збірники наукових праць, словники й под.

«Краєзнавчий складник» як підмурівок всеукраїнського вивчення творчості простежується і щодо інших українських письменників: Харківщина вивчає художній доробок М. Хвильового, Чернігівщина – М. Коцюбинського та П. Тичини, Кіровоградщина – Є. Маланюка й В. Винниченка, Сумщина – І. Багряного, Херсонщина – М. Куліша, Черкащина – Т. Осьмачки, Полтавщина – Панаса Мирного та ін.

Регіоналіналізація є рисою *бібліографічних* праць, котрі узагальнюють різножанрові публікації за творчістю того чи іншого письменника. Масштабністю охоплення матеріалу відзначаються, наприклад, видання, присвячені творчості І. Багряного, В. Винниченка, Д. Гуменної, М. Хвильового, Яра Славутича (Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка), Марка Вовчка, Н. Кобринської, І. Франка (Львівська обласна наукова бібліотека), О. Довженка, М. Коцюбинського (Чернігівська державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка), М. Куліша (Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гончара), В. Стуса (Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської), Вал. Шевчука, Е. Андієвської, Т. Шевченка, Є. Маланюка (Державна бібліотека України для юнацтва) та ін. Зауважимо, що левову частку у створенні бібліографії митців посідають знову-таки праці дослідників-земляків. Це засвідчують наведені вище приклади. Окремо наголосимо, що до створення бібліографій авторів долучаються й

літературознавці-краяни. Так, бібліографічний покажчик «Співець степової Еллади», присвячений Є. Маланюку, редагував професор Л. Куценко (Кіровоград), науковим редактором бібліографії «Володимир Винниченко – письменник, філософ, публіцист, політик (до 130-річчя від дня народження)» став кіровоградський винниченкознавець С. Михида. І таких прикладів можна навести ще багато. Тому, безперечно, можемо говорити про практику геокультурних і геолітературознавчих досліджень, у яких регіональний аспект життя й творчості особистості має вагоме значення для реконструкції мистецького шляху й створення її літературного портрета.

Отже, на сьогодні літературознавча історіографія доробку письменників України представлена в окремих теоретичних розділах фахових публікацій, бібліографічних посібниках і покажчиках, створених бібліотекарями й дослідниками-філологами України й зарубіжжя. Невід'ємним складником наукової рецепції творчості авторів у цьому контексті є краєзнавчі філологічні та бібліографічні праці. Це спонукає до розмови про літературознавче краєзнавство як органічну складову осмислення творчості представників красного письменства.

1.2. Наукові основи та прикладна реалізація літературознавчого краєзнавства

Безсумнівно, кожен майстер слова є людиною свого рідного краю, своєї батьківщини, історичного часу. Він – носій певної філософії буття, яка ґрунтується на вітчизняних набутках, виразник колективної свідомості (за К. Г. Юнгом) представників певного географічного простору. Отже, здійснюючи літературознавчу оцінку творчості письменника, неодмінно варто зважати на краєзнавчий джерельний матеріал, оскільки він допоможе зрозуміти біографію, психологію митця, пояснити домінування теми / мотиву, образів і т. ін. у художніх полотнах автора. Зауважимо, що потрактувати доробок місцевого літератора, на наш погляд, зможе краще науковець-краянин, бо на його світогляд впливають ті ж геокультурні чинники, що й на письменника, йому природніше

простежити логіку суспільно-історичних подій рідної землі й виявити їхні впливи на митця.

Фахова рецепція творчості Володимира Винниченка, Євгена Маланюка і Яра Славутича, малою батьківщиною котрих (що зазначалося вище) була Херсонська губернія, стала об'єктом пильної уваги літературознавців краю. Це вимагає обґрунтування дефініції *«літературознавче краєзнавство»*, визначення джерельної бази, принципів та підходів, якими керуються фахівці, оцінюючи локальні словесні здобутки.

Поняття «краєзнавство» як галузь гуманітарних знань із вивчення суспільно-історичних, культурних та ін. процесів певної території, починає означуватися в науці з початку XX ст. Проте, як стверджує Н. Кушнаренко, «є близько 100 авторських визначень цього поняття, однак жодне з них не стало загальноприйнятим» [214, с. 22]. За радянських часів побутувала конкретизація завдань краєзнавства, яка полягала у вивченні окремо взятої невеликої території (господарства, історії, побуту й культури) переважно силами місцевих жителів, систематизації, дослідженні й охороні місцевих природних ресурсів. Підручник «Бібліотечне краєзнавство» трактує цей термін як «галузь людської діяльності, яка спрямована на всебічне вивчення краю, та сукупність знань про край: його географію, історію, економіку та інші сфери життєдіяльності» [214, с. 25]. Таке визначення науки з вивчення багатоаспектних територіальних особливостей, на нашу думку, є найбільш доцільним, бо пріоритетність у з'ясуванні специфіки локального географічного простору має віддаватися місцевим дослідникам, котрі більше знаються на проблемах і психології буття краю.

Однією з важливих змістових складових краєзнавства є літературне краєзнавство. У науці є кілька визначень цього поняття. Л. Шалун літературним краєзнавством називає «галузь науки про літературу, предметом якої є вивчення фольклорної спадщини та літературних творів, художніх образів, навіяних природою, історичними подіями, традиціями, звичаями, побутом і людьми певного краю» [485, с. 21]. Думка автора суголосна з визначенням Ю. Мєшкова, котрий стверджує, що предметом дослідження літературного краєзнавства є

художній текст, написаний митцями, чиє життя пов'язане з регіоном, й образ окремої місцевості в літературі [261].

У *Пояснювальній записці* до програми з літературного краєзнавства, укладеного кіровоградськими фахівцями, зауважено, що об'єктом його вивчення «є життєвий і творчий шлях місцевих письменників, фактори перебування в регіоні вітчизняних і зарубіжних письменників […]. При цьому зв'язки письменника з місцевістю досліджуються комплексно: за біографічними даними, тематикою творчості, прототипами образів-персонажів, описом подій, що там відбувалися, картинами побуту й природи, передачею місцевого колориту» [221, с. 4]. Більш категоричний у цьому контексті Л. Куценко, який, посилаючись на Д. Лихачова, стверджує, що «зрозуміти літературу, не знаючи місця, де вона народилася, так само важко, як пізнати твір, написаний іноземною мовою, якою ви не володієте» [213, с. 2]. Коментуючи складові літературного краєзнавства, Н. Кушнаренко наголошує, що предметом його потрактування, окрім доробку митців, є ще й творчість літературних критиків [214, с. 42].

Поряд із визначенням «літературне краєзнавство» останнім часом активно застосовується й означена нами дефініція-синонім *«літературознавче краєзнавство»*, яка в «Літературознавчій енциклопедії» (2007) тлумачиться як дисципліна, що «вивчає локальне літературне життя, біографію та творчість письменників, художні твори, пов'язані з певним регіоном» [232, с. 597]. Окрім цього, у виданні наголошується на значимості місцевої джерелознавчої бази як складника літературознавства й надбання національної культури загалом [232, с. 597].

Отже, об'єктом уваги літературознавчого краєзнавства є вивчення регіонального фольклору, життя й творчих здобутків місцевих майстрів художнього й літературознавчо-критичного слова, виявлення біографічних і мистецьких контактів із регіоном відомих письменників, дослідження образу краю в художньому тексті.

М. Милонов стверджує, що «літературне краєзнавство у всіх його видах і формах неможливе без опори на фундаментальну джерелознавчу базу» [262,

с. 52]. Питання про джерельну базу наукових студій літератури рідного краю та їхню класифікацію запропоновано в студіях І. Волинець [53; 54], Є. Пасічника [346], Г. Самойленка [395] та ін. Науковці наголошують, що головним завданням цього напряму гуманітарних розвідок є вивчення життєвого й творчого шляху місцевих авторів. Тому основне джерело, яким послуговується філологічна наука у вивченні регіональних словесних здобутків, – творчі матеріали, опубліковані й рукописні твори митців, художні тексти, літературно-критичні та публіцистичні праці, автобіографії, епістолярна література (листування, щоденники, записники). Традиційно такі документи зберігаються в загальнодоступних і приватних бібліотеках та архівах (місцевих, всеукраїнських або закордонних), а також у колекціях літературно-меморіальних музеїв, садиб і заповідників, які знаходяться на території краю. Зауважимо, що віднедавна доступ до інформації про доробок митця можна віднайти в мережі Інтернет на сайтах бібліотек чи архівів, власне інтернет-бібліотеках.

Важливим джерелом пізнання життя й творчості автора є місцеві бібліографічні й літературознавчі публікації. Бібліографічні посібники, що фіксують твори письменника чи публікації про нього, літописи подій краю й подібні довідкові видання є тими студіями, які допоможуть дослідникові побачити цілісно здобутки автора в контексті регіональної культури. Науковою опорою ж у вивченні художніх надбань митця, його біографії є, безперечно, літературознавчі праці. Це можуть бути монографічні розвідки, журнальні та газетні статті, інтернет-публікації тощо.

Зауважимо, що розмова про специфіку життєвого шляху й мистецького доробку автора неможлива без осмислення геополітичного простору, культурно-історичних особливостей розвитку краю, де народився, жив, відвідував чи який змальовував у своїх творах митець, щоб простежити, як вони вплинули на особисту долю, тематику й проблематику творів письменника тощо. Особливу увагу варто звернути на мемуари та розповіді очевидців, матеріали музею, описи тощо, пов’язані з автором. Відтак, важливим джерелом пізнання доробку митця є

література про географію, історію й культуру краю, де він народився, проживав, відвідував чи про який писав.

Отже, джерелами літературного краєзнавства є художня й епістолярна спадщина митців, регіональні бібліографічні й літературознавчі розвідки, присвячені авторам-землякам і тим, чия життєва чи творча доля пов'язана з ними, дослідження культурно-історичних і природних особливостей краю.

Щодо принципів, якими керуються дослідники, ведучи розмову про літературу краю, то тут домінує насамперед *географічний* або *топографічний*. Як зазначалося вище, об'єктом вивчення стають ті автори, які народилися, проживали, училися чи відвідували місцевість, а також ті, у чиїх творах змальований образ краю. Особливу роль в осмисленні творчості письменників-краян відіграє розмова про його місце народження, родинне та творче оточення. Коли йдеться про тих авторів, які висвітлили у своїх текстах події, проблеми і т. ін. певної географічної території, то з'ясовується причина звернення до життя краю, міра осмислення різних аспектів його буття в доробку митця. Так, наприклад, кіровоградські літературознавці вивчали творчість материкових і діаспорних письменників, народжених на цій землі (А. Гурбанська – В. Близнеця, Л. Куценко – Є. Маланюка), а також які працювали або відвідували її (М. Смоленчук – М. Кропивницького, А. Фета) тощо.

З географічним принципом тісно пов'язаний архівний. У цьому контексті під архівним ми розуміємо використання *місцевих* (їхня цінність виявляється в тому, що це ті оригінальні записи (рукописи, епістолярій, щоденники, спогади, газетні, журнальні статті та ін.), які позначені «духом території», «прив'язкою» до культурних і матеріальних надбань краю) та *немісцевих* документів (із вітчизняних і діаспорних зібрань). Наголосимо, що для вивчення творчості материкових письменників використовуються переважно приватні, регіональні й всеукраїнські архіви, діаспорних митців – документи особистих, місцевих (за місцем народження автора), всеукраїнських і закордонних меморіальних колекцій. Щодо літераторів еміграції, то ґрунтовні літературознавчі розвідки синтезують свідчення вітчизняних і зарубіжних архівів (Л. Куценко «Dominus Маланюк: тло і

постать», В. Панченко «Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок», І. Руснак «Я був повний Україною…»: Художня історіософія Уласа Самчука» та ін.).

Важливою особливістю при виборі об'єкта вивчення літератури краю є *роль митця* в історико-культурному житті конкретної географічної території, а також країни і світу загалом. М. Смоленчук, наприклад, досліджував літературну спадщину українських драматургів М. Кропивницького й І. Тобілевича (Карпенка-Карого), В. Панченко – художні й публіцистичні тексти прозаїка-емігранта В. Винниченка. Імена цих письменників – знакові для вітчизняної культури: М. Кропивницький та І. Тобілевич (Карпенко-Карий) стали фундаторами першого українського професійного театру в кінці XIX ст., В. Винниченко – української модерної драми початку XX століття тощо. Наголосимо, що цей принцип вивчення літератури краю полягає також у залученні до фахових розвідок словесної творчості наукових і науково-популярних праць, нарисів, спостережень очевидців, які торкаються особливостей розвитку культури, історії, географії певної території.

Не менш значущим критерієм, яким керуються дослідники літератури рідного краю, є *мистецький талант*, а саме: новаторство письменника в розробці теми / проблеми, стильовій, жанровій манері письма. І. Тобілевич (Карпенко-Карий) утвердив жанр комедії в українській літературі, Є. Маланюк поєднав історіософізм і міфологічність у змалюванні образу України, В. Винниченко написав перший в українській літературі науково-фантастичний і утопічний роман – і це ще не всі оригінальні здобутки зазначених авторів.

Отже, філологічна наука в оцінці надбань літератури певного регіону керується географічним, архівним, культурно-історичним принципами. Об'єктом наукового дослідження стають тільки ті тексти, які позначені високим мистецьким талантом, оригінальністю в тематичному та жанрово-стильовому планах (новаторський принцип).

Дотримуючись прокоментованих вище принципів і критеріїв у виборі об'єкта літературного краєзнавства, теорію інтерпретації літератури краю,

біографії митців тощо вчені базують переважно на позиціях біографічної, культурно-історичної, герменевтичної, психоаналітичної, компаративної та структуралістської шкіл.

Яскравим прикладом таких підходів до оцінки літератури митців-краян є праці Л. Куценка про Є. Маланюка, В. Панченка про В. Винниченка та ін. Їх складає естетичний аналіз текстів, пояснений із позицій біографії й культурно-історичних обставин, що вплинули на письменника.

Отож, літературознавче краєзнавство інтерпретацію творів красного письменства ґрунтує на з'ясуванні мистецького таланту автора, його вміння художньо відтворювати дух епохи й порушувати позачасові проблеми.

Підбиваючи підсумки, зауважимо, що літературознавче краєзнавство – важлива складова літературознавчої науки. Його студії складають фахові рецепції оригінального місцевого матеріалу про митців, чия життєва й творча доля пов'язана з регіоном. Особливої цінності такі праці набувають у контексті створення персоналізованої історіографії.

1.3. Вивчення творчості Володимира Винниченка, Євгена Маланюка та Яра Славутича: загальнонаціональні тенденції

Одне з провідних місць у вивченні мистецької спадщини В. Винниченка, Є. Маланюка і Яра Славутича належить кіровоградським літературознавцям, оскільки доробку цих письменників у к. XX – на поч. XXI ст. місцеві філологи присвятили численні наукові праці.

Засновником краєзнавчих досліджень художнього слова на Кіровоградщині був М. Смоленчук. Свою наукову діяльність він розпочав у 60-х роках XX ст. за часів т. зв. відлиги, коли ліберальна політика М. Хрущова дала ковток свободи українським письменникам і вченим. Літературознавець був «дещо за віком старший від «грандів» шістдесятницького руху, але нема сумніву, що він був покликаний до життя саме тим підйомом», – пише Г. Клочек [290, с. 147]. Дослідник займався збором фольклору краю, аналізував творчість корифеїв

українського театру – М. Кропивницького («Марко Кропивницький і його рідний край»), І. Тобілевича (Карпенка-Карого) («Я взяв життя…»), збирав матеріал про поетесу Олену Журливу, прозаїка В. Близнеця, з'ясував важливі факти з біографії В. Винниченка та ін. Його студії засвідчують, що літературознавець свої концепції трактування біографії, світоглядних позицій письменників-земляків, мотивів / тем їхньої творчості аргументував різноманітними документами з архівів, науковими й популярними працями з географії, історії, культури краю, свідченнями очевидців, фотоматеріалами й под. Увагу й любов до малої батьківщини М. Смоленчук засвідчував не тільки своїми науковими працями про літературну Кіровоградщину, а й громадськими діями. За його сприяння були відкриті музей Марка Кропивницького в Бобринці та меморіальні будинки М. Кропивницького й Тобілевичів у Кіровограді, він постійно опікувався діяльністю державного музею-заповідника «Хутір «Надія». Дослідник заохотив до краєзнавчих студій своїх колег. Принципи та підходи до застосування історико-культурних набутків, апробовані в його працях про митців-земляків, унаслідували його учні, які також вивчали творчість своєї малої батьківщини, – Л. Куценко (творчість І. Микитенка – 80-і р. XX ст.), Л. Куценко, О. Кухар (творчість Є. Маланюка – поч. XXI ст.), А. Гурбанська (творчість В. Близнеця – 90-і р. XX ст.), В. Панченко, С. Михида (творчість В. Винниченка – 90-і р. XX ст.), С. Присяжнюк (творчість В. Винниченка – поч. XXI ст.) та ін.

Розмова про літературознавця–краянина М. Смоленчука дає нам право стверджувати, що в Кіровограді на початок 90-х років XX ст. сформувався потужний осередок літературознавців, у яких були вироблені підходи до оцінки творів красного письменства митців-земляків. Прикметно, що саме вченими з цієї місцевості було розпочато вивчення художньої спадщини тих авторів, які емігрували й тому були заборонені в Радянському Союзі.

Об'єктом дослідження кіровоградських науковців у кінці XX – на початку XXI ст. стала творчість В. Винниченка. Проблема літературознавчої інтерпретації надбань цього автора пов'язувалася з тим, що в перші два десятиріччя XX ст. на прозу письменника були написані досить неоднозначні відгуки О. Білецького,

М. Вороного, О. Грушевського, М. Євшана, С. Єфремова, М. Зерова, М. Могилянського, А. Ніковського, С. Петлюри, А. Річицького, І. Свєнціцького, М. Сріблянського, Лесі Українки, І. Франка, Г. Хоткевича та ін. Вони, не заглиблюючись в історико-культурні й особисті життєві обставини митця, створювали невиразний літературний портрет В. Винниченка. Радянська ж критика взагалі оминула розмову про специфіку художніх текстів автора, характеризувала його як «буржуазного націоналіста», що стало причиною заборони й вилучення творів письменника з бібліотек і культурного обігу взагалі. Із добою незалежності українським науковцям відкрилися розвідки про твори цього прозаїка й драматурга діаспорних учених Г. Костюка, І. Лисяк-Рудницького, М. Мольнара, Л. Онишкевич, С. Погорілого, В. Ревуцького та ін. Особистість В. Винниченка як літератора й політика стала об’єктом уваги материкових учених І. Дзеверіна, М. Жулинського, М. Слабошпицького, П. Федченка. На початку 90-х років XX ст. М. Смоленчуком встановлюється справжнє місце народження земляка-емігранта, що поглиблює краєзнавчий інтерес до нього науковців Г. Клочека, В. Марка, С. Михиди, В. Панченка та інших.

Аналіз художніх надбань В. Винниченка в докторській дисертації й монографіях В. Панченка ґрунтувався на з’ясуванні історичних і культурних обставин життя в Єлисаветграді й Україні початку XX ст.. Для розкриття біографії й творчості автора були залучені матеріали з архівів України й США, свідчення очевидців і літературознавчі розвідки діаспорних та вітчизняних учених. Отож, доречно говорити про те, що літературний портрет письменника був написаний за усіма вимогами жанру, адже було враховано краєзнавчий матеріал, осмислена наукова інтерпретація доробку митця у філологічній науці, запропоновані власні спостереження над його творами. Джерельна база цього дослідження стала поштовхом до кандидатської дисертації кіровоградського науковця С. Михиди «Конфлікт у драмах В. Винниченка: змістові домінанти і поетика» (1995). Зауважимо, що творчість В. Винниченка також стала одним із об’єктів докторського дослідження цього ж автора (2013).

Необхідно наголосити, що праці кіровоградських учених про В. Винниченка к. XX – поч. XXI ст. переважно випереджували в часі дослідження про письменника науковців України доби незалежності або з'являлися синхронно з ними. У цьому зв'язку варто відзначити, що концептуальні висновки монографій В. Панченка «Будинок з химерами» та «Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості» знайшли своє продовження в подальших наукових дослідженнях доробку В. Винниченка, оскільки автор до вивчення художніх здобутків письменника підійшов «всеохопно», аргументовано вступив у полеміку зі своїми колегами або поглибив їхні позиції, розглянув художні тексти автора у зв'язку зі стилями й напрямами, які побутували в літературі того часу, прагнув виписати світоглядний і психологічний портрет митця, встановити типологічну схожість / відмінність його доробку з творами сучасників, вказати на експериментаторство авторського стилю.

На підтвердження останнього слід розглянути (зважаючи на значну кількість – принаймні вибірково) за тематичними спрямуваннями дослідження українських науковців, які визначають коло зацікавлень і рецептивних пріоритетів материкового винниченкознавства від останньої декади XX до першої чверті XXI століть. Так, *біографія письменника* стала предметом студій О. Гнідан та Л. Дем'янівської [77], С. Гречанюка [87], М. Жулинського [123; 124; 126], Н. Миронець [62], Г. Сиваченко [407, с. 80–81] та ін.; *мала проза* досліджувалась О. Брайком [30], Л. Дем'янівською [99, с. 52–55], І. Денисюком [100, с. 122–137], Л. Йолкіною [147], О. Ковальчуком [169, с. 30–36; 170, с. 56–58], Л. Малець [243, с. 59–68], Л. Мацевко [260, с. 11–14], Н. Михальчук [268, с. 39–43], С. Присяжнюк [362; 363, с. 139–145; 364, с. 303–446], Л. Ревою [370, с. 232–238]; *велика проза* митця осмислена Г. Баран [12; 379, с. 238–245], М. Варданян [36], О. Гожиком [78], А. Дубровською [112], М. Ковалик [167], І. Кошовою [188, с. 92–99; 189], Т. Павлінчук [328, с. 127–130], Б. Пастухом [348, с. 144–150; 350, с. 50–52; 351], М. Ревакович [372, с. 74–87], Г. Сиваченко [403, с. 42–47; 404, с. 66–67; 408], В. Хархун [463; 464; 466]; *аналіз драматургії* автора знайшов відображення в працях Н. Блохіної [19, с. 33–38], О. Векуа [40], В. Гуменюка [90; 91], В. Марка

[249, с. 64–69], С. Михиди [273; 276; 277; 279, с. 7–159], Л. Мороз [287; 288], Н. Паскевич [347]; вивчення *щоденникових матеріалів* та *публіцистики* представлено в роботах О. Векуа [41], М. Варикаші [37], Є. Заварзіної [127], О. Матвєєвої [257], Л. Мороз [289, с. 70–74], П. Федченка [447, с. 7–27], Н. Фенько [448, с. 373–381], В. Чернецької [480, с. 427–433; 481; 482, с. 7–207]; *епістолярна спадщина* оприявнена в публікаціях Н. Крутікової [196, с. 46–57, с. 72], Н. Миронець [263, с. 119–135; 264, с. 9–18; 265, с. 34–42], Л. Мукосєєвої [291, с. 139–144], І. Сахно [396, с. 162–168], І. Ткаченка [434, с. 183–189] т. ін.; на *соціально-філософські проблеми* творів письменника наголошено в дисертаціях Н. Бежнар [16], М. Варданян [36], О. Гожик [78], Т. Павлінчук [329]; у дослідженнях Л. Голомб [79, с. 26–34], Ю. Доброносової [108, с. 108–113], Г. Сиваченко [408], П. Федченка [440, с. 49–59], Н. Шумило [493, с. 124–131; 494, с. 51–58]; *стиль романістики* митця став предметом у дисертаціях О. Брайка [31], О. Гожика [78], Л. Золотюк [135], О. Малиш [245], Т. Маслянчук [256], О. Чумаченко [483]; *компаративне дослідження* художнього доробку письменника презентовано працями Л. Богачевської [20, с. 14–17], О. Брайка [32, с. 56–67], Н. Крутікової [197, с. 119–127], В. Марка [252, с. 65–69], Л. Мацевко [259], Л. Ожоган [319, с. 80–88], Л. Реви [371], Н. Шумило [495] та ін.

Прикметно, що зусиллями В. Хархун та О. Ковальчука в Ніжині, В. Панченка й С. Михиди в Кіровограді формуються офіційні осередки винниченкознавства, провідні фахівці котрих на сьогодні мають авторитетну когорту послідовників (В. Гаврик, М. Ковалик, О. Костюченко, Н. Михальчук, І. Опанасенко, С. Присяжнюк, В. Чернецька, О. Чумаченко, О. Штупун та ін.). Зазначені центри з метою координації наукової роботи проводять конференції, винниченківські «круглі столи», інтенсивно підтримують видавничу справу тощо.

Отже, можна стверджувати, що сучасниками В. Винниченка та літературознавцями діаспори були закладені підвалини для вивчення доробку письменника, на яких, власне, і постало материкове винниченкознавство. Водночас наукові набутки літературознавців-краян також мають непересічне значення у справі фахових досліджень творчості геніального земляка в Україні.

Проблема інтерпретації літературних надбань Є. Маланюка пов'язана з тим, що його творчість дійшла до українського читача тільки в часи незалежної України, а друкувати свої поезії автор почав ще в 20-х роках минулого століття в Польщі й Чехословаччині.

Оцінка ліричних та есеїстичних творів митця вітчизняними материковими дослідниками в 90-і роки XX ст. ґрунтувалася на діаспорних публікаціях. Однак треба зауважити, що перші критичні відгуки на поезію Є. Маланюка більше розглядали його політичні погляди, аніж аналізували мистецтво авторського слова. Це було пов'язано з тим, що в колах української еміграції вироблялася ідея національної держави разом з утвердженням ідеології її пристрасних захисників (Д. Донцов, Ю. Липа, В. Липинський), яку Є. Маланюк активно підтримував. Тому С. Доленга називає митця «поетом тьми і хаосу», а Д. Донцов номінує «поетом апокаліптичних літ». Ідеологічний контекст оцінок лірики Є. Маланюка змінюють праці Віктора Бера (Домонтовича), Б. Бойчука, С. Гординського, В. Державина, Ю. Клена, Г. Костюка, Ю. Лавріненка, Б. Рубчака. Дослідники зосереджуються на вивченні образної системи творів автора, їхнього пафосу, поетики, стилю. Основи ж цілісного осмислення доробку поета закладені емігрантською розвідкою – монографією Ю. Войчишин «Ярий крик і біль тужавий…» (1993), у якій була здійснена спроба створення літературного портрета «імператора залізних строф» (так називав себе Є. Маланюк). Проте в роботі досить пунктирно визначено мотиви лірики Є. Маланюка, обґрунтовано його світоглядні позиції тощо. А це, відповідно, стимулювало материкових учених до більш глибокого вивчення творчості поета.

Перші публікації про митця-вигнанця на вітчизняних теренах з'явилися на початку 90-х років: стаття М. Неврлого «Євген Маланюк: воскресіння» (1989), післяслово до поезій Є. Маланюка І. Дзюби (1990), аналітичні розвідки Ю. Лавріненка «Поет своєї епохи» (1991) та Ю. Коваліва «Євген Маланюк» (1991) викликали неабиякий резонанс серед читацького загалу і в наукових колах. Перелічені студії наголошували на потребі вивчення літератури українського екзилу й поета з Архангорода (Новоархангельська) зокрема, – в них, по суті, було

окреслено грані осмислення доробку Є. Маланюка, а саме: особливостей світогляду, тематики (наголос на історіософії) та стильової палітри лірики, проблем есеїстики, перегуку мотивів творів поета зі світовою літературою тощо.

З початку 90-х років XX ст. в Україні формуються кілька осередків маланюкознавства, зокрема в Кіровограді та Львові. Кожен з них обирає свою стратегію вивчення доробку Є. Маланюка.

Підмурівок дослідження творчості митця закладають науковці Кіровоградщини. Л. Куценко 1993 року видає брошуру «Боян степової Еллади», котра знайомить Україну з поетом-емігрантом. У 1997 році виходить шість публікацій дослідника, присвячених розмові про історію створення окремих творів Є. Маланюка, про домінантні мотиви лірики поета, трагічні сторінки його життєвої долі. Цього ж року у видавництві «Веселка» з передмовою Л. Куценка виходить збірка вибраних поезій митця «Невичерпальність».

До 100-ліття земляка-емігранта в Кіровограді проводиться наукова конференція. Дослідники-літературознавці краю окреслюють вектори розвідок художніх і публіцистичних текстів автора. У статті Г. Клочека «Князь духа і мислі» (1997) робиться акцент на з'ясуванні біографії поета, його світоглядних позицій; у студії «Про методологію літературознавчої есеїстики Євгена Маланюка» вивчаються підходи митця до оцінки художньої літератури. Підґрунтя трагічного пафосу лірики автора розглядається у статті В. Марка «Тропи зі складником «золото», «золотий» у поетичному світі Є. Маланюка (на матеріалі збірок 20 – 30-х років)» (1997). Мотиви пошуку й самоти у творах поета досліджуються в статтях Г. Бондаренко (публікації 2002, 2005 рр.). Історико-літературна есеїстика осмислюється в компаративній розвідці В. Панченка «Іван Мазепа в історичній публіцистиці Євгена Маланюка» (1998).

Завдячуючи Л. Куценку, в українському літературознавстві з'являється літературний портрет Є. Маланюка. Кіровоградський дослідник підійшов до оцінки лірики свого земляка, занурившись у краєзнавчий матеріал. Головним у стратегії інтерпретації творчості Є. Маланюка (монографія «Dominus Маланюк: тло і постать») було дослідження архівів української еміграції Польщі, Чехії,

США (щоденники, листування, нотатники), спілкування зі знайомими й друзями поета, поїздки місцями, де перебував Є. Маланюк. Наступним напрямком підготовчої роботи до об'єктивного висвітлення здобутків поета стало вивчення соціокультурних та політичних обставин епохи й простеження їхнього впливу на долю людини, характер її поведінки тощо. Така джерельна основа стала підґрунтям для з'ясування ідейно-світоглядних переконань митця. Прикметно, що методологія Л. Куценка керувалася, окрім концепції біографічної школи, підходом самого Є. Маланюка-літературознавця.

Варто наголосити, що праці Л. Куценка стали поштовхом до написання низки статей, дисертації (2002) та монографії (2013) О. Кухар (Гольник), котрі зосереджувалися на вивченні міфу у творчості митця.

Важлива роль в осмисленні доробку митця-емігранта належить львівським ученим. Так, Т. Салига упорядкував твори автора, досліджував стильову манеру та тематичні обрії поезії Є. Маланюка («Стильова диференціація в західноукраїнському та українському еміграційному поетичному процесі міжвоєнного періоду (1914 – 1941 рр.)» (1993)). Схоже проблемне спрямування мають і наукові студії М. Ільницького «Від «Молодої Музи» до «Празької школи» (1995), «Українська повоєнна еміграційна поезія» (1995). Зазначені праці, зауважимо, писалися паралельно із розвідками Л. Куценка, що засвідчує спільне поглиблення спектру маланюкознавчих досліджень.

Продовженням закладених у працях кіровоградських і львівських учених аспектів вивчення доробку Є. Маланюка є також публікації науковців, які торкалися певних естетичних проблем у літературі. Структурно-семіотичну інтерпретацію поетичних творів нашої еміграції розглянув О. Астаф'єв у монографії «Лірика української діаспори: еволюція художніх систем» (1998), специфічність мислення українських митців в екзилі дослідив В. Моренець у студії «Національні шляхи поетичного модерну першої половини XX ст.: Україна і Польща» (2001). Зазначені науковці попутньо актуалізують у своїх працях питання світоглядно-філософських ідеалів лірики Є. Маланюка.

Українське маланюкознавство представлено також низкою дисертацій, присвячених художнім надбанням поета. Так, О. Прохоренко в праці «Творчість Євгена Маланюка і «празька школа українських поетів» (1999) зосередила увагу на вивченні мистецької індивідуальності митця на тлі історичного й культурного життя української еміграції 20 – 30-х рр. XX ст. Дослідження О. Кривчикової «Національний міф» та його трансформація в українській емігрантській поезії (на прикладі «празької школи»)» (2002) з позицій ритуально-міфологічної та архетипної критики осмислило творчу практику «пражан» і, зокрема, Є. Маланюка. Змістово-формальні складові літературознавчих і культурологічних праць автора вивчалися в дисертаціях донеччанки Б. Синевич «Теоретичні проблеми літературознавства у працях письменників «празької школи» (2001) та київської дослідниці О. Омельчук «Національна ідентичність літератури у трактуванні Євгена Маланюка» (2002).

Отже, студії літературознавців-краян, ґрунтовані на оригінальній джерельній базі, посприяли науковій рецепції доробку Євгена Маланюка в Україні.

Проблема літературознавчої оцінки творчості Яра Славутича (справжнє прізвище – Григорій Жученко) у 1990 – 2000 рр. пов’язана з тим, що ім’я цього митця, як і згадуваних вище письменників, було заборонене в Україні, оскільки він емігрував із СРСР у часи Другої світової війни. Щоправда, Григорія Жученка як поета й прозаїка знали в літературі, завдячуючи журнальним публікаціям 30 – 40-х років та участі в з’їзді молодих письменників при СПУ. Мистецький талант автора «відчули» першими Т. Масенко, В. Свідзинський, М. Рильський, які сприяли виданню його поезій. Проте фаховий аналіз творів автора з’явиться насамперед за кордоном. Оцінка окремих збірок літератора представлена у статтях В. Барки «Стиглий колос», В. Боковського «Живописець правди» й «Автобіографізм у поезії Яра Славутича», А. Власенко-Бойцун «Україна, Канада і світ у поезії Яра Славутича» та «Канада очима українця (Яр Славутич. *Завойовники прерій*)», А. Гумецької «Козацький дух поезії Славутича», В. Державина «Поезія Яра Славутича», П. Кізка «Патріотична поезія Яра

Славутича», І. Костецького «Перша збірка поезій Яра Славутича», П. Маляра «Емоціо та раціо». *Трофеї* Яра Славутича», Я. Савки «Гетьманська ідея у творчості Яра Славутича» та ін. Дослідники акцентували увагу на тематиці, мовній специфіці, жанровому розмаїтті поезії автора.

На відміну від В. Винниченка і Є. Маланюка, більшою увагою у вивченні творчої спадщини Яра Славутича на материковій Україні характеризуються не літературознавці-земляки автора з Кіровоградщини, а вчені з Києва, Дніпропетровська, Запоріжжя, Тернополя, Харкова, Херсона, Черкас. У 90-х роках XX ст. вони зреагували на поезію емігранта монографіями К. Волинського («Яр Славутич: Літературний портрет», Київ, 1994), Т. Назаренко («Правди потужної спалах: Поетична творчість Яра Славутича», Київ, 1994), П. Сороки («Поетичний світ Яра Славутича», Тернопіль, 1995; «Моя доба» Яра Славутича», Тернопіль, 1997), Ф. Погребенника («Яр Славутич: Літературний портрет», Дніпропетровськ, 1998) та ін. 1997 року в Тернополі вийшов збірник матеріалів методичного семінару «Проблеми творчості Яра Славутича: жанри, поетика текстів, мовна палітра», а 1999 року в Києві побачила світ колективна монографія «Поетика Яра Славутича».

Подальша рецепція доробку поета буде пов’язана з тим краєм, де народився письменник (Кіровоградщина), вчився (Запоріжжя), перебував і який змальовував у своїх творах (Дніпропетровщина (Січеславщина), Херсонщина, Донеччина, Чернігівщина). Наголосимо, що ці місця України відвідує поет у 80–90-х роках XX ст., а це, у свою чергу, формує інтерес учених-краян до його особистості. Тобто ґрунт для комплексного дослідження творчості автора закладається науковцями, вчителями, митцями-земляками певного регіону.

Осягненню поетичних надбань діаспорного автора присвячують свої дослідження кіровоградці О. Домаранський, С. Колісник, А. Корінь, Т. Корінь, Г. Клочек, Л. Куценко, В. Марко. У них – презентація різнопланового доробку митця, розмова про домінантні теми й образи його творів. Важливу роль у висвітленні здобутків літератора відіграли епістолярій і безпосереднє спілкування дослідників із Яром Славутичем, залучення до розвідок історико-культурного

матеріалу. Кіровоградські науковці наголошують на естетичних принадах художнього світу поезії земляка. Виховані на традиціях краєзнавчих розвідок М. Смоленчука, вони обґрунтовують положення своїх студій про автора і його художні тексти впливом суспільних та культурних подій часу, особливостями формування світогляду митця (родинне виховання, навчання, світ захоплень і знайомств) тощо.

Широта творчого доробку Яра Славутича спонукає до проведення в Україні кількох наукових конференцій (у Херсоні, Дніпропетровську, Запоріжжі, Донецьку) і видання збірників наукових студій – Січеславського, Харківського, Херсонського, Запорізького. Зауважимо, дослідницька робота науковцями цих регіонів триває. Про це свідчать публікації «Вісника Таврійської фундації» (Херсон), вихід у Донецьку довідника «Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості», у якому згадується і Яр Славутич тощо.

Слід наголосити, що доробок поета-емігранта постійно перебуває в площині наукових інтересів українських літературознавців та лінгвістів. У 2001 році Л. Селіверстова (Харків) публікує дослідження «Назвознавство і поезія: Творчість Яра Славутича»; 2005 року Л. Скорина (Черкаси) видає посібник «Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій», у якому аналізується й творчість митця, а 2007 – монографію «Звитяга слова, роздумів і діла: Поезія Яра Славутича»; 2009 року Я. Розумний (Київ) друкує монографію «Батьківщина в поезії Яра Славутича». Отже, важливе місце в осмисленні творчого доробку Яра Славутича відіграють сучасні дослідження, які поглиблюють і розширюють висновки праць діаспорних і вітчизняних учених.

Історія літературознавчої рецепції українських письменників-емігрантів В. Винниченка, Є. Маланюка, Яра Славутича, засвідчує також, що невід’ємною складовою фахового дослідження доробку цих митців є розвідки літератузнавців-земляків.

Висновки до розділу 1

Отже, на сучасному етапі розвитку вітчизняного літературознавства помітної активності набула її допоміжна дисципліна – літературознавча історіографія, зокрема історіографія персоналізованих фахових досліджень. Аналітико-синтетичні та бібліографічні спостереження за оцінкою доробку письменника представлені в різножанрових студіях учених материкової України й діаспори. Проте у вітчизняній філології відсутні комплексні історіографічні праці, присвячені мистецьким набуткам конкретних авторів, не визначеною залишається роль літературознавчого краєзнавства у створенні системної наукової картини рецепції художніх надбань і біографій письменників.

Регіональні літературознавчі дослідження вивчають усну народну творчість, життєвий шлях і здобутки місцевих авторів художнього й літературознавчо-критичного слова, специфіку змалювання образу краю в художньому тексті, простежують зв’язки із певною територією відомих письменників. Основу цих праць, ґрунтованих на біографічному, культурно-історичному, герменевтичному, компаративістському, структуралістському та ін. методах, складають власне твори, листи, спогади й под. митців-земляків, місцеві літературознавчі, бібліографічні розвідки, праці з культури, історії та географії краю. Унікальна джерельна база розвідок визначає також принципи оцінки художніх надбань локального простору – географічний, архівний, культурно-історичний. Об’єктом уваги досліджень стають митці, чия діяльність є новаторською в контексті літературно-культурного та суспільного буття краю, України, світу певної доби.

Домінантною складовою літературознавчої оцінки творчості українських письменників-емігрантів В. Винниченка, Є. Маланюка, Яра Славутича, чия життєва доля пов’язана із Єлисаветградщиною, є праці філологів-краян. Ґрунтовані на оригінальному культурно-історичному, географічному, літературознавчому матеріалі, позначені особистим зацікавленням долею земляків, спостереження вчених регіону заклали основи, окреслили проблемні напрямки подальших досліджень та поглибили фаховий аналіз біографій та художніх текстів авторів.

РОЗДІЛ 2
ГЕНЕЗА ДОСЛІДЖЕНЬ ЖИТТЄПИСУ Й ХУДОЖНЬОГО ДОРОБКУ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Володимир Винниченко – один з фундаторів української модерної літератури, без якого неможливо скласти об'єктивне уявлення про весь літературно-мистецький процес в Україні початку XX ст. Відійшовши від традиційного зображення сільського життя на основі ідейно-естетичних принципів побутописання і декоративного хуторянства, письменник скерував вітчизняну прозу й драматургію перших десятиліть минулого століття до осягнення кращих здобутків європейської літератури з конкретним завданням «возвеличити собою українське» і посісти в ній рівноправне місце. Твори В. Винниченка неодмінно привертали увагу широкої читацької аудиторії, стаючи неодноразово об'єктом полярних за морально-естетичною позицією дискусій з амплітудою коливання від канону до цілковитого заперечення – моделювання нової моралі, чесність з собою, горьковщина або достоєвщина, проблеми статі, пошуки універсальної формули щастя, відверте експериментаторство з людськими суттю й мораллю – усе перелічене сукупно підлягало революційно-художньому освоєнню гострих «соціально-політичних і морально-психологічних колізій своєї епохи» [124, с. 135]. Чимало негативу в інтерпретацію творчого доробку літератора додавала народницька вітчизняна й популярна на той час марксистсько-більшовицька критика, яка керувалася настановами М. Горького й вердиктами «неперебірливого у висловах» В. Леніна [124, с. 135] зокрема. Псевдокритичне й тенденційне потрактування склало основу створення негативного формату оцінки творчості В. Винниченка і в міжреволюційній Росії, і в подальший період соцреалістичного абсолютизму.

На десятиліття штучно вилучена з культурного життя України та практично ігнорована в екзилі, творчість В. Винниченка по смерті письменника потребувала фактичного повернення еміграційній українській громадськості. Із «поверненням»

В. Винниченка на материкову Україну зросла актуальність освоєння творчої спадщини митця з урахуванням критичної оцінки здобутків письменника його сучасниками, напрацювань дослідників діаспори й новими широкими перспективами діалектичної рецепції вчених сьогодення зі столітньої відстані на новому етапі розвитку українського літературознавства. Тому завдання розділу полягає в здійсненні наукового екскурсу в історію досліджень художньої спадщини В. Винниченка в Україні та поза її межами (від першої третини до 80-их рр. XX ст.), а також спробу узагальненого аналізу материкових напрямків вивчення й створення герменевтичних парадигм за нових суспільно-політичних обставин (90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.).

2.1. Творчість Володимира Винниченка в критичній рецепції сучасників (перша половина XX ст.)

У перших десятиріччях XX століття творчість В. Винниченка була предметом пильної уваги багатьох дослідників і перебувала в колі гострих критичних суперечок. Про доробок письменника писали К. Арабажин [5], О. Білецький [18, с. 121–132], М. Вороний [63, с. 173–183; 64, с. 248–255], М. Гехтер [75, с. 1–2, 2–3; 76, с. 317–359], О. Грушевський [88], М. Євшан [117, с. 550–553; 118], С. Єфремов [119; 120], М. Зеров [132; 133, с. 435–456], Т. Зикєєв [134], І. Кончіц [177, с. 169–177], В. Коряк [180], І. Личко [230, с. 86–92], А. Ніковський [312], О. Парадиський [345], С. Петлюра [354, с. 11–14], А. Річицький [374], І. Свєнціцький [399], М. Сріблянський [425, с. 51–58; 426, с. 170–186; 427, с. 96–108], Леся Українка [437, с. 351–371], І. Франко [452, с. 91–111; 453, с. 348–350], Г. Хоткевич [471, с. 131–132; 472], П. Христюк [473, с. 275–299; 474] та ін. Загалом критика відіграла в мистецькому житті В. Винниченка вирішальну роль і, на думку В. Хархун, «доклала зусиль до визначення феномена Винниченка, одноголосно назвавши його прихід у літературу тріумфом» [461, с. 128].

За варіантом класифікації-характеристики М. Зерова та А. Річицького, «Краса і сила» започаткувала *перший період* (1902 – 1908) творчості письменника – період «соковитих побутових повістей», які «збудили й увагу української критики» [133, с. 440]. Від «Краси і сили» бере початок впровадження В. Винниченком в українську літературу нових мистецьких засобів (психологізм і контрастність насамперед) у зображенні соціально різноманітного типажу в несподіваній для класичної традиції площині їх бачення.

Появу перших творів В. Винниченка прихильно зустріли визнані майстри української літератури, їхні відгуки складають обертальну масу навколо письменницької вісі з багатьма критично-узагальнювальними нюансами.

Так, Г. Костюк визначає творчу манеру В. Винниченка за ознаками нового літературного стилю як «межового каменя, межового стовпа», що відділяє критичний реалізм від неоромантизму [185, с. 385]. Аналогічної думки притримувалися О. Гермайзе, який помітив у «Силі і красі» «індивідуалізм та романтику сильної натури» [74, с. 30] і винниченківський бунт «…проти мертвотного спокою, проти… повільности, застою» [74, с. 31]; М. Сріблянський, проводячи винниченкову демаркаційну лінію «між двома окресами нашого письменства – «старим» натуралістично-побутовим малюванням громадян різних станів, кольорів, запахів і новим періодом аналітичного розгляду душі окремої одиниці, людини» [425, с. 55] та інші.

Відсторонено-об'єктивне змалювання письменником типажів різноманітних соціальних верств, і зокрема декласованих або кримінальних елементів [452, с. 348], викликало до життя порівняння «український Горький» та осуд певних читацьких кіл. Сучасники В. Винниченка наголошували на пильній увазі літератора до суб'єктивно-емоційного плану зображуваного, яке, будучи складовою соціально-історичного контексту, виступало інструментарієм психологічного дослідження образу-персонажа. Власне, проникнення в психологію з метою пізнання особистісних якостей героя і є світоглядно-естетичною практикою митця, який, за визначенням Лесі Українки, «аналізував натовп, розклав його на особистості і, таким чином, поглибив і загострив його

психологію» [437, с. 363]. Думку поетеси конкретизував І. Кончіц, наголошуючи на психологічній глибині дослідження письменником внутрішнього світу персонажів, що дорівнювала глибині Ф. Достоєвського [177, с. 169–177]. Також яскравою прикметою винниченкової прози була її живомовність, яку вичерпно охарактеризували С. Єфремов [120, с. 574] і Леся Українка [437].

Окрім цього, сучасники констатували той факт, що «…визначна постать Винниченка стоїть цілком окремо, осторонь од усіх» [63, с. 179]. Але окремішність В. Винниченка не завадила академіку М. Грушевському розглядати його творчість як *типову* для української літератури початку ХХ ст. Це пояснюється, зокрема, загальною тенденцією української літератури до пошуку людини нового типу, що постійно супроводжувало творчі спрямування В. Винниченка й постало у створенні багатовимірної людинознавчої панорами України початку ХХ століття саме як мистецький вияв національної ідеї в її формотворчому русі. Разом із тим, націоналістичність письменника не завадила появі гостро сатиричних, викривальних творів у театрально-мистецькій сфері та національного зросту зокрема, що узагальнив насамперед Г. Костюк [185, с. 393–394].

У *другому періоді* творчості – психологічного роману й драми ідей, які прийшли на зміну жанру оповідання «з гострою соціально-психологічною колізією в центрі» [345, с. 39] – В. Винниченко постає в новій іпостасі пошуковця-експериментатора, що виводить його творчість на маргинальні позиції сучасної йому літературної рецепції. На зміну легкості та безпосередності ранніх творів письменника прийшла, за влучним визначенням М. Євшана, «проповідь нової моралі, до того ще моралі партійної» [117, с. 550–551]. З огляду на зазначені метаморфози, М. Гехтер висловить пророче припущення, що поворот у темах і поетиці В. Винниченка відіграє спрямовуючу роль в еволюції всієї української літератури [76, с. 317–359].

У творчій лабораторії митця об'єктом обсервації постають представники інтелігенції – *художньої* («Memento», «Чорна Пантера і Білий Медвідь»), *наукової* («Брехня», «Натусь», «Пригвождені», «Закон»), а також *революціонери*, –

здебільшого в протиріччі сповідуваних ідей та особистої сутності («Дісгармонія», «Великий Молох», «Базар»). Ці ж персонажі представлені також у романістиці другого періоду («По-свій», «Божки», «Чесність з собою», «Рівновага», «Хочу!», «Записки кирпатого Мефістофеля», «Заповіт батьків»), оскільки письменник розгортав порушені в драматургії проблеми на сторінках великої прози.

Серед активних критиків В. Винниченка, особливо оповідання «Момент» і скандального драматичного трикутника «Дісгармонія» – «Великий Молох» – «Щаблі життя» (головний об'єкт розгрому), романів російською мовою, а в підсумку – принципу «чесності з собою» загалом, адже саме вона є тією магістральною віссю, навколо якої обертається вся проблематика доробку письменника другого періоду – насамперед М. Гехтер [75, с. 1–2], С. Єфремов [119], С. Петлюра [354, с. 11–14], М. Сріблянський [427, с. 96–108], Г. Хоткевич [471, с. 131–132], П. Христюк [473, с. 275–299], Є. Чикаленко [116, с. 19]. Щодо жіночого питання, то В. Винниченко цілком реалістично зображував жінку «жертвою протесту», що детально дослідив М. Вороний на основі драми «Брехня» [64, с. 267].

Є ще одна характеристична деталь винниченкового експериментаторства: створюючи інтертекстуальну дилогію *п'єса* «Щаблі життя» – *роман* «Чесність з собою», В. Винниченко конструює героя-носія власних ідей [36, с. 38]. Звідси пильна увага до дилеми: твори В. Винниченка публіцистика чи література? Звідси ж і народницький критичний дискурс та легко прийняті на озброєння ярлики на зразок «порнографізму» (С. Єфремов, Г. Хоткевич), які заводитимуть критику на манівці подалі від теорії «чесності з собою» [436, с. 71–80], від визнання факту утвердження В. Винниченком модерної української драми й театру.

Усе перелічене вище є складовими довготривалої літературної полеміки, до якої приєднаються широкі кола читачів, що врешті-решт призведе фактично до публічного суду над письменником зі звинуваченнями в надмірі сексуальної проблематики, пропаганді проституції та вільного кохання, евтаназії (за сучасною термінологією), еротизмі, а найбільше – в розвінчанні передових людей часу – революціонерів, змальованих зсередини докладно й рельєфно «в ріжні моменти і в

ріжних умовах» (О. Грушевський) з постановкою проблеми моральність / аморальність у контексті партійної моралі й т. ін.

Суперечливе ставлення до письменника особливо загострилося також у зв'язку з його входженням у російську літературу. Причиною «переходу» в російську літературу було обструкційне ставлення до його творчого доробку українських видавництв і критики, а також значної частини читацької громадськості. В. Винниченко був змушений виступити з відкритим листом, намагаючись відверто пояснити причини звернення до російської мови [368]. Мусимо також констатувати і той факт, що причиною міжлітературних конфліктів було обмежене інтелектуальне середовище, яке не сягало рівня І. Франка чи М. Грушевського, С. Єфремова чи самого В. Винниченка. Цей факт констатував М. Коцюбинський у листі до письменника з Чернігова [225, с. 50]. Подібного ж не спостерігалося у сфері діяльності представників російської культури.

«Перехід» В. Винниченка в російську літературу несхвально сприйняли поміркований М. Коцюбинський і більш радикальний Д. Донцов. Не зрозуміла хисткого становища митця й Леся Українка, хоча її ставлення до проблеми В. Винниченка засвідчує насамперед національно-патріотичний підхід, який вимагав «жертовного шляху» в умовах цілеспрямованого лінгвоциду [428, с. 26]. Проте на захист митця став авторитетний науковець європейського рівня М. Грушевський, який назвав «інцидент» з романами «Чесність з собою» та «Рівновага» «сумним свідоцтвом суспільної байдужості до вартостей нашої культури» [89, с. 403]. Отож, М. Грушевський, по суті, закликав українську критику й громадськість звернути увагу на художньо-естетичну значимість Винниченкових творів. Після емоційно-враженнєвих відгуків та інтерпретацій стала на порі необхідність «зрозуміти загальнолюдський потенціал творчості Винниченка» [461, с. 131], що передбачало «конструювання контекстуальної площини» [461, с. 131].

Є. Чикаленко, у свою чергу, зробив правильний висновок про тимчасове «заробітчанство» письменника в російській літературі як ходіння «в отхожій промисел» [116, с. 234]. Прозірливість Є. Чикаленка відлунює в міркуваннях

цитованого вище М. Грушевського: «Не сумніваємося, що й російські сторожі моральності і всякиє «человеки в футляре» будуть з обуренням проносить ім'я Винниченка. Але поза цими елементами, незалежно від критичного, а навіть негативного трактування його теоретичних поглядів, Винниченко серед Росії знайде, мабуть, інші відносини – у нього знайдуться там покупець і читач, і вдумливий цінитель» [89, с. 403]. Учений передбачив ідентичність потрактування прози В. Винниченка в українській та російській критиці.

Яскравою ілюстрацією неприйняття творчості й особистості В. Винниченка є його непрості стосунки з М. Горьким, засвідчені відомою полемікою (наприклад, у листі В. Винниченка до М. Горького від 5 травня 1909 р.). Звідси, власне, простежуються метастази несхвальної реакції російської критики щодо українського епатажного письменника. Вона викличе болісні конотації самого В. Винниченка, тому що його мистецьке кредо орієнтувалося на рівні європейських літератур і російської літератури зокрема: «Я не хочу, щоб в українській літературі появлялось щось моє, чого не схотіли б в російській літературі. Українська література не повинна бути смітником, куди можна скидати все негодяще» [146].

Проте, як і в українській критиці першого періоду творчості, росіяни відзначили такі провідні риси таланту й авторського стилю В. Винниченка, як «художня майстерність, сміливість невтомного пошуку істини, жага справедливості й правди» [197, с. 126–127], прикладом чого може бути відгук відомого історика літератури й популярного критика К. Арабажина [5]. Хоча після ґрунтовного аналізу роману «Чесність з собою», критик був змушений зробити невтішний висновок, що письменник не виконав запланованих завдань, створивши, по суті, не мистецькі твори, а документ епохи морального й соціального розпаду [5, с. 131; с. 141].

Підсумовуючи, маємо говорити про два полюси *сприйняття / інтерпретації* творчості В. Винниченка українською та російською літературно-критичною громадськістю (О. Амфітеатров, З. Гіппіус (під псевдонімом Антон Крайній), А. Дивильковський, Є. Колтоновська, М. Коробка, В. Львов-

Рогачевський, М. Ольмінський та ін.) з багатьма мистецькими та ідеологічними нюансами, які окреслюються і *позитивом* (художньо-естетична якість прозових і драматичних творів з усіма здобутками й випереджувальними революційними перетвореннями на тлі російської літератури, психологічна переконливість вчинків і дій героїв як «живих людей», гідне продовження кращих традицій української літератури тощо), і *негативом* (вульгарно-соціологічні підходи прочитання за диктату вимоги «нужности/ненужности», звинувачення в ренегатстві, нігілізмі, наклепах на революціонерів і т. ін.).

Проте, на наш погляд, важливим є спостереження Н. Крутікової щодо виходу російських реципієнтів з вузького кола аналізу творів певної тематики й пошуків паралелей доробку В. Винниченка в російській літературі (Л. Андрєєв, М. Арцибашев, М. Горький, О. Купрін і щонайбільше Ф. Достоєвський – на рівні ремінісценцій, інтертексту, перехрещення творчих шукань, незважаючи на різні концептуальні мистецькі позиції й світогляд), що було симптоматичним також і для української критики [197, с. 126–127].

М. Зеров писав, що на зміну «повістям» першого періоду прийшли «імпресіоністична новела та роман з психологічним завданням, запальна драма з претензією покладати основи соціалістичної моралі» [133, с. 440]. Власне, М. Зеров розмежовує *ідейно-етичну* та *художньо-естетичну* рецепцію творів письменника.

Головним постулатом мистецької доктрини В. Винниченка було завдання літератури впливати на зміни в суспільному житті. Звідси «тенденційність», «публіцистичність», «проповідництво», «філософствування», «менторство», що категорично засуджували й чим аргументували особисте неприйняття саме *такої* творчості письменника його сучасники С. Єфремов, М. Євшан, І. Кончіц, І. Личко, П. Христюк та ін. Та все ж у будь-якому випадку беззаперечним залишається факт: і перший, і другий періоди творчості В. Винниченка надали українській літературі «значення революції» [98, с. 52].

Після остаточного від'їзду за кордон 1920 року В. Винниченко продовжує невтомно працювати в письменницькій та громадсько-політичній сферах задля

майбутнього України. Тут з'явиться перший експатріантський твір митця – повість «На той бік». С. Погорілий назове її «стилевим мостом між другим і третім періодом творчості» [357, с. 14] (за визначенням ученого, період «утопійного, соціально-пригодницького та політично-філософського роману (1921 – 1951)») [357, с. 14]. В Україні, повертаючись до питання періодизації, М. Зеров наголосить, що «Сонячна машина» тематикою і методами письма вийшла за межі другої фази творчості В. Винниченка [133, с. 441].

Загалом 20-ті роки ознаменовані великим творчим піднесенням письменника й водночас вони є зоряними «для пошанування Винниченкового доробку» [461, с. 131] в УРСР, оскільки він сприймається як зреалізований факт і канонізується в історії української літератури [461, с. 131–132]. Але з часом, услід за згортанням українізації, усе сильніше виявлятиметься тенденція оцінювання ідейно-художньої вартості творів митця на засадах соціальної значущості. А відтак – у практиці радянських критиків знову на перший план виступає пошук негативу, що особливо помітно на початку 30-их років (рецензії на друковані в Україні твори, нариси О. Парадиського (1930) [345], Т. Зикеєва (1931) [134] та ін.).

Для літературознавців радянської України «Сонячна машина» – центральний твір третього періоду творчості В. Винниченка і головний об'єкт критичної рецепції, а за вимогою часу – і прецедент для ідеологічної боротьби. Замислена й створена в Німеччині як візитівка української літератури, «Сонячна машина» мала неймовірний успіх, що засвідчили М. Зеров [133, с. 435] та О. Білецький [18, с. 121–132], який першим назвав В. Винниченка основоположником науково-утопійного жанру в українській літературі.

Критичні відгуки й публічні дискусії засвідчили поліфонічність і суперечливість роману з одного боку та неоднорідність естетичних і політичних уподобань – з другого. Але провідні критики того часу (О. Білецький, М. Зеров, А. Річицький, П. Христюк та ін.) встановлювали рівновагу між полярно протилежним ставленням до роману, наголошуючи на високій художній майстерності автора, що в результаті «примирювало різних читачів, навіть тих, які абсолютно не сприймали Винниченка-політика» [442, с. 160].

На початку 30-х рр. твори В. Винниченка вилучаються з культурного обігу й лише побіжно згадуються в поодиноких розвідках; уряд Радянської України відмовляє письменнику в матеріальній підтримці, в результаті чого він опиняється у двосторонній ізоляції: еміграційні кола, у свою чергу, вороже ставляться до митця, не поділяючи його «політичних поглядів» [461, с. 132], що буде яскраво продемонстровано під час обговорення «Нової заповіді».

Проте В. Винниченко не припиняє різносторонньої діяльності. У 1932 р. письменник створює роман «Нова заповідь», друга редакція якого в перекладі французькою мовою буде відзначена почесним дипломом і медаллю товариства Arts-Sciences-Lettres (Франція, 1949 р.). Єдиний, опублікований за життя письменника, експатріантський роман викликав жваве зацікавлення емігрантського середовища, яке вихлюпнулося на шпальти опозиційних видань («Наш вік», «Українські вісті», «Український самостійник», «Українське слово»). Критика «Нової заповіді» мала чітко окреслені ідеологічні координати (В. Державін, Т. Кобзей, Д. Соловей, В. Лазовінський та ін.), якими керувалася, на відміну від французької, полишаючи осторонь художньо-естетичну вартість твору [58, с. 292; с. 287; с. 295; с. 288]. Так, Д. Соловей помітив споріднену з радянською тенденційність еміграційної критики і влучно охарактеризував парадоксальність ситуації, коли в екзилі письменника намагаються знищити «за його «антинаціональну діяльність», то більшовики нищать […] за «український націоналізм» [58, с. 295]. Загалом внутрішня спрямованість дискусій в еміграційних колах зводилася, здебільшого, до визначення політичної іпостасі В. Винниченка, тобто зусилля зосереджувалися на ідеологічній спрямованості творів і щонайменше на їхній художній значущості.

Створена митцем у «Конкордизмі» утопійна модель справедливого світоустрою знаходить художнє вираження в низці романів, у яких перебудова суспільства модифікується в суспільні позиції «акордизму», «конкордизму» та «колектократії» («Вічний імператив», «Лепрозорій», «Нова заповідь», «Слово за тобою, Сталіне!»). Перелічені твори у 70 – 80-х рр. стануть об'єктом дослідження учених діаспори.

У повоєнній Європі В. Винниченко продовжує пропагувати свої ідеї, що простежується в епістолярії митця, наприклад, у листах до Д. Нитченка [309, с. 22–30], І. Кошелівця [187, с. 21–29] та ін.

Пройдуть десятиліття, і Г. Костюк означить два типи (осередки) прочитання Винниченкових творів – беззастережних прихильників і беззастережних ворогів письменника – з вичерпною характеристикою їхньої діяльності. Перші «не мали часу на спокійну об'єктивну критику» [182, с. 79]; другі, «…пройняті партійними чи соціяльними ресантиментами, […] вишукували (не тільки у творах, а й у житті Винниченка) все, що не відповідало загальноприйнятим нормам, все мистецьки ризиковане, все, що не вкладалося в їхню програму і розуміння […] – і робили з цього систему, приходили до найчорніших висновків та заперечень» [182, с. 79]. І, як підбиття підсумків, «об'єктивної, серйозної критики так і не було» [182, с. 79]. На зліквідування літературознавчої «білої плями» в історії української літератури будуть покликані вчені української діаспори.

2.2. Становлення винниченкознавства (українська діаспора 50–80-х рр. XX ст.)

По смерті В. Винниченка в еміграції, як своєчасно зауважив М. Мольнар, постало питання нового представлення українській громадськості творчого доробку «відомого колись на Україні та в Радянському Союзі, а тепер – лише за кордоном» українського письменника В. Винниченка [284, с. 29]. Словацький учений справедливо називає ситуацію з В. Винниченком парадоксальною, коли скороминуща політична діяльність заступила у свідомості українських літературознавців творчий доробок митця і, як результат, з'явилася, за висловом П. Христюка, «спокуса замінити літературно-критичну розвідку політичною публіцистикою» [284, с. 31]. Парадоксальність тим гостріша, що вилучений у 30-их рр. з культурного життя УРСР, письменник жив також ізольовано й від української еміграції. На час порушеного М. Мольнаром питання [283, с. 109–112] в УВАН (США) вже була створена (1953 р.) і функціонувала «Комісія для

збереження літературної та мистецької спадщини В. Винниченка», зусиллями якої було видано два збірники творів письменника. У «Слові» опубліковано «Вибірку із Щоденника В. Винниченка» 1911-1917 рр., вибірку листів до В. Винниченка від діячів культури радянської України, великий уривок з роману «Слово за тобою, Сталіне!» [181, с. 112–117]. Тоді ж з'являються «На початку слово. В. Винниченко на тлі сучасної української прози» Т. Осьмачки, «Пам'яті Винниченка» В. Чапленка, «Творче обличчя Винниченка-повістяра» А. Юриняка [461, с. 132].

Отже, 1960 – 1980-і роки можемо вважати періодом активізації діяльності вчених діаспори, якими здійснено вагомий внесок у вивчення творчого спадку митця і, власне, започатковано винниченкознавство як літературознавчу ділянку (Р. Багрій-Пікулик [9, с. 11–22], Ю. Бойко-Блохін [25, с. 17--24], Д. Гусар-Струк [96, с. 94–105], І. Качуровський [152, с. 148–152], Г. Костюк [182, с. 78–87; 183], І. Лисяк-Рудницький [229, с. 60–77], Л. Онишкевич [321], С. Погорілий [357], В. Ревуцький [373, с. 43–52], Яр Славутич [415] та ін.).

Головним рушієм літературознавчого процесу, як уже зазначалося вище, був Г. Костюк. Стаття вченого «Світ Винниченкових образів та ідей» стала своєрідним узагальнено-спрямувальним документом дослідження художнього доробку митця. Визначивши провідною проблемою статті питання про внесок В. Винниченком нового в українську літературу, науковець послідовно й ґрунтовно окреслив *новаторство* письменника у використанні *нових* мистецьких засобів у *по-новому* трактованій старій тематиці, для чого був задіяний незвичний і соціально різноманітний типаж в оригінальному ракурсі його бачення [185, с. 389–390]; піднесення *української національної ідеї* та формування української людини як основи «нації модерної й державної» [185, с. 390–393], а звідси – універсальність і багатогранність «ідеї українського національного визволення» [185, с. 394]. Також ученим було узагальнено окреслено коло провідних тем і проблем творчого доробку В. Винниченка, серед яких насамперед філософсько-моральні з домінуючим мотивом пошуку людського щастя на Землі та проблеми релігії, віри в Бога, богошукання, пізнання сенсу людського життя й трактування їх як філософських категорій [185, с. 396–398]. Окрім цього, Г. Костюк наголосив

на впровадженні В. Винниченком в українську літературу двох нових «до того не практикованих […] жанри»: «науково-утопійний […] та соціяльно-детективний» [185, с. 399–400]. Дослідник не залишив поза увагою й той промовистий факт, що «багатогранна і багатожанрова творчість В. Винниченка вплинула на формування цілого покоління майстрів слова» [185, с. 399].

У площину зацікавлень колег і послідовників Г. Костюка потрепляють проблеми загального характеру та літературний доробок письменника останньої еміграції, мало відомий або й зовсім незнайомий читацькому загалу.

За Д. Гусар-Струком, В. Винниченко – драматург, який піддає лабораторному аналізу морально-етичні проблеми в контексті соціалістичної ідеології, а ключем до розглядання його творів є «протиставлення слова дії, бажаного можливому» [96, с. 97]. Щодо «нової моралі», дослідник стверджував: «…«чесність з собою» не є ніякою новою мораллю; це є етичний закон, який виринув як єдина відповідь на Винниченкові художні експерименти» [96, с. 98], іншими словами, злютоване коло морально-етичних питань і незвичність їхньої постановки для тогочасної літератури полягали в соціалістичному світогляді письменника та в його революційній практиці.

За кілька років Р. Багрій-Пікулик, наголосивши на політематичності роману В. Винниченка «Записки кирпатого Мефістофеля» й порушених моральних проблемах та питаннях свободи й детермінізму, заперечила твердження Д. Гусар-Струка про випробування письменником теоретичних постулатів соціалістів [9, с. 11–12]. Дослідниця опонує колезі, посилаючись на «Щоденник» митця, в якому серед лектури для обов'язкового прочитання фігурують імена Ф. Ніцше, А. Бергсона, Е. Ренана, С. Пшибишевського, М. Бертеля і Ю. В. фон Яврегга, яких цікавили ті ж питання, що й В. Винниченка [9, с. 12]. Окрім цього, Р. Багрій-Пікулик рекомендує «приглянутися ближче до впливу Ібсена і Стріндберга» [9, с. 13]. Щодо лабораторного методу письменника, дослідниця висловлює думку про його спорідненість з Е. Золя і всіма натуралістами [9, с. 20], чим письменник і тяжіє «більше до Фройда й Дарвіна, ніж до Кавтського чи Сартра» [9, с. 21].

Першопрохідцями серед дослідників діаспори в царині романістики В. Винниченка вважаються Г. Костюк та С. Погорілий. Об'єктами дослідження Г. Костюка перебували твори «великої прози» письменника від першої репатріантської повісті «На той бік» до зрілих романів «Поклади золота» [184, с. 76–84], «Нова заповідь» та «Лепрозорій», у яких вчений окреслив провідні теми й головну проблематику [185, с. 384–401]. Суголосний із Г. Костюком був Ю. Шерех визначенням «Нової заповіді» як ідеологічного роману зі значним елементом авантюрно-кримінального спрямування й узагальненим потрактуванням головної колізії твору як «конфлікту комунізму й капіталізму» [490, с. 261]; слушно відзначити також спроби цілісної характеристики прози письменника повоєнних років: дослідник акцентував увагу на ідейно-тематичному діапазоні творів і чітко вираженій тенденції митця до «дезорнаменталізації» та «динамізації» української прози загалом [490, с. 261]. Що ж до роману «Слово за тобою, Сталіне!», то Г. Костюку належить класичне визначення твору як «роману ідей, роману-памфлета, роману соціальної тези» [183, с. 83].

Характеристика творчості В. Винниченка 1921 – 1951 рр. як «періоду утопійного, соціально-пригодницького та політично-філософського роману» стала результатом копіткої роботи С. Погорілого над опублікованою великою прозою письменника та історією створення експатріантських романів «Вічний імператив», «Лепрозорій», «Поклади золота», «Слово за тобою, Сталіне!». Актив дослідження С. Погорілого – провідні теми, поетика, стильові особливості, почасти обсервовані в розрізнених студіях емігрантських авторів, сукупно з пацифістськими мотивами, що трансформувалися в «головні проблеми війни, миру та перебудови суспільства і людини» [357, с. 14] й «стали трагічною альтернативою людства» [357, с. 14], пропаганда засобами мистецтва винниченківської соціально-філософської теорії конкордизму – склали основу ґрунтовної книги вченого «Неопубліковані романи Володимира Винниченка» [357].

Одним із центральних об'єктів вивчення залишалася драматургія В. Винниченка. Так, В. Ревуцький, досліджуючи драматичні твори В. Винниченка еміграційного періоду в порівнянні з драмами доеміграційними, наголошує на

«величезному таланті у драматургії» [373, с. 44] автора «вічних і актуальних (до сьогодні) проблем» [373, с. 44]. Дослідник переконливо пояснює успіх радянського драматурга О. Корнійчука (насамперед його трагедії «Загибель ескадри») значним впливом попередників – М. Куліша і В. Винниченка, підтверджуючи тим самим думку про Винниченків вплив на цілу плеяду українських письменників [185, с. 401], з поправкою, як у випадку з О. Корнійчуком, на те, що «відкрита експресивність провідних філософських чи моральних ідей Винниченка була застосована до провідної політичної ідеї» [373, с. 43]. У шести еміграційних драмах В. Винниченка В. Ревуцький не знаходить побутовізму та патріотизму останньої материкової драми «Між двох сил», розглянутої еміграційним дослідником Ю. Бойко-Блохіним саме під кутом націоналпатріотизму [25, с. 17–24]. Натомість дослідник наголошує на появі провідних колізій «психологічного чи расового характеру, що пізніше сполучаються з умовністю, з конвенціоналізмом чи умовною реальністю» [373, с. 43].

Перша аналізована п'єса «Закон» структурно й за стилем схожа на драму «Гріх» і має тематичний перегук з «Memento», а також являє зразок мінімальної кількості персонажів. Розвиток дії напружений, що засвідчує майстерність автора і дає підстави говорити про «абсолютну сценічність п'єси» [373, с. 45]. У другій еміграційній п'єсі «Пісня Ізраїля», очевидно під впливом сімейних обставин, В. Винниченко з великою симпатією змальовує героя єврейського походження, що опиняється в ситуації «між двох сил». Поряд із реалістичним зображенням та елементами сатири, драматург послуговується засобами романтичної мелодрами, що не вносить практично нічого нового в драматургічну техніку [373, с. 46]. Незакінчена й неопублікована драма «Ательє щастя» викликала низку питань, серед яких і питання докінцевого розвитку дії. Для В. Ревуцького важливим є спостереження за стилевим тяжінням В. Винниченка до сюрреалізму, що засвідчує потяг драматурга до постійного мистецького пошуку. У всякому разі, – зазначає дослідник, – багато з того, що не закінчив автор, «пізніше зробилося творчим матеріялом для драми «Великий секрет» [373, с. 46–47]. Остання психологічна

драма «Над», близька до «Гріха» й «Закону», найбільше споріднена з українським ґрунтом, а розвиток сюжету – з періодом революційних змагань. Водночас «Над» – українська п'єса В. Винниченка, яка потрапила на вітчизняну сцену й була поставлена поруч із «Народним Малахієм» і «Миною Мазайлом» М. Куліша; у радянських джерелах її ж окреслено як «карикатуру на радянський побут» [373, с. 47]. «Великий секрет» В. Винниченка характеризується як прекрасна сатира на мільйонерів Франції (дійові особи у п'єсі – виключно французи) та їхні зацікавлення, подані у фарсовому аспекті [373, с. 48]. В. Ревуцький відзначає також яскраву театральність твору, яку ілюструє останній акт перетворенням містично-трагічної обстанови в картину вакхічного й еротичного змісту [373, с. 48–49]. «Пророк» – остання драма В. Винниченка, в основі якої конфлікт між гуманно-моральними ідеями (Амар) і законами держави (інженер Райт). В. Ревуцький в характеристиці п'єси звертається до ґрунтовної статті В. Чапленка, який сформулював смислову й драматургійну квінтесенцію твору [373, с. 48–49].

Підбиваючи підсумки, дослідник говорить про українського драматурга, який вийшов на світову сцену, а причини його успіху криються «в актуальності тем, у ненав'язуванні певних симпатій чи антипатій до характерів, а головне – у вічних конфліктах поміж людьми» [373, с. 51].

Наукова конференція 12 грудня 1970 року й програмова доповідь Г. Костюка «Деякі проблеми наукового вивчення В. Винниченка» прикметна констатацією утвердження винниченкознавства як самостійної літературознавчої галузі. Учений визначив чотири основні аспекти вивчення спадщини митця (станом на 1968 рік), які «охоплюють в основному всі ділянки життя і творчості Винниченка» [182, с. 81].

Перший аспект – *біографічний*. Г. Костюк порушив питання про створення «науково-удокументованої біографії письменника» [182, с. 82], оскільки вчені діаспори не мали можливості з'ясувати, здавалося б, прості питання: де народився В. Винниченко, хто за соціальним станом батько і який склад його родини, якими були гімназійні роки тощо? [182, с. 82]

Другий аспект – *історико-літературний* – учений розподілив за темами. Перше місце посіла тема взаємостосунків В. Винниченка з М. Горьким. Г. Костюк закидає радянським літературознавцям тенденційність в оцінці класика української літератури у формі необґрунтованих і примітивних загальників та огульних осудів на основі дуже суб'єктивного листа (як у випадку з приватним листом В. Леніна), опираючись на нього «як нібито на об'єктивну, глибоку марксистську критику» [182, с. 83].

Наступна тема – В. Винниченко і Ф. Достоєвський. Це питання, як зазначалося вище, вже порушувалося українськими та російськими критиками в другому періоді творчості письменника з амплітудою коливання від позитиву до глибоко негативного ставлення. Г. Костюк наголошує на необхідності «вивчення та зіставлення філософсько-етичної системи думання обох романістів, вивчення їх розповідної манери, мовно-семантичної структури і взагалі ідейного й образного думання» [182, с. 83].

Однією з найважливіших тем літературознавець вважає вивчення літературної спадщини В. Винниченка як *мистецтва слова*, що означало «вглянутися уважно в мистецький світ його ідей – в його стиль, форму і художні засоби» [182, с. 85]. Спростовуючи безпідставні твердження радянських літературознавців про втрату літературним доробком В. Винниченка будь-якого громадського та ідейно-художнього значення [353], Г. Костюк ставить перед об'єктивними дослідниками актуальну тему визначення місця В. Винниченка в українському літературному процесі першої половини XX століття шляхом порівняльного аналізу суспільно-мистецьких явищ в Україні та Росії означеного періоду [182, с. 85].

Дві наступні теми мають узагальнений «проспект» внеску В. Винниченка в українську літературу – від впровадження нових мистецьких засобів до заснування науково-утопійного й детективного жанрів у вітчизняній літературі, – докладно обґрунтований у дослідженні Г. Костюка [182, с. 85–86].

Остання тема є похідною від попередньої – вивчення творчості В. Винниченка в широкому порівняльному аспекті світової літератури.

Третій аспект – *філософічно-етичний*. Г. Костюк перелічує низку творів В. Винниченка, які пройняті «філософічно-етичним первнем» [182, с. 87]. Проте цього, на думку вченого, недостатньо, оскільки для осягнення цього аспекту необхідно «пізнати те філософічне підсоння, у якому дозрівала його (В. Винниченка – Т. Я.) […] велика амплітуда людського думання» [182, с. 87].

Четвертий аспект – *суспільно-політичний*. Незважаючи на велику кількість дуже суперечливої літератури, цей аспект, вважає вчений, абсолютно не розроблений. Тому виглядає актуальною настанова не впасти «жертвою суб'єктивних розходжень і конфліктів наших діячів минулого, щоб ми в історичній ретроспекції уміли бачити не тільки погане, але й те добре, що робили ті діячі для нашої історії і культури» [182, с. 87].

За двадцять років у нових сприятливих суспільних умовах напрацювання дослідників творчості В. Винниченка й порушені ними питання осмислять і почнуть їхнє всеохопне вирішення літературознавці материкової України, здійснюючи тим самим якісний науковий прорив.

2.3. Материкове винниченкознавство

Незважаючи на те, що жоден з українських письменників і громадських діячів не мав такої популярності, не друкувався рідною мовою й не перекладався на інші з такою інтенсивністю, період від початку 1930-х і до кінця 1980-х років характеризується вилученням із культурного обігу й абсолютним замовчуванням творів В. Винниченка та нав'язуванням масовій свідомості образу буржуазно-націоналістичного письменника. Нищівна критика громадсько-політичних позицій В. Винниченка переносилася й на оцінку його творчості загалом. Вона, маючи своє безпосереднє відображення в художньому доробку митця, продовжувала відтісняти на задній план досягнення Винниченка-письменника [419]. У літературознавчих дослідженнях означеного періоду – лише поодинокі згадки про нього (наприклад, у книзі М. Рудницького «Від Мирного до Хвильового» (1936); у монографії О. Ставицького «Українська література початку

XX століття» (1964) тощо) [461, с. 132] або розгромні статті ідеологічного замовлення (Є. Шабліовський та ін.). У материковій Україні перші спроби (О. Гончар, І. Дзюба) повернути спадщину В. Винниченка в середині 1960-х рр. були невдалими через суспільно-політичну атмосферу та політичні обставини [335, с. 5].

«Реабілітація» В. Винниченка починається з публікації його творів із посутніми передмовами науковців України: так, у період із 1987 по 1989 рр. з'явилися оповідання, уривки з драми «Гріх», романи («Записки Кирпатого Мефістофеля», «Слово за тобою, Сталіне!», «Сонячна машина»), публіцистика та щоденникові нотатки письменника.

Перший етап у вивченні «феномена Винниченка» був позначений з'ясуванням передусім обставин політичної біографії, до того ж із акцентом на «пробільшовицькій» орієнтації письменника [335, с. 5], визначенням загальних «контурів» і масштабів творчої спадщини та його місця в історії українського письменства, що, по суті, вже було почасти зроблено вченими діаспори. Наприкінці 80-х років творчість В. Винниченка стає предметом наукових зацікавлень С. Гречанюка [86, с. 197–198; 87], Л. Дем'янівської [99], І. Дзеверіна [105; 106, с. 10–11], М. Жулинського [123, с. 6–7; 124; 125; 126], Л. Мороз [287; 288], П. Федченка [441; 442, с. 157–160; 443, с. 611–618; 445, с. 159–160] та інших.

1989 рік в українській винниченкіані знаменний: квітневе засідання, присвячене життю і творчості В. Винниченка, *офіційно* започаткувало розвиток нової галузі вітчизняної науки про літературу – винниченкознавство. Головуючий І. Драч наголосив на необхідності подолання стереотипів у сприйнятті В. Винниченка та широкого пропагування й вивчення його спадщини, як це сталося в діаспорі [59, с. 69–71]. У доповіді «Володимир Винниченко: Літературний портрет» С. Гречанюк сформулював стратегію висвітлення особистості й творчості письменника в контексті «національного відродження» [60, с. 64–74], яка була доповнена міркуваннями В. Шевчука [59, с. 71]. В. Мельник окреслив еміграційну творчість та епістолярний зв'язок письменника з «великою Україною» як заперечення офіційної доктрини про початок радянської

літератури «з нуля» [59, с. 72–73]. У виступі Л. Мороз виразно пролунав акцент на найголовнішій проблемі: з'ясуванні «ідейного, ідеологічного наповнення творів» [59, с. 73–74] В. Винниченка. Учасники засідання зупинилися також на провідному мотиві творчості митця: пошуку людиною «гармонійної єдності почуття і розуму, соціального і біологічного, індивідуального і колективного» (Н. Шумило) [60, с. 74], тобто дослідженні й розгортанні «перспективи «людськості» в конкретній індивідуальності» (Т. Гундорова) [60, с. 74].

Непроминальним 1989 рік можна вважати ще й тому, що з'являється укладена В. Стельмашенком капітальна «Анотована бібліографія» (УВАН, Альбертський університет), згодом названа П. Федченком «вступом до винниченкіани» [445, с. 159–160], яка «охоплює все жанрове різноманіття писань В. Винниченка» [445, с. 160].

Від початку 1990-х рр. з'являються ґрунтовні студії під кутом певної проблеми, створені шляхом порівняльного аналізу, літературознавчі праці в жанрі «літературного портрета» [77], аналітичні дослідження малої прози й романістики, драматургії, публіцистики, активно обсервуються й уводяться в науковий обіг діаріуш та епістолярій митця – отже, творчість В. Винниченка почала розглядатися в її зв'язках із художніми явищами європейської літератури кінця XIX – першої половини XX ст.

Отож, утверджуються наукові напрямки вивчення творчої спадщини В. Винниченка, що зумовило на початку XXI ст. з'яву винниченкознавчих осередків. Так, у Ніжині з ініціативи В. Хархун при кафедрі НДУ ім. М. Гоголя створено Винниченкознавчу наукову лабораторію (2001), очолену професором О. Ковальчуком. Наступного року засновано науковий збірник «Винниченкознавчі зошити» (шеф-редактор В. Хархун). У центральному регіоні потужним осередком дослідження проблем сучасного винниченкознавства постає Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, представлений іменами професорів Г. Клочека, В. Марка, С. Михиди, В. Панченка, кандидатів наук М. Ковалик, С. Присяжнюк, В. Чернецької (набутки висвітлено у підрозділі 2.4.).

Інтенсивність критичної рецепції творчого доробку В. Винниченка в першій декаді XXI ст. не зменшується, що пояснюється потребою його багатопланового та багатогранного аналітичного прочитання. Послуговуючись літературознавчим та психологічним інструментарієм, учені репрезентують нові грані особистості В. Винниченка: у більшості праць розглядаються біографія і творчість письменника в контексті домінуючих філософських ідей сучасної йому доби; чимало студій присвячуються дослідженню проблеми експерименту в різножанрових пластах творчості та наявності екзистенціальної проблематики в художніх текстах митця.

Важливим внеском у всеукраїнську винниченкіану залишається вивчення й оприявлення мемуарної спадщини письменника – епістолярію та, зокрема, «Щоденника», без якого «не можна говорити про повноту і всеохоплення» [480, с. 427] літературознавчої рецепції В. Винниченка. Відтак, постали суттєві питання осмислення стану сучасного винниченкознавства в царині життєпису, окреслення літературознавчої парадигми досліджень, з'ясувавши місце в них щоденних записів письменника 1911 – 1951 рр. Не можемо залишати поза увагою й негації сучасного сприйняття самої творчості В. Винниченка та його суперечливої особистості зокрема. Так, Н. Зборовська застерегла від проявів симптоматичного бажання принизити видатного письменника, негативну тенденцію охарактеризував також В. Панченко [282, с. 27]. Реконструкція «творчого портрета» В. Винниченка, у підсумку, передбачає системне й взаємопов'язане вивчення різноаспектності саморепрезентації його особистості, зокрема в літературі, живописі (Н. Маслянчук), політиці (С. Кульчицький, В. Солдатенко, С. Шевченко), публіцистиці й філософії (М. Попович, Є. Лащик).

У структурі винниченкознавства можна вирізнити кілька напрямків вивчення творчості письменника. Зауважимо, що запропонована нами парадигматизація ґрунтується виключно на аналітико-статистичних спостереженнях за опублікованими протягом останніх 20 років науковими студіями й працями, присвяченими літературній діяльності В. Винниченка. Отож, нами вичленовані ключові проблеми вітчизняного винниченкознавства, провідні

методологічні підходи й принципи, що були застосовані для досягнення нових науково вагомих результатів у цій галузі.

2.3.1. Наукова парадигма осмислення ідейно-естетичних шукань письменника

Вітчизняне винниченкознавство, успадкувавши від пореволюційної й діаспорної критики систему ідейно-естетичних пріоритетів В. Винниченка загалом, значною мірою поглибило й розширило, збагатило їхню інтерпретаційну схему завдяки новітнім методологіям і підходам.

Від часу П. Христюка та С. Єфремова, розглядаючи творчий доробок митця, дослідники наголошували на морально-етичній серцевині або «нерві» його писань. Оригінальність порушених В. Винниченком тем була зумовлена системою ідеологічних координат, популярних на початку XX століття і по-особливому актуальних для письменника. Ними були *ніцшеанство* та *фройдизм*, що в його художньому світі трансформувалися в оригінальну концепцію «чесності із собою», яка, у свою чергу, детермінувала своєрідні естетичні риси авторського письма: експериментаторство, умовність ситуацій і характерів, гострий морально-етичний конфлікт, психологізм образів, зрештою – своєрідну систему образів-характерів, серед яких вирізняється власне авторський тип – герой-шукач, герой-експериментатор, бунтар. Саме ці риси творчої манери В. Винниченка ставали й стають предметом осмислення в сучасному літературознавчому дискурсі.

Вартим уваги є те, що найбільш продуктивними в осягненні цих проблем стали методологічні підходи компаративістики, структуралізму та постструктуралізму, феміністичної критики й психоаналізу.

На думку авторитетних дослідників (О. Гнідан, Т. Гундорова, О. Дем'янівська, Л. Мороз, В. Панченко, Г. Сиваченко, В. Хархун та ін.), авторські інтенції «чесності з собою» спричинили художній експеримент у ранній романістиці й драматургії і стали поштовхом до хрестоматійної практики

конструювання героя-носія ідей самого письменника, оприявненої В. Винниченком у відкритому листі до читачів і критиків [42]. «Чесність з собою» – одна із неухильно сповідуваних констант життєвого й творчого кредо В. Винниченка, ідейно- й формотворчий стрижень проблематики творів митця.

Таке визначення авторської концепції «чесності з собою» спровокувало різноаспектність вивчення її функціональності в художній системі автора. Так, Н. Шумило, наголошуючи на революційності (модерності) цієї філософеми, говорить про оновлення морально-етичної проблематики саме через долання В. Винниченком ідеї ідеальної природної людини, закоріненої в українську літературну традицію. Про це свідчить насамперед проголошення й пропаганда митцем «всупереч сфальшованим християнським догмам» [493, с. 125] тези «чесності з собою» (в іншій розвідці дослідниця пропонує надати їй статус «витворювально-особистісної» категорії [494, с. 52]), «значення якої неоціненне з точки зору розвитку творчої індивідуальності та модернізації культури в цілому» [493, с. 125]. Думку Н. Шумило підтримує низка дослідників, які, розглядаючи «чесність з собою» у вимірі відправної точки в розгортанні морально-філософських практик письменника [510, с. 105] (О. Матвєєва), позиціонують сутність ідеї як провідну константу «власне індивідуальної поведінки особистості» [93, с. 8] (Т. Гундорова), хоча й із виразно проявленою тенденцією розширення «сфери дій моделі індивідуальної поведінки на соціальні стосунки» [127] (Є. Заварзіна).

За визначенням В. Панченка, характер експериментів із мораллю, які окреслили творче спрямування пошуків В. Винниченка, зумовили три фактори: по-перше, «*революція моральної свідомості, потреба переоблаштування світу на принципово нових засадах, що породила на початку XX ст. моду на соціалістичну літературу*» [335, с. 225]; по-друге, «*філософські ідеї Ф. Ніцше, які вже в 1890-ті роки стали в Росії своєрідним «знаком доби»* [335, с. 225]; по-третє, «*художня література кінця XIX – початку XX ст.ст. з її сміливою постановкою вічнозлободенних морально-філософських проблем*» [335, с. 225] (курсив – В. П.).

Аналогічної думки притримується Л. Голомб, розглядаючи теорію «чесності з собою» у нерозривному зв'язку зі ще однією прикметою художньої свідомості письменника – поняттям «волі до гармонії» [79, с. 28]. Дослідниця акцентує увагу на тих найбільших тріумфах Винниченка-художника, коли він іде не за сконструйованою схемою, а «за правдою характерів, даючи кожному героєві виявити свою природну сутність» [79, с. 32] у властивому для людини прагненні до «морального зросту й саморозвитку» [79, с. 33]. Тобто модель поведінки за принципом «чесності з собою», на думку О. Матвєєвої, «гомогенізує внутрішній простір особистості через абсолютну гармонізацію» [510, с. 106] з урахуванням біологічного контексту, поза яким «вона не мислиться взагалі» [510, с. 107].

Компаративістський підхід в осмисленні Винниченкової «чесності з собою» забезпечив установлення інтертекстуальних зв’язків, естетичних «дотиків» українського письменника із модерністами-експериментаторами початку XX століття. Причому подібні дослідницькі практики реалізуються в межах аналітичного вивчення конкретного твору, а також у форматі наскрізного осмислення певної проблематики створеного В. Винниченком загалом.

Тему паралелей доробку В. Винниченка з Ф. Достоєвським, враховуючи настанови Г. Костюка, порушив В. Панченко, котрий спостеріг перегук «Чесності з собою» зі «Злочином і карою» російського прозаїка й запропонував сучасну парадигму дослідження означеної проблеми [335, с. 79-127]. «Достоєвські» питання вчений розглядає крізь призму «ціни експерименту» [335, с. 261]. Полемізуючи з Д. Гусар-Струком, який порівняння В. Винниченка з Ф. Достоєвським уважав «наївними» [96], В. Панченко простежує ряд персонажів – заручників власноруч сконструйованого *принципу* і в результаті вражених «*синдромом Раскольникова*» [335, с. 261]. Дослідник трактує експерименти письменника в межах розвінчання революційного догматизму (хоча сама революція не ставилась під сумнів), невиправданої жорстокості за принципом «мета виправдовує засоби», знеособлення індивідуального «Я» – тобто все, що означається В. Винниченком як «бісівщина» «нових людей» [335, с. 262] (за В. Панченком – «соціалістів-ніцшеанців», «червоних ніцшеанців» [341,

с. 107–190]). Проте, наголошує вчений, на відміну від Ф. Достоєвського, письменник не звертається до загальнолюдських моральних принципів християнської етики, а конструює «нову мораль», у якій «виразно відчувалося відлуння соціалістичної доктрини» [335, с. 261]. Отже, В. Панченко займає послідовну позицію щодо полемічного розходження В. Винниченка із Ф. Достоєвським: на думку науковця, двоїстому (егоїст і водночас альтруїст) Раскольникову автор «Чесності з собою» прагне «протиставити гармонійну, цілісну людину» [258, с. 128], чим і зумовлюються в цьому руслі його художні пошуки «нової моралі, цілісного, не роздвоєного Я» [258, с. 128]. Із останнім погоджується Б. Пастух, який наголошує на відсутності в романістиці В. Винниченка нігілізму, оскільки «вона (романістика. – Т. Я.) не просто заперечує модель «старого мислення», а будує свою чітку парадигму відносин людини зі світом» [350, с. 52]. Послуговуючись компаративістською методологією В. Панченка, І. Кошова також аналізує розгортання «достоєвських» питань крізь відмінні від життєвих обставин Родіона Раскольникова долі Винниченкових героїв «великої прози» митця («Чесність з собою», «По-свій!» та «Божки»), розширюючи дослідження відчутною схожістю «опозиційних пар» персонажів романів і драм письменника [188, с. 92–99].

О. Брайко простежує взаємозв’язок сюжетної колізії роману «Чесність з собою» із сюжетом «Робітника Шевирьова» М. Арцибашева. Епіграф до твору російського письменника («паратекстуальна відсилка до сакрального дискурсу, яка реактуалізує абсолютний метаісторичний і транскультурний авторитет – заклик Спасителя до каяття грішників» [32, с. 56]), на переконання дослідника, вказує на універсальні, загальнокультурні джерела твору, увиразнюючи «символічний код подієвого й ідеологічного рівнів сюжету» [32, с. 56]. Винниченкова ж ідея «чесності з собою» на тлі широкого кола концептів християнської доктрини (антропологічне та есхатологічне об'явлення, гріховність і духовне наставництво тощо), полемічно переосмислених у «модерністській художній моделі» [32, с. 57] митця, «відсилає до теми внутрішньої злагоди, Царства Божого в людській душі» [32, с. 57].

Справжньою подією, «знаменним явищем» (Т. Гундорова) стала монографія Г. Сиваченко «Пророк не своєї Вітчизни. Експатріантський «метароман» В. Винниченка: текст і контекст» [408], яка відкрила широкий інтертекстуальний простір у філософському й жанровому контекстах і завершила «монографічне десятиліття» (В. Хархун), «розпочате Ларисою Мороз, продовжене Володимиром Панченком, Віктором Гуменюком, Сергієм Михидою» [258, с. 153]. Дослідження Г. Сиваченко має чітку логіку наукового викладу у формі шести сюжетів, пов'язаних зі «Щоденником» В. Винниченка, «Сонячною машиною», «Покладами золота», «Конкордизмом», історіософськими романами 30-их рр. та романами т. зв. муженського циклу.

За визначенням Н. Шумило, монографія Г. Сиваченко – перше історико-компаративістське дослідження, з наголосом передусім на компаративістській складовій праці [495, с. 150–151]. Саме тому В. Хархун називає фактори, які визначають його вагомість: *актуалізація* літературної, публіцистичної й мемуарної спадщини В. Винниченка періоду останньої еміграції та *осмислення* її «у поліморфному контексті світової літератури» [465, с. 154].

Розглядаючи назву монографії, літературознавець визначає її складники «*метароман*» і «*пророк не своєї Вітчизни*» як ключову категорію та метафоричну кодифікацію відповідно, оскільки вони вказують «на новаційність пошуків В. Винниченка й прогностичність їх результатів, які, солідаризуючись із новочасними тенденціями європейських літератур, залишились відчуженими для Батьківщини письменника» [465, с. 154]. У рецепції назви як квінтесенції змісту дістає глибоке тлумачення раніше мало артикульований в українському літературознавстві термін «експатріантська література», який обґрунтовує пошукові спрямування дослідження й набуває широкого вжитку. Авторка з'ясовує у Вступі зазначене поняття порівнянням із літературою еміграційною [408, с. 11], а Т. Гундорова звертає увагу на постановку дослідницею питання про особливу функцію експатріантської літератури, яка полягає у «трансформації національної літературної традиції відповідно до нової західної парадигми» [258, с. 157].

Сьогодні продовжується дослідження проблеми різнопланових аспектів екзистенціального виміру людського буття у творчому доробку В. Винниченка, зокрема у творах періоду останньої еміграції. Слід зауважити, що наближення до Винниченкового «екзистенціального дискурсу» (Т. Гундорова) відбулося з оцінки безпосереднього впливу на творчість письменника філософії Ф. Ніцше, якому «в історії екзистенціалізму належить важлива роль» [467, с. 306]. Екзистенційні мотиви простежуються шляхом зіставлення творів спорідненої тематики. Так, порівнюючи повість В. Винниченка «На той бік» та оповідання Ж.-П. Сартра «Мур», О. Харченко окреслює низку подібностей у зазначених творах. Це, по-перше, історичні періоди суспільних катаклізмів як найбільш відповідна основа «для екзистенційного осмислення людини та світу» [467, с. 307], а по-друге, рефлексійний шлях розвитку характерів персонажів, які «по-різному проектують світ – відтак здобувають свої власні істини» [467, с. 307]. Осібно дослідниця розглядає питання осмислення героями загрози їхньому життю реальної смерті. Йдеться передусім про «почуття розділеності Я-духовного та Я-тілесного» [467, с. 309], коли персонажі у стані психологічної кризи «переживають» майбутню смерть [467, с. 309], як неприродню, ірраціональну [467, с. 310]. При цьому увиразнення зламів у свідомості відбувається з появою бар'єра відчуження на тлі хаотичних спогадів, які тільки поглиблюють почуття самотності [467, с. 310]. Та все ж, означена проблема, на думку літературознавців, є ключовою в «муженському циклі», особливо в «Новій заповіді» (1932 – 1948) та романі «Слово за тобою, Сталіне!» (1949 – 1950). У контексті антропологічного принципу як вихідного в теорії французького екзистенціалізму (Ж.-П. Сартр, А. Камю) через дослідження феномена людини крізь призму «існування окремого індивіда» [408, с. 151] розглядає Винниченкову філософію «конкордизму» Г. Сиваченко. Дослідниця зосереджує увагу на типологічному зв'язку між В. Винниченком та французькими мислителями, а саме на моральному аспекті як спільній основі їхньої філософсько-етичної концепції.

Окремо у винниченкознавстві стоїть проблема «ніцшеанства» митця: художньої трансформації ідейних принципів німецького філософа в прозі та

драматургії (принцип «чесності з собою»), пошук нового героя, проблема статі, психологізм. Завдяки компаративістському підходові було простежено за творчим переосмисленням В. Винниченком комплексу ідей Ф. Ніцше: окремі афоризми філософа та ремінісценції з Ш. Бодлера й Гі де Мопасана, на думку В. Панченка, «підказали» В. Винниченку кілька новелістичних сюжетів [335, с. 265], зокрема оповідання «Момент».

Опираючись на тезу З. Фройда про перехід у питанні життя і смерті від метафізики тривоги (філософічна смерть як драма свідомості) до метафізики потягу (смерть як інстинктивний процес, вписаний у підсвідоме) з верховенством сексуального інстинкту як керівного у первинних психічних процесах, Н. Михальчук порушує проблему *тілоцентричності* в моделі художнього світу В. Винниченка [268, с. 39–43]. Дослідниця визначає головний конфлікт «Моменту» як конфлікт між репресією розуму (З. Фройд) і волею до задоволення, до того ж – подвійною репресією (Г. Маркузе), що долається в оповіданні страхом смерті тіла, який герой-оповідач прагне зробити своєрідною екзистенційною установкою [268, с. 40]. Н. Михальчук наголошує на ідентичності поглядів Г. Маркузе й В. Винниченка про підпорядкування соціальних і моральних норм життя «принципу задоволення» [268, с. 40–41], що, у свою чергу, актуалізує поняття щастя. Останнє ж, за З. Фройдом, «не виступає культурною цінністю» [268, с. 41], адже воно мало б задовольняти природні потреби (на думку оповідача), а це несумісно з огляду на цивілізоване суспільство. Звідси – поява ще одного головного персонажа твору: «могутньої сили природи» [336, с. 62], оскільки відверта безпосередність живої природи протиставляється мертвій культурі, що у В. Панченка досліджується як «контраст природи і цивілізації» [336, с. 62]. Природа ж головного героя, на думку Н. Михальчук, позначена циклічністю, тому його спогади романтизують життєві інстинкти тіла, повертають час задоволення. Підбиваючи підсумки, дослідниця відзначає протиріччя Винниченкового твору: у світовій літературі метафора природи належить до жіночої сфери, а культура – до чоловічої, натомість у «Моменті» «саме жінка бореться за вирішення питання про сенс культури, нерозривної з природою,

поверненої до неї. Природний інстинкт вона стверджує, як елемент розвитку індивідуальності, а тілесності надає особистісного буття» [268, с. 39–43].

Розглядаючи вищезазначені категорії в художньому доробку В. Винниченка, О. Штупун доходить висновку про «істинність спільного походження інстинктів» [492, с. 99], коли «смерть стає засобом захисту життя» [492, с. 99]. Одним із доказів цього постають суїцидальні (лише плановані чи завершені) ситуації («Момент», «Гріх», «Закон», «Чорна Пантера і Білий Медвідь») або *спроба* вбивства й *реальне* вбивство («Закон», «Чорна Пантера і Білий Медвідь») [492, с. 99–100]. Окреме місце в контексті порушеного питання дослідниця надає проблемі «*бажаної / небажаної дитини*»: інстинкт відтворення після пологів протистоїть інстинкту «Я» й сексуальному інстинкту, що призводить до появи трагічних колізій [492, с. 95], коли жінка-мати, залишаючись водночас сексуальним об'єктом, здійснює розподіл особистих бажань на духовні й фізичні («Записки Кирпатого Мефістофеля», «Чорна Пантера і Білий Медвідь») [492, с. 96].

Філософські ідеї Ф. Ніцше, на думку Т. Гундорової (акцент на «переоцінці всіх цінностей») [93], С. Павличко (наголос на сприйнятті письменника сучасниками «як ніцшеанця») [327], В. Панченка (обґрунтування застосованого визначення-неологізму «червоний ніцшеанець» до особистості В. Винниченка) [337, с. 163–170] та ін., склали основу експериментаторської моделі творчості митця. Слід зауважити, що характерною ознакою дослідження проблеми новаторства В. Винниченка є також пильна увага вчених саме до експериментаторства письменника в морально-етичній та філософській сферах.

На думку Б. Пастуха, магістральна проблема «чесності з собою» як «психологічна вівісекція» [348, с. 148] (М. Жулинський подібним чином порівнює дійство у виставах за п'єсами В. Винниченка з «хірургічною операцією» [126, с. 236]) українських інтелігентів-революціонерів «спричинила до трактування постаті Володимира Винниченка як політичного та літературного аутсайдера» [348, с. 148]. Маючи блискучий аналіз Т. Гундорової системи образів роману в контексті топографії текстуального простору з акцентацією на зв'язках авторської

позиції з «філософією життя» та модерністською структурою зображення [93, с. 160–206], зазначений дослідник водночас полемізує з авторкою щодо певного «відчуження» В. Винниченка від української літературної («національної») традиції [93, с. 166]. На його думку, «письменник був *не чужий*, а *новий конкретно в тому часі*» [348, с. 149] (курсив наш – Т. Я.). Тому стосовно ситуації, яка склалася навколо митця в другому періоді творчості, Б. Пастух пропонує по аналогії до «самоув'язнення» В. Винниченка у львівській квартирі Л. Юркевича, внаслідок чого й з'явився роман «Чесність з собою», досить оригінальне й певною мірою виправдане визначення «*експериментальна самоблокада*» [348, с. 149] (курсив наш – Т. Я.).

Л. Гнідан та О. Дем'янівська також наголошують на моральній деструкції українського інтелігента, його роздвоєності, які з'являються в результаті розмитих тенденцій політичного життя [77, с. 134–135]. Звідси спостереження В. Панченка щодо амбівалентності як визначальної риси Винниченка-художника, що демонструє авторська позиція в системі опозиційних пар героїв його творів [335, с. 262]. Цю ж особливість «Чесності з собою» досліджує М. Ревакович, але в контексті феміністичному, наголошуючи не лише на амбівалентності, а й на суперечливості позиції письменника «щодо жіночого питання» [372, с. 85].

Прийоми психоаналізу в системі власне філологічних методів дослідження художнього, принципи структуралізму та гендерний підхід і фемінна критика відкрили нові обрії в осягненні означеної проблеми. Як відомо, у пріоритетній площині досліджень письменника перебувала передусім людська душа. Її препарування складало специфічну психоаналітичну лабораторію В. Винниченка, дія котрої була спрямована на моральні, духовні експерименти з особистістю, на винайдення ідеального героя – втілення «надлюдини». У цьому контексті вельми продуктивною постає *емансипаційна модель* системи героїв В. Винниченка. Остання посідає особливе місце в творчому доробку В. Винниченка й нерозривно пов'язана з емансипаційним рухом. У праці М. Ковалик [167] порушено проблему психологізації характеру і вчинків героїнь-особистостей за умови їхньої самостійної соціалізації без посередництва чоловіків. Авторка дослідила типи

винниченківських героїнь, серед яких: «пушиста самочка», жінка-хижачка, жінка-мати, жінка-Муза, жінка, народжена революцією [167]. Усі героїні, створені письменником, трагічні, оскільки їхня емансипаційна суть трактується автором як «штучно створена необхідність підміни природного самоствердження можливістю суспільної самореалізації» [167].

Ніцшеанська «філософія життя» дотична «проблемі статі» [336, с. 52–71] письменника, яка характеризується «подвійною орієнтацією» (В. Панченко): на літературну традицію з одного боку і на соціалістичну перебудову суспільного життя – з другого [335, с. 265–266]. Тому серед досліджень специфіки Винниченкової художньо-естетичної майстерності актуальною на сьогодні залишається проблема характеротворення його героїв і жіночого характеру зокрема. Принципову позицію в цьому питанні займала С. Павличко, розвінчуючи чоловіче світосприйняття як руйнівне щодо жіночого образу [327].

Л. Рева рецепцію С. Павличко зараховує до розряду суб'єктивних, обираючи для аналізу характери сильних жінок, емансипованість яких визначається соціальними інтенціями («Роботи!», «Зіна», «Баришенька»). Дослідниця зауважує, що в літературознавстві домінуючим було узагальнене поняття характеру в художньому творі (Л. Тимофєєв, В. Фащенко, С. Шаталов та ін.), з іншого боку, вітчизняна література «багата прикладами конструювання особистісної моделі характеру жіночого персонажа» [370, с. 234]. Звідси думка про вікові параметри, які відбиваються в образному зображенні й, по суті, задають тематику твору й визначають його ідею. Тому жінки зазначених оповідань належать до типових образів-симпатій самого автора, що в результаті давало ідеал української жінки, яким його уявляв В. Винниченко: «вони молоді й гарячі, привабливі й знають собі ціну, рішучі, прагматичні» [370, с. 234].

Незважаючи на сформованість характерів головних героїнь з домінантними рисами лідерства, автор індивідуалізує їх (в арсеналі засобів – концентрованість фабули, картини афектного становища, соціальний підтекст діалогів тощо), хоча, стверджує Л. Рева, усе розмаїття жіночих типів підпорядковане задуму автора:

розкрити статусну роль жінки в суспільстві й житті чоловіка, що є «визначальним для ментальної своєрідності українського жіноцтва» [370, с. 234–237].

Отже, герой В. Винниченка, на переконання Л. Крикун, «діє згідно зі своїми принципами чесності, щирості та віри, тобто, в гармонії з собою, що є особливістю «нової заповіді» – нової індивідуальної моралі, яку письменник спробував утілити в художньому світі однойменного роману» [509, с. 122]. Розглядаючи ідейну еволюцію головного героя «Нової заповіді» Жана Рульо [509, с. 119–121], дослідниця апелює до Л. Онишкевич, яка обґрунтовує думку більшості філософів-екзистенціалістів про необхідність подолання людиною трьох етапів у процесі осягнення справжнього сенсу свого існування: усвідомлення беззмістовності свого життя, абсурдності світу, почуття внутрішньої порожнечі та самотності, відчуття «вкинутості у цей світ» [322, с. 324]; перебування у «межовій ситуації»: усвідомлення конфлікту зі світом, самоаналіз, пошук правди, своїх життєвих вартостей [322, с. 324]; свідомий та вільний вибір дотримуватися своїх вартостей життя [322, с. 324].

Якщо Л. Залеська-Онишкевич наголошує на подібності «чесності з собою» з «дією в добрій вірі» (Ж.-П. Сартр) як передумові до саморозуміння й автентичного самовияву [128, с. 175], то, на думку М. Варданян, з переходом із внутрішньо-індивідуальної сфери застосування до апробації політичних доктрин, ця теорія в романах «муженської доби» модифікується безпосередньо в нову заповідь [36, с. 73–74].

Інші дослідники (Ю. Доброносова, Н. Михайловська) наголошують на конструюванні В. Винниченком образу маргінала, в якому перетинаються вітально-оптимістичні мотиви й «відчуття марноти, що виливається в іронію як спосіб світовідчуття» [108]. Зазначені екзистенційні прикмети розглядає на матеріалі окремо взятого твору («Записки Кирпатого Мефістофеля») В. Хархун, виокремлюючи в семантичній структурі головного героя Михайлюка фатальну «самотність людини в світі, постійне перебування на межі вибору, у стані пограничної ситуації, абсурдності життя» [462, с. 26–28].

В. Винниченко став першовідкривачем і дослідником психопатологічних колізій [325, с. 127], що було помічено ще сучасниками митця (І. Свєнціцький, наприклад, говорив про «психологічний паралелізм в явищах любові» [399, с. 5], або, іншими словами, «про рівнолежність почувань любові і певних переживань тіла» [399, с. 5]) і стало предметом психопоетикальних досліджень материкового винниченкознавства.

2.3.2. Проблема генології та стильових орієнтирів митця.

Зазначена проблема – одна із найважливіших у винниченкознавстві. Активне дослідження творчого доробку В. Винниченка розпочалося саме з його оповідань та новел, тобто «короткого жанру» або «малої прози», яким дослідники на початковому етапі материкової винниченкіани, за справедливою заувагою Н. Крутікової, приділяли більше уваги, ніж драматургії чи романістиці [197, с. 119].

Мала проза митця, яка є особливо яскравою демонстрацією його художніх здобутків [338, с. 10], потрапляє в площину зацікавлень багатьох дослідників, серед яких насамперед: О. Брайко [30, с. 58–60; 31], І. Денисюк [100, с. 122–137], І. Дзеверін [105, с. 3–20], Л. Йолкіна [147], О. Ковальчук [169, с. 30–36], Л. Мацевко [260, с. 11–14], В. Панченко [330] та інші.

Спробою жанрової класифікації «малої прози митця» є спостереження І. Денисюка, котрий, завважуючи авторські жанрово-визначальні дефініції («повість», «оповідання», «нарис», «малюнок» (інколи «з натури»), «виривки з щоденника» тощо), за об’ємом та композиційною структурою виділяє передусім повість («Краса і сила», «Заручини», «Голота», «Дрібниця», «Олаф Стефензон»), оповідання, новелу та фрагментарні форми (нарис, ескіз, етюд, образок, поезія в прозі) [100, с. 128]. Осібно він розглядає, споріднену з модерністською поезією в прозі та символістськими візіями, «різдвяну казку» «Дим» [100, с. 128–129]. Аналізуючи жанрову класифікацію Т. Денисюк, яка додала до перелічених вище спогад, психологічну студію, гумористично-сатиричне оповідання, оповідання-

настрій,-портрет, із позицій підлягання їх неореалістичному аналізу, Л. Рева наголошує на «кентавричних формах» (В. Фащенко) ранньої прози В. Винниченка, що «позначили різноплановість стильового характеру, в основі якого помітне поєднання двох, а можливо й більше стильових ознак» [371, с. 277–278]. Хоча розмаїття новелістики письменника за жанровим визначенням, на переконання дослідниці, поєднується в цілісну систему «спільними ідейно-проблемними настановами» [371, с. 278]. Наприклад, В. Панченко у збірці «Дрібні оповідання» (1907) виділяє в окрему групу оповідання (за Є. Чикаленком «анекдоти», «фейлетони»), в яких змальовуються лики малоросійства [341, с. 59–67].

Загалом В. Панченко групує твори прозаїка за двома основними характеристиками: соціально-психологічні оповідання та оповідання з ослабленою соціальною колізією, але посиленим психологічним завданням [335, с. 232–234]. Хоча при цьому вчений зауважує, що поетика короткого жанру в обох випадках зберігає стабільні прикмети, серед яких, по-перше, динамічна фабула; по-друге, наявність здебільшого трагічних фіналів; по-третє, карколомні повороти життєвих доль; і, нарешті, парадоксальність метаморфоз [335, с. 232–234]. Сучасні дослідники наголошують ще й на такій особливості Винниченкового «короткого жанру», як парадокс і контраст – провідний жанрово-композиційний прийом, художня засада монтажу зображуваних явищ і творення характерів у новелістиці письменника [100, с. 126].

Водночас науковці загострюють увагу на відображенні в ранніх оповіданнях мистецького протиріччя: з одного боку в них відчутний «тиск» традиції, з другого – спроби її «латентної критики» (В. Панченко, С. Присяжнюк та ін.) й прагнення звільнитися від «штампів і шаблонів […] прози І. Нечуя-Левицького» [335, с. 259]. Утім, це не було «стрибком» від старого до нового реалізму, – творчість В. Винниченка означила перехід до *неореалізму* [338, с. 10] в українській прозі, збагаченій здобутками новелістики митця. Наповнюючи твори максимумом суб'єктивного елементу в порівнянні з попередниками, засвоївши від них колорит і техніку пластичності зображення й мову рельєфності деталей,

В. Винниченко вносить у них «вихруватість настрою, величезний динамізм, азартність і якесь ноздрьовське панібратство, поклепування усіх по плечу» [100, с. 125]. За спостереженням О. Гнідан та Л. Дем'янівської, письменник значно драматизував свою белетристику, поглиблюючи психологізм зображення діалогами, прямою мовою персонажів, присутністю наратора-автора, видозміненими, на думку Л. Реви, задля відкритого показу внутрішнього життя людини. З іншого боку, вбачається послаблення зовнішньо-подієвого сюжету в творах з дискусіями «з приводу ідеї», де превалюють різні за формою діалоги (діалог-двобій, діалог-переконання і т. ін.), що й призводить врешті-решт до поняття «схематичного героя». Щодо питання нарації, дослідники схиляються до думки про домінування гетеродієгетичного типу над гомодієгетичним, який зустрічається здебільшого у творах, де змальовуються «події та люди із власного життя письменника» [186, с. 113].

Осібне місце у дослідженні жанрової структури «малої прози» В. Винниченка посідають праці, присвячені т. зв. дитячим оповіданням митця або оповіданням про дітей. Комплекс «дитячих оповідань» В. Винниченка активно досліджувався в науковому розрізі (Л. Богачевська [20, с. 14–17], Л. Дем’янівська [99, с. 52–55], С. Крижанівський [194, с. 5–10], Л. Мацевко [260, с. 11–14], І. Одинець [311, с. 4–7], С. Присяжнюк [362; 363, с. 139–145], А. Ситченко [411, с. 22–27], Н. Скобелєва-Сологуб [413, с. 60–64], Т. Яценко [506, с. 10–15] та ін.), а також у прикладному – для створення освітянської методології вивчення творчості письменника(А. Гурбанська [94, с. 88–93], О. Ковальчук [169, с. 30–36], Л. Малець [243, с. 59–68], О. Чепурко [479, с. 215–218] та ін.).

Серед власне літературознавчих необхідно згадати твердження про вписаність неоромантичної стильової домінанти «Намиста» в контекст раннього українського модернізму [31] (О. Брайко), а в контексті Винниченкової прози загалом – як художню апробацію моделей утопічного дискурсу [78] (О. Гожик), чому підпорядковуються провідні риси індивідуального стилю письменника [147] (Л. Йолкіна). Загалом, визначаючи стильові домінанти «короткого жанру» В. Винниченка, у тому числі й «дитячих оповідань», дослідники наголошують на

гострій соціальній конфліктності [94, с. 89] (А. Гурбанська), психологізмі сюжету й художніх засобів [363, с. 142] (С. Присяжнюк), потужній морально-етичній складовій цих творів (В. Марко, С. Михида, В. Панченко, Н. Паскевич та ін.), на формуванні образу «халамидника» як власне авторського психотипу героя, що має автобіографічне коріння (Г. Клочек, Л. Малець, В. Марко, С. Михида, В. Панченко, С. Присяжнюк та ін.).

Тож, дослідники єдині в тому, що В. Винниченко продемонстрував «життєдайність малої прози, її гнучкість і здатність до суттєвих модифікацій» [325, с. 126]. Поряд із зазначеним, науковці О. Гнідан, Л. Дем'янівська, Н. Осьмак та ін. виокремлюють якості Винниченкового оповідання, які стали «містком до освоєння романного жанру» [325, с. 126], а саме: «суб’єктивізація розповіді, підсилення авторської «присутності», зміни традиційної структури епічної розповіді, часових ритмів, нарощування енергії конфлікту, вихід на вселюдські проблеми» [325, с. 126]. Щодо діалогів малої прози В. Винниченка, то їх справедливо вважають «предтечею драматичних творів митця» [77, с. 128].

Романістика В. Винниченка увійшла в культурний та науковий обіг України наприкінці 80-их рр. публікацією спочатку уривків, а згодом у повному обсязі «Записок Кирпатого Мефістофеля», романів «Слово за тобою, Сталіне!» і «Сонячна машина». На межі століть з'явилися в оригіналі й перекладах російською «Поклади золота», «Записки Кирпатого Мефістофеля» та «Лепрозорій». Усі публікації супроводжувалися вступним словом або післямовами відомих материкових літературознавців І. Дзеверіна [106, с. 10–11], Г. Сиваченко [405, с. 65–71], П. Федченка [442, с. 157–160; 443, с. 611–618; 444, с. 38–42], а також Г. Костюка [43] та упорядників і перекладачів Ю. Барабаша [44] й О. Руденка-Десняка [45].

Як і в 20-их рр. минулого століття, роман «Сонячна машина» викликав жваве потрактування літературознавців сьогодення. На окремих розвідках ще відчутний тиск минулого офіційного сприйняття (оцінки «з класових позицій») творчості письменника в нерозривному зв'язку з його політичною діяльністю. Проте й вони оприявлювали історію створення й сприйняття роману читацькою

аудиторією [440, с. 49–59], окреслювали проблему його інтелектуалізму та читабельності, посилаючись зокрема на пояснення М. Зеровим парадоксальності явища популярності «Сонячної машини» [495, с. 152], визначали головні концепти твору (здебільшого в дискурсі «соціальної фантастики»), його здобутки й прорахунки і навіть перспективи подальшого дослідження [442, с. 157–160; 443, с. 611–618].

Згодом з'являться розвідки компаративістського спрямування, які започаткують нове бачення твору В. Винниченка. Так, розглядаючи «Сонячну машину» крізь призму експресіоністичних принципів, Г. Сиваченко говорить про порушену автором «проблему суперечності між духовною культурою і мораллю та технічними можливостями людства» [404, с. 66–67]. У дискурсі світового роману-антиутопії [403, с. 42–47], дослідниця зіставляє проблематику й художні засоби «Сонячної машини» з творами М. Булгакова («Собаче серце», «Рокові яйця»), Є. Замятіна («Ми»), Д. Оруела («1984»), А. Платонова («Чевенгур»), К. Чапека («Фабрика абсолюту», «Кракатит») на основі *спільного мотиву перестороги* перед тоталітаризмом з його нівеляцією особистості, що реально загрожував людству в першій половині XX століття. Звідси й слушні припущення Г. Сиваченко про творче співвідношення «Сонячної машини» з німецьким експресіоністичним кінематографом (зображення хворобливої фантасмагоричної дійсності, коли зникає межа між реальним і вигаданим, нарощення та згущення споріднених асоціацій при творенні образів символічного змісту і т. ін.) [404, с. 64–67]. Паралельно Г. Сабат обґрунтовує вияв різних жанрових тенденцій у романі В. Винниченка, що дає можливість виділити «Сонячну машину» в особливу жанрову категорію – пантопію [12], яка «поєднує ознаки й утопії, й антиутопії» [379, с. 238].

В. Панченко визначає головні ознаки «великої прози» В. Винниченка, які виявили новаторство письменника і складність жанру в порівнянні з українським реалістичним романом: відсутність гострої соціальної конфліктності, притаманної ранній новелістиці митця, посилена увага до проблем морально-психологічного характеру [335, с. 225]; роль внутрішніх і зовнішніх чинників у доборі «життєвого

матеріалу», що засвідчують «Щоденник» та епістолярій [335, с. 226–227]; новий герой – переважно український інтелігент, світ котрого обмежений здебільшого родинними рамками, де важливу роль відведено «складній любовній інтризі, «трикутникам» і «багатокутникам», покликаним продемонструвати химерію життя, взятого в його парадоксальних виявах» [335, с. 226]; ослабленість фабули, акцентуація на рефлексіях з домінуючим потягом до самоаналізу героїв із непростою, часом надламаною психікою, а для цього – добір відповідних художніх засобів [335, с. 227–231]; діалогізація мовлення зі складною «взаємодією авторського голосу з голосами персонажів» [335, с. 231–232] як творча особливість прозаїка; кардинальна зміна функції пейзажу, внесенням в нього урбаністичного колориту [335, с. 232].

На початок XXI ст. романна винниченкіана збагатилася значною кількістю наукових праць, які поповнили здобутки вітчизняного літературознавства. У численних монографіях розглядалися проблеми статі в романах В. Винниченка (І. Кошова, 2002) [189], еволюція жанрової свідомості й динаміка морально-етичної концепції ранньої романістики (Б. Пастух, 2007) [351], авторські інтенції та наративні стратегії у прозі (О. Чумаченко, 2009) [483], типологія характерів українських інтелігентів на сторінках великої прози письменника (О. Малиш, 2010) [245], генерика, семіосфера, імагологія роману «Записки Кирпатого Мефістофеля» (В. Хархун, 2011) [466], дискурс ірраціонального в романістиці митця (А. Дубровська, 2011) [111], романи «муженського циклу» (М. Варданян, 2012) [36] та інші.

Вивчення драматургії В. Винниченка – особливий розділ сучасного винниченкознавства. Вже від 1989 року в Україні з'являється низка статей (М. Жулинський, Л. Онишкевич, В. Панченко та ін.), а згодом – монографій, у яких здійснюється прорив у вивченні особливостей поетики драматургії митця. Піонерською стала студія Л. Мороз «Сто рівноцінних правд…» [287], а згодом – докторська дисертація [288] авторки, де порушувалася проблема тематичних обріїв драматичних творів В. Винниченка. Також була здійснена структуризація моральної та філософської проблематики його п’єс; осмислено феномен

парадоксальності художнього мислення драматурга, експериментаторства як специфічно винниченківського підходу до освоєння художнього матеріалу (один із виявів інтелектуалізму драматурга); описано новаторські риси його стилю на тлі модерних шукань «нової» драми в Європі. Ця робота була «першим підходом» до комплексного осмислення драматургії В. Винниченка, яка окреслила стратегічні напрямки подальшого вивчення, зокрема: дослідження театральної долі п'єс митця (історіографія та їхнє сценічне життя), комплексу висвітлених у них філософських проблем та ідей, типологія та характерологія винниченківських героїв, система принципів і прийомів формування художнього світу, стильові маркери особливої авторської манери тощо. Зосібно сформульовано питання про властиво драматургічні чинники художнього мислення В. Винниченка, поетикальні особливості його драматургії (побудова конфлікту, розгортання дії, моделювання характерів та ін.), що знайшло своє відбиття у низці наступних розвідок. Розробка окреслених проблем стала предметом наукових студій Н. Блохіної [19, с. 33–38], О. Бондаренко [24, с. 48–50], О. Векуа [40], В. Гуменюка [90; 91], С. Михиди [273], Т. Свербілової [397, с. 32–39; 398, с. 8–12], С. Хороба [470] та інших.

1998 року побачила світ книга В. Панченка «Будинок з химерами» [335], а 2004 року – «Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості» [341], у яких авторська увага була приділена генетичним і типологічним зв'язкам драматургії В. Винниченка. Задіюючи широкий інтертекстуальний контекст, дослідник встановив ціннісні естетичні орієнтації письменника, визначив характер і місце в сюжетотворенні драм митця ремінісценцій і запозичень та перегуків із філософськими шуканнями Ф. Ніцше. Звідси – нове потрактування таких рис творчої особистості митця, як: парадоксальність художнього мислення, внутрішня суперечливість, викликана колізією між утопізмом і антиутопізмом, амбівалентність стосунків героя й автора. Творчість В. Винниченка розглянута автором у контексті складних естетичних, духовних, ідейних/ідеологічних шукань доби та українського письменства, що було описано як прояв «боротьби генерацій» в літературі на межі століть. В. Панченко наблизився до розуміння

складної художньої системи митця, в якій поєднувалися прийоми символізму, неореалізму, натуралізму.

У 2001 – 2002 рр. виходять друком праці С. Михиди та В. Гуменюка, присвячені питанням поетики драматургії В. Винниченка. У монографії С. Михиди «Слідами його експериментів. Змістові домінанти та поетика конфлікту в драматургії В. Винниченка» [273] особлива увага надавалась такій якості художнього мислення митця, як драматургійність. Її вияви простежені на рівні конфліктології й типології творів письменника. Уперше в праці йшлося про В. Винниченка-комедіографа, принципи комічного як оригінальної риси його художньої манери, світогляду, психосоматики. Автор дослідження першим увів у науковий дискурс низку неопублікованих п'єс митця («Мохноногое», «Дорогу красі», «Ріжними шляхами»). Особливим здобутком ученого стало визначення низки чинників (внутрішнього та зовнішнього порядку), які впливали на психо-емоційний стан драматурга, формували специфіку його світосприймання, що відбивалося на поетиці творів (автобіографізм, бунтарство героїв як вияв комплексів самого автора, експериментаторство й лабораторність драматичних сюжетів, специфіка формування, місце й реалізація конфлікту), що пізніше розвинулися в концепцію психопоетики, представлену С. Михидою у праці «Психопоетика українського модерну: Проблема реконструкції особистості письменника» [276]. Отже, у дослідження поетики драм В. Винниченка була привнесена «інтрига» психоаналітичного аспекту його творчої особистості.

В. Гуменюк у монографії «Сила краси: Проблеми поетики драматургії Володимира Винниченка» [90] й докторській дисертації [91], застосовуючи структурно-типологічний, герменевтичний методи, а також принципи естетизму й порівняльно-типологічні прийоми, окреслив провідні особливості драматургічної поетики автора у співвіднесенні їх із художніми тенденціями доби (творчість Б. Шоу, М. Метерлінка, Г. Ібсена, А. Стріндберга, А. Чехова, Лесі Українки та ін.). Учений визначив і описав етапи творчої еволюції Винниченка-драматурга, вказавши на розвиток жанрової системи його творів.

На думку В. Гуменюка, В. Винниченко був майстром інтелектуальної мелодрами, героїко-психологічної драми, сатиричної комедії, трагедії. У контексті аналізу естетичної природи цих жанрових утворень, учений установив художні маркери динаміки мислення драматурга, який еволюціонував від інтелектуальної драми до складних її форм (поєднання драми й мелодрами, сатири й героїки): контрастне зіставлення образів, понять, ситуацій, сюжетних ліній, мовних стихій і водночас витончене нюансування, філософічність, соціальна типажність, чіпка увага до найменших побутових подробиць і душевних порухів; напружена фабула, символізм, увага до внутрішнього конфлікту, психологізм, виразна мелодраматична інтрига з характерними мотивами любові, зради, підступності, помсти, смерті, пронизана витонченим психологічним нюансуванням житейської достовірності, що набуває властивостей символіки, і що, зрештою, підносить мелодраматизм до модерного мистецького інтелектуалізму, до художнього осягнення філософських проблем; пафос героїчності й сатиричність, публіцистичність і яскрава театральність, епічність зображуваних явищ – усе перелічене складає суть стильових ознак драматургії В. Винниченка.

Проблеми поетики п’єс В. Винниченка, зокрема в контексті загального дослідження специфіки драматургії кінця XIX – початку XX століття, торкнулися Т. Гундорова, О. Ковальчук , Я. Поліщук, С. Хороб та інші. Так, з’ясовуючи ідейно-естетичний феномен української драматургії помежів’я XIX –XX століть, С. Хороб проаналізував модерністську систему художнього мислення В. Винниченка крізь призму типологічно близьких структур і форм авторської свідомості загальноєвропейської й світової неоромантичної, символістської та експресіоністської драми, встановив ґенезу та національні особливості його почерку (неореалістичні інтенції, типологія та характери героїв, проблемно-тематичний вимір п’єс тощо) [470].

Специфіку характерології, тенденцію до фемінізації персонажної схеми драм В. Винниченка, особливості жіночих образів, їхній міфопоетикальний ракурс зображення простежив Я. Поліщук у праці «Міфологічний горизонт українського модернізму» [360]. Його дослідницька практика була підхоплена й на новому рівні

розроблена Н. Блохіною [19, с. 33–38], О. Бондаренко [24, с. 48–50], М. Ковалик [167], Т. Свербіловою [398, с. 8–12] та іншими. Окремим ракурсом зазначених досліджень стало окреслення стильових ознак художньої манери митця, зокрема діалектики неореалізму та експресіонізму, символізму й натуралізму в його творах.

Щоденник, епістолярій та публіцистика займають особливе місце у вивченні жанрової палітри доробку В. Винниченка, оскільки мемуаристика взагалі вельми цінна для властиво літературознавчих студій, бо сприяє з'ясуванню суттєвих біографічних подробиць, творчої діяльності письменника, особливостей його психосвіту тощо.

Найвагомішим серед документів доби є «Щоденник» В. Винниченка, котрий митець вів протягом майже сорока років: від 1911-го до 1951 року. Окремі щоденникові записи залучаються до різноманітних аспектів наукових розвідок як фактологічне джерело вивчення життя і творчості В. Винниченка, як вияв авторських інтенцій у суспільно-політичному, літературознавчому та психоавтобіографічному дискурсах. Материкові дослідники ставлять перед собою насамперед такі завдання: виявлення авторських інтенцій та кола осмислюваних у нотатках проблем; визначення психоавтобіографічних особливостей діаріуша митця; дослідження щоденника як творчої лабораторії письменника.

Дослідниця й упорядник щоденників В. Винниченка Г. Сиваченко, окреслюючи жанрову природу його діаріуша, наголошує на тому, що Винниченківський щоденник увібрав елементи чотирьох основних типів цього жанру [407, с. 80], оскільки письменник «на малій площині власного життя […] намагається прослухати пульс цілої доби, виразити зіткнення епох, рух історичного часу» [407, с. 81].

Надзвичайно цікавими на тлі зазначеного вище виглядають міркування В. Панченка: «У щоденнику В. Винниченка […] потік життя сприймається як матеріал для творчості, а поведінка самого В. Винниченка часом виглядає як експеримент, «провокування» сюжету. Життя стає в такому разі літературою, а

література втручається в житейську практику, «підказуючи» ті чи ті варіанти розвитку подій» [335, с. 25].

Думки вченого суголосні з тезами С. Михиди, який стверджує, що В. Винниченко однаково відвертий і в «Щоденнику», і в листах, і у творах. Про це свідчить співмірність зовнішніх і внутрішніх виявів письменника та його персонажів. Тому, наголошує науковець, цілком виправданим є припущення про певну підсвідому, а в окремих випадках і свідому самоідентифікацію автора у текстах психоавтобіографічного спрямування [276].

На матеріалі щоденникових нотаток 1911 – 1951 рр. В. Чернецькою окреслено домінантні напрямки мистецьких, соціально-політичних, філософських, власне інтимних виявів духовно багатої особистості В. Винниченка. Серед них – роздуми митця про різноманітні пережиті стани та почуття, що було означено як вербалізовані вияви авторської особистості, один із засобів її реалізації. Дослідницею встановлено головний аспект творчого процесу письменника, сформульовано алгоритм його мистецької лабораторії. В. Чернецька приходить до логічного висновку: «Щоденник» В. Винниченка – невичерпне джерело, що підтверджує тезу про мемуарно-художню природу діаріуша і спонукає до наукових пошуків, які увиразнять унікальність особистості його автора [481].

Слушність думки підтверджують різноаспектні студії українських літературознавців. Так, гендерний дискурс щоденникових записів письменника інтерпретує М. Варикаша [37], політичний аспект сталінської тоталітарної системи в контексті національного питання розглядає О. Векуа [41, с. 92–94], проблему авторської свідомості крізь призму художньо-образного втілення порушує Є. Заварзіна [127], художньо-онтологічні моделі «Щоденника» митця досліджує О. Матвєєва [257] тощо.

Листування письменника так само, як і «Щоденник», є особливим інформаційним джерелом для літературознавців. Слід зазначити, що дослідники епістолярію В. Винниченка періоду останньої еміграції (З. Геник-Березовська [73, с. 28–29], І. Ільєнко [141], І. Кошелівець [187, с. 21–29], Н. Крутікова [196, с. 46–57; 72], Д. Нитченко [309, с. 22–30] та ін.) звертають увагу насамперед на

еволюційні зміни в політичній свідомості В. Винниченка, активне використання письменником жанру відкритого листа як єдино можливої форми захисту національних інтересів українського народу, пошук шляхів реалізації нової життєвої та соціальної філософії митця.

Дослідження епістолярію В. Винниченка загалом на материковій Україні започаткувала публікація П. Федченком листування письменника з М. Коцюбинським [225, с. 37-60]. У *Передмові* до публікації науковець у загальних рисах характеризує проблемного письменника й застерігає реципієнтів від «непродуктивних і шкідливих крайностей» [225, с. 37] – з одного боку «спроби нівелювання істотних відмінностей ідейного й художнього роду» [225, с. 37], зважаючи на час спілкування митців (за П. Федченком, «кращого періоду творчості» [225, с. 37] В. Винниченка), і «упереджене полярне протиставлення письменників» [225, с. 37] – з другого. Разом із тим, у передмові висловлені припущення (наприклад, стосовно звернення В. Винниченка до оповідань дитячої тематики, і «Федька-халамидника» зокрема [225, с. 38]), які спонукали свого часу до відповідного пошуку вітчизняних дослідників.

Також значною подією стала публікація Н. Крутіковою в повному обсязі листування М. Горького із В. Винниченком 1908 – 1909 рр. [196, с. 46–57; 72]. Учена не торкається висвітленого на той час в українській періодиці письменницького конфлікту, зосереджуючи увагу на особистих творчих стосунках митців [196, с. 48].

Вагомий внесок у дослідження та публікацію епістолярію В. Винниченка зроблено Н. Миронець та В. Панченком. Листування громадсько-політичних діячів України (В. Винниченко, П. Стебницький, Є. Чикаленко) [263, с. 119–135], епістолярна спадщина митця як джерело просопографічної інформації [264, с. 9–18], національна та соціальна самоідентифікація в листуванні В. Винниченка еміграційного періоду [265, с. 34–42] стають об'єктом досліджень Н. Миронець. Науковець здійснює колосальну роботу з опрацювання довготривалого й складного епістолярного діалогу В. Винниченка з Л. Гольдмерштейн, яка завершилась ґрунтовною документальною повістю «Володимир Винниченко:

таємниці кохання» [62]. У цей же час В. Панченко досліджує стосунки митця з К. Голіцинською [340, с. 27–35]. Загалом, В. Панченко надає великого значення вивченню епістолярної спадщини письменника, яка «розпорошена» і зберігається по архівах різних країн. Епістолярій В. Винниченка, на переконання вченого, дає змогу глибше усвідомити складний культурно-історичний процес в Україні та поза її межами в першій половині XX століття. Сформульовані концептуально у приватному та офіційному листуванні світоглядні позиції та переконання В. Винниченка постають, з одного боку, історичною ілюстрацією його часу, а з іншого – поштовхом до роздумів та узагальнень, що стосуються безпосередньо митця [341, с. 244–248].

У заданому напрямку працюють також молоді дослідники Л. Мукосєєва (аналізуються непрості особисті стосунки М. Грушевського та В. Винниченка) [291, с. 139–144], І. Сахно (висвітлюються риси характеру В. Винниченка у спілкуванні з Є. Чикаленком) [396, с. 162–168], І. Ткаченко (досліджується спільна праця В. Винниченка та Ю. Сірого в українській видавничій сфері) [434, с. 183–189] т. ін.

До епістолярію має безпосередній стосунок **публіцистика** митця. В. Винниченко – один з «найуверсальніших умів свого часу» [447, с. 7], що, за визначенням П. Федченка, охоплював «ледве не всі ділянки духовного й політичного життя українського народу» [447, с. 7], зробив своєю різнотематичною та різножанровою творчістю помітний внесок у розвиток вітчизняної та європейської публіцистики. Водночас, на думку Н. Фенько, у результаті браку розвідок власне публіцистичних текстів, безмежно насичених В. Винниченком в іпостасях і письменника, і політичного діяча, визначений жанр творчого доробку письменника залишається terra inkognita для науковців [448, с. 373].

Серед масиву публіцистичної спадщини В. Винниченка увагу дослідників (Р. Василенко [38], С. Гречанюк [86, с. 197–198], М. Жулинський [125, с. 3], І. Ільєнко [141, с. 7], Н. Крутікова [196], В. Панченко [331, с. 105–109; 339; 342], О. Романчук [298, с. 91–95], О. Слободанюк [419] та ін.) привертали насамперед

твори таких спрямувань: *літературно-мистецького* («Філософія і етика Шевченка», «О морали господствующих и морали угнетённых (Открытое письмо к моим читателям и критикам)», «Открытое письмо к русским писателям», «Одвертий лист В. Винниченка до М. Горького», «Знаменна подія», «Лист до редакції» та ін.); *політичного* («Птеродактили», «Три тисячі шукачів», «Українська Центральна Рада і ми», «Поворот на Україну», «Демісія сталінізму», «Була, є й буде» та ін.) й *пропагандистського* («До всіх українських груп і громадських течій, в еміграції сущих…» тощо).

З огляду на те, що публіцистика «живиться матерією історичного часу» (П. Федченко), доробок В. Винниченка досліджувався за відповідною тематикою. Так, на основі епістолярію, щоденникових записів В. Винниченка, Л. Горболіс обсервує позиціонування проблеми мови в системі сповідуваних письменником ідей конкордизму [83, с. 45–53]. Полемічна публіцистика В. Винниченка розглядалася І. Ільєнком, Н. Крутіковою, В. Панченком та іншими. Ідеї конкордизму митцем «оприявнювалися й послідовно утверджувалися від першого оповідання до останнього щоденникового запису» [150, с. 51], що суголосне також із провідною думкою «Короткого реферату» Л. Мороз [289, с. 70–74].

О. Векуа, аналізуючи провокативно-лабораторний стиль еміграційної публіцистики митця з відповідями на питання іноземних журналістів включно, що було, на думку дослідниці, «виявом абсолютної свободи духа» [41, с. 94], робить вражаючий висновок: «В. Винниченко був у чистому вигляді *людиною культури* (не розуміти під культурою художню самодіяльність радянської доби). Він автоматично жив у світовій культурі (зовсім не справляючи враження дикуна), одночасно залишаючись виключно українським митцем» [41, с. 94] (курсив – О. В.).

2.4. Кіровоградське винниченкознавство: історико- й теоретико-літературні аспекти

Степова Єлисаветградщина у відтинку буття українського народу XIX – XX ст. постає геополітичним та культурно-просвітницьким центром. Незважаючи на статус зросійщеного дикопільського краю, літературно-мистецьке «середохрестя» (В. Бондар) вагомо аргументує парадоксальний прецедент бути врівні з такими пасіонарними регіонами України, як Полтавщина, Галичина, Київщина, оскільки має потужну культурну ауру, що зростила плеяду майстрів, які зробили значний внесок у всеукраїнський культурний поступ і так чи інак були об'єктами вивчення кращими представниками українського літературознавства та національної історіографії.

Наприкінці 80-х років кіровоградським літературознавцем М. Смоленчуком реконструюється, засвідчене спогадами рідні письменника та офіційними документами, *справжнє* місце (м. Єлисаветград) народження В. Винниченка [420, с. 106–111]. Останнє було одразу скориговано у приватному листуванні й зафіксовано в наукових виданнях П. Федченком аргументованим поясненням [446, с. 6–8]. Фактично, кіровоградський учений вирішив проблемне питання, порушене в діаспорі ще наприкінці 60-их рр. минулого століття професором Г. Костюком [182, с. 82]. Отже, мусимо визнати, що до публікації статті М. Смоленчука біографічні помилки тиражувались у першоджерелах академічного рівня [60, с. 65] і навіть у пізніших популярних виданнях [190].

Відкриття М. Смоленчука становило не лише краєзнавчий інтерес: уточнені біографічні дані В. Винниченка сягнули історіографічного рівня, що й спонукало свого часу науковців Кіровограда звернутися до цього факту в подальших дослідженнях життєпису і творчості письменника, наприклад, під час *реконструкції дитинства* В. Винниченка (В. Панченко, С. Присяжнюк) [332, с. 143–155; 362; 364, с. 303–446] і спостереження *динаміки становлення особистості* (родинне й мікросоціальне оточення, феномен гри у формуванні креативності, вплив складних психологічних колізій та психічних травм на поетику зрілих творів) у процесі *створення психопортрета* митця (С. Михида)

[276, с. 96–123], *визначення функції страху та його сублімації* у художньому світі письменника (оповідання про дітей) (В. Марко) [253, с. 26–33], розгляду дитячих ігор письменника як *праформи його творчої діяльності* (О. Гуцало) [97, с. 177–184] й *уточнення топографічної локалізації в контексті літературного краєзнавства* (збірка «Намисто») (О. Гольник) [80, с. 36–45] і т. ін.

Фактор земляцтва, на наш погляд, мав значення в процесі створення В. Панченком та М. Мощинським першої в Україні повнометражної документальної стрічки «Голгофа Володимира Винниченка». Сценарій і сама стрічка народжувалися, коли ще не було ґрунтовних монографій про письменника, його архів перебував поза межами країни, тому В. Панченко надзвичайно уважно використав доступні джерела, які максимально створили атмосферу довіри у глядача [248, с. 7]. У рецензії на стрічку В. Марко зосередив увагу на реальних знахідках авторів у виконанні двох завдань: створенні історичної постаті В. Винниченка на тлі епохи та зорового образу долі письменника, включаючи значні обсяги географічних просторів. Рецензент наголосив на значенні кінострічки як просвітительського засобу всеукраїнського рівня [248, с. 7].

Значним поштовхом до активізації наукових досліджень стало святкування 110-річчя від дня народження письменника й проведення перших Винниченківських читань на базі КДПІ ім. О. Пушкіна 1990 року [286, с. 126]. Тоді розглядалися зокрема такі питання: трагічне пророцтво у ранніх драмах В. Винниченка (Л. Мороз, Київ); психологія героїв та особливості драматургічного конфлікту (Л. Дем'янівська, О. Башкирьова, Київ); виразність психологічних контрастів ранньої прози письменника (О. Куца, Тернопіль); природа сміху «Сонячної машини» (Т. Казнарський, Львів); погляди В. Винниченка на політичний та культурно-естетичний розвиток України (П. Кононенко, Київ); Єлисаветград як культурний центр, у якому формувалась особистість митця (Л. Куценко, Кіровоград) [286, с. 126]. Головуючий на читаннях завідувач кафедри української літератури Г. Клочек порівняв спадщину видатного

краянина з Атлантидою, для відкриття якої необхідно докласти чимало зусиль [286, с. 126].

Подальші конференції, присвячені ювілейним датам В. Винниченка, поряд із відомими літературознавцями, засвідчили зацікавлення винниченковою спадщиною молодої плеяди кіровоградських дослідників, у площині інтересів котрих *перцепція материнства* (домінування архетипу матері, психологізація жіночих образів, імпліцитність страху, перманентність самогубств тощо) в мегатексті В. Винниченка (Л. Богданова) [21, с. 3–10], *творча історія драми «Ріжними шляхами»*, віднайденої та оприявненої С. Михидою та М. Ковалик (С. Бронза) [33, с. 11–14], *закономірності функціонування звукових образів* у драматургії митця (А. Лимаренко) [222, с. 137–142], *висвітлення* на основі архівних документів (епістолярій, діаріуш, публікації в еміграційній періодиці) *творчих та особистих стосунків* В. Винниченка з І. Багряним (Л. Михида) [281, с. 189–194], *обґрунтування специфіки авторських уявлень про красу і силу* (оповідання «Краса і сила») в системі координат художньо презентованої картини морально-етичних цінностей (О. Цепа) [476, с. 257–264], *закономірності прямого та опосередкованого* (семантичного, символічного) *впливу кольору на психіку*, що порушує проблему можливості проникнення в психоструктуру персонажів і самого автора через використані ним колористичні засоби (О. Жукова) [122, с. 58–66] тощо.

Послуговуючись методологією системного аналізу, Г. Клочек розглядає творчий доробок В. Винниченка (здебільшого твори «короткого жанру») з позицій головних критеріїв оцінки художності [164, с. 3–11], а саме: *змістового* (його системоутворювальними складовими виступають гуманістична змістовність літературно-художнього твору, правдивість і глибина художнього зображення дійсності) [164, с. 4] та *формального*, який «визначає рівень системно-цілісної організації твору, мобілізованість усіх його поетикальних складових на досягнення кінцевого результату» [164, с. 4]. До концепції критеріїв оцінки художності вчений долучає категорію *естетичної якості* художнього світу митця

або ж окремого твору та поняття *енергетичності* художнього твору або ж творчості загалом [164, с. 5].

Особливу увагу Г. Клочек зосереджує на психологізмі Винниченкової прози, як найбільш дотичного критерію правдивого зображення життя, для чого всебічно досліджує два моменти: точність і глибину розкриття психології мистецького обдарування [164, с. 3–15] та осягнення психології натовпу [159, с. 3–15].

Окремого розгляду потребує стаття Г. Клочека «В. Винниченко і Є. Маланюк як два полюси української ідеї» [161, с. 3–11], у якій вчений аналізує доробок В. Винниченка через призму його сприйняття жорстким опонентом Є. Маланюком.

В. Марко всебічно обґрунтовує систему образів-персонажів та класифікацію драматичного доробку В. Винниченка [249, с. 64–69] і на компаративній основі досліджує в історичному та історико-літературному контекстах художню інтерпретацію загальнолюдської морально-етичної проблеми проступку і кари [252, с. 65–69].

Останній навчальний посібник В. Марка «Аналіз художнього твору» [254], в якому вчений пропонує концептуально-стильовий алгоритм інтерпретації твору «з вектором занурення у суть слова» [84, с. 10], містить два підрозділи, присвячені творчості В. Винниченка. У першому («Психологізм Володимира Винниченка») дослідник продовжує розгортати тему сублімації страху як проекції досвідів дитинства [254, с. 161–169], для чого, зокрема, вводить читача в широке інтелектуальне поле дискурсів (звернення до праць А. Вебера, М. Хайдеггера, Ф. Ніцше, З. Фройда, О. Шпенглера та ін.) для висвітлення зацікавленості письменника «межевими станами» [84, с. 10]. У другому («Безодня драматургії Володимира Винниченка») аналізуються драми «Брехня» (увага автора зосереджена на образі Наталі Павлівни) і «Пророк» як утопічний твір з «постмодерним фіналом» [254, с. 257–271]. В. Марко розглядає спроби проаналізувати драму в окреслених релігійно-духовному, літературному світовому й національному контекстах, в аспекті утопічних суспільних

експериментів та морально-філософських пошуків самого автора (М. Кудрявцев, Л. Мороз, Л. Танюк). Наголосивши на приналежності В. Винниченка до концептуальних авторів, учений зосередив аналіз твору на ракурсі ідей драматурга [254, с. 261–262]. В. Марко, зауважує Л. Горболіс, завжди скеровує близьку проекцію аналізованого твору на перспективу загальну, наприклад: «Мотив внутрішньої вичерпаності героя В. Винниченко розвиватиме в багатьох творах, зокрема драматичних («Гріх», «Брехня», «Закон», «Пригвождені», «Пророк»)» [84, с. 10] і т. ін.

Л. Зубак в історичному розрізі розглядає інтерпретацію І. Франком ранніх творів В. Винниченка в контексті поглядів ученого на «нову» українську літературу початку XX століття, причому дослідниця звертається до літературно-критичних праць І. Франка, які не увійшли до зібрання творів у 50-и томах [136, с. 74–84].

Дослідження психоісторії (психологізм літературного твору, психологія творення тексту) як домінантної риси творчості В. Винниченка набули актуальності в останні роки. Так, на думку В. Фащенка [439], Н. Зборовської [130; 131] та ін., послуговуючись засобами психоаналізу, можна відтворити психоісторію української літератури XIX – XX століть. Загальновідомими є інтерпретації В. Винниченком ідей Ф. Ніцше, З. Фройда, А. Бергсона та ін. і спроби дослідження їх сучасниками письменника («В. Винниченко і Ф. Ніцше» П. Христюка [473], наприклад), а також ґрунтовний підхід учених до їхнього висвітлення в пострадянський період. Враховуючи думки О. Ковальчука, Н. Михальчук, С. Михиди, В. Панченка та ін., М. Лаврусенко простежує специфіку художнього осмислення філософії життя і щастя людини, які тлумачаться В. Винниченком крізь призму філософії Ф. Ніцше, упродовж короткої миті «щастя-любові» в межовій для життя ситуації (оповідання «Момент») [220, с. 131–137]. Хоча наявність у творі наратора (революціонер Шехерезада) унеможливлює трагічний фінал принаймні для одного головного персонажа, саме смерть та очікування її формують модель поведінки героїв. Діалоги розкривають «фактуру внутрішнього життя» [273] двох самодостатніх

особистостей. На думку дослідниці, Муся й Шехерезада абстрагуються від минулого (революційний обов'язок, приписи моралі й етикету тощо) задля пізнання справжнього сенсу буття, тому «саме такий стан тіла і душі» [220, с. 135] стає для них рятівним: здолавши страх смерті, герої «здобувають як фізичну, так і духовну свободу» [220, с. 135].

Компаративістські практики репрезентують О. Козій, досліджуючи вияви фройдівського «Я» й «Воно» як втілення соціально прийнятого й прихованого в глибинах підсвідомого на основі драматичних творів В. Винниченка (драма «Мохноноге») та новелістики Р. Л. Стівенсона (новела «Химерна пригода з доктором Джекілом та містером Хайдом») [172, с. 93–99], Л. Ожоган, здійснюючи порівняльно-зіставний аналіз «книг індивідуального буття» В. Винниченка й М. Бердяєва [319, с. 80–88], А. Гурбанська, осмислюючи екзистенціальні моделі дитячої поведінки в оповіданнях В. Винниченка й повістях Гр. Тютюнника «Облога», «Климко», «Вогник далеко в степу» [94, с. 88–93] та інші.

Значний інтерес викликає інтертекстуальний і компаративістський аспекти досліджень В. Панченка, зосереджені на проблемі чинників формування творчої особистості В. Винниченка в контексті літературної ситуації в Україні на початку XX століття [330, с. 8–12] та його художньої манери й кодифікації у спектрі літературних напрямків [338, с. 9–12]; трансформації біографії митця в проблеми творчості (щонайповніше питання розкрито у «Книзі розвідок та мандрівок» [341] і «Капрійських сюжетах» [150]); розмаїття «проблем статі» [336, с. 52–71; 340, с. 27–35]; осмислення «індивідуалізму» та «імморалізму» В. Винниченка в контексті «достоєвських» питань і моральних постулатів «сильної особистості» соціаліста-ніцшеанця [337, с. 163–170] тощо. В основі дослідження означених тем – компаративістський метод, зорієнтований зокрема на подолання через європейський контекст колоніальної свідомості сучасного реципієнта.

Як зазначалося вище, етапною у вивченні художньої спадщини В. Винниченка стала монографія В. Панченка «Будинок з химерами» (1998) [335]. Наукова цінність означеної праці зумовлена кількома чинниками.

По-перше, об'єктом дослідження стає весь масив творчого доробку В. Винниченка, що дало можливість через визначення наскрізних літературознавчих ідей осмислити творчість митця. Отож, В. Панченко своєю роботою визначив тональність подальших винниченкознавчих студій, але наступникам йому важко опонувати, оскільки він визначив суть мистецької концепції В. Винниченка й окреслив її складові-концепти.

По-друге, слід звернути увагу на своєрідність методології, провідні мотиви й акценти, що забезпечили «всеохопність» питання:

– необхідність дослідження процесів модернізації української літератури на межі століть, в основі яких концептуальна ідея налаштованості новітньої літератури на європеїзацію, крізь призму котрої інтерпретується й конфлікт молодого й старшого поколінь. Поштовхом до цих роздумів стає ідеологічно та естетично модернова творчість В. Винниченка [335, с. 14–49];

– створення світоглядного й психологічного портрета В. Винниченка для вмотивування його модерності, для чого накреслюються параметри особистості письменника, що потребують особливої уваги: його ідеали, переконання (де зауважуються внутрішня роздвоєність Винниченка, дуалізм національного й соціального, що визначає творчість митця і його долю) та ціннісні орієнтації (політичні, філософські, моральні та естетичні, виходячи із лектури В. Винниченка та імовірних впливів західноєвропейських мислителів і письменників на нього). Відносно останнього моменту кристалізується методологія дослідника, в основі якої лежить необхідність виявлення генетичних та типологічних зближень ідей і концепцій В. Винниченка із концепціями західноєвропейських митців [335, с. 50–78];

– обґрунтування конфліктного входження В. Винниченка в літературу: налаштованість на епатаж, ідейно-естетичне протистояння старшому поколінню тощо. Це дає можливість оптимально (крізь призму одного ракурсу) осягти творчість В. Винниченка 1902 – 1908 рр., визначивши домінантну для мистецької позиції, яка в цей час формується, ознаку: експериментаторство у сфері моралі

насамперед, експеримент над людиною та її можливостями, конфлікт фізичного та інтелектуального, інтелекту й душі тощо. [335, с. 50–78].

По-третє, В. Панченко продовжує тему життєвості «нової моралі» у типологічному зближенні В. Винниченка і Ф. Достоєвського. Завдяки цьому кристалізується й розглядається художній експеримент В. Винниченка з реалізації принципу «чесності із собою»: його смислове наповнення, ідеологічне наділення, естетичне втілення (формування нового типу героя). Окреслюється дослідницька стратегія: через пошук типологічних і генетичних зближень В. Панченко реконструює мистецьку лабораторію В. Винниченка (комплекс провідних ідеологічних настанов автора, які той прагне реалізувати у творчості, естетичні принципи, завдяки яким він це робить: художні мотиви, специфіка героїв, конфліктологія) [335, с. 79–127].

По-четверте, літературознавець поглиблює тему нового героя в творчості письменника: ніцшеанська домінанта й соціалістичні переконання створили дуалістичність образу головного героя В. Винниченка, його випробування життєвими ситуаціями принципу «чесності з собою» [335, с. 128–159]. Останнє присвячене окремій наскрізній темі у творчості В. Винниченка, яка генетично пов'язана із його концепцією «чесності із собою» – *проблемі статі*, що розглядається дослідником завдяки низці мотивів, визначених як провідні: природа й цивілізація (інстинкт і суспільна мораль), біологічність поведінки людини, проблеми моралі, кохання й шлюбу. Вчений здійснює аналіз завдяки виявленню генетичних і типологічних зближень В. Винниченка із Л. Андрєєвим, С. Арцибашевим, О. Купріним, С. Пшибишевським, А. Стріндбергом. Це робиться для того, аби довести, що подібні ідеї були предметом роздумів світової літератури, а не лише виявом епатажної суті В. Винниченка; вони були актуальними для тогочасного суспільства, глибинним же поштовхом до художньої апробації стало вчення З. Фройда [335, с. 160–214].

Отже, В. Панченко, послуговуючись компаративістськими прийомами і методологією, створює мистецький портрет В. Винниченка на тлі епохи, а саме української та європейської дійсності, яка поставила перед українськими митцями

вимогу подолання відмежованості та відчуженості літературного процесу в Україні від світового, долання «літературознавчого комплексу меншовартості» (до цього моменту типологія й генетика виводилися виключно від російського літературного процесу); окреслює художні знахідки В. Винниченка; здійснює цілісний ідейно-тематичний та естетичний аналіз його доробку крізь призму провідних ідей, тем і мотивів, які перетинають прозу й драматургію митця; дає уявлення про героя, конфліктологію творів В. Винниченка, особливості його стилю. Тому завершальною є спроба окреслити стильову манеру В. Винниченка – *неореалізм* з визначенням його естетичних домінант [335, с. 215–257]. Усе вищезазначене засвідчує здійснення структурної реконструкції особистості митця [335, с. 258–271]. «Будинок з химерами» викликав жваве обговорення з елементами полеміки, тому окремі суттєві зауваги (наприклад, винниченкознавця Г. Сиваченко [406, с. 77–80]), В. Панченко бере до уваги в подальших наукових розвідках.

Уже згадувана нами, наступна книга В. Панченка «Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості» [341] репрезентує цикл окремих розвідок, які поглиблюють накреслені в монографії стратегії дослідження творчості митця, а саме: реконструкція психологічного портрету В. Винниченка на основі його листування, щоденників, спогадів сучасників, творчого доробку, критичних відгуків про нього [341, с. 107–121]; поглиблення концепції стильової манери письменника [341, с. 122–135] та продовження роздумів про генетичність ніцшеанства у творчості В. Винниченка, реалізовану в концепції «чесності із собою» [341, с. 136–152]. Окрім того, до книги увійшли есеїстичні праці, в яких створюється документально-художній образ Винниченкового «закордоння»: реконструкція періоду життя і творчості митця у Франції [318, с. 193–220]; дослідження іпостасі Винниченка-марксиста (роль у владі, політичні взаємини й прорахунки) [341, с. 233–243]; окремі студії присвячені типологічним зближення творчих шукань (ідейно-естетичних роздумів) В. Винниченка та Лесі Українки [341, с. 153–175]; осмислюється драма національної самоідентифікації та проблеми самореалізації українського письменника в умовах недержавної нації і

трагедія сплаву національного та соціального як суспільна й особиста драма письменника доби революції (В. Винниченко і М. Куліш) [341, с. 176–190]. Також до книги включено нью-йоркський блок раніше не публікованих листів В. Винниченка до Є. Чикаленка, які підтвердили краєзнавчі знахідки М. Смоленчука [341, с. 221–286].

У рецензії на монографію [349, с. 87–91] Б. Пастух акцентує увагу на спробі автора вмотивувати поведінку митця в жорстких дискусіях другого періоду творчості, коли «прокурорів» з гучними іменами було набагато більше, ніж «адвокатів» [349, с. 87], і «розкрити процес становлення й функціонування художнього мислення В. Винниченка» [349, с. 88] в широкому герменевтичному колі, яке захоплює європейських та російських предтеч і сучасників митця [349, с. 88], на переконливому потрактуванні єдності трьох мистецьких явищ, покликаних до життя переходом письменника в російську літературу («Володимир Винниченко і Леся Українка») [349, с. 89–90] і т. ін. Отож, наочно маємо узагальнення про подальший розвиток винниченкознавства із залученням новітнього аналітичного інструментарію.

Традиційне літературознавство художній текст розглядало з позицій естетичних та об’єктивних ідеологічних цінностей, і лише класичний психоаналіз, сформований працями З. Фройда, виявив модерну психоаналітичну цінність тексту, звернув увагу на необхідність осмислення несвідомої творчої активності. Тому видається цікавим простежити новаторську психопоетикальну парадигму вивчення кіровоградськими науковцями (С. Михида [273; 276; 279], В. Панченко [333, с. 155–167], М. Ковалик [167], С. Присяжнюк [362], В. Чернецька [481]) психіки В. Винниченка як особистості, аналізуючи внутрішні фактори: стан психіки, особливості характеру, темпераменту, орієнтацію, психомоторику тощо, та їхній вплив на змістові й поетикальні домінанти у творчості митця.

Означений напрям досліджень винниченкознавчого осередку пов'язаний насамперед з ім'ям С. Михиди. У площині зацікавлень науковця ставлення В. Винниченка й Лесі Українки до проблеми «чистого мистецтва» [274, с. 76–84], апробація «нової моралі» у ранніх драмах і технологія «лабораторного аналізу» в

драматургії В. Винниченка загалом [269, с. 16–22]. С. Михида дослідив прагнення письменника пізнати незвідане у сфері людської психіки, авторські пошуки межі між моральним та аморальним [270, с. 44–52], суспільно-політичні погляди митця в контексті конфлікту між комуністичним світоглядом і національним самоусвідомленням [271, с. 117–124] і визначив методологічні принципи підходу до осягнення творчої особистості В. Винниченка на основі його *мегатексту* (епістолярій, щоденник, твори, спогади сучасників і т. ін.) [275, с. 49–57].

1995 року літературознавець публікує монографію «Слідами його експериментів: Змістові домінанти та поетика конфлікту в драматургії Володимира Винниченка»[273], здобутки якої виявились спрямовуючими для подальших досліджень винниченкознавців України.

По-перше, С. Михида визначив, охарактеризував та описав механізм дії такої особливості художнього мислення В. Винниченка, як драматургійність (простежив формування драматургічного конфлікту та визначив ознаки драматургійності в ранніх прозових творах В. Винниченка), а також продемонстрував еволюційність та кристалізацію творчого почерку письменника [273, с. 18–26].

По-друге, літературознавець дослідив конфліктологію творів В. Винниченка (особливості художнього мислення митця, які детермінують конфліктологію його доробку – парадоксальність та експериментаторство). Простежив, як ці властивості художнього мислення письменника реалізуються у драмах, позначаються на специфіці вибору та розвитку сюжету, формують концепцію героя та образну систему творів [273, с. 43–128].

По-третє, проаналізував діалектику соціального й національного в драматургійному доробку на рівні світоглядному та естетичному, що було остаточно втілено у драмі «Між двох сил» [272, с. 108–119; 273, с. 129–154].

По-четверте, учений першим комплексно розглянув питання *Винниченко-комедіограф*. Головним об'єктом аналізу стала єдина комедія В. Винниченка «Панна Мара»: витоки, умови й обставини появи п'єси; внутрішня мотивація драматурга до її створення (перевірка принципу чесності з собою, боротьба

письменника із лицемірством сучасного йому українського інтелігентського кола) і зовнішні причини (прагнення реалізуватися в межах української культури, самоствердитися, сформувати чергову традицію сатиричних творів). У процесі дослідження проаналізовані й дешифровані, визначені прототипи героїв твору та авторська установка в їхньому потрактуванні, розкриті ідея та загальна настанова комедії [273, с. 155–179].

Зусиллями С. Михиди, як зазначалося вище, віднайдено недруковані драми «Мохноногое» [46], «Дорогу красі» [47] та «Ріжними шляхами» [48] і введено їх до літературного та літературознавчого обігу. П'єси поповнили уявлення про культурно-історичне підґрунтя формування драматургійного таланту В. Винниченка і продовжили його наукову рецепцію загалом [166, с. 79–81; 280, с. 119–127; 334, с. 3].

Наступним етапом вивчення творчої постаті В. Винниченка стала монографія С. Михиди 2012 року [276], в якій автором на основі досягнень аналітичної психології, психоаналізу та психології творчості розроблено оригінальний підхід до вивчення постаті письменника. Спираючись на мегатекст митця, літературознавцем створюється психоаналітичний портрет письменника, окреслюються внутрішні конфлікти, які визначають його життя й світогляд, простежується специфіка їхньої трансформації у мистецькому просторі В. Винниченка, визначається його психологічний тип, досліджуються особливості проявів властивостей цього типу на художньому письмі, що дало можливість наблизитися до таємниці джерел таланту В. Винниченка, особливостей його реалізації [276, с. 91–243].

Погляд на письменника та його творчість репрезентується в наступній книзі С. Михиди «Володимир Винниченко: лабіринтами задзеркалля» [279, с. 7–159] шляхом віднайдення нерозривного зв’язку між мегатекстом та особистістю, оскільки послугування психопоетикальним інструментарієм сприяє реконструкції психопортрета митця, що, відповідно, оприявнює секрети його творчої лабораторії.

На думку дослідника, актуалізація модерну як найбільш егоцентричного літературного напряму широко демонструє можливості психопоетики, що постає на зрізі літературознавства й психологічної науки. Використання здобутків останньої не обмежується залученням психоаналітичних концепцій, а зорієнтоване на взаємодію напрацьованих аспектів класичної, гуманістичної та егопсихології. Тому в подальших дослідженнях С. Михида на прикладі вивчення життя і творчості В. Винниченка пропонує своєрідну матрицю психопоетикального дослідження загалом, що представлено в книзі «Модерн d'Ukraine: особистість – мегатекст – поетика», де письменник постає серед славетних сучасників – Лесі Українки, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, які, прагнучи художності європейського рівня, під патріаршим благословенням І. Франка творили «діахронію стилів» української літератури першої чверті XX ст. [277]. Варто зазначити, що методичні блоки, літературно-критичні статті перелічених вище авторів і художні ілюстрації, які супроводжують розділи книги, сприяють увиразненню процесу осмислення українського модернізму на рівні особистості митця та його мегатексту.

Методологія створення психологічного портрета письменника, виявлення мотивації його творчості та психологізму художнього тексту, емпіричної насиченості, з’ясування важелів залежності мистецької майстерності від психофізичних характеристик особистості творця на основі його мегатексту ще остаточно не розроблена науковцями й викликає особливий інтерес дослідників. Свідченням тому постають дисертаційні обсяги кіровоградського винниченкознавчого осередку. Так, С. Михида, характеризуючи напрацювання дисертантів, зазначає: «Колористика прози у тісному взаємозв’язку з особливостями психосвіту митця відкрилася О. Дроботун, амбівалентність материнського архетипу досліджено Л. Базів, аудіодискурс творчості вивчає А. Лимаренко, епістолярій осмислює О. Подиряко. Попри те, що Винниченко для них лише один із досліджуваних авторів, його місце в дисертаційних роботах далеко непроминальне. А ось студії Марини Ковалик […] і Вікторії Чернецької

[…], суб’єктом і об’єктом яких стала власне особистість і творчість геніального земляка, є серйозним внеском у винниченкознавчу скарбницю» [278, с. 5–6].

Окремого слова заслуговує дисертація С. Присяжнюк (наук. керів. В. Панченко) [362], у якій об’єктом аналізу автор обирає увесь масив дитячої прози В. Винниченка з оповіданнями, що з’явилися друком уже після смерті автора включно [49].

Предметом дослідження став художній психологізм дитячої прози письменника, його еволюція, зумовлена загальнолітературними й суб’єктивно-авторськими чинниками; форми психологічного зображення, а точніше – конкретні засоби відтворення внутрішнього світу героїв: портрет, внутрішній монолог, невласне пряма мова, монолог, діалог, психологічний пейзаж, художня деталь і т. ін., що й дає в результаті можливість простежити поетапно розвиток української дитячої літератури від Марка Вовчка до В. Винниченка, утверджуючи думку про поетику художнього пізнання світу дитинства в малій прозі митця як симбіозу літературної традиції та модерних новацій.

Дослідження підпорядковане безпосередньому аналізу найбільш характерних засобів психологізму, використаних у дитячих оповіданнях. Увага зосереджена зокрема на портреті. Авторка з’ясовує, що в дитячих оповіданнях В. Винниченка домінує динамічний (за класифікацією О. Білецького) тип портрета. Особливістю портретування дитячих оповідань є художні деталі, які автор або «роззосереджує» по всьому оповіданню, або «закріплює» за персонажами, щоб не втратилась портретна індивідуальність героїв. Трапляється також колористичний портрет із домінантою семантики кольору.

Надзвичайно важливою для створення характеру персонажа в оповіданнях є роль жестів, міміки, пози, рухи, живої «мови» очей. Відносини «пейзаж – людина» в дитячих оповіданнях будуються В. Винниченком на засадах так званого психологічного паралелізму – контрастного протиставлення або зіставлення картин природи з душевним емоційним станом дитини. Також автор розглядає найбільш суттєві мовленнєві форми вираження характерів: діалог, монолог,

внутрішнє мовлення (невласне пряме мовлення і внутрішній монолог) [364, с. 303–446] тощо.

Тож результати наукових пошуків кіровоградських учених у галузі винниченкознавства є вельми вагомими і почасти стратегічно важливими для формування дослідницької парадигми вивчення творчості відомого земляка. Варто зауважити, що регіоналізація наукового осмислення постаті та набутків відомих митців є досить продуктивною, що відбито, наприклад, у студіях Г. Клочека, В. Марка, С. Михиди, В. Панченка та ін., і зумовлено це, на наш погляд, кількома чинниками. Насамперед культурно-географічний принцип вивчення творчості митця відкриває широкі можливості комплексного розуміння факторів, які вплинули на формування особистості, світогляду, творчого духу письменника, дає можливість на рівні краєзнавчих досліджень зробити вагомі уточнення щодо важливих біографічних подій і дат (М. Смоленчук), що посутньо впливає на формування наукового портрета художника (культурне життя Єлисаветграда, зокрема традиції театрального мистецтва, драматургічні знахідки письменників-земляків вочевидь надихали В. Винниченка на відповідні художні пошуки (В. Панченко, С. Михида), революційні настрої, які вирували серед єврейської молоді єлисаветградського «гетто», виявилися й у бунтарській позі молодого письменника). По-друге, краєзнавчі реалії міста дитинства і юності В. Винниченка допомагають глибше зрозуміти психологічний підтекст творів, становлять предмет текстуального вивчення доробку автора (наприклад, дитячих оповідань тощо). Окрім цього, звернення до творчості відомого земляка є одним із аспектів реконструкції культурного життя регіону, загалом України на межі століть та в перші десятиліття XX століття. Багатоаспектність і масштабність вивчення творчості В. Винниченка ученими-кіровоградцями зумовлена ще й прагненням глибшого розуміння літературно-культурних процесів XX століття.

Висновки до Розділу 2

Отож, у процесі вивчення формування та становлення винниченкознавства в українському літературознавстві були визначені такі складові цього напрямку досліджень: критична рецепція особистості та здобутків В. Винниченка його

сучасниками, наукова парадигма осягнення художнього доробку, сформована діаспорними вченими, та власне материкове винниченкознавство.

У перші декади XX століття творчість В. Винниченка була предметом гострих критичних суперечок, проте окремі риси творчої манери письменника таки були зауважені літературознавцями. Зокрема, акцентовано увагу на психологізмі його прози (М. Зеров, А. Річицький), проаналізовано вплив ніцшеанства на ідейно-тематичну та образну систему творів, що було пов'язано із відповідними світоглядними трансформаціями автора (П. Христюк), описані стильові пошуки В. Винниченка-прозаїка й драматурга (М. Вороний, М. Євшан, М. Сріблянський, Леся Українка, І. Франко, Г. Хоткевич). Творчість митця потрапила також у площину зацікавлень російської критики, яка у поглядах на його талант була практично одностайною із колегами-українцями. Загалом же увага одних угруповань зосереджувалась на *художності* творів, другі віддавали перевагу *особистісним випадам*. Тож критика набутків В. Винниченка початку XX століття була поліфонічною, амбівалентною, часто заангажованою відповідними ідеологічними постулатами.

Становлення основних наукових стратегій вивчення творчості й особистості В. Винниченка відбувається в колі дослідників української діаспори. 1953 року в УВАН (США) створюється «Комісія для збереження літературної та мистецької спадщини В. Винниченка». Вагомий внесок у процес становлення винниченкознавства здійснюють учені діаспори, у чиїх розвідках переважає естетично-оціночний аспект, який дозволив незаангажовано визначити художні здобутки В. Винниченка в царині проблематики й тематики творів, стильового новаторства. Г. Костюк накреслив головні стратегеми подальшого вивчення творчості В. Винниченка, серед яких: біографічна, історико-літературна, філософсько-етична та суспільно-політична, які фактично склали основи розвитку материкового винниченкознавства, становлення якого починається із поверненням імені митця до вітчизняного літературного процесу наприкінці 1980-х років.

Від початку 1990-х років з'являються фундаментальні дослідження О. Гнідан, Т. Гундорової, О. Дем'янівської, О. Ковальчука, С. Михиди, Л. Мороз,

В. Панченка, Г. Сиваченко та ін. Застосування новітніх методологічних підходів дали позитивні результати в царині вивчення особистості літератора і його художньої практики.

Ключовим дослідницьким аспектом стала ідейна складова творів В. Винниченка (принцип «чесності із собою»), що дозволила науковцям осмислити тематичну парадигму доробку митця, специфіку його підходу до освоєння художнього матеріалу та композиційний принцип лабораторності й експериментаторства як художніх виявів парадоксальності авторського мислення, а відтак і характеротворення письменника. У контексті вивчення цього питання особливу увагу дослідників привернув фройдизм В. Винниченка, психоаналітичні ракурси його образотворення та ідейно-тематичного складника. Окремою складовою вітчизняного винниченкознавства постають також компаративістські аспекти досліджень.

Актуальною винниченкознавчою проблемою є питання генології творів та стильових орієнтирів майстра слова (О. Брайко, І. Денисюк, І. Дзеверін, Л. Йолкіна, О. Ковальчук, Л. Мацевко та ін.). Здійснюються результативні спроби жанрової класифікації малої прози В. Винниченка, вивчається ідейно-тематична палітра його романістики (М. Варданян, І. Кошова, В. Хархун) і драматургії (Н. Блохіна, В. Гуменюк, Т. Свербілова, В. Панченко, С. Хороб). У цьому фарватері дослідники розв’язують питання стильових домінант творчого доробку, наративних структур, специфіки конфлікту тощо (О. Брайко, І. Кошова, Б. Пастух, О. Чумаченко та ін.).

Як розглядалося попередньо, результати досліджень учених Кіровоградщини є вагомими й стратегічно важливими для розвитку цієї галузі. Культурно-географічний принцип вивчення творчості В. Винниченка дав можливість М. Смоленчуку, Г. Клочеку, В. Марку, С. Михиді, В. Панченку, М. Ковалик, С. Присяжнюк, В. Чернецькій здійснити комплексну реконструкцію особистості митця, а також ґрунтовне прочитання підтексту творів на основі певних краєзнавчих фактів, вагомих для психології та світовідчуття письменника.

РОЗДІЛ 3
ІСТОРІОГРАФІЯ ВИВЧЕННЯ ПОСТАТІ І ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Серед повернених Україні в кінці XX ст. мистецьких імен – одне з найвизначніших належить багатогранній особистості співця Степової Еллади Є. Маланюку. Відкриття українському народу поета високого мистецького рівня й популярного на Заході речника ідей, кардинально протилежних «тогочасному більшовицькому режимові» [56, с. 10], залишається фактом не лише відновлення історичної справедливості, але й безперечним рушієм подальшого збагачення української культури.

З позицій об'єктивного погляду на критично осмислений творчий спадок митця й суспільний резонанс від його незмінної громадянської позиції О. Павлів цитує К. Біду, чий вислів опосередковано постає об'ємною характеристикою-узагальненням феномена Є. Маланюка в конкретно окресленій історичній епосі: «Якби українська еміграція після першої світової війни не видала нікого іншого, окрім Маланюка, то вже сама творчість цього поета, есеїста й історіософа виправдала б існування всієї української еміграції між двома війнами» [508, с. 85].

Загальну тональність діаспорних вчених і літераторів, проте з особливим наголосом на актуальності «повернення» поета, продовжив через два десятиліття Д. Павличко у передмові до першої в Україні монографії «…Ярий крик і біль тужавий»: Поетична особистість Євгена Маланюка» (Ю. Войчишин, 1993). На думку критика, Є. Маланюк «створив образ України, який ніколи не перестане вражати українське серце. Він поставив його в центрі Європи, та не на шляху з Заходу на Схід, а на дорозі з «варягів у греки», на путі, що її не бачили ні українські митці, ні українські політики впродовж багатьох століть. Він дав нам відчуття нашої забутої, загубленої в скіфській млі передісторії. Назвавши Україну Елладою, він вивів з цього поіменування систему подібностей, що пов'язують ментальність нашого народу з давньогрецьким розумінням життя, краси, доброти,

справедливості… Поетове серце тягнулось до України-Еллади, але його розум був на боці України-Риму» [326, с. 7].

Є. Маланюк дебютував і сформувався як митець у 20-х рр. XX ст. поза межами батьківщини. «Реабілітація» поета розпочалася у 1987 році, а вже на початок 1991-го в Україні формуються дослідницькі стратегії і завдання маланюкознавства, з-посеред яких реконструкція життєвого і творчого шляху Є. Маланюка, формування уявлення про його особистість; дослідження націософії та історіософії на матеріалі поетичного доробку (що потребувало з'ясування передусім поняття «філософія чину»); обсервація апокаліптичності художнього мислення, художньо-естетичної природи інвективності, державотворчої тематики й специфіки власне Маланюкових державотворчих стратегій; висвітлення проблемно-тематичних параметрів, які вирізняють творчість митця на традиційному тлі української поезії та есеїстики; здійснення літературознавчого аналізу на засадах компаративістики й таке інше.

Тоді ж, у кінці XX ст., напутнім словом, а по суті, програмою вивчення спадку «імператора залізних строф» пролунало слово І. Дзюби на шпальтах харківського журналу «Прапор» разом із творами митця [107, с. 131–136].

Сьогодні, незважаючи на, здавалося б, всеохопний аналіз поетичної, прозової й літературно-критичної спадщини Є. Маланюка, проведений науковцями зарубіжжя та України, проблема вивчення творчого доробку поета залишається актуальною через низку причин. Актуальність зумовлюється цілком об’єктивними чинниками: маланюкознавство поповнюється працями автора, які не були опубліковані до цього часу у вітчизняній літературі і, відповідно, не знайшли повноцінного відбиття в науковій обсервації.

Тому метою розділу є стислий огляд процесу становлення та розвитку маланюкознавства зусиллями вчених діаспори й материкової України.

3.1. Українська діаспора: суспільно-історичні обставини та художньо-естетичний контекст дослідження феномена Є. Маланюка

З огляду на багатолітнє цинічне обкрадання інтелектуально-мистецької України забороною надбань еміграційної культури, «рівнозначної материковій, а нерідко й вищої від неї у своїй художньо-правдивій розкутості» [174, с. 3], особливої популярності набула гуманітарна концепція цілісного розвитку української літератури, що засвідчує активне входження здобутків представників діаспори у всеукраїнський суспільний та мистецький поступ.

Особливість розвитку української культури значною мірою поза межами батьківщини бере початки своєї історії від часів втрати державності та жорстких переслідувань і заборон, в результаті чого «діячі її змушені були шукати і почасти знаходили можливість для творчої роботи деінде, насамперед у метрополіях. Так виникли до революції вогнища української культури, книгодрукування, наукової та публіцистичної думки в Петербурзі, Будапешті, Відні, Варшаві, Празі. Крім того, протягом кількох десятиліть у XIX і XX століттях Галичина з її серцевиною Львовом відігравала роль «українського П'ємонту» [107, с. 132]. Одним із унікальних явищ історії України вважається феномен політичної еміграції, викликаної поразкою визвольних змагань УНР та Другою світовою війною. Західний світ прийняв з України величезний потік талановитих особистостей, які продовжували слугувати своїй батьківщині й створювати визначні мистецькі цінності. Проте найбільший внесок у фундацію українського Духу на еміграційних теренах зробили представники красного письменства, які осягнули художню творчість як єдино можливу форму продовження боротьби; тому безвихідний ісход за Збруч, «трагедія України, яка і в XX ст. не стала самостійною державою, для Є. Маланюка була тією духовною катастрофою-катарсисом, що й породила Поета» [174, с. 6].

«Духовний плацдарм» (Т. Салига) за межами України представляли митці старшого покоління (Н. Королева, Б. Лепкий, О. Олесь, У. Самчук, С. Черкасенко), поети «празької школи» (Ю. Дараган, Ю. Липа, Н. Лівицька-

Холодна, О. Лятуринська, Г. Мазуренко, Л. Мосендз, О. Ольжич, О. Стефанович, М. Чирський), плеяда літературно-мистецьких сил МУРу (Е. Андієвська, Б. Бойчук, В. Вовк, С. Гординський, Д. Гуменна, В. Дорошенко, Г. Журба, І. Качуровський, І. Костецький, Г. Костюк, І. Кошелівець, Б. Кравців, П. Одарченко, Б. Рубчак, Ю. Шевельов, Яр Славутич) та багато інших. Серед творців національної культури в екзилі, завдання яких полягало в моделюванні узагальненого образу батьківщини «в її історичному, етнокультурному, психологічному вимірах» [145, с. 58], роль беззаперечного лідера (особливо першого періоду творчості) перейняв Є. Маланюк в іпостасях насамперед поета й публіциста й, не менш значущих, літературознавця, есеїста, культуролога. Мистецький родовід поета складали, з одного боку, класики світової та вітчизняної літератури, а з другого – реальні представники еміграційної творчої молоді (члени «празької школи» й «донцовської квадриги», польські скамандрити, визначні майстри підрадянської України та ін.), що, незважаючи на виняткову окремішність митця від художніх напрямів і шкіл, засвідчує, врешті-решт, широке коло культурно-історичних взаємин Є. Маланюка. Щодо стилю й посланництва поезії письменника, то вони, як зазначено у франко-американській «Енциклопедії українознавства», «формувалися під тиском панівних у його поколінні емоцій гніву і болю за століття бездержавности і пригноблення української нації, за поразку відновленої в революцію держави і за дальшу трагедію окупації України Москвою» [112, с. 135].

Як слушно зауважує Ю. Войчишин, творчість Є. Маланюка перебувала в площині зацікавлень літературознавців «більшої чи меншої ерудиції у Празі, Варшаві, Львові, а пізніше – в Західній Європі» [56, с. 10]. Діаспорне «європейське маланюкознавство» переважно складалося із критичних відгуків, у яких превалювала обсервація тематичного спрямування та образної системи окремих творів і збірок поезій митця, що зазнає якісних змін в «американський» період, коли літературно-критична оцінка здійснюватиметься «на тлі всієї творчості письменника» [56, с. 10] Серед відомих критиків, що реагували на творчі здобутки Є. Маланюка, передусім Б. Бойчук, С. Гординський, В. Державин,

Ю. Клен, І. Костецький, Б. Кравців, Ю. Лободовський, Б. Рубчак, Ю. Шерех та інші.

Роком самоствердження Є. Маланюка як українського поета Л. Куценко вважає 1923-ий (публікація збірки «Озимина. Альманах трьох» (М. Селегій, М. Осика, Є. Маланюк), Каліш). Більшість творів у майбутньому поміщатимуться в збірки Є. Маланюка («Стилет і стилос», «Гербарій»), але саме в опублікованому вперше вірші «Юрій Дараган» (1922) художньою антитезою «стилет чи стилос» задекларовано ідейно-мистецьке кредо поета, яке остаточно викристалізувалось і постало перед емігрантською громадою у книгах 20 – 30-х рр. «Стилет і стилос», «Земля й залізо» та «Земна Мадонна». Майже через півстоліття в антології сучасної української поезії на Заході «Координати» з'явиться виважена й перевірена часом оцінка творчого дебюту Є. Маланюка: «Так уже в першій збірці «Стилет і стилос» Маланюк кинув виклик усьому, що йде від Росії, як також і всьому м'якому і слабому в українській психіці. Він протиставив силу, мужність і вольовість українського народу його слабості, розспіваності, тужливості і любові до мирного життя, порівнюючи ці прикмети до Риму, з одного боку, і до Еллади – з другого. У цій збірці Маланюк також оформив тодішнє своє розуміння завдань поезії та її творців: поет мусить насамперед формувати націю, будуючи в душах своїх читачів тверду та безкомпромісну національну свідомість» [239, с. 419–420].

Тоді ж перші книги викликали неоднозначну реакцію: від абсолютного несприйняття старшим поколінням жорстких інвектив, адресованих вадам національної ментальності, що сукупно призвели до поразки УНР (Ю. Русов, наприклад, зазначав, що старе громадянство від «згущених почувань» (Ю. Войчишин) Є. Маланюка «просто остовпіло» [378, с. 43]) та неприхильної оцінки в академічних колах (Л. Білецький, О. Колесса, В. Сімович та ін.) до відвертого захоплення націоналістичної молоді, яка вбачала у творчості Є. Маланюка й поетів його покоління народження нової української поезії з новим осягненням «національного ідеалу» [149, с. 139–144] (О. Бабій, Б. Кравців, Л. Мосендз, О. Стефанович та ін.).

Отже, із 1925 року починають з'являтися позитивні відгуки на першу збірку Є. Маланюка й самого автора як оригінального поета (Меріям (Г. Лужицький), М. Мухин) і шукача нових форм у віршуванні (О. Бабій), а також здійснюються спроби порівняльної рецепції творчості Є. Маланюка, зокрема в контексті впливу російської літератури. Так, С. Гординський, зараховуючи доробок письменника (на основі критичних зауваг щодо версифікації й строфіки) до поезії «посередньої дороги», наголошував на неспроможності поета дати щось несподіване й нове («Чотири реторди лірики», 1935), а сам внесок митця в українську поезію, на його думку, характеризувався закоріненістю у складність російського вірша, до того ж не шляхом наслідування, а відвертою співзвучністю з духовним світом і принципами російських символістів («Поет другої генерації», 1936); про вплив символістів (конкретно – О. Блока) говорить також Ю. Клен у рецензії на «Земну Мадонну» (1935). Натомість О. Ольжич у статті «Два світовідчування» (1931) віддавав перевагу художності Ю. Липи та Є. Маланюка у порівнянні «з трьома російськими поетами того часу: Ладінським, Івановим і Поплавським» [56, с. 135], а Ю. Косач у «Вільній українській літературі» (1946) відзначав трагічний національний пафос, щемку лірику й глибоку думку Є. Маланюка та порівнював його з Д. Байроном, наголошуючи, що «усе ж таки «літературний імперіялізм» не вдався і епігони Маланюка – бездарні» [56, с. 135].

Протилежні думки й різку критику викликали історичні колізії Є. Маланюка й насамперед суперечливий та роздвоєний образ України, який поставав у символах історіософського змісту. Тому поряд зі своєрідністю «маланюківського» стилю (Ю. Войчишин) в очах української критики в екзилі відчутно діткливим питанням постає ідеологічна позиція лірики Є. Маланюка, що полягала, як зазначалося вище, в особливому напрямку формування національної свідомості (О. Бабій, С. Доленга, Д. Донцов, Ю. Липа, М. Мухин, О. Ольжич, Ю. Русов, О. Теліга, В. Шелест та ін.). Неоднозначне сприйняття творчого спрямування поета зумовлювалося насамперед зовнішніми обставинами та, зокрема, внутрішніми ідеологічними суперечностями в межах самої української еміграції. Агресивність і викривальність лірики Є. Маланюка в 30-х роках сприймається

емігрантами вже не так емоційно-чутливо, оскільки з часом душі втомилися, а самі вони обжилися, влаштувалися на нових місцях, тобто життя налагодилося і, як результат, зникло емоційно гостре відчуття присутності в чужій країні. Тому масовий споживач потребував більш розважливої та ліричнішої поезії. Елітарність маланюкового слова на часі виявляється не потрібною, що в історіографії постає як іще одна ілюстрація одвічного протистояння *елітарного* й *масового* в літературі. Через багато років подібні вимоги пролунають з позицій молодшого покоління діаспорників (Б. Бойчук, Б. Рубчак та ін.), які будуть обстоювати ідею космополітизму в літературі, ідею превалювання артистизму (форми) над ідеологічною зорієнтованістю художньої творчості: вони відкидатимуть народництво (націоцентризм), загострюватимуть увагу на підсвідомій складовій сприймання художнього твору, його формальних виявах тощо.

У літературному ж середовищі 1920 – 1930-х років виступи проти Є. Маланюка здебільшого відзначаються упередженістю, що знову ж таки зумовлено ідеологічним підтекстом оцінок художнього доробку митця. Так, С. Доленга в однойменній статті (1935) називає Є. Маланюка «поетом тьми і хаосу», а його лірику – «вовчим виттям», у якому лише «сплебейщення і обпльовування України» [109], акцентуючи при цьому увагу на інвективних і гостро полемічних, викривальних випадах поета й публіциста відносно «української раси». Незважаючи на беззаперечний талант і мистецьку культуру, творчість Є. Маланюка, на його думку, має бути відкинута як чужа й невластива сучасній епосі. Далі критик продовжує безпідставно розвивати думку про згубний вплив на Є. Маланюка російської духовності, якої митець ніяк не може позбутися, і тому змальовує батьківщину в чорній тональності зневаги й прокльону [109]. Не сприйняла Маланюкову концепцію України – Степової Еллади, а швидше – створеного ним образу української жінки взагалі, й поетова соратниця О. Теліга, чиї феміністичні погляди (і суто жіночі образи) сформульовані в статті з красномовною назвою «Якими нас прагнете?».

Усі закиди еміграційних опонентів Є. Маланюка, хибні спроби потрактування його творчості не в іманентних їй, а в позаестетичних категоріях, в УРСР відповідним чином перетворювались на цілком конкретні, хоча й далекі від літературно-критичної площини, огульні звинувачення. Це засвідчують назви («Лірика на манівцях емігрантщини» С. Щурата й І. Крушельницького, 1930) або ось такі уступи зі статті О. Гаврилюка «Пальці на горлі»: «*Мерзотним* лейтмотивом його віршів є *неприхована ненависть до батьківщини* за те, що *виплюнула його як клас*. «Ти повія!» – в *істеричній злобі* викрикує *цей пігмей* на Україну. Повернутися назад, *помститися народові* – це його *задушевна мрія.* Його вірші *викликають огиду*» [66, с. 235] (курсив наш – Т. Я.). Суб'єктивні та об'єктивні причини такої ситуації випукло прокоментовано вже в кінці XX ст. материковим літературознавцем І. Дзюбою: «В українській радянській літературі 20-х і особливо 30-х років стало обов'язковим ритуалом з кожного приводу і без усякого приводу лаяти Маланюка, називаючи його фашистом і ставлячи в один ряд із Донцовим. У такий спосіб мусили адресуватися до Маланюка П. Тичина і М. Рильський; О. Слісаренко назвав його «духовним Квазімодо»; як про фашиста неодноразово говорив про нього і Микола Хвильовий. Це було в той час, коли і про самого Хвильового вже говорили не інакше як про фашиста, та й не тільки про Хвильового. Вже сама ця обставина засвідчує міру «об'єктивності» в таких кваліфікаціях. Проклять на адресу Маланюка вимагали як алібі. За цих умов ритуальна фраза: «під цим твором підписалися б українські фашисти типу Донцова й Маланюка» (або: «під цим твором підписався б фашист Маланюк») – була найстрашнішим і незаперечним звинуваченням, дарма що позбавленим будь-якого реального змісту» [107, с. 133–134].

Водночас у зарубіжному маланюкознавстві маємо разючі приклади подвійної переорієнтації поглядів на одну й ту ж саму збірку (мається на увазі «Земна Мадонна»), причому переорієнтації не примусової, а цілком незалежної й обґрунтованої. Йдеться про Ю. Клена, який у статті «Про сіре, жовте й про Вістникову квадригу» (1935) підтримував звинувачення інших критиків Є. Маланюка «в маніакальній патологічній ненависті до рідного краю», в

«опльовуванні символу України», в поганьбленні історичних процесів і сам називав його, наголошує Т. Салига, «поетом тьми і хаосу», «настовбурченим і бунтарським вовком з осмаленою шерстю, що виє на чорний степ» [381, с. 60]. Але того ж року Ю. Клен змінив своє ставлення до Є. Маланюка, який, на думку критика, влучно сформулював «несхибний для кожного догмат творчости: коли життя нації не має змоги рости в широчінь, то треба перегрупувати національну енергію, скупчити її в царині духа і рости вгору. Усвідомивши собі це, перед кожним з нас поставлене завдання, кожен мусить усвідомити й велич своєї відповідальності. Ось чому й потрібний деякий аскетизм, невсипуща контроля над собою і невблаганний суд над усім, що стає нам перед очі, претендуючи на право бути мистецтвом під аспектом вічности» [157, с. 420].

Якщо негативна критика в СРСР зумовлювалася суто ідеологічними мотивами тоталітарної держави, то подібна реакція читачів-емігрантів у рецепції кваліфікованих літераторів потребує більш детального з'ясування причин та реальних обставин її появи, оскільки ідейно-естетичне спрямування поета не виникло спонтанно на ґрунті загальної суспільної потреби і тим більше в жодному разі не було «прищепленим» іззовні.

Передусім необхідно акцентувати належність Є. Маланюка в якості беззаперечного лідера до празького кола українських митців, які були переважно неоромантиками, що динамічністю вірша відбивали напругу доби, водночас своєю філософсько-психологічною заглибленістю тяжіючи до неокласицизму. Тематично доробок «пражан» обертався навколо історичного минулого України, з глибоким історіософським наснаженням акцентованих періодів національної та світової історії. Зазначені концепти стосовно творчості «трагічного романтика» Є. Маланюка вже в повоєнний період конкретизує (щоправда, зі значним критичним сегментом) Ю. Шевельов: «Стильову сутність його поезії ми б убачали в суб'єктивному наповненні українських традиційних поетично-обрядових образів – чи то буде Діва-Обида зі «Слова о полку Ігоревім», чи Шевченкова правда-мста, Геллади, Рими й варяги – це вже було збочення, але типово, що й для них поет шукав виправдання саме в історії України. Романтиком

сучасних історичних конфліктів, що їхніми прагненнями й суперечностями він сповнює образи глибокої національної традиції, – таким ми цілком можемо уявити Маланюка, коли він схоче побачити існуюче і вийде зі своєї емігрантсько-безплідної постави блюзнірсько-трагічного «викриття» України» [489, с. 185]. Остання заувага розкриває типову для творчості Є. Маланюка рису – поєднання в єдиній історіософській концепції обґрунтовані почуття ностальгійної туги-любові й ненависті до України: «Це вже був вияв найвищої любові до батьківщини, любові, що бачить не лише її героїзм і славу, а й її гріхи та слабкості, які призвели цю багату країну до нещастя й занепаду» [302, с. 22]. Зазначену тезу дослідники ілюструють показовим у цьому плані сонетом «Куліш» (1925) та «Варязькою баладою» (1925) з її яскравою метафорою-закликом до Степової Еллади знайти нарешті державну бронзу.

Вагомим свідченням формування україноцентричного світогляду Є. Маланюка та його історіософських поглядів також є публіцистика митця. Тема співвіднесеності національного із загальнолюдським, на думку літературознавців, беззаперечно постає ідейним стрижнем творчого доробку поета, проте саме в критичній спадщині вона «дістає […] завершений, логічно стрункий вираз» [409, с. 4]. У статтях та есеях Є. Маланюка простежується комплекс аргументів «на користь мистецтва з виразними національними характеристиками» [409, с. 4], а причини поразки УНР аргументовано пояснюються неготовністю української еліти до «місії державотворення» (М. Ільницький): «Нечисельна, малосильна, малоосвічена українська інтелігенція і ще менше чисельний справжній, активно національний елемент – то […] причини наших нещасть на вже пройденому шляху» [237, с. 116]. Теза державно-духовної суверенності України й боротьби за неї засобами науки, мистецтва й Слова як основа націоналістичного світогляду Є. Маланюка формувалася зовнішніми чинниками життєпису і впливом елітарного середовища екзилу (Д. Донцов, Ю. Липа, В. Липинський).

Слід зауважити, що саме в 20-их рр. в еміграційних колах зріє ідея «расовості», її ознак і властивостей. Бездержавність української нації вбачалась не стільки в історичних обставинах, як у ментальних рисах українського етносу,

позбавленого «державотворчого вольового первня» (М. Ільницький), що особливо виразно виявилися в літературі. Так, оцінюючи значення Є. Маланюка, Д. Донцов змальовував задушну атмосферу української поезії перед Першою світовою війною: «Лишаючи на боці велетенську й самітну постать Лесі Українки, то була «поезія згорілої душі й перетлілого серця» (А. Кримський), «тихого суму в серденьку тужливім» (М. Вороний), поезія «розпачу й квиління» (П. Карманський), «ніжного співчуття до горя і суму» (Б. Лепкий), анемічної сатири (Самійленко), безсилої мелянхолії (Олесь) або наївних альковних захоплень (В. Пачовський)… Певно, старався дехто з них видобувати із своєї ліри «боєві акорди», та (слова Л. Українки) «під мертвим доторканням мертвих рук» беззвучно торохтіли звуки – «живі слова в плохих устах» [507, с. 54]. Щодо розпачливих настроїв еміграційної поезії в контексті поразки визвольних змагань, то Д. Донцов удається до не менш жорсткої характеристики: «Безплідне скигління – ось що є трагізм без оптимізму. Безплідне мрійництво – ось що є оптимізм без трагізму. Покінчити з ними прийшла наша апокаліптична епоха… Не всі зрозуміли його. Але й не всі злякалися…» [110, с. 279–280].

Серед тих, хто не злякався, критик бачить Є. Маланюка, який пише «про «апокаліпсу хижих літ», про «вогонь залізних літ» […] про «горобину ніч» нашого лихоліття, ніч «зневаги, ґвалту й мук» тріумфуючого Хама» [110, с. 279–280]. Водночас у «Двох літературах нашої доби» Д. Донцов формулює *перспективну спрямованість* Маланюкової поезії: «Варягів і римлян», «пристрасників височини і слави», що їх «голос, «невблаганний як наказ», «побачить воскреслим прагне він в мешканцях «проклятої країни», щоб «знов на цій землі росли, жадали, жили» [110, с. 279–280]. Випереджаючи виклад, наводимо донцовську оцінку феномена Є. Маланюка з 30-річної відстані: «Стряхнути совістю народу «мирного й негордого», який «в масній землі нестямно поринав»… заразити безумною вірою, що *Крізь зойк заліз, крізь звіря рик, / Крізь дим руїни – Україну / Новий узріє чоловік…* пригадати, що нічого в світі, як тільки «Мус і віра», що *звіря переможе Дух, / Велика віра* – це суть поетичного Слова Є. Маланюка» [507, с. 56].

Тенденція до актуалізації ідеї «расовості» стосувалася не лише української нації, але була характерною для соціологічної та політичної європейської думки загалом (формується, наприклад, теорія націоналізму – фашизм тощо). Тому не дивно, що Є. Маланюк, особисто знайомий із теоретиками «расової ідеї» Ю. Липою («Українська раса») та В. Липинським («Листи до братів-хліборобів»), свідомо сприймає та підтримує агресивну теорію Д. Донцова, в основі якої – формування національної волі, гартування духу, підготовка нації до боротьби за свої права, а точніше – плекання *пасіонарності.* З іншого боку, як літературний критик, Д. Донцов у статті «Трагічні оптимісти» акцентує увагу на націотворчій місії поета, формулює його важливість для подальшого буття нації. У результаті окреслилось завдання Є. Маланюка – громадянина й поета, – яке полягало в кристалізації особистостей-пасіонаріїв, навіювання духу боротьби, критичне переосмислення історичних прорахунків, усвідомлення ментальних хиб нації та їхнього знищення в національному духові.

Отже, Д. Донцов у контексті власної філософії «трагічного оптимізму» (amor fati) інтегрував поетичні твори Є. Маланюка «у відповідну їм суспільно-політичну епоху і вони ніскільки їй не противились» [392, с. 8]. Це стосується насамперед ідеї динамізації психіки українців з метою «порахунку з більшовизмом» у майбутньому, але не означає підпорядкування поезії Є. Маланюка виключно ідеології Д. Донцова. Останнє поет засвідчив ще у 1923 році: «Донцов ставить вимоги до літератури яко політик і з точки зору політика, ми ж, літературна молодь еміграції, ставимося до неї ***з*** точки погляду мистецтва яко мистці» [235]. Проте вплив на Є. Маланюка радикальних ідей Д. Донцова неспростовний, критики-сучасники наголошували на успішній, а інколи й більш вдалій, трансформації поетом у художню форму того, що не менш переконливо проповідував «публіцист Донцов» (Б. Романенчук).

Необхідно наголосити, що Д. Донцов чи не першим розглядає естетичний (ідейний та образний) вимір лірики Є. Маланюка, формулює ідею естетики чину, виокремлює мотив гріха і кари, акцентує увагу на пафосі героїки в його доробку тощо.

З іншого боку, еміграційна критика по-своєму бачила ставлення Д. Донцова до Є. Маланюка, що можна проілюструвати короткою характеристикою Ю. Лавріненка: «Прихильний до поета Донцов радо бачив у ньому націоналістичного волюнтариста, поета – політичного борця, «трагічного оптиміста», нещадного критика одвічної хахлацької «шатості» [216, с. 148]. Проте цитованому критикові належить ще одна характеристика, але цього разу свого колеги в поєднанні з його власним баченням особливостей поезії Є. Маланюка: «Юрій Шерех вважав окреслені Донцовим прикмети несуттєвими для поета (і поезії взагалі), зате знайшов у ньому майстра власної поетично-історіософської концепції-образу України, прю емігранта з своєю нацією. Шерех з радістю констатував, що Маланюкове обдарування ходило не лише на котурнах пропагатора, а й літало на власних крилах пегаса, рушійною силою якого була теплота і жар звичайного людського серця» [216, с. 149].

Утім, саме Д. Донцову та, як не парадоксально, його опонентам вдається визначити ідейно-естетичний феномен «празької школи»: окреслити ідейні константи, світоглядні домінанти та художні особливості. Хоча явище по суті досить умовне, але є спробою систематизації поетичного простору української діаспори 20 – 30-х років.

Період літературної діяльності Є. Маланюка, окреслений закінченням Другої світової війни, тимчасовим осідком у Регенсбурзі й остаточною еміграцією до США, продовжував залишатися в площині спостережень літературно-мистецької громадськості. Незважаючи на прогнозоване призупинення розвитку української літератури після відомих політичних змін у країнах Східної та Центральної Європи і навіть всупереч йому, українська спільнота остаточно оформилась у т.зв. *українську діаспору*, літературно-мистецьку складову якої представляли значний письменницький корпус і літературознавці з уже «виробленими» (Ю. Войчишин) іменами: І. Багряний, В. Барка, С. Гординський, Д. Гуменна, В. Державин, Ю. Клен (Бурггард), Г. Костюк (Борис Подоляк), Ю. Лавріненко (Дивнич), Л. Мосендз, У. Самчук, М. Орест, Т. Осьмачка та багато інших. Слід зазначити, що з ними пов’язана тенденція до об’єктивної оцінки

художності (естетичної сторони) творчого доробку Є. Маланюка, а саме: особливостей образної системи лірики митця, ідейний пафос його творів, поетикальні особливості (версифікація), стильовв спрямованість тощо. Так, Віктор Бер виступив із доповіддю «Засади поетики» (Від «Ars poetica» Євгена Маланюка до «Ars poetica» доби розкладеного атома) [17, с. 7–23], у якій на основі протиставлення зазначених понять обґрунтував «вплив Маланюка на розвиток сучасної і майбутньої поезії, початок якої був закладений в його експресіонізмі та конструктивізмі» [57, с. 13]. В. Державин у статті «Кристалізація літературних розбіжностей» (1946) заперечив тезу Віктора Бера щодо трансформації мистецької сутності поезії в її суто технічний вияв. Незважаючи на появу під егідою Є. Маланюка маніфестів, скерованих на технізацію трактування поезії, не вся його творчість, наголосив критик, підпорядковувалась вимогам такого стилю.

Літературознавець, зазначає Ю. Войчишин, «бачить в цьому вірші заперечення «перехожих орд» модерного теоретизування і віру Маланюка в незмінність монументальности клясичного мистецтва» [57, с. 13]. Двома роками пізніше критик підтвердить своє осмислення творчої еволюції Є. Маланюка: «Глибоко органічний характер сучасного українського клясицизму найвиразніше стверджується останньою стадією в творчості Євгена Маланюка: цей безперечно найрепрезентативніший поет попередньої духової доби «між двох воєн», напівсимволіст і напівромантик у переважній більшості своїх безмежно напружених і патетичних віршів, в останніх творах своїх, друкованих на другій еміграції (а датованих кінцем 30-х і початком 40-х років) дедалі чіткіше виявляє свій відхід від бароково-романтичної антиномії образу й мислі і своє консеквентне прагнення клясичної гармонії мистецької форми, опертої на несхитних законах всеевропейської естетики…» [102, с. 10–11].

Ю. Шерех у статті «Стилі сучасної української літератури на еміграції» (1946), зазначає Ю. Войчишин, на порівняльному зіставленні двох поезій на одну тему («Убійникам» (25. V. 1926) // «25 травня 1926»), написаних на віддалі восьми років (1928 / 1936), також простежив шлях Є. Маланюка від розгубленого,

сповненого протиріччями романтика до зближення «у своїй подальшій творчості до неокласицизму»[57, с. 14–15]. У тому ж році С. Гординський публікує статтю «Поетичний рік», у якій притримується аналогічної думки. На його погляд, Є. Маланюк у зрілій добі творчості свідомо формує власний неокласичний стиль [85].

На американському континенті побачила світ збірка Є. Маланюка «Влада» (Філадельфія, 1951). Одним із перших відгукнувся на неї В. Державин статтею «Поет своєї епохи» (Мюнхен, 1952), в якій визначив окремі твори, що, на його погляд, належать до мистецьки найкращої частини творчого доробку Є. Маланюка. Водночас, рецензент розглядав як негативний прояв змішування в збірці поезії як такої (або справжньої) і віршованої публіцистики, хоча у «Владі», як і в попередніх збірках, поет виявився «одним з кращих сучасних знавців та цінителів української поетичної мови» [103, с. 17].

Оцінюючи «Владу» в часописі «Київ» (Філадельфія, 1952), С. Гординський акцентує увагу на специфічній формі вислову національного мотиву, що засвідчує право Є. Маланюка належати до школи Т. Шевченка [57, с. 16].

Як завжди, оригінальний погляд на збірку, а точніше – на нову поетичну іпостась поета через призму «Влади», запропонував Ю. Шерех у статті «Влада – се серце». Насамперед критик стверджував: «Полемізувати з поезією, навіть коли вона наскрізь історіософська, – марна річ. Ніколи публіцистика не переможе поезії. Можна приставати чи не приставати на Маланюкову концепцію історії України і її степового прокляття, але тільки поет – сам Маланюк чи інший – може подолати цю концепцію. […] Стан такий, що тільки Маланюк сьогодні в нашій поезії може піти далі від Маланюка» [239, с. 415–416]. Окрім цього, Ю. Шерех справедливо зазначає подвійний вияв поета – знайомий читачеві *відучора* і той, яким він хоче бути *сьогодні*: «Першого Маланюка можна сяк-так, при великому бажанні, убгати в «поети доби», – але другий на вічні й космічні теми не говорить – і тому лишається вічним і відбиває якусь частинку космосу, – поскільки поезії взагалі дано космос у себе ввібрати. І, власне, у повоєнних журнальних публікаціях було більше видно цього справжнього Маланюка, ніж це є в збірці

«Влада» [239, с. 416]. Щодо акцентованого нами визначення, то слід згадати також твердження вищезгаданого В. Державина про ймовірність перебування Є. Маланюка в іпостасі «поета своєї епохи» *востаннє* саме у збірці «Влада», бо, як зазначає Ю. Войчишин, «будучи найвидатнішим літературним втіленням своєї доби – 20-их і 30-их років, у післявоєнній добі, що принесла з собою чимало психологічно відмінного, він міг почуватись дещо відчуженим у колі багато молодших колег» [57, с. 17].

Останній акцент поглиблюється знову ж таки на європейському континенті. І. Качуровський друкує в «Ukraine und die Welt» (Ганновер, 1954) статтю «Первні поетичної влади», у якій детально аналізує американську збірку Є. Маланюка, проте висновки робить стосовно всієї *минулої* творчості поета. Критик наголошує на непроминальній величині творчого доробку митця, який поставив його над своєю епохою. Ю. Войчишин, проте, особливу увагу звертає на пророцтво свого старшого колеги: «Маланюк має ще дати людству його «твір життя» – велику поему кохання – бо поет «природжений лірик», або грандіозну героїку – бо поет «епік з божої ласки» [57, с. 16].

Наступні збірки («Остання весна» (1959), «П'ята симфонія» (1964), «Серпень» (1964), «Перстень і посох» (1972) – посмертно) також не залишаються поза увагою критики, оскільки поетична особистість Є. Маланюка «увібравши в себе весь життєвий досвід воїна-емігранта, хист митця і майстерність великого поета, вилонювала твори, які не могли не звернути на нього уваги літературних кіл діяспори» [57, с. 17], що, у свою чергу, спростовувало окремі передбачення поступового зникання таланту митця. Наприклад, такі визнані метри діаспорного літературознавства, як Г. Костюк, помічають якісні зміни у світовідчуванні, а відтак і творчості Є. Маланюка: «Раніше його поезія була динамічна, бойова, з сильними нотами історіософії і навіть публіцистики, яку він умів майстерно перетворювати на суто поетичний матеріал. У 50–60 роки в його поезії запанували філософські роздуми, заглибленість, індивідуальні нотки та критично-саркастичний погляд на події у сучасному світі» [239, с. 418–419]. Згодом Б. Кравців узагальнить попередні оцінки творчості Є. Маланюка: «Поетом

апокаліптичних літ» полюбляв називати цю природну постать «вісниківської квадриги» редактор повоєнного «ЛНВ» і «Вісника» Дмитро Донцов, зараховуючи його водночас до «трагічних оптимістів». Про Євгена Маланюка, як «поета епохи», писав Володимир Державин. «За державну бронзу» Євгена Маланюка говорив й автор цієї статті у доповіді з приводу 30-ліття літературної діяльности поета. Такий же Євген Маланюк і в оцінці репрезентантів сучасної молодої поезії: про його «вогненний голос, що між нами», пригадував Богдан Рубчак (в «Овиді», квітень 1957), «майстром залізного слова» визначав його Богдан Бойчук (в «Українській літературній газеті» за лютий 1957)» [239, с. 412–413]. І далі зазначить, що «усі ці визначення надто вузькі і односторонні» [239, с. 413]. Тому, як це було продемонстровано ще в рецензії І. Качуровського, у діаспорному літературознавстві починає утверджуватися тенденція навіть окремі твори або збірки Є. Маланюка розглядати *комплексно*, у контексті всього доробку та його внеску в розвиток еміграційної літератури, що цілком логічно визначало місце митця в національній культурі загалом. Відповідно формуються напрями власне *дослідження естетичної системи* творчості Є. Маланюка із застосуванням концептуального й системного підходів, що узагальнює Ю. Войчишин. Так, наголошує дослідниця, Б. Кравців говорить про пошук Є. Маланюком розв'язки на сучасний стан його батьківщини – України–Еллади, яка вимагає введення державної бронзи – «синтези варязької сталі і візантійської міді у психіку народу, і тому він захоплюється Хмельницьким, Мазепою і Орликом» [57, с. 17]. У контексті вищезазначеного щонайближчий географічно земляк митця Яр Славутич в «Історіософії Євгена Маланюка» аналізує засади Маланюкового мислення і також робить висновок про беззаперечну роль «таких постатей як гетьман Іван Мазепа, Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш та Іван Франко у кристалізації теорії поета» [57, с. 19]. Аналогічної думки притримується О. Тарнавський у «Листах до приятелів», надаючи Є. Маланюку в українській історіографії місце поета-державника.

Водночас Б. Кравців звертає увагу на мотиви лірики Є. Маланюка, які раніше були менш цікавими для критичної рецепції: «Надруковані в збірці

«Остання весна» великі цикли ліричних віршів «Зустрічі» й «Остання весна» переважають своєю мистецькою вагою перший із вміщених у ній цикл громадсько-публіцистичних віршів «День гніву» і лірично-епічний спогад «П'ята симфонія». З такою ж стихійною силою проривається ліричний струм і в циклі віршів 1954-63 років п.н. «Серпень», що дав назву останній прижиттєвій збірці поезій Євгена Маланюка […], й у віршах з циклу «Лютий» […] Тема ліричного струму в поетичній творчості Євгена Маланюка тут тільки заторкнена. Вона, як і всі інші аспекти його поезії, вимагає ширших досліджень, які допоможуть показати цього великого поета в усій його багатогранності й неповторності…» [239, с. 414].

Ю. Лавріненко створює своєрідний критичний триптих, присвячений Є. Маланюку: «Поет своєї епохи» [216, с. 148–151], «Мислитель-спостережник» [217, с. 151–153], «Плід дозрілості – «Серпень». Остання книжка поета» [218, с. 153–156]. Праці доповнюють «літературний портрет» Є. Маланюка характеристиками, які давало йому емігрантське середовище, з наголосом на неоднозначному сприйнятті цієї одіозної постаті та необхідності дослідження її багатовимірності. Так, окрім узагальненої характеристики рецепції *читачів-ровесників* поета, яким він дав «сатисфакцію за їхні поразки у «визвольних зривах» [216, с. 149] та оцінки й ставлення до його творчості *критиків-ровесників* (Д. Донцов, Ю. Шерех), літературознавець в особі Б. Бойчука окреслює сприйняття доробку Є. Маланюка наймолодшим діаспорним поколінням: «Богдан Бойчук шукає у поезії Маланюка ті елементи, які переростають границі його біографічного простору і часу і мають загальнолюдське і понадчасове звучання, і то як з тембром «заліза», так і з тембром живої тканини серця» [216, с. 149], тобто відбувається осмислення творчості Є. Маланюка шляхом виокремлення філософських констант, загальнолюдських вимірів його поетичних образів і тем тощо.

Торкаючись питання входження поезії Є. Маланюка в літературний процес України 20-30-х рр., Ю. Лавріненко наголошує на вагомій особливості цього взаємозв'язку: «Еміграція, вигнання звучать у поезії Маланюка з гіркотою, що

нагадує Дантову. Але Маланюк чи не єдиний з усіх еміграційних поетів пройшов був крізь залізну заслону, що розриває надвоє українську літературу» [216, с. 150], тому, на думку літературознавця, «майбутній історик літератури легко встановить ті духовно-психологічні і стильові елементи, які об'єднують в одно коло Маланюка, Яновського, Рильського, Еллана... Так, і Еллана – другого після Маланюка «поета гарту» і ворога «музики», «сталеві» складники психіки й поезії якого своєчасно помітив і відзначив у «Віснику» Донцов» [216, с. 150–151].

У рецензії «Плід дозрілості – «Серпень». Остання книжка поета» вчений прагне відійти від заданої попередниками парадигми рецепції лірики Є. Маланюка тільки в патріотичній та історіософській площинах, тому наголошує на філософічності як наскрізній ознаці доробку зрілого митця і зупиняється на творах, які найповніше розкривають цю думку. «Істоту життя ніколи не розкрити людині» [218, с. 155], – стверджує Ю. Лавріненко, демонструючи філософський нахил Є. Маланюка віршем «Істотне».

Утім, на переконання вченого, Є. Маланюк, як ніхто інший з еміграційних митців, перебував у духовному контакті з Батьківщиною, тому «крізь призму серпневої дозрілості і філософічної мудрости якось по-новому, спокійніше, але ж зате і повніше звучить і патріотична тема в Маланюка» [218, с. 156]. Загалом же Ю. Лавріненко, разом із поетом, підбиває підсумки у цілком філософській тональності: «Минуть роки, прийде плата кожному за добрі і злі діла його, вирівняється неминуче історичний рахунок і української долі» [218, с. 156].

У двох статтях «Євген Маланюк – поет своєї епохи» (1957) і «Мислитель-спостережник» (1963) Ю. Лавріненко чи не першим розглядає і дає гідну оцінку високоякісній есеїстиці першого тому «Книги спостережень» Є. Маланюка, окреслюючи водночас спрямування її майбутніх досліджень: «Він все ж таки зумів написати томи культурно-історичних та літературно-критичних есеїв і публіцистичних статей, які колись будуть видані напевне, бо досі поки що не старіє плід закладеної в них першорядної і не раз піонерської думки. Ці есеї будуть згруповані в ряд циклів: цикл Шевченка, цикл Франка, Пателеймона Куліша, Миколи Гоголя, Миколи Хвильового, цикл про радянських письменників,

цикл «Росія», цикл істроіософічний, проблеми творчости, проблеми біографії» [217, с. 151].

Характеризуючи Є. Маланюка як мислителя-історіософа і спостережника (книга «Зруб і парості», 1971), Ю. Лавріненко визначив два основоположні принципи культурологічних досліджень митця, що забезпечували їхню цілісність і системність.

Перший – *історичний*: суть його полягає в оцінці будь-якого культурного (літературного) явища як репрезентації національної *свідомості* чи національної *духовності* (за категоріями автора «Книги спостережень»), індикатора її зрілості, відбиття певного історичного етапу становлення нації. «Думка Маланюка, – зазначає Ю. Лавріненко, – найбільше зосереджена на філософії історії, головне – української історії. Коли він говорить і про Шевченка чи Панька Куліша, то тому, що в них видно яскраво-вогненні сторінки української історії» [217, с. 152].

Другий – *особистісний* вектор критеріїв оцінки художніх явищ. Добір персоналій, осмислення їхніх особистостей і значення в українській культурі (або в будь-якій іншій) були детерміновані виключно аксіологічною системою і світоглядними переконаннями Є. Маланюка. Цим визначався його дослідницький метод: есеїст не претендує на розгорнутий літературознавчий чи культурологічний аналіз, його цікавлять насамперед біографія, ознаки і властивості творчої манери, що уособлюють якість і рівень зрілості національного духу, носієм і репрезентантом котрого є та чи інша творча особистість. Потужність біографічно-особистісного аспекту осмислення творчості митців, зумовлена прагненням Є. Маланюка у такий спосіб здійснити самоаналіз, провести самооцінку, яка, до певної міри, скидалася на психоаналітичну «вівісекцію» власного «Я». Тому Ю. Лавріненко зауважив: «…Маланюк – це мислитель, занадто зцентрований на собі. «Книга спостережень» – це до певної міри якась власна біографія, літопис того, що думалось з того чи іншого приводу. Ці есеї скидаються часом на дуже особисту історію. …Його думки снують з приводу чогось …і тоді виходять невеликі розміром, замкнені в собі, не раз досконалі формою есеї, тематично вони дуже різноманітні, але яскраво зв’язані в

одно індивідуальністю автора» [217, с. 152–153]. Утім, навіть поверхові зауваги не применшують узагальнень науковця щодо значення культурологічного доробку поета, надто з огляду на час (1963 рік) їх написання.

Чи не найпомітнішим явищем діаспорного маланюкознавства на межі XX – XXI ст. постає монографія Ю. Войчишин «…Ярий крик і біль тужавий» (1993), присвячена поетичній особистості Є. Маланюка [56]. Невдовзі книга з лірично-публіцистичним вступом Д. Павличка «Поет – переможець» [326, с. 5–7] стає помітною також на теренах незалежної України. «Ця монографія, – твердить авторка, – перша спроба змалювати Маланюка і як поета, і як громадського діяча» [56, с. 10], тобто, за жанром – це перший літературний портрет. Передусім дослідниця здійснює огляд біографії митця, обґрунтовує провідні чинники формування особистості Є. Маланюка на тлі материкового та еміграційного суспільного й культурно-мистецького життя, визначальними віхами якого постають історичні події, участь поета в діяльності різноманітних творчих утворень та публікації творів (розділ «Я син свого народу») [56, с. 14–43]. У наступному розділі «Завжди напружено, бо завжди – проти течій» дослідниця, посилаючись здебільшого на есеї, визначає провідні світоглядні домінанти Є. Маланюка, для чого зосереджує увагу на «власному світі» поета, щоб «з’ясувати його погляди як людини, літератора, сина свого народу на основі проблеми буття, показати його ставлення до Бога, до людства, до своїх рідних, до інших майстрів слова» [56, с. 46]. Головним об’єктом дослідження з відлунням у подальшому тексті монографії постає Маланюкова «концепція формування української нації (не народу!)» [56, с. 47], як одна з основних «прикмет поетового світогляду» [56, с. 47]. Окрім беззаперечного авторитету ідейних попередників Є. Маланюка (Т. Шевченко, П. Куліш) [56, с. 50], Ю. Войчишин встановлює впливи сучасників, які зводяться, передусім, до трьох лідерів українського екзилу: Д. Донцова, В. Липинського та Ю. Липи [56, с. 51–52]. На наш погляд, проблему висвітлено недостатньо, значна частина конфліктних вузлів націософських роздумів митця залишається поза увагою авторки, а такі питання, як його критика,

літературознавчі розвідки, монографічні дослідження постатей української та світової культури й літератури знаходяться практично поза дискурсом дослідниці. Тематичні обрії лірики Є. Маланюка (розділ «Все чути. Всім палать. Єдиним болем бути») Ю. Войчишин обмежує двома провідними лініями – «втрачена батьківщина; розбите особисте життя» [56, с. 59], хоча «вони, в свою чергу, розгалужуються в ряд побічних мотивів, часом ідучи паралельно, а часто перехрещуючись і підсилюючи одна одну» [56, с. 59]. У наступному розділі («Поет абстрактів і контрастів») науковець дає характеристику образній системі художньої спадщини Є. Маланюка, акцентуючи увагу на такій стильовій особливості, як її символічность [56, с. 74–82], значну увагу приділяє питанням мови та ідіостилю («Слова, немов з дзвінкої криці куті») [56, с. 84–89]), а також формальним особливостям лірики митця («Залізних імператор строф» [56, с. 102–121]). Загалом монографія залишає багато відкритих питань щодо творчої особистості Є. Маланюка та відносно специфіки його естетичної системи, що й стимулює материкових учених до наукових пошуків.

Напрацювання літературно-критичної думки діаспори за нових суспільних умов стануть відправною точкою досліджень материкового літературознавства. Причини й завдання такого широкого й усебічного знайомства сформулював за вимогою часу І. Дзюба: «…Протягом кількох десятиліть українська діаспора в країнах Західної Європи, в Канаді, США, Австралії, країнах Південної Америки створила значні культурні, наукові, мистецькі цінності. Можна по-різному ставитися до цих цінностей та до їх творців, але насамперед їх треба знати. Бо сьогодні без такого знання немає повноцінного уявлення про українську національну культуру взагалі. І не може бути повноцінного її розвитку, – як з погляду нагромадження творчого потенціалу, так і з погляду подолання дотеперішньої духовної ізольованості від світу» [107, с. 132].

3.2. Еволюція материкового маланюкознавства

Інтеграція в літературно-мистецьку й суспільну думку України в кінці XX ст. творчого доробку та особистості Є. Маланюка як *поета–трибуна–прапороносця* української спільноти міжвоєнної доби (Б. Бойчук) на західних теренах, на відміну від «реабілітації» В. Винниченка, здійснюваної материковими вченими на відповідному науково-організаційному рівні, має свої особливості. Насамперед слід згадати влучне порівняння І. Качуровського, яке стосується діаспорної літератури загалом: «Цілих шість десятиріч українське письменство по західний бік радянських кордонів було для читача на нашій Батьківщині ніби зворотною стороною місяця, про яку знаємо, що вона – є, але бачити її не можемо. Об'єктивно-наукових розвідок про цей таємничий світ не було, а газетна публіцистика населяла ці незвідані регіони якимись дракоподібними істотами» [153, с. 406]. Заувагу науковця щодо науково-інформаційного поля в Україні доповнив точним міжчасовим спостереженням А. Шевченко, який у короткому штриху «Повернувся переможцем», зазначив про Є. Маланюка – конкретного представника тієї «зворотної сторони місяця» – наступне : «Хоч як прикро, але мусимо сказати, що з Батьківщини, яку поет любив до болю сердечного, він за все своє життя не почув жодного доброго слова. Натомість линули прокляття й наклепи, більшовицькі ідеологи та їхні літературні холуї безсоромно фальсифікували його творчість, ганьбили й оббріховували ім'я видатного українського митця. І тільки з початком гласності, – продовжив літературознавець, – в нашій зацькованій, національно упослідженій країні стали з'являтися перші доволі обережні, але зичливі згадки про Євгена Маланюка» [486, с. 3].

Очевидно, оте «доволі обережно» зумовило другу особливість, яка пов'язана безпосередньо з діяльністю словацького україніста М. Неврлого, котрий став своєрідним *посередником* між українською діаспорою та материковими читачем і дослідником у справі повернення імені Є. Маланюка на батьківщину. Зазначена обставина a priori визначає суть перехідного періоду в новітній історії

України і значення цього повернення, як літературної та політичної події в суспільному житті українського народу. Домінування політичного стрижня, у свою чергу, зумовило від початку відповідне сприйняття творчості Є. Маланюка, а відтак і її дослідження, що становить третю особливість.

Загальноприйнято вважати започаткування материкового маланюкознавства як самостійного сегменту науки про літературу публікацією в журналі «Україна» (1989) знакових творів митця («Варязька балада», «Земна мадонна», «Сучасникам», «Діва-обида», «Куліш» та ін.) із супровідним есеєм М. Неврлого «Євген Маланюк: воскресіння» [299, с. 6–7]. Невелика за обсягом стаття, окрім відчутної присутності автора як людини, котра особисто знала митця, містить, на наш погляд, принаймні п’ять автономних спрямувань, що переплітаються одне з одним у творенні загального літературного портрета Є. Маланюка. Передусім привертає увагу штрихово поданий в головних віхах життєпис поета, провідним концептом якого постає неперебутня любов до України. Зважаючи на час написання й публікації есе, автор на прикладі багатьох еміграційних доль та об’єктивного ставлення до лідерів УНР М. Грушевського й В. Винниченка східноєвропейських істориків, висловив заклик не до осуду, а до розуміння: «Таких, як він, було сотні тисяч. […] Трагедія братовбивчої громадянської війни, неповторно зображена в «Тихому Доні» Шолохова й «Чотирьох шаблях» Яновського, на багато років утворила непереможний вододіл між двома протиборчими таборами» [299, с. 6].

Дослідник говорить про істину, яка безпосередньо стосується й поета: «Буття визначає свідомість» [299, с. 6], що ставить в епіцентр його поезії завжди і всюди Україну. Тому наступне акцентоване спрямування стосується насамперед образу України в історіософській концепції Є. Маланюка. Автор наголошує на його контрастному творенні: з одного боку – славень світлій, «антично ясній» степовій Елладі, а з другого – гнівно-сконцентровані інвективи «Чорній Елладі», «Антимарії», «повії ханів і царів» тощо. М. Неврлий запропонував для материкового реципієнта концептуальне обґрунтування ідейно-художніх засад Є. Маланюка, які стосувалися класичного, загальноприйнятого трактування

образу України: «Любити й ненавидіти батьківщину дано геніям. Так немилосердно картати Україну міг лиш той, що був готовий віддати за неї своє життя. Той, для якого вона «у кров і мускули вросла». Воістину небувале й нетрадиційне розуміння патріотизму для тих, що звикли лишень на захвалювання всього рідного, глорифікацію тиранів, всього того, що навіть нас самих убиває» [299, с. 6].

Третім вагомим спрямуванням постає жанрове багатство Маланюкового спадку, серед якого не лише суспільно-політична лірика, а й інтимні вірші, поезії ностальгійних спогадів і рефлексій, вільні переспіви й переклади з улюблених поетів, хоча усі вони, як зауважує автор, «в основному підпорядковані його власному Wahrheit und Dichtung» [299, с. 6]. Вагомим додатком до творчого портрета Є. Маланюка є побіжна згадка про його позапоетичну творчість: «До неоцінимої спадщини поета належить його глибоко продумані есеї, літературно-критичні й публіцистичні статті: «Нариси з історії нашої культури»(1954), «До проблем большевизму» (1956), «Книга спостережень» (1962) та ін. Деякі твори (наприклад, есею про Гоголя) поет писав іншими мовами» [299, с. 7].

Для українського читача М. Неврлий відкриває Є. Маланюка також у несподіваному ракурсі вороже налаштованого проти радянської влади поета і відповідної двосторонньої реакції на творчість – самого митця й також агресивно налаштованої критики більшовицько-культівської України.

З’ясовуючи стильові особливості Є. Маланюка як неоромантика зі схилянням у кінці життя до неокласики, М. Неврлий звертався передусім до літературно-критичної оцінки творчості поета в діаспорі, одна із характеристик якої (наразі Ю. Лавріненка) немов об’єднує визначені нами концепти: «Стиль і посланництво поезії Маланюка формувалися під тиском панівних у його поколінні емоцій гніву і болю за століття бездержавності і пригноблення української нації, за поразку відновленої в революції держави… Цей гнів повертався не тільки проти зовнішніх ворогів, а й проти внутрішніх слабостей, які поет бачив у комплексі «малоросійства», анархізму, браку національної дисципліни й організації, в перевазі чуттєвості над інтелектом тощо. Звідсіля в

Маланюка – поява волюнтаризму, жадання нового типу сильної людини, поглиблення традиційно старокиївських основ (що зумовило особливе зацікавлення поета творчістю і роллю в українській історії П. Куліша), намагання побачити й уйняти антитези й суперечності українського життя в одне магнетне силове поле. Для поезії Маланюка характеристичні динамізм, цілеспрямована ударність слова, патетичний профетизм, історіософічні візії» [299, с. 7].

Наступного року в журналі «Прапор» (1990) друкується підбірка творів Є. Маланюка у рубриці «Поети української діаспори». Її супроводжує післяслово І. Дзюби «Поезія вигнання» [107, с. 131–136], яке, по суті, містить програмові завдання для української критики й літературознавства.

Насамперед автором з'ясовується фатальна історична роз'єднаність українського літературного процесу, наслідком чого стало формування феномену діаспорної літератури, і передусім поезії, в яку найбільший внесок «зробили празька група (Олег Ольжич, син Олександра Олеся; Олена Теліга, Юрій Дараган, Леонід Мосендз, Максим Грива, Олекса Стефанович, Оксана Лятуринська, Галя Мазуренко, Микола Чирський, Юрій Масляк та ін.), варшавська група (Євген Маланюк, Юрій Липа, Наталія Лівицька-Холодна)» [107, с. 132].

Становлення державності стимулювало процес створення цілісного бачення історичного розвитку української літератури, що було неможливим за радянських часів, а після затвердження (22. 01. 1996) державної програми «Українська діаспора на період до 2000 року» активізувався процес вирішення проблеми «білих плям», що залишалося одним із першочергових завдань сучасного літературознавства.

Другою вимогою, яка буде стосуватися безпосередньо Є. Маланюка, була необхідність подолання ідеологічного (політичного) нашарування в оцінці постатей тих чи інших митців, тобто встановлення історичної правди, оскільки не всі емігранти, на переконання літературознавця, були прислужниками німецьких окупантів, значну частину біженців складала національно свідома еліта, котра не змогла примиритися з радянською політикою нищення нації (голодомори, репресії, національні утиски тощо), проте й були політично дезорієнтовані або

просто налякані чи вивезені з України силоміць громадяни [107, с. 132]. Іншими словами, нагальною залишалася потреба в реабілітації митців-діаспорників.

Є. Маланюк – знакова постать в емігрантській літературі, з якої варто розпочинати знайомство із багатством доробку митців в екзилі. «Вибір, треба сказати, тяжкий, – зазначав І. Дзюба. – Але, мабуть, і слушний. Бо саме на прикладі цього видатного поета і есеїста – одного з найталановитіших і найяскравіших в усій нашій літературі XX століття – можна побачити і складність цієї проблеми, і втрати, яких зазнала наша культура, і спотвореність долі багатьох її жерців» [107, с. 132].

Дослідник загострює увагу на державницькій спрямованості лірики Є. Маланюка, що випливала із психологічної травми його покоління, з якої постане цілком нова якість лірики, уособлена в крицевому слові самокритики і критики власного народу, натхненному слові боротьби і «почутті любові до України, яке і надає пекучої сили Маланюковій поезії, злютоване з болем і тяжкою гіркотою. Але в Маланюка немає розпачу, немає слів і плачів. Як немає і каяття чи скепсису, критичного аналізу власних позицій чи будь-якої «зміни віх» – з огляду на очевидні й отверезливі історичні реальності: немає нічогісінько з тих ідейних вагань і сум’яття, з тих психологічних комплексів, які цілком природні для всякої політичної еміграції, особливо після нищівної поразки. Маланюк немовби почуває себе покликаним дати своїм однодумцям якусь емоційну і містичну компенсацію в поетичному слові за цю поразку» [107, с. 133].

Наступний акцент зосереджується на історіософічності (філософічності) лірики Є. Маланюка, який з філософського осмислення історії України намагався прийти до розуміння причин державницьких поразок України у минулому і в теперішньому. Тому він, наголошує І. Дзюба, «намагався знайти для неї історіософські підстави, звертаючись до буття України у віках. З доби княжої («Варязькі балади», «Варяги» та ін.) і доби козацької намагався вивести уроки лицарства і державотворчої волі на сучасність і майбуття, висоту державного ідеалу (поема «П’ята симфонія» та ін.). А нездійснення цього ідеалу, причину поразки він вбачає не в хибності самої боротьби, не в розходженні з соціально-

політичними прагненнями народу (до такого розуміння справи схилялося навіть чимало емігрантів, у тому числі й провідників УНР – від М. Грушевського до В. Винниченка), а в бракові волі, в органічних хибах України як історичного суб'єкта. Звідси болісна роздвоєність образу України в поезії Маланюка» [107, с. 133–134]. У зазначеному контексті вперше сформульовано тезу про спорідненість поетичного пафосу любові й гніву в поезії Є. Маланюка (щоправда, з присмаком роздратування й зневаги до «плебсу» [98, с. 134]) з аналогічними мотивами творів Т. Шевченка, П. Куліша, Х. Ботева, Х. Марті, А. Міцкевича, Ш. Петефі, В. Гюго та ін. Звідси ж, на думку І. Дзюби, від культурологічних праць до художнього втілення в поезії митця, постає теорія протиставлення двох культурних світів: «Певну своєрідність, – наголошує вчений, – вносить Маланюк і в розроблене ще Лесею Українкою, сповнене політичних алюзій, історіософського метафоризму протиставлення Греції з її гуманістичною культурною спадщиною – великодержавному Римові з його асиміляторськими апетитами» [107, с. 134]. Для поглиблення порушеного питання літературознавець вдається до авторитетної думки діаспорної критики в особі О. Тарнавського (США), який в есеї «Три поети еміграції», присвяченому Т. Осьмачці, Ю. Клену та Є. Маланюку, говорив про останнього, зокрема, таке: «В Маланюка закрадається часто нотка песимізму: може, це прокляття нашої землі бути постійно в неволі через свою красу? через свої природні багатства? Поет свідомо нехтує Гелладою з її культурними цінностями, а бажає для своєї землі стати Римом із його твердим порядком, бо лиш у цьому твердому порядку бачить він запоруку свободи» [430, с. 108].

Несподіваного потрактування набуває постать Д. Донцова та роль його теоретично-експериментальної української модифікації двох тоталітарних ідеологій XX століття у формуванні Є. Маланюка як мислителя і як поета. Не заперечуючи наявність ідеологічного догматизму в Маланюкових інтенціях «героїчного чину» [107, с. 135], І. Дзюба висловлює пересторогу з окресленням провідних мотивів лірики митця: «Однак не варто надто ідеологічно конкретизувати й «заполітизовувати» Євгена Маланюка. Навіть за всієї близькості

до Донцова він був набагато ширший за нього і зберігав суверенність поетичного бачення світу. Часом і націоналістичні догми розчинялися в глибокій органіці душевного життя поета. До того ж його світопочування мало й інші виміри, крім національно-політичного: історіософський, релігійний, космопсихологічний, інтимний» [107, с. 135].

Доречно зауважити, що попередні концепти «психологічної травми», «спорідненості поетичного пафосу любові і гніву», *над*національно-політичного світовідчування (але не в аспекті, наприклад, релігійності, а історичної близькості долі єврейського та українського народів тощо) одним із перших в Україні дослідить і значно поглибить кіровоградський літературознавець Л. Куценко. Особливо це стосується протистояння «Еллада – Рим», першоджерела якого дослідник переконливо обґрунтує на основі історії злиття й спільної долі народів (за Є. Маланюком – «схресних рас») рідного йому Дикопільського краю, що, у свою чергу, стане і *поштовхом* до цих розмислів поета-історіософа, і яскравим *утіленням* його теорії.

В окресленні стильової палітри творів Є. Маланюка відчутний перегук І. Дзюби з цитованим вище Ю. Лавріненком у статті М. Неврлого, проте зі значним узагальнювальним компонентом: «Маланюкова поетика поєднала в собі елементи романтизму, бароко і неокласики. Він свідомо протистояв сентиментальності й мелодраматизмові, «українській» розляпаності й солодкавості, культивував стиль строгий і лапідарний, дисципліну вислову; він не потопав у емоціях, а формував їх напругою думки; з цієї ж напруги думки народжувалася і його чітка разюча метафорика, і сугестивна ритмомелодика, і енергія пластичного малюнка. Поезія Маланюка – одне з високих явищ української літератури, її видатне досягнення і з погляду стильового розвою» [107, с. 135].

Окремим питанням постане культурологічна, мистецтвознавча, літературно-критична есеїстка Є. Маланюка. Проте її насвітлення вибіркове, автор номінативно зупиняється на шевченківській темі й статтях, які були присвячені М. Хвильовому та Г. Чупринці, зазначаючи (можливо, дещо в стилістиці ще

підцензурного письма), що на цих працях «лежить печать неприязного ставлення до Радянської України» [107, с. 135], проте в них багато конкретних, цікавих і слушних спостережень, які «часом виявилися прозірливими» [107, с. 135].

Починаючи з 1991 року розвиткові материкового маланюкознавства сприяє розширення дослідницької бази: у періодичних виданнях друкуються поетичні та есеїстичні твори Є. Маланюка: «Нариси з історії нашої культури» («Українська культура»), «Гоголь – Ґоґоль» («Слово і час»), «Illustrissimus Dominus Mazepa. Тло і постать» («Всесвіт») та ін. Оприявнюються додаткові першоджерела, зокрема епістолярій: листи Є. Маланюка до Й.-С. Махара публікує М. Неврлий, до М. Шаповала та Ю. Дарагана – Н. Миронець. Публікації супроводжуються коментарями дослідників, які розкривають нові грані творчої особистості Є. Маланюка.

Так, М. Неврлий на основі листування двох видатних митців робить висновок про входження українського поета через посередництво польського й чехо-словацького середовища «до ширшого слов'янського контексту» [301, с. 16]. На думку дослідника, «листування Маланюка з Й.-Св. Махаром (1864 – 1942) свідчить не тільки про творчу дружбу двох великих слов'янських поетів, а й про ширші обрії української літератури, якісно нову фазу міжнаціональних зв'язків» [301, с. 17]. Водночас епістолярій містить особисті погляди Є. Маланюка на творчість і особу чеського митця, через які виявляється як його власна ars poetica, так і «суспільні й історіософічні погляди» [301, с. 17]. Згодом у ґрунтовній компаративістській студії [303, с. 128–135] М. Неврлий знову повернеться до творчого тандему «Махар – Маланюк», зосередивши увагу на спільному в розробці митцями історичної тематики: «Обидва поети черпали мотиви для своєї поезії не тільки з життя й історії власного народу, але й із яскравих прикладів світової історії, яка була для них magistra vitae. У історизмі чеського поета домінували гусити та їхні славні полководці; в історизмі ж українського поета бачимо «кремезних варягів, козаків і гайдамаків. З антики у них найчастіше зустрічаємо образи Геллади й «залізного Риму». Метафорою «залізного Риму» підкреслювали вони необхідність мілітарної сили для здобуття власної держави»

[303, с. 129]. Окрім цього, учений наголошує на трансформації Маланюкового історизму в історіософізм, який для поета перебуває надзвичайно важливим засобом «висловлення патріотичних і виразно національних ідей» [303, с. 133].

Спільними рисами позначений історизм публіцистичного доробку та есеїстики письменників. У Й.-Св. Махара в цій площині показовою є збірка «Рим» – itinerarium, за визначенням М. Неврлого, з поїздки поета до Італії; у Є. Маланюка – двотомна «Книга спостережень», що охоплює понад тисячу сторінок «його блискучих історичних і публіцистичних праць» [303, с. 133], де відчутні розмах думки й, позначена енциклопедизмом, глибока ерудиція. Помітно близьким, на переконання М. Неврлого, було також ставлення митців до слова як збройного засобу виховання свідомих і відважних людей.

У коментарях до листування Є. Маланюка з М. Шаповалом [266, с. 67–78] та Ю. Дараганом [267, с. 46–49] Н. Миронець наголошує на цінності Маланюкових автографів, які «вдалося віднайти у фондах так званого «празького архіву» [266, с. 46] ЦДАВО України і які додають вагомі штрихи до портрета митця. На наш погляд, до останніх, наприклад, належать зафіксовані в листах розповіді про перебування поета в таборі для інтернованих: «…йдеться в них і про його плани (хоч і не здійснені) – написати драму, і про табірні умови, через які ці плани не були реалізовані» [266, с. 47] («Долю свою складаю в Ваші долоні. Пам’ятайте. Мушу бути прийнятим, на стипендію і одержати візу (рукописі, книги, без котрих – жити не можу). Писати щось ширше (драму, поему) тут немає змоги. Лише 1 вірш на місяць maximum». Зневіра в себе росте з кожним днем. Бувають часи, що ненавижу себе і здаюсь собі цілковитою нездарою. Дайте хоч трошки крил мені!») [266, с. 49].

Із проголошенням незалежності материкове літературознавство поповнюється матеріалами з діаспорних та зарубіжних джерел. Насамперед слід наголосити на появі в українській періодиці праць таких провідних літературознавців, як Ю. Лавріненко (розглянуті нами статті – Т. Я.) та В. Шелест («Буремна поезія Євгена Маланюка» [488, с. 187–191]). Остання стаття торкається теми «ліричної паузи» і нових якостей поезії митця зрілого віку в умовах сірих

буднів на нью-йоркських авеню, що не заважає їй зберігати оптимістичний настрій. Оцінюючи загальний рівень особистості Є. Маланюка, В. Шелест апелює до відомої сентенції О. Потебні, за якою «поет, навіть тоді, коли він пише історію своєї душі, рівнобіжно він пише також і історію свого часу» [488, с. 191]. Далі вчений наголошує, що «цей вислів Потебні підтверджується прикладом поетичної творчости Євгена Маланюка, яку справді можна назвати поетичним літописом його чутливої душі і історією його сучасности» [488, с. 191].

Пізніше до старшого покоління приєднаються представники молодшої генерації діаспорного літературознавства. Передусім це стосується модерних спрямувань критичної рецепції лірики Є. Маланюка, візитівкою котрої стала стаття Б. Рубчака «Потала нещадних спраг (Про ранню поезію Маланюка)» [377, с. 55–82]. Підбиваючи підсумки доволі обширного дослідження, автор визначає свою мету так: «…я намагався показати, як у ранній поезії Маланюка індивідуальність і суспільність схрещуються, а іноді й зливаються в одне, бо ж зв’язані спрагою найдальших обріїв буття; як демони історії стають своєрідним виправданням демонів душі. Я хотів показати, як ця політично-історично-суспільна структура волею поета покриває особисті тематичні мотиви, які все-таки постійно з-під неї визирають і навіть деколи її контролюють, ніколи не зникаючи безслідно; я хотів показати, як сильна тематична структура особистого стає своєрідною підсвідомістю тематичної структури публічного» [377, с. 82]. Іншими словами, дослідник прагнув простежити шлях від текстуалізації порухів свідомості – через посередництво маніпуляцій на ділянках лексики й символіки зокрема, тобто фактично розрахованого конструювання поетом – до функції власне поезії в ранній творчості Є. Маланюка [377, с. 82].

На допомогу читачеві й досліднику прийшла видана у Братиславі книга «Земна Мадонна» (1991). Вступна стаття М. Неврлого «Поет боротьби й вселюдських ідеалів», по суті, є розширеним варіантом вищерозглянутого есею «Євген Маланюк: воскресіння» та коментаря до листування поета з Й.-Св. Махаром, хоча окремі доповнення мають досить вагому аргументацію для зрозуміння тих чи інших виявів Є. Маланюка-поета й мислителя. Наприклад,

всупереч характеристиці письменника в УРЕ як проповідника «хрестових походів» проти СРСР, всупереч звинувачень у русофобії, автор статті твердить протилежне: «Хто глибше ознайомиться з його творчістю, зрозуміє, що він передовсім був запеклим ворогом російського деспотизму, успадкованого від монгольської навали, деспотизму й брутальности, посталих з мішанини північно-слов'янських племен з урало-алтайськими племенами. Ворогом російського народу він не був. Те, що в його віршах стрінемо гострі інвективи проти «північного» сусіда, пояснюється цілком закономірними для поневоленого народу емоціями національного болю, гніву й протесту» [300, с. 29-30].

Доречно відзначити, одночасно з М. Неврлим згадані фобії заперечує Ю. Ковбасенко, який вважає, що саме в роздумах над поезією представника російського «срібного віку» О. Мандельштама «Маланюк ставить останню крапку в темі Батьківщини – повії, «відьми-сотниківни», «чорної Еллади» [171, с. 49].

Окрім значного обсягу поетичної спадщини Є. Маланюка, «Земна Мадонна» містить спогади про поета Б. Бойчука [239, с. 387–393], К. Гридня [239, с. 334–345], Дж. Кіршбавма [239, с. 346–350], Л. Лимана [239, с. 372–386], М. Неврлого [239, с. 357–359], П. Одарченка [239, с. 360–366], В. Приходька [239, с. 367–371], з яких постає подеколи суперечливий образ митця в контексті його часу. Розділ «Літературно-критичні матеріали про Є. Маланюка» представлений статтями І. Дзюби та І. Качуровського в повному обсязі, а також уривками з критичних праць Б. Бойчука, В. Державина, Г. Костюка, Б. Кравціва, Ю. Шереха (Ю. Шевельова) та ін. [239, с. 396–420].

Жваве обговорення викликала компаративістська стаття московського літературознавця Ю. Барабаша «Під знаком «кривавого лихоліття» (Євген Маланюк і Ніколай Гумільов: схоже у несхожому) [11, с. 106–126], в якій дослідник «дає уявлення про політичний, ідеологічний та емоційний контекст, у якому Маланюк повертається – після 1925 року – до образу Гумільова» [11, с. 109]. У порівняльному аспекті Ю. Барабаш окреслює проблему дослідження «акмеїстських» паралелей в поетиці митців, «котрі опосередковано відбивають глибинну схожість поміж ними на рівні семантичних та емоційних структур» [11,

с. 119]. Відгомін статті знаходимо в нарисі життя і творчості «Талант мужності і мужність таланту» вищезгаданого Ю. Ковбасенка, а саме в її гуманістичній тональності. Дослідник вважає показовим ставлення Є. Маланюка до М. Гумільова: «Вірші українського поета і воїна, присвячені поетові і воїнові російському, пройняті найщирішими людськими почуттями: «…**Друже**, *з бронзи різьблене обличчя, / Яре серце й вогняний язик / Ми принесли із середньовіччя / В зубожілий пранцюватий вік. / Бідний* **брате**! *Дні твої намарне / Пропадали в фінських болотах, – / Ліпше б ти, як трувер, впав на Марні / З іменем Мадонни на устах…»* «Пам'яті поета і воїна» (1929). У цих рядках є щось більше, ніж просто симпатія до «двічі колеги». Тут – глибока повага Людини до Людини» [171, с. 49].

Однією з характеристичних прикмет початкового періоду вивчення творчого доробку Є. Маланюка була пильна увага дослідників до його життєпису, тобто в першу чергу відбувалася різнорівнева реконструкція життєвого й творчого шляху митця з формуванням об'єктивного уявлення про його особистість і творчу спадщину (П. Кононенка [176, с. 5], Н. Лисенко [223, с. 149–152; 224, с. 46–49], Ю. Ковбасенко [171, с. 46-49] та ін.).

Широко обговорювалися штрихи до портрета Є. Маланюка в статті львів'янина Т. Салиги «З Україною в серці», у якій дослідник полемізує з окремими судженнями І. Дзюби, який, зокрема, писав: «У Маланюка Степова Еллада тяжіє не так до власне гуманістичної Еллади, як до християнсько-імператорської Візантії, і він раз у раз скрушно питає «Куди ж поділа, Степова Елладо, варязьку сталь і візантійську мідь?» [107, с. 134]. Не у всьому погоджуючись із автором, Т. Салига висловлює об'єктивні прогнози щодо перспективного окреслення усіх «ліній» Маланюкового образу України [381, с. 62]. Бачення поетичного симбіозу любові й ненависті українського дослідника суголосне з висновками дослідників діаспори й цитованого вище М. Неврлого: «Маланюкове згущення фарб української неслави – це його образа на малоросів, його розпач, його суворий суд, але суд, що виростає з любові. Це ненависть і любов у своєму двобої. Це ненависть в ім'я любові. Тільки велика любов здатна

потамувати гіркість таких звинувачень, які кидає поет своєму найвищому і найсвятішому ідеалові…» [381, с. 62].

Як уже зазначалося, окреслення діаспорними вченими стильової палітри творів Є. Маланюка (романтизм, бароко, неокласика) доповнить праця Ю. Войчишин «Ярий крик і біль тужавий», відома в Україні з 1993 року. Тоді ж з'явиться книга Л. Куценка «Боян степової Еллади» – перша сходинка до майбутнього грунтовного дослідження «Dominus Маланюк: тло і постать». Монографія Л. Куценка – це реконструкція мистецького кредо Є. Маланюка на тлі тогочасної суспільної дійсності та художньо-інтелектуальної культури, для яких історіософська поезія, публіцистика й літературно-культурологічна есеїстика поета мали непроминальне значення. Загалом, Л. Куценко першим в Україні створить історіографію публіцистики та літературознавчих досліджень Є. Маланюка, які хронологічно передували поезії періоду таборових республік; уведе в літературознавчий обіг віднайдені архівні матеріали й публікації письменника (розділи монографії про Гоголя, статті-рецензії тощо); здійснить систематизацію тематичної парадигми публіцистики поета й простежить взаємодію лірики та есеїстики Є. Маланюка, що дало можливість зробити висновок про цілісність художньої та етичної позиції митця (детальніше про це у підрозділі 3.3).

На середину 1990-х років масштаб досліджень життя і творчості був вельми значним. Більше того, уже на цей час можна було говорити про централізацію дослідницьких практик за регіональним принципом – виникали наукові осередки маланюкознавства.

Найпершим і найбільш продуктивним на початок 1990-х років став львівський осередок – кафедра української літератури імені академіка М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка. Її члени – М. Крупач, Т. Салига, Л. Сеник – в українському літературознавстві постають, фактично, піонерами у вивченні еміграційної долі Є. Маланюка та особливостей його лірики.

Варто зауважити, що від кінця 1980-х років, коли в результаті поступового відкриття гуманітарних «кордонів» уперше стала доступною інформація про українську літературу в екзилі й розпочалася реконструкція *цілісного* національного літературного процесу, саме Львів номінувався de facto його провідним центром. Найвагоміших причин цього кілька, серед яких насамперед: потужний науковий склад Львівського національного університету; багатий архів літературних та літературознавчих видань 1920–1930-х років (найбільш відомий із них – «Літературно-науковий вістник»), у яких публікувалися твори митців-емігрантів (почасти саме з цих видань починалося літературне життя багатьох із них), а також репресованих радянською владою письменників; безпосередня територіальна близькість до закордонного світу, що сприяло підтримці навіть за радянських часів інтелектуальних і творчих зв'язків із українською діаспорою. З початком перебудови цей процес посилився і розширився.

Піонером маланюкознавства на Галичині став Т. Салига, дебютувавши 1991 року згадуваною вище студією «З Україною в серці: Штрихи до портрета Євгена Маланюка» [381, с. 56–64]. Саме йому належить чи не найчисленніша бібліотека праць, присвячених постаті «імператора залізних строф». У площині дослідницьких інтересів Т. Салиги – факти творчої біографії митця, пов'язаної переважно з Галичиною [388, с. 111–116] та еміграційним польсько-чеським періодом [387, с. 130–137], тематичні обрії його лірики, образна система його творів, стильові особливості манери поета тощо [383, с. 154–184; 385, с. 139–145; 389, с. 5; 390, с. 41–51].

1992 року вийшло друком перше в Україні зібрання лірики Є. Маланюка «Поезії», упорядником якого й автором передмови був Т. Салига [382, с. 3–30]. У ній учений подав ескіз літературного портрета митця, окресливши стратегічні напрямки вивчення цієї постаті у майбутньому, зокрема: реконструкція життєвого і творчого шляху митця, роль малої батьківщини, родини у формуванні націоцентризму поета, ґенеза та еволюція його художнього мислення, Є. Маланюк і вісниківство, Є. Маланюк і празька поетична школа, ґенеза та динаміка творчості й світогляду митця, компаративістські аспекти формування генеральних образів

лірики художника слова, зокрема образу України, встановлення інтертекстуальних зв'язків тематично-образної системи поетичного світу митця (російська література, чеська, польська традиції, вплив ідеології націоналізму Д. Донцова тощо), вивчення прозової спадщини Є. Маланюка, що передбачало створення портрета Маланюка-критика, літературознавця, культуролога.

Подальша дослідницька діяльність Т. Салиги була присвячена розв'язанню окреслених 1992 року напрямків осмислення багатогранної постаті «імператора залізних строф»: «Високе світло: Літературно-критичні студії» [384], «Імператив: (Літературознавчі статті, критика, публіцистика)» [386], «Воздвиження храму» [394]. Особливістю цих студій є те, що автор ставив за мету створити літературні портрети добре відомих на Заході й майже невідомих до 1990-х років на Батьківщині письменників (С. Гординського, Ю. Дарагана, Б. Кравціва, Н. Лівицької-Холодної, О. Лятуринської, Галі Мазуренко, Є. Маланюка, О. Стефановича, В. Яніва та ін.), створивши водночас загальну панораму українського мистецького процесу 1920 – 1930-х років у Галичині та в екзилі. У них постать Є. Маланюка репрезентована як одна із найзнаковіших в еміграційному літературному процесі. Поет постає в тісних творчих і особистісних зв'язках із митцями в еміграції та на підрадянській Україні, його творчість осмислюється у контексті розвитку діаспорної літератури. Зокрема особливу увагу дослідник надає створенню уявлення про стильове розмаїття еміграційної лірики, у контексті чого окреслює стильові домінанти поезії Є. Маланюка. Варто зазначити, такий *властиво естетичний підхід* до реконструкції національного літературного процесу, що передбачає осмислення художніх пошуків поетів Галичини та еміграційного кола, був започаткований ще М. Ільницьким у дослідженнях «Західноукраїнська і емігрантська поезія 20–30-х років» [142], «Література українського відродження: Напрями і течії в українській літературі 20-х – поч. 30-х рр. XX ст.» [143], «Від «Молодої Музи» до «Празької школи» [144] та ін. У них автор прагнув визначити стильову домінанту лірики митця (неоромантизм, символізм), простежити ґенезу його творчої манери, через компаративістські зіставлення окреслити витоки знакових образів лірики

Є. Маланюка. Окрім цього, методологічний принцип досліджень М. Ільницького і Т. Салиги дозволив побачити ідейно-духовну, естетичну близькість націотворчої лірики Є. Маланюка (та й загалом еміграційної поезії 1920 – 1930-х років) аналогічним шуканням у польській та чеській літературах цієї доби, вписуючи, таким чином, українську літературу у світовий контекст, а також подивитися, наприклад, на феномен «празької школи» як результат державницьких і націософських концепцій, актуальних на початку XX століття.

Повертаючись до доробку Т. Салиги, зауважимо, що своєрідним дослідницьким підсумком («маланюкознавчим резюме») багатолітніх розмислів науковця над творчістю і особистістю Є. Маланюка стали персоналізовані монографічні праці «Вогнем пречистим» (2004) [391] та «…І той вогонь, що не згаса…» (2013) [393]. У них постають різні іпостасі Є. Маланюка: як історіософа й державника, митця й критика. Є. Маланюк розглядається автором студій у контексті тісних духовних зв’язків із попередньою літературною традицією (діалог поета із П. Кулішем, Т. Шевченком, І. Франком,), його сучасниками (М. Рильський, П. Тичина, пражани). Це дозволяє дослідникові простежити за динамікою світогляду й художнього світу поета й критика, за естетикою його образів і жанрів. Особливим досягненням ученого стало осмислення поетичного та прозового спадку митця як цілісності та визначення потужного виховного й світоглядно-формотворчого потенціалу його творів, актуальних для сучасної України.

Значний внесок у маланюкознавство здійснив і М. Крупач, котрий, використовуючи біографічний, порівняльний, історико-культурний методи, здійснив реконструкцію поетичного шляху Є. Маланюка на початковому етапі, дослідив його таборову творчість, зробив вагомі уточнення щодо хронології появи творів митця, проаналізував та описав естетичні чинники націософського пафосу лірики поета, вказав на потужний виховний потенціал його доробку [195, с. 128–134].

Окремим напрямком досліджень галицького осередку маланюкознавства стало вивчення вісниківства як ідейно-художнього феномена 1920 – 1930-х років,

в контексті якого вчені торкаються долі й творчості Є. Маланюка (М. Крупач, Л. Сеник). Варто зауважити, що з кінця 1990-х років львівське коло науковців, які досліджували еміграційну творчість українських митців екзилу, значно розширилося, його лави поповнили дрогобиччани. У Дрогобичі було створено науково-ідеологічний центр імені Д. Донцова, співробітниками якого стали літературознавці П. Іванишин та О. Баган. Площина їхніх інтересів – це феномен «вісниківства», націоцентризм та елітарність творчості митців, близьких Д. Донцову та «ЛНВ», у тому числі й постать Є. Маланюка як поета й мислителя. Вагомими здобутками науковців стали розвідки, присвячені естетичним факторам формування націоцентричного пафосу та виховання патріотизму, виявлених у ліриці й прозі Є. Маланюка (О. Баган) [8]. Зосібно варто згадати ґрунтовну працю П. Іванишина «Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти)» [138], у якій автор на основі герменевтичного підходу сформулював і описав принципи національно-екзистенційного підходу до осмислення явищ національної літератури. Зокрема цей новаторський підхід був застосований для визначення національно ідентичних мікротем, ідеологем, маркерів літературної та теоретико-критичної практики Є. Маланюка. П. Іванишин розглядає засади есеїстики митця як стратегії політичної герменевтики, вперше визначає авторський підхід до оцінки художніх явищ як «національний підхід», що дозволило Є. Маланюкові сформулювати концепцію малоросійства (визначити його індикатори у творчості й мисленні митців), описати націоцентризм як ідеологічну складову в оцінці естетичних феноменів, визначити стрижень авторської концепції елітарності. Учений простежив за функціональністю такого підходу на прикладі розкриття Є. Маланюком таємниць геніальності, духовної складової, ментальної впливовості та естетичної цінності Т. Шевченка («Маланюкова «шевченкіана»). Окрім того, П. Іванишин простежив за принципами реалізації «національного підходу» в поетичній творчості цього майстра слова. Застосовуючи герменевтичний підхід, дослідник з’ясував внутрішню сутність системи художніх образів поета в контексті вираження ним суті національного духу й національного світогляду.

Пошуки науковців Галичини органічно доповнюються розвідками столичних учених або близькими до них за дослідницьким ареалом літературознавцями. Безсумнівно, говорити про окремий маланюкознавчий осередок у Києві не можна, бо в студіях учених творча постать Є. Маланюка є однією з багатьох літературних особистостей міжвоєнної доби, проте дозволяє робити певні спостереження й узагальнення щодо динаміки становлення естетичної системи української літератури цього часу. Зауважмо, що наукові студії галичан мають певний ідеософський акцент у дослідженнях творчості митця, чого не спостерігаємо у доробку «киян». У працях останніх переважає власне *естетичний підхід* в оцінці художніх феноменів. У цьому аспекті знаковими є наукові розвідки О. Астаф'єва, зокрема його монографічне та докторське дослідження «Лірика української діаспори: еволюція художніх систем» (Київ, 1998) [7], що стало методологічним продовженням студій М. Ільницького, Т. Салиги, Н. Мафтин. Автор здійснив структурно-семіотичну інтерпретацію лірики української еміграції, визначив природу зміни стильових моделей в історичному проміжку 1945 – 1990 рр. та описав закони семантичних трансформацій, якими варіюють письменники у межах однієї й тієї ж системи, вказав на те, як «часткові» моделі світу вписуються в єдиний контекст української літератури XX ст. і світової загалом. Отож, учений запропонував специфічний підхід до оцінки естетичних набутків митців як певного дискурсу, детермінованих застосованим у дослідженні структуралістським підходом до вивчення художніх явищ. О. Астаф'єв наголосив на тому, що певна ідейна домінанта формує стильову стратегію твору митця, диктує певну стильову манеру. У цьому контексті автор пропонує розглядати творчість Є. Маланюка крізь призму катастрофізму як естетичної стратегії, що формувала необароковий пафос його лірики («Необароко: катастрофізм як дискурс»). Отож, дослідник інтерпретує історіософізм Є. Маланюка як загострене (апокаліптичне) відчуття конечності буття. Зовнішніми факторами його становлення була нестабільність часу (війни, революції, нагнітання духовної стагнації, посилення психологічної тривожності). У ліриці зазначені емоційні переживання поета втілились, на думку О. Астаф'єва,

в есхатологічній стратегії поетичної образності й тематики, а також у декадентській риториці й настроєвості його лірики. Саме цим дослідник вперше пояснив амбівалентність *раціо* та *емоціо* в ліриці Є. Маланюка. Зокрема, застосовуючи компаративістський підхід в аналізі візіонерських інтенцій творів Є. Маланюка (зіставляє їх із поезією Л. Мосендза), вчений визначає опозиції, характерні для дискурсу катастрофізму митця, і які, у свою чергу, визначають необарокові інтенції його лірики: *тіло – душа* («Уривок з поеми»). Тобто вперше науково обґрунтовується естетична значущість тілесності (криваві сторінки історії, образ України-блудниці) у поетичному світі Є. Маланюка як засобу вираження авторських історичних переживань і національних катаклізмів.

Ознакою необароковості лірики Є. Маланюка, на думку О. Астаф'єва, є й дискурс нації, репрезентований у поетичному доробкові митця. Застосовуючи прийоми постколоніальної критики, науковець пояснює вагомість і значущість для художнього світу поета заакцентованості на епопейних катастрофах – війнах, поразках, сутичках, які лірик міфологізує, а їхнє зображення сповнює експресивністю й трагізмом.

Катастрофізм як світоглядна домінанта, на думку вченого, зумовив символічну природу поезій Є. Маланюка: вагомість абстрактних символів, характерних для необарокової поетики (Простір, Доля, Історія, Космос, Доба), антитетична символічна система, яка репрезентує емпіричний світ (Мати, Україна, степ). Цим же пояснюється й світоглядно-естетична концепція митця: першочерговим завданням, обов'язковою умовою, фактором визначення естетичної цінності художнього твору Є. Маланюк-поет і критик вважав «готичний» ріст від матеріального до духовного, прорив за межі емпіричного буття духа й наближення до Абсолюту.

До цих розмислів і висновків у своєму дослідженні наближається й В. Моренець, котрий розглядає творчість Є. Маланюка у контексті модерністських шукань початку століття («Національні шляхи поетичного модерну першої половини XX ст.: Україна і Польща» [285]), розробляє теорію апокаліптичності мислення поетів цього часу, що було зумовлено суспільною

нестабільністю та загальним песимістичним настроєм, який запанував у Європі на початку XX століття. Апокаліптичність як ознака доби найяскравіше була об'єктивована у праці О. Шпенглера «Захід Європи», вона відбивала формування специфічного типу мислення, який був властивий поетам цього часу – катастрофізм, що породжувало візіонерство і міфологізм. Хоча дослідник про Є. Маланюка згадує побіжно, проте робить посутнє відкриття щодо специфіки сприйняття ним дійсності – катастрофізму, наслідком чого й постало візіонерство у його творчості. Пізніше ці розмисли вченого знайдуть підтвердження й ґрунтовну розробку у праці О. Кухар «Міф у художньому світі Є. Маланюка».

Кінець XX – поч. XXI ст.ст. позначений появою цілісних досліджень творчого доробку Є. Маланюка материковими літературознавцями. Так, дисертація О. Прохоренко «Творчість Євгена Маланюка і «празька школа» українських поетів» [367] спрямовується на вивчення творчої індивідуальності Є. Маланюка на тлі історичного й мистецького життя української еміграції 20–30-х років. Аналіз поетичної манери, підсвідомих першоімпульсів письменника, модифікацій «вічних образів» здійснюється дослідницею на основі зіставлення мистецьких реакцій «пражан» на ті самі події історичного життя та шляхом висвітлення нонконформістського пафосу словесно-образного резистансу радянському тоталітаризмові. Акцентованими в роботі постають категорія «національного», що було визначальним для поетичної свідомості Є. Маланюка, концепт «степу» як джерелотворчий компонент поезії митця, морально-етичне поняття «лицарства» (чин, культ героїчного) як особистісна властивість Є. Маланюка й визначальна прикмета його поетичного простору; трагізм світовідчуття (як властивість світогляду «пражан» загалом) і його трансформація в художньому світі поета, творення міфу України як поетична стратегія «празької поетичної школи», оскільки образи героїчного минулого були виявом волі та уяви поетів зазначеного спрямування.

Міф України, побудований у Маланюковій поезії, – багатокомпонентний та багатозначний конструкт. Принципом його побудови, на переконання О. Прохоренко, була переважно гіперболізація якихось подій у давній та новітній

історії України, тому логічна конкретність зазначеному міфу не притаманна. Образ України складала вільна композиція прикладів, топосів та символів, насичена емоціями, що промовляла до уяви читача, даючи йому можливість відчути єдність з етносом, із заселеною ним територією та легендарним минулим.

Дисертантом з'ясовано моделі засвоєння Маланюком-ліриком досвіду західноєвропейської культури (використання міфологічних образів і сюжетів, світових образів, сюжетів і мотивів, засвоєння поетичного досвіду французьких символістів – Ш. Бодлера, П. Верлена, А. Рембо), зв'язок лірики митця із практикою польських «скамандритів», чеських поетів (Й.-С. Махара), представників російського «срібного віку» А. Ахматової, М. Гумільова, М. Кузьміна, О. Мандельштама. Звідси простежуються дві якості поетичного світу Є. Маланюка – *націоцентризм і європейськість* та обґрунтовується думка про те, що поет розробив власну естетичну систему, побудовану на засадах мистецької традиційності, культові героїзму, релігійності. Взагалі Маланюкові було притаманне гармонійне поєднання високої ідейності з досконалою формою.

У дисертації докладно висвітлюються естетичні прикмети «олітературнення» історіософської концепції Є. Маланюка, основні положення якої формувались під впливом доктрини В. Липинського, побудованої на засадах ідей месіанізму, традиціоналізму, аристократизму й монархізму. На сьогодні ця думка залишається спірною, оскільки ближчим Є. Маланюкові, за свідченням сучасників та еволюцією самого поета, був Д. Донцов. Також на основі зв'язків між лірикою та публіцистикою й літературознавчими працями автора дисертантом осмислюється поетичне втілення парадигми духовної боротьби з малоросійщиною.

Окремий розділ дослідження присвячений інтимній (послідовно проаналізовано любовну лірику збірки «Проща») та релігієсофській ліриці: у дисертації розглядається проблема роздвоєння свідомості ліричного героя Є. Маланюка, з'ясовується психологічний аспект цієї проблеми – подвійна природа особистості. Важливими психологічними феноменами, які характеризують динаміку змісту на межі між особистістю й сутністю (зовнішнім і

внутрішнім «я»), є так звані феномени хибної та посутньої самоідентифікації. Хибну самоідентифікацію маємо тоді, коли людина ідентифікує себе з тим чи іншим особистісним утворенням, з тією чи іншою соціальною за своїм походженням і функцією роллю, маскою, личиною, субособистістю. Найтиповіші субособистості людини – ті, що пов'язані з соціальними ролями, у Є. Маланюка – з громадськими та професійними обов'язками, уподобаннями, смаками, звичками. Генералізація «персони», поглинання однією «субперсоною» інших призводить до виникнення «суперперсони». Отож, у Є. Маланюка це – візія полководця-вождя, вилитого наче з бронзи, на високому понадчасовому п'єдесталі («Напис на книзі віршів»). Посутня самоідентифікація, на відміну від хибної, є скоріше процесом, ніж станом. Під час цього процесу сутність людини поступово вивільнюється від панування особистості, виходить з-під контролю. Авторка дослідження вважає, що повноцінно «я» Є. Маланюка реалізувалося під час «другої еміграції».

Дослідження категорії «національне» знаходить своє продовження в дисертації О. Кривчикової «Національний міф» та його трансформація в українській емігрантській поезії (на прикладі «празької школи») [177]. Авторка, послуговуючись принципами і прийомами архетипної критики, досвідом ритуально-міфологічної школи, визначає коло міфологем, завдяки яким «пражани» творили «національний міф». У контексті творчої практики «пражан» (лірика, публіцистика) торкається і творчості Є.Маланюка, зокрема: звертається до Маланюкової інтерпретації поняття «національне», насамперед у сфері мистецької, духовної практики; досліджує мотив жертвопринесення, який є ключовим, на думку дослідниці, в ліричному доробку поета; посилаючись на теоретичне обґрунтування Є. Маланюком ментальних відмінностей українського та російського народів, що реалізується в різних типах національних і культурних матриць, розглядає міфотворчість митця (культ історичних постатей, стратегія творення нового міфу – антиподу міфові «України вишневих садків», як інформаційно і духовно потужної опозиції «російському міфу», за яким Росія –

Третій Рим тощо); у визначенні стильової приналежності поета, авторка відносить його до символістів.

У дисертації Б. Синевич «Теоретичні проблеми літературознавства у працях письменників «празької школи» [410] досліджується постать Є. Маланюка – критика й теоретика мистецтва. У колі поетів «празької школи» авторка торкнулася аналізу праць Є. Маланюка з естетики: проблема «національного» в мистецтві як визначальний фактор художності й довершеності твору; чинники вмотивованості художнього твору («Вірші і поезія») тощо. Окрім цього була осмислена практика «монографічного портретування», апробована Є. Маланюком у його літературознавчих студіях (зв'язок підходів із практикою К. Шальди [238, с. 9–20]). Тематично з останньою працею, а також у контексті порушених проблем, постає дослідження О. Омельчук «Національна ідентичність літератури у трактуванні Євгена Маланюка» [320].

Отже, актуалізація маланюкознавчих студій, що припадає на 1990-ті роки, інспірована, фактично, закордонними дослідниками (М. Неврлий), дозволяє говорити про процес поступової систематизації літературознавчого процесу, подолання штучної роздільності національної практики дослідження явищ літератури, як і красного письменства загалом, на діаспорну та материкову. Налагоджуються наукові зв’язки, формуються наукові осередки вивчення постаті знаного митця. Провідну роль у динамізації вивчення життя і творчості Є. Маланюка через своє географічне положення та історико-культурне значення, науковий потенціал відіграє Галичина. Праці представників львівсько-дрогобицького наукового осередку демонструють певну ідеологічну спрямованість у дослідженні доробку митця (визначення кола історіософських тем і проблем, дослідження відповідного художньо-образного вираження цих ідей, націоцентризм мистецької творчості, літературної критики й теорії літератури тощо). Пріоритет віддається реконструкції літературного життя в еміграції, розвитку націсофських ідей у колі «вісниківців», «пражан». Осмислюється феномен стильового багатоманіття еміграційної лірики,

визначається місце й роль Є. Маланюка у становленні стильової палітри літератури цього часу.

Творчі діалоги з регіональними осередками маланюкознавства доповнюють і розширюють, поглиблюють дослідницькі здобутки. Так, студії, присвячені творчості Є. Маланюка, доповнюються працями, спрямованими на встановлення інтертекстуальних зв'язків його лірики із художніми пошуками в російській, чеській, польській літературах, компаративістськими студіями, які дозволяють визначити типологічні та генетичні джерела образної та ідейно-тематичної систем лірики Є. Маланюка. Власне естетичний підхід дозволяє осмислити дискурсивність поезії митця, визначити такі її провідні властивості, як катастрофізм, візіонерство, міфологізм (О. Астаф'єв, В. Моренець). Вони стали маркерами необароковості стилю й мислення поета.

Окремою науковою проблемою стала проза Є. Маланюка, яка осмислювалася у вузько теоретичному аспекті та ширшому – історико-культурному – у зіставленні із естетичними та ідеологічними пошуками «вісниківців».

3.3. Євген Маланюк у рецепції літературознавців-краян

Ученими Кіровоградщини здійснено значний внесок у розвиток материкового маланюкознавства, що засвідчує факт проведення першої Міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є. Маланюка (1997 р.). Своєрідною «програмою» (за напрямами змістового наповнення) стала стаття Г. Клочека «Князь духа і мислі» [160, с. 68–89]. Стаття складається з двох умовних частин: у першій – біографічні дані з акцентацією на дивовижній згармонізованості «емоціо» та «раціо» поета [160, с. 74–75]; у другій – оцінка особистості Є. Маланюка як носія енергетики поетичного слова, зарядженого національною ідеєю, природу якого слід «розглядати із різних точок зору – біографічно-психологічних, образно-поетикальних…» [160, с. 78–79]. Щодо еволюції провідної стильової тональності поетичної інвективи

Є. Маланюка, то вчений проілюстрував її у послідовності рецептивної лінії «Біблія – Шевченко – Маланюк» [160, с. 79–83].

У зорганізованому зусиллями кіровоградців Л. Куценка, Г. Клочека, В. Марка науковому форумі взяли участь представники практично всіх регіонів України [113; 114; 115] і вчені зарубіжжя: Ю. Барабаш [114, с. 13–16] (Росія), Ю. Войчишин [115, с. 12–19] (Канада), А. Зельвак [115, с. 56–60] (Польща), І. Качуровський [114, с. 88–95] та З. Ульбрехт [114, с. 27–28] (Німеччина), А. Моравкова [115, с. 53–55] (Чехія), М. Неврлий [303, с. 38–52] (Словаччина). У свою чергу, літературознавці степової Еллади (С. Барабаш [114, с. 86–87], Г. Бондаренко [114, с. 98–101], Г. Клочек [115, с. 24–30], В. Марко [250, с. 31–37], В. Панченко [344, с. 291–299] та ін.) представляють розмаїття напрямків вивчення спадщини видатного краянина.

Поява творчості Є. Маланюка в українському соціумі у відповідний час викликала до нього інтерес насамперед як до актуального, ідеологічно незаангажованого поета соціальної дії, чиї пророчі візії базувалися на глибокому аналітичному способі мислення політика й митця [114, с. 86–88]. Тому значна увага дослідників була зосереджена на державно-політичному аспекті його доробку, на засобах розробки й послідовного утвердження Є. Маланюком у поетичній та прозовій формі національної ідеї в її «донцовському» вияві всупереч державницьким позиціям П. Куліша [113, с. 100–102], проте поряд з цим робився акцент на «тяглості традиції його (Є. Маланюка – Т. Я.) великих попередників» [114, с. 98–101].

У цьому підході «на вимогу дня» відчувається схожість із поверненням в Україну В. Винниченка, а також загострена увага з позицій літературознавчого краєзнавства, що засвідчила невелика книжечка Л. Куценка «Боян степової Еллади» (1993) [203], яка вразила наукові кола біографічним фактажем. Студія дослідника вийшла за межі України завдяки відгуку на неї ще одного знаного в діаспорі краянина – Яра Славутича. Професор-імерит засвідчив у своїй рецензії (1997) [417, с. 487–488] «величезну архівно-дослідницьку працю автора» [417, с. 487], яка після радянського устрою значимістю оприявнених джерел сягнула

«ваги золота», оскільки «такого в діяспорі, за винятком спогадів Івана Янішевського, майже нічого не надруковано» [417, с. 487]. Разом із тим, наголошує вчений, «Л. Куценко не входить у широке насвітлення творчости Є. Маланюка, вартісність його праці – у змалюванні особи поета» [417, с. 488], що, поза всяким сумнівом, «причиниться до повнішого розуміння поета як митця і як державотворця» [417, с. 488].

Того ж року, як відповідь старшому колезі, Л. Куценко опублікує чергові розвідки – про поетичний дебют Є. Маланюка [204, с. 8–10], історію створення окремих (знакових) поезій [205, с. 41–47], сімейну драму родини Маланюків [208], перипетії першого Ісходу [207] і, що найголовніше, у видавництві «Веселка» вийде друком упорядкована вченим «Невичерпальність» Є. Маланюка [240]. У рецензії «Князь висоти» В. Панченко наголосить, по-перше, на чіткій координації складної долі поета, збагаченій цінними архівними матеріалами та стислими характеристиками «ключових мотивів його лірики» [343, с. 56], у передмові до збірки «На хресті слова розіп'ятий…» [206, с. 5–24], і, по-друге, на особливо важливій думці Л. Куценка про «роздвоєність образу України в поезіях Маланюка» [343, с. 56]. Тоді ж В. Панченко акцентує увагу української громадськості на книзі «Ні, вже ніколи не покаюся…» (Євген Маланюк: історія ісходу)» як першому монографічному дослідженні про Є. Маланюка, в якому Л. Куценко стверджує думку про те, що Є. Маланюк «за всієї заангажованості темою української долі-недолі – не був поетом однієї струни» [343, с. 57].

У інтерпретаціях окремих циклів і поезій Є. Маланюка на основі наскрізних образів виразно постає «ідентифікація болів України з власними (Є. Маланюка – Т. Я.) болями» [250, с. 32], коли поетичний світ митця «розривається між двома полюсами – ідеалом та його антиподом» [250, с. 32]. Так, об'єктами дослідження стають, наприклад, тропи зі складником «золото», «золотий», що перейшли до розряду «естетично оціночних відношень ідеального ґатунку» [250, с. 33–34] із завданням визначити вагомість їхнього застосування. У контрастному протиставленні «жовтого жовтня» і «чорного листопада», на думку В. Марка,

сконцентрувався весь пафос трагедії ліричного героя, якого вже ніщо не могло порятувати: «ні краса осені: вона приречена на згасання; ні кохання: воно не приносило щастя; ні плекане кров'ю серця видиво державності: воно, хоча й було живучим, усе ж поет не бачив перспектив його матеріалізації» [250, с. 36] (цикл «Держава жовтня»).

Поетична ідея, яка захоплювала сферу і свідомого, і підсвідомого (В. Марко), наштовхує дослідників на визначення художньої парадигми духовного пошуку Є. Маланюка на основі окремо взятої збірки [23, с. 37–44], а також потрактування узагальненої категорії самоти поета (Г. Бондаренко) як вияву його об'єктивного буття, що можливе за умови зосередження уваги на психологічних особливостях творчого процесу з невід'ємними складовими поетового самоусвідомлення та самореалізації [22, с. 138–147] (збірка «Стилет і стилос»).

Поряд з поезією в дослідницькій площині науковців Кіровоградщини – публіцистика Є. Маланюка у формі «літературної критики, історії і теорії літератури, історіософії, культурології, мемуарної замальовки…» [160, с. 86–87]. Робляться спроби концептуально окреслити методологічну систему поета, «суть якої полягає в тому, що кожне літературне явище пізнається, інтерпретується та оцінюється з націоналістичних позицій» [115, с. 26]. Ефективність такого підходу залежить, насамперед, від підпорядкованості мети розвідки національній ідеї, що дає можливість виявити феномен досліджуваної особистості як системно організованої еволюційної цілісності [115, с. 26] (за Г. Клочеком, зазначена теза є домінантою Маланюкового осмислення постаті й творчості Т. Шевченка, хоча поряд можна назвати низку імен, наприклад, чеха Ф. К. Шальди [238, с. 9–20], що й підтверджує правильність думки вченого). У подальших розвідках Г. Клочека есеїстика Є. Маланюка постає як видатне досягнення «в цілісному осмисленні творчості Тараса Шевченка, її значення для формування української нації» [165, с. 3], а також узагальнюються чинники, котрі «обумовили глибину інтерпретації Маланюком поетичної творчості національного генія» [165, с. 3]. Звідси логічно постає питання про методологію системного підходу, коли спрацьовує взаємно

збагачений пізнавальний процес: від особистості митця та специфіки його мислення до «особливостей його художнього світу, стилю, поетики» [107, с. 27] і навпаки – від інтерпретації творчості до кращого осягнення постаті автора. Доречно зауважити, що дисертант Г. Клочека В. Краснощок у контексті сучасних пошуків у вирішенні проблеми системи критеріїв оцінки художності також розглядає категорію «правди Нації», що є «однією із засадничих цінностей Євгена Маланюка у визначенні рівня художності» [191, с. 79].

Яскравою ілюстрацією дослідження історичної публіцистики Є. Маланюка є розвідка В. Панченка [344, с. 291–299], у якій вчений в порівняльному аспекті двох студій історіософа («Трагічний гетьман» [236, с. 8–9] та «Illustrissimus Dominus Mazepa. Тло і постать» [238, с. 207–228]) розглядає Маланюкову візію гетьмана І. Мазепи в контексті його доби. Водночас дослідник проектує події початку XVIII ст. на подальшу українську історію, наголошуючи, що «Євгена Маланюка варто читати не як кандидата історичних наук, а як самодостатнього мислителя, публіциста» [344, с. 296]. Необхідно зазначити долучення В. Панченком до аргументів Є. Маланюка на користь висновку про Мазепу-державця (ментально-психологічний аспект і політична та культурна діяльність) факту звернення дослідника до літературних джерел, а саме до Мазепиної «Думи» 1698 року [344, с. 294–295]. Також Є. Маланюк, на думку вченого, всупереч міфічному офіціозу Російської імперії в особах М. Ломоносова (порівняння переможця битви під Полтавою Петра І з Богом) [344, с. 296] та О. Пушкіна (його «Полтаву» названо «вікопомним зразком коктейлю брехні й майстерства, таланту й плазування, натхнення й самоґвалту» [344, с. 297]), творить антиміф гетьмана Мазепи. Чутливий до історичної містики, Є. Маланюк 1960 року напише у доповненні до своєї статті в контексті 250-річчя Полтавської битви про «мазепинське опритомнення» України 1917 року як «тріумф тяглості, неубієнності національного духу» [344, с. 298].

Як уже зазначалося, материкове маланюкознавство започаткувала стаття М. Неврлого [299, с. 6–7]. Саме тоді до рук кіровоградського літературознавця Л. Куценка потрапила привезена із США книжка поезій Є. Маланюка. Із цього

першого знайомства розпочалася майже п’ятнадцятирічна «маланюкіана» вченого. Звідси також – позиція дослідника й мотивація зовнішнього чинника у вивченні творчої постаті Є. Маланюка: земляцтво і краєзнавчий інтерес, зумовлений особистими пошуковими вподобаннями Л. Куценка. Проте вирішальним фактором, на наш погляд, була близькість історичної ситуації напередодні 1991 року (питання національного відродження, повернення забутих і втрачених імен, зокрема літературних) і після проголошення Незалежності (формування концепції національного розвитку й вироблення стратегій її реалізації) до подій 1918 – 1920 рр. за безпосередньої участі в них Є. Маланюка.

Щодо внутрішніх чинників, доречними будуть кілька слів про оригінальність наукового підходу Л. Куценка, який полягає в тому, що, окрім глибинного вивчення мегатексту письменника, літературознавець взяв за основу методологічні практики портретування важливих для розвитку нації особистостей самого Є. Маланюка. Необхідно наголосити, що обрання такого шляху не було легким: вихований на радянських соцреалістичних канонах, за якими індивідуальність конче формувалася суспільством, вчений мав осягнути і прийняти засадничий концепт маланюківської історіософії – особистість створює суспільство, здійснюючи його поступ, а не навпаки. Звідси логічно виникає питання елітарності як визначальної риси талановитої людини – елітарності, що, у свою чергу, має подвійний вияв: *показовий або зовнішній* і *внутрішній*, генетично успадкований або свідомо набутий.

Щодо першого, Є. Маланюку неодноразово закидали сучасники, наприклад, В. Державин – про «любов поета ставати в позу провидця» [103], Б. Бойчук – із відтінком іронії у «Відбронзованому портреті» [239, с. 387] або Ю. Шевельов – непослідовно і з роздратуванням, що було влучно опоновано В. Базилевським: «…якщо життя й творчість поета – суцільна гра, то це вже життя і творчість, а не гра. Такий парадокс Маланюка, і з цим своїм парадоксом він був розділом в історії української поезії, культури, духовності» [10, с. 42].

Стосовно другого вияву, то в діаспорному і в материковому літературознавстві на сьогодні залишається беззаперечним факт втілення в особі й

творчості Є. Маланюка ідеї елітарності мислення й світосприйняття як невід'ємних складових формотворчого чинника нації – «здорової» націоцентричної й патріотично налаштованої еліти. Отже, постать Є. Маланюка стає формотворчою для світогляду, життєвої позиції, громадянського кредо й дослідницького мислення самого Л. Куценка.

Учений за своєю манерою близький Є. Маланюкові: він прагне через аналіз фактів біографії (навіть незначних), відгуків сучасників, реакцій об'єкта наблизитися до розуміння *особистості* на тлі епохи, зрозуміти її мотивацію, пояснити вчинки, поведінку, поштовхи до творчості, реконструювати зовнішні й внутрішні фактори, які впливали на її мистецьку сутність і художній світ.

Тому Л. Куценко ставить перед собою завдання реконструювати життєвий і творчий шлях Є. Маланюка, побачити динаміку формування його світогляду, окреслити фактори, які на нього вплинули: родина, сім'я, традиції, родинна драма (смерть матері), яка стала поштовхом до творення трагічного образу жінки в ліриці поета; Єлисаветград, навчання в ЄЗРУ – як інтелектуальна й мистецька основи формування особистості Є. Маланюка (освіченість, знання європейської культури та історії, зокрема античності, обширна лектура, захоплення театром тощо); кохання Є. Маланюка (пошук свідчення стосунків із О. Юзковою), що безпосередньо зв'язано з ліричним струменем поетичного доробку; перші проби пера російською мовою (реконструкція з архіву); армія та війни (формування національної самосвідомості); еміграція – драма вояка, що народжує мислителя й поета (перші публіцистичні та поетичні дебюти); вплив Д. Донцова на кристалізацію історіософської та націософської позицій Є. Маланюка (питання взаємовпливів і співпраці й досі остаточно не вирішене); перебування в мистецькому колі й поза ним (утверджується думка про індивідуалізм Є. Маланюка) тощо.

Дані здобуваються літературознавцем у подорожах до Варшави, Чехії, а також завдяки особистому знайомству із сином поета Б. Маланюком. Робота в зарубіжних архівах окреслює нові напрямки обсервації життя й творчості митця, серед яких насамперед називаємо головні: дослідження еміграційного кола

спілкування; реконструкція європейського періоду творчості поета, її типологічні та генетичні зв'язки із доробком Й.-С. Махара і Ю. Тувіма; опрацювання теорії націософії (компаративний аналіз: чехи / українці, поляки / українці) – фактично Л. Куценко іде шляхом самого Є. Маланюка, який, зіставляючи українську ментальність із ментальністю інших слов'янських «колонізованих» народів, приходив до невтішних висновків щодо української національної ущербності; розробка теми історичних взаємин України і Польші та Чехії як європейських культурних центрів. Американський період життя й творчості Є. Маланюка Л. Куценко висвітлює після поїздки до Нью-Йорка й роботи в архівах УВАН (США) [212, с. 195–216].

2005 року з'являється найбільше в Україні видання різножанрового доробку Є. Маланюка «Повернення» [241], упорядковане львівським маланюкознавцем Т. Салигою. Структура книги містить значну кількість наукових праць Л. Куценка, що засвідчило успішну інтеграцію краєзнавчо-дослідницьких практик ученого у вивченні постаті Є. Маланюка у всеукраїнський літературознавчий контекст. Можемо вважати, що цей символічний акт симбіозу дослідницьких центрів остаточно увиразнив динаміку становлення маланюкознавства в Україні, яке подолало власне регіональні межі й набуло загальнонаціонального виміру.

Працю доктора філологічних наук, професора, людини, яка першою на теренах материкової України комплексно дослідила творчість поета-вигнанця, здійснивши, по суті, науковий подвиг, гідно оцінив Т. Салига: «Представляти нам світлого і великого, але понівеченого і сплюндрованого радянським режимом Є. Маланюка міг тільки одержимий духом української героїчної історії Льоня Куценко. Ми багато що починали робити з ним «першими». Та стільки, як зробив він у відродженні маланюкознавства, не зумів ніхто інший. Це ми мусимо знати і маємо берегти. Я завжди стоятиму у поклоні перед Леонідовою пам'яттю» [502, с. 4]. Варто наголосити на появі низки досліджень методології Л. Куценка, представлених науковцями Кіровоградщини О. Буряк («Леонід Куценко: штрихи до портрета літературознавця (на матеріалі наукових студій про поетів празького кола)» [35, с. 19–26]), А. Гурбанською («Молоде покоління у творчості поетів

«Празької школи» та в рецепції Леоніда Куценка» [95, с. 60–69]), Л. Зубак («Літературне краєзнавство Леоніда Куценка» [137, с.69–79]), Т. Яровенко («Тандем Л. Куценко – О. Гольник: «маланюкіана» to be continued…» [505, с. 42–46]) та ін.

Отже, можемо стверджувати: саме Л. Куценко, фактично, став одним із основоположників материкового маланюкознавства. Про це свідчить навіть той промовистий і сумний факт, що після відходу вченого у небуття 2006 року, в українському літературознавстві настав «штиль» у вивченні постаті й художнього доробку Є. Маланюка. Звичайно, маємо спорадичні публікації, в яких згадується митець як представник «вісниківства» (дрогобицька та львівська літературознавчі школи), проте такого масиву науково вагомої інформації, що виходила з-під пера Леоніда Куценка, уже немає.

Своєрідною спробою подолати цей маланюкознавчий «колапс» стали наукові практики О. Гольник (Кухар) – учениці й послідовниці Л. Куценка.

У низці статей дослідниця виявляє обширний спектр питань маланюкознавчої проблематики. Так, досліджуючи еволюцію української ідеї та її втілення в художніх концептах України від романтиків початку XIX ст. і Т. Шевченка до «Празької школи» включно, О. Гольник зосереджує увагу на причинах заперечення культурницького стереотипу, сформованого поетами-романтиками минулого, і появі нового героїчного світогляду, в основу якого була покладена ідея державності, що набула ознак міфу у творчості «пражан» [199, с. 175–176]. Міфічне мислення як природна здатність людини будь-якої епохи, було наповнене державницькими концептами, що зумовлювалось «об’єктивним історичним розвитком нації» [199, с. 176]. Символи-репрезентатори міфологічного походження (символіка праслов’янської, княжої та козацької доби – Ю. Дараган, Є. Маланюк, О. Лятуринська, О. Ольжич, О. Стефанович) мали витіснити з підсвідомості міф ідилічної, «безієрархічної України» [199, с. 177]. Отже, підбиває підсумки дослідниця, міф поетів «празької школи» визначився «естетикою і філософією чину» [199, с. 177]. Щодо ролі й місця поезії Є. Маланюка, то його «римський» образ держави, за висловом

О. Тарнавського, став «поетичним гаслом боротьби за національне визволення України» [430, с. 107].

У наступних статтях О. Гольник розглядає питання «музичності» світовідчуття Є. Маланюка [200, с. 148–156]; досліджує есхатологічний мотив оновлення дійсності через посередництво переосмислених «сюжетів і образів Біблії та національної міфології» [202, с. 179–187], реалізацію теми Апокаліпсису [201, с. 162–169], аналізує рецептивний дискурс особистості М. Гоголя, репрезентований в культурологічно-літературознавчих есеях та епістолярії Є. Маланюка [82, с. 47] тощо. Численні наукові розвідки й дисертація дослідниці передували появі ґрунтовної монографії «Міф у художньому світі Євгена Маланюка» [81].

Джерелом дослідження слугувало багаторічне вивчення авторкою поетики античного світу, так щедро представленої в ліриці та есеїстиці Є. Маланюка. Світ античності був органічною складовою світогляду митця й мислителя, його концепти стали основою для поетової індивідуально авторської картини світу, а символічні образи, переосмислені й сповнені нових оригінальних смислів, – виразниками авторської аксіологічної системи, своєрідними категоріями мислення. Багатство образів, запозичених Є. Маланюком із античної культури, може конкурувати по вагомості й частотності звернення поета до них хіба що з образами, мотивами й сюжетами біблійного характеру.

Ці особливості унікального художнього світу Є. Маланюка наштовхнули О. Гольник на думку про міфопоетичний характер лірики митця й зумовили її звернення до проблеми вивчення художньої трансформації міфологічних мотивів, образів, сюжетів у творчості поета-земляка. У центрі наукових роздумів дослідниці знаходиться авторська картина світу, зіткана із традиційних міфологічних мотивів і сюжетів (космогонічного, апокаліптичного та есхатологічного), втілених через систему міфопоетичних образів, знаків та символів. Загалом у дослідженні вченою здійснена спроба проаналізувати поетичний доробок Є. Маланюка завдяки прийомам і підходам міфокритики. У монографії досліджено особливості втілення й функціонування міфологем у

художньому світі Є. Маланюка, ґенезу міфологічних мотивів та міфологічних сюжетів і образів у поезіях митця, шляхи їх авторської трансформації; обґрунтовано тезу про містицизм як складову світогляду поета, яка детермінувала потужний міфологічний компонент його художньої системи; виявлено, що найбільш художньо реалізованими і трансформованими є біблійні мотиви й сюжети, що випливало зі світоглядної специфіки митця; висунуто й обґрунтовано тезу про вагомість біблійних сюжетів і мотивів для ідентифікації, оцінки та визначення наслідків подій сьогодення у художньому світі Є. Маланюка; уперше описано поетові молитви, досліджена їхня поетикальність; сформовано тезу про «музичність» поезії Є. Маланюка як на рівні образному, так і формальному; простежено міфологічне підґрунтя музичності (гармонійності) як світоглядної і поетикальної особливості поетичного доробку, досліджено її витоки й коріння; проаналізовано трансформацію міфологічних концептів «гармонійність», «музичність» в есеїстичній та поетичній практиці митця; осмислено витоки й досліджено ґенезу та ідейно-образну реалізацію катастрофізму мислення Є. Маланюка (діалектика апокаліптичного та есхатологічного мотивів).

Праця О. Гольник містить цінні спостереженнями за інтертекстуальними перегуками лірики Є. Маланюка і творчості представників російської поезії «срібного віку», французьких символістів, чеських і польських сучасників «імператора залізних строф». О. Гольник уперше було здійснено системне осмислення так званих «творчих діалогів», «творчих полемік» Є. Маланюка із М. Гоголем, П. Тичиною, М. Хвильовим, що були реалізовані не тільки у площині есеїстичних і публіцистичних роздумів автора, але й мали поетичне «відлуння» у поетиці його творів. Тож ця монографія є одним із наукових наближень до Є. Маланюка-лірика. Історія її визрівання й появи разом із тим іще раз нагадує про видатного вченого-маланюкознавця – Л. Куценка.

Висновки до Розділу 3

Отже, вітчизняне маланюкознавство структурно складається із діаспорного та материкового варіантів, які мають тісні взаємозв’язки. Історіографічне вивчення формування цього літературознавчого напряму дозволило визначити

провідну роль і функцію у процесі його становлення саме дослідницьких стратегій, розроблених вченими незалежної України.

Діаспорне маланюкознавство переважно складалося із критичних відгуків закордонних вчених-україністів (О. Бабій, С. Доленга, Д. Донцов, Ю. Клен, Б. Кравців, Ю. Липа, Л. Мосендз, В. Шелест та ін.), у яких естетичний вимір творчості Є. Маланюка заступався ідеологічним фактором потрактування й оцінки його творів. Студії 1940 – 1950 рр. В. Державина, Віктора Бера (В. Домонтовича), Ю. Шереха були спрямовані на пізнання власне художніх принципів художньої системи Є. Маланюка: його стильової палітри, конструювання образу, поетичної фрази, загалом поетики його творів, ритмомелодики, авторської картини світу тощо.

Значно змінилися тональність творів Є. Маланюка й підходи до їхнього аналізу в «американський» період його життя. Критики (Б. Бойчук, С. Гординський, І. Костецький, Ю. Лавріненко, Б. Рубчак та ін.) здійснюють спроби системного осягнення здобутків митця, намагаються сформувати уявлення про його творчу еволюцію. У площину їхніх зацікавлень потрапляють питання філософської складової лірики митця, стильової своєрідності його доробку, історіософізму мислення й реалізації авторської концепції; закладаються основи комплексного вивчення есеїстичного спадку; актуалізується біографічно-особистісний аспект тощо. Ці тенденції були комплексно реалізовані у фундаментальній праці Ю. Войчишин (1993), яка передбачала створення образу Є. Маланюка як поета і громадянина. Проте монографія залишила багато відкритих питань, розв’язання яких активізувало материкових учених.

Інтеграція особистості й творчості Є. Маланюка в культурну та літературознавчу сферу України відбулася у 1990-х рр. з публікації словацького україніста М. Неврлого. Наступні знакові розвідки І. Дзюби, Ю. Барабаша окреслили основні стратегічні проблеми цієї галузі літературознавства. У цей же період у популяризації творів Є. Маланюка, їх аналітичному осмисленні активну участь беруть Т. Салига (Львів), Н. Лисенко (Київ), Л. Куценко (Кіровоград). Відбувається відповідне територіальне формування осередків маланюкознавства.

Так, львів'янин Т. Салига 1992 року здійснює видання лірики Є. Маланюка, в передмові до якого окреслює шляхи розв'язання окремих завдань маланюкознавства.

Проблема творчості Є. Маланюка стає вагомою також для таких учених Галичини, як М. Ільницький, М. Крупач, Л. Сеник, П. Іванишин, О. Баган та інших. Доробок письменника оглядався ними у зв'язку із ідейно-художнім феноменом вісниківства, що вимагало вивчення естетичних вимірів націоцентричного пафосу та патріотизму лірики Є. Маланюка, його ідеософії.

Власне естетичний підхід в оцінці художнього феномена «імператора залізних строф» був реалізований відомими літературознавцями О. Астаф'євим і В. Моренцем, які встановили стильові маркери, властиві ліриці Є. Маланюка. У цей час також з'являються студії, присвячені літературознавчій практиці Є. Маланюка (Б. Синевич, Л. Омельчук).

Проте вагому, навіть засадничу роль у становленні вітчизняного маланюкознавства відіграла Кіровоградщина. Л. Куценко, застосовуючи культурно-географічний принцип, створив фундаментальне монографічне дослідження творчості митця «Dominus Маланюк: тло і постать», у якому фактично зреконструював життєвий і творчий шлях письменника. Учений подав багатий біографічний фактаж, у результаті аналітичного осмислення визначив етапи й характер еволюції світогляду Є. Маланюка, увів у науковий обіг раніше недруковані твори митця (російськомовні поезії, «Чорні вірші», публіцистику, нотатники тощо).

Своєрідними були й дослідження інших науковців Кіровоградщини, які доповнювали й розширювали коло проблем маланюкознавства (С. Барабаш, Г. Клочек, В. Марко, О. Кухар (Гольник), В. Краснощок). Тож учені-краяни, значною мірою послуговуючись краєзнавчим матеріалом, досягли вагомих результатів у формуванні літературного портрета Є. Маланюка та популяризації його творчості на всеукраїнському рівні.

РОЗДІЛ 4
СИМБІОЗ ДІАСПОРНОЇ ТА МАТЕРИКОВОЇ РЕЦЕПЦІЇ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ ЯРА СЛАВУТИЧА

Яр Славутич (Григорій Михайлович Жученко) – автор десяти збірок оригінальних віршів, кількох поем, перекладів слов'янської та англоамериканської поезії. Його перу належать книги-спогади «Місцями Запорозькими» та «У вирі багатокультурності». У літературознавчій науці дослідник відомий розвідками «Модерна українська поезія», «Іван Франко і Росія», «Велич Шевченка», «Шевченкова поетика», «Меч і перо». Учений уклав також антологію «Українська поезія в Канаді», книгу-звинувачення «Розстріляна муза», котра знайомить читача з митцями-жертвами радянських репресій. Має помітні заслуги Яр Славутич і як назвознавець, лінгвіст і видавців. 1960 року в Канаді письменником засноване видавництво «Славута», у якому автор видав численну кількість україномовних книг, у тому числі й усі свої твори.

Широкознаний в українських громадах на американському континенті та в Європі професор славістики Яр Славутич повернувся на історичну батьківщину завдяки суспільно-політичним змінам у період т. зв. перебудови. Повернувся фізично, вперше ступивши на українську землю після вимушеної еміграції в кінці Другої світової війни, і духовно – численними публікаціями різножанрових творів під час неодноразових відвідин України.

Перша рецепція доробку Яра Славутича у літературознавчій науці представлена розрізненими й системними (у формі збірників) діаспорними публікаціями В. Барки [13, с. 212–213], А. Власенко-Бойцун [50, с. 105–115; 51, с. 693–695], А. Гумецької [92, с. 141–147], В. Державина [104, с. 22–27], В. Жили [121, с. 705–708], І. Костецького [179, с. 214–215], О. Малицького [244, с. 122–125], П. Маляра [246, с. 28–47], І. Овечка [316, с. 249–251], Я. Савки [380, с. 67–71], Ю. Шереха [489; 490; 491], А. Юриняка [500, с. 61–66] та ін.

Другий етап осягнення мистецького таланту автора пов'язаний із симптоматичними розвідками, критичними й науковими статтями материкових літературознавців і лінгвістів О. Астаф'єва [6, с. 138–141], І. Гайдаєнко [70, с. 165–179], М. Гарасевич [72, с. 687–692], В. Демченка [101, с. 145–164], М. Іванченка [139, 29–42], С. Крижанівського [193, с. 7–15], І. Лопушинського [234, с. 126–144], В. Марочкина [255, с. 88–93], І. Немченка [305, с. 131–137; 306, с. 33–56], Ф. Погребенника [358, с. 7–28], Л. Селіверстової [400, с. 43–64; 401, с. 148–151], П. Сердюка [402, с. 370–375], С. Тарабури [429, с. 94–102], Т. Хом'як [469, с. 13–25], В. Чабаненка [478, с. 180–186] та ін., ґрунтованих на працях колег-емігрантів. Серед дослідників-першовідкривачів таланту Яра Славутича на географічній батьківщині варто назвати й земляків поета – Г. Клочека [162, с. 3–15; 163, с. 3–19], Т. Корінь [178, с. 75–94], Л. Куценка [209, с. 76–83], В. Марка [251, с. 16–24].

Значний масив вітчизняних розвідок текстів митця покликав до створення регіональних збірників – Запорізького [129], Січеславського [412], Харківського [460], Херсонського [468], Ніжинського («Лірика Яра Славутича») [231], Тернопільського («Проблеми творчості Яра Славутича: жанри, поетика текстів, мовна палітра») [365], колективної книги «Поетика Яра Славутича» [359]. К. Волинський [55], Т. Назаренко (Україна, Канада) [295], Л. Скорина [414], Н. Сологуб [421], П. Сорока [422; 423] оцінку творчих надбань Яра Славутича презентували у формі монографій. Завдяки високому науковому рівню та розмаїттю оновленого бачення доробку Яра Славутича напрацювання материкових дослідників набули загальноукраїнського значення, що засвідчила книга «Творчість Яра Славутича» (Київ – Едмонтон, 1997) [432], укладена спільно з діаспорними науковцями. Відтак, осмислення творчих і наукових здобутків Яра Славутича представлене численним розвідками діаспорних і материкових літературознавців, які потребують систематизації, зокрема визначення того, які проблеми й концепти вчених екзилу знайшли своє продовження у роботах дослідників з України, яку дещицю в осягнення художнього й наукового слова автора внесли філологи-земляки.

4.1. Жанрово-тематичні аспекти діаспорного та материкового дослідження мистецького спадку Яра Славутича

На думку К. Волинського, найбільш об'єктивне враження про митця може скласти його сучасник, тобто той критик, що «живе з ним в одному часі, загалом в однаковому середовищі» [55, с. 62]. Це дає змогу здійснювати спостереження за творчою еволюцією художника, а саме: «його пошуками тематики й проблематики, власної манери, образно-зображувального ладу, за його знахідками і втратами на різних етапах творчої біографії» [55, с. 63].

Рецепція поезії Яра Славутича українськими материковими літературознавцями – за відсутності «можливости безпосереднього критичного першосприйняття, не знаючи умов формування митця, будучи позбавленими спостерігати його еволюцію тощо» [468, с. 13], але компактно, з часової відстані та результатами попереднього критичного оцінювання – давала певні переваги та суттєві можливості для герменевтичного потрактування творчого доробку поета загалом.

Основу вітчизняного осмислення лірики Яра Славутича заклали діаспорні студії, представлені численними інтерв’ю, рецензіями, оглядами, статтями, збірниками. Оцінка мистецьких напрацювань Яра Славутича в екзилі здійснювалася в напрямку з’ясування генетичних основ його поетичного таланту, стильової манери, тематики, образної системи.

Джерела мистецького таланту діаспорні вчені вбачають у літературному середовищі, яке виховувало поета в Україні 20 – 30-х років XX ст., у студіюванні набутків світової літератури, і, насамкінець, в еміграційному письменницькому оточенні. П. Маляр, вдаючись до компаративного зіставлення, апелюючи до методології біографічної школи, говорить про *набуване і власне* як характеристичну особливість творчості Яра Славутича [246, с. 28], К. Волинський, не заперечуючи «набутого» від «вчителів», обстоює вагому першість «власного» у його широкому поняттєвому розумінні [55, с. 64–65]. Науковець переконаний, що й родова (загальнонаціональна) ґенеза, і студійний досвід разом із учителями, що

«поклали печать на розвиток поета» [246, с. 20], і мистецько-поетичні впливи, – тобто *набуте*, Яром Славутичем «настільки перероблялось, освоювалось внутрішньо, що фактично *трансформувалось у власне, ставало своїм*» [55, с. 66] (курсив – К. В.). Порівнюючи стилістику поеми В. Сосюри «Червона зима» з «Херсонськими сонетами» («Степи Херсонщини»), К. Волинський заперечує наслідування поетом-емігрантом свого колеги з материкової України, припускаючи, що схожість стилістики й мотивів ліричних творів пояснюється атмосферою часу, в якому виховувалися обидва майстри.

Як засвідчує величезний масив уснопоетичної народної творчості й українська класична література, найприкметнішою ознакою світосприйняття українця є первісно-гармонійне чуття природи. Саме це коренево-глибинне проростання поезії Яра Славутича в народний ґрунт, зазначає К. Волинський, найбільш точно підмітив І. Костецький, кваліфікувавши початківця як поета «до мозку кісток українського» [431, с. 150]. Коментуючи наскрізну українськість поезії Яра Славутича, науковець, послуговуючись культурно-історичним підходом, наголошує на вагомій рисі поетики митця – гармонійності, яка «йде від щоденної праці». Далі критик подає характеристику цієї «праці»: «Варте уваги його вибагливе добирання в царині словництва. «Узмежок», «билиця», «грозовистим», «надгір'я», «рвійне», «вагота», «вірлюк», «гнідан», «блискітки», «виярок» – це все слова вибрані і пересіяні, ні в якому разі не створені механічно, не схоплені нерозбірливою ненажерливістю, на яку хворіють молоді поети. Так само розумовим трудом даються здобутки і в царині образности – як «думками хмурячи смагляві чола», «рябокорий плід», «немов його створив іконописець» тощо» [431, с. 150].

В екзильній критиці спостерігаємо неодноразові твердження про те, що вирішальний вплив на поезію Яра Славутича справила західноєвропейська література й культура загалом. Так, В. Державин, ґрунтуючись на засадах зіставного й культурно-історичного підходів, виокремлює такі безумовно позитивні риси поезії Яра Славутича, як «шляхетний артистизм» [431, с. 3], оспівування «національно-державної соборности» [431, с. 3], класичну мистецьку

«вартість медитативної лірики» [431, с. 3] і т. ін. У цьому, зауважує К. Волинський, виявляється передбачливість В. Державина, оскільки «найбільша і безперечна заслуга Яра Славутича як сина України […] бачиться сьогодні в постійному і неухильному відстоюванні та утвердженні […] ідеї національної соборності України» [55, с. 68]. Але поряд із тим, учений не приймає твердження В. Державина про поетову відмову від набутого в «антикультурних умовинах підсовітського літературного життя» [431, с. 23], коли доводилося ховати почуття власної поглядної меншовартості «під маніякальними міражами азіятських ренесансів та українсько-індонезійських конфедерацій» [431, с. 23] (маються на увазі М. Хвильовий і ВАПЛІТЕ), задля творчого самоутвердження на основі опанованих «скарбів докорінно європейської культури» [55, с. 68]. К. Волинський вважає студіювання Яром Славутичем європейських та інших світових культур допоміжним стимулятором росту митця, оскільки він – поет природжений і «матірним грунтом», на якому він виріс, були передовсім «козацько-хліборобський рід степовиків-низовиків Жученків, а також привільний і незрівнянний за своєю непередаваною красою, за життєтворними багатствами херсонський степ» [55, с. 69–70].

Отже, еміграційна критика, послуговуючись порівняльною, культурно-історичною, біографічною методологією, дотримується думки про те, що мистецький талант Яра Славутича синтезує у рівній мірі як власне українську, так і світову літературну традицію.

Строкато-несхожим (К. Волинський) визначенням художнього стилю Яра Славутича материкових літературознавців передували такі ж спроби науковців і критиків діаспори. Так, Б. Романенчук засвідчує: «В. Чапленко бачив у Славутичеві *реаліста*, В. Державин – переважно *клясициста*, Б. Рубчак – *експресіоніста* (у «Спразі»), а я бачу передусім *романтика*» [375, с. 166] (курсив наш – Т. Я.). Користуючись естетичним підходом до оцінки художнього тексту, С. Шумський також дає містку характеристику Яра Славутича як поета-неокласика, але водночас і неоромантика, що «орудує іноді такими образами, які

можна назвати експресіоністичними» [496, с. 60]. Аналогічні риси засвідчує й Д. Чуб [432, с. 13–17].

Слушні зауваги щодо стилістичних шукань Яра Славутича висловлені найбільш яскравим критиком і літературознавцем діаспори Ю. Шевельовим: «Поезія Славутича – упорядкована, точена, врівноважена – росте з синтези неоклясичної пластичности і пластичности української народної пісні» [491, с. 218]. Дослідник, вдаючись до порівнянь, зіставлень, наголошує на тому, що поет «примножує здобутки неокласичної школи на джерела українського стилю: пісню, літопис, «Слово о полку». Особливо свіжі його запорізькі сонети, де в неоклясичну тканину вщеплено фольклорні образи («Жовті води») і поганські вірші з елементами стилізації примітиву («Пісня полян» та ін.). Словник Яра Славутича – весь у шуканні, він багатий і свіжий. І ці шукання цілком відповідають прагненню творити пластичні образи, одним словом ухопити суть образу речі» [487, с. 220].

Зауважимо, що діаспорна критика вказує також на недоліки стильової манери поета. Наприклад, Б. Рубчак, здійснюючи естетичний аналіз творів митця, стверджує, що «Співає колос» містить влучні описи природи, але в ній «тільки де-не-де проявляється проблиск тієї технічної контролі й цікавої думки, що їх знаходимо в пізніших збірках» [376, с. 28–47]. П. Маляр, відзначаючи схожість дебютних збірок Яра Славутича й М. Стельмаха (компаративний підхід), наголошує зокрема на прозаїчності, тяжінні до «прози у віршах» фрагментами-малюнками поета-емігранта, які є «скоріше – малюнками враження, а не експресією почуття» [246, с 28–47].

Материкові вчені вслід за діаспорними дослідниками також обґрунтовують синтез кількох стильових напрямів у поезії Яра Славутича. Така думка має місце у працях С. Крижанівського, Т. Назаренко, С. Пінчука, П. Сороки, П. Федченка та ін. Критики трактують стиль митця переважно як неокласичний, при цьому наголошують на версифікаційній майстерності автора у жанрі сонета (С. Крижанівський [193, с. 8]) і на власних здобутках поета в царині цього різновиду лірики (С. Пінчук [355, с. 16]).

Відтак, у діаспорній літературознавчій науці стильова манера Яра Славутича схарактеризована як неокласична та неоромантична, акцентовано на майстерності автора в жанрі класичних поетичних форм, зокрема сонета. Актуалізація цієї думки простежується і в материкових філологічних студіях. До таких висновків дослідники приходять, застосовуючи суто естетичний (філологічний) та компаративний підходи.

Дослідники екзилу не оминули увагою розмови про тематичну заданість та особливості образності поетичного доробку Яра Славутича. Цій проблемі присвячені окремі статті авторів діаспори і збірники праць про творчі надбання митця. Одностайність діаспорної критики, як домінанта, прочитується у визначенні *проукраїнської заданості* поезій Яра Славутича.

На автобіографізм лірики автора з Херсонщини наголошує В. Барка у статті «Творчість Яра Славутича» [13, с. 212], зауважуючи, що яскрава обдарованість початківця Яра Славутича корениться «в ліричному малярстві, у творенні степового пейзажу, пройнятого чуттям замилування в бадьорих і радісних спогадах із дитячих і юнацьких років» [13, с. 212]. Суголосну тезу виголошують М. Щербак у статті «Полумяне слово» й В. Жила в аналітичному етюді «Нові поетичні обрії», що слушно актуалізує В. Гаврилюк у рецензії «Присвятна книжка» [65, с. 680–681].

Увагу до героїчних сторінок історії своєї батьківщини, утвердження зв’язку поколінь у поетичному доробку митця виокремлює студія Б. Романенчука, ґрунтована на культурно-історичному та семіотичному підходах. Автор указує на мистецьке зростання Яра Славутича в історичній тематиці, зокрема, коли митець прагне показати героїчне «минуле українського народу, зіставити його із сучасним і звести різні поезії й факти до спільного знаменника. А тим знаменником увижалася поетові духовна велич і міць українського народу в ході віків, колись і тепер, у минулому й сучасному» [375, с. 162–166].

Прикметно, що материкове літературознавство суголосне з діаспорним у контексті визначення тематики, специфіки образів поезії Яра Славутича. Дослідник П. Сорока, наприклад, категорично обстоює відсутність розриву

(особливо у раннього Яра Славутича) між біографією й загальнолюдським, оскільки «він не мислить себе поза навколишнім середовищем і тим більше людським суспільством з його політичною барвою, а постійно усвідомлює себе живою нероздільною клітинкою цього великого організму, незмінно акцентуючи увагу на цій неперервній сув'язі» [422, с. 30]. У своїй монографії К. Волинський також визначає «українськість натури всього поетичного складу і внутрішнього світу Славутича» [55, с. 86] як одну з характеристичних ознак творчого доробку й власне особистості митця. Означена особливість водночас порушує питання більш широкого й принципового значення, а саме: питання незмінної національної основи і питання зв'язку з часом.

Діаспорна критика висловлювала молодому поету зауваження щодо превалювання в тематиці та образних засобах нібито відживаючої народницької «традиційності». Ці інтенції, зокрема, актуалізовані у статті Б. Романенчука «Поетична творчість Яра Славутича» [431, с. 155–162]. Щоправда, думки дослідника викликали принципову незгоду материкових літературознавців, у тому числі й К. Волинського. Так, науковець стверджує, що «під гаслами боротьби за модерновий, новітньо-сучасний розвиток української поезії критик доволі відверто й рішуче виступає… фактично проти традиційного, національно своєрідного (специфічного) в ній» [55, с. 82–83]. Не заперечуючи закономірного прагнення поезії збагачуватися новим у своєму творчому арсеналі й концептуальних поглядах з активним залученням здобутків інших національних поезій, К. Волинський актуалізує останню дефініцію, оскільки ним розглядаються як нонсенс «усілякі спроби говорити про якусь безнаціональну поезію – чи то модерно-сучасну, чи вселюдську, чи світову, чи яку там ще» [55, с. 83].

Отже, окреслюючи тематичну й образну основи поезії Яра Славутича, застосовуючи методологію біографічної, культурно-історичної, структуралістської шкіл, діаспорне й материкове літературознавство стверджує українську заданість художнього світу творів автора.

Окремо зауважимо, що матрицю *цілісного* осмислення мистецького й наукового доробку вихідця із Херсонщини заклало еміграційне

літературознавство. Першою спробою узагальнення розрізнених матеріалів про Яра Славутича стала книга В. Жили та М. Щербака «Полум'яне слово» (Лондон, 1969), присвячена 50-річчю поета. У ній були порушені питання еволюції творчої індивідуальності поета з акцентами на питаннях форми й змісту, ідейної спрямованості лірики, її зв’язку з біографією митця, аналізом мовних засобів, а також визначенням характеру поета як «людини дії і людини чину» [65, с. 681]. Суттєвим здобутком цієї розвідки став упорядкований Вірою Славутич бібліографічний огляд критики творів поета. І хоча поза увагою упорядників залишилася наукова діяльність митця, «Полум'яне слово», на думку С. Радіона, є великим вкладом у бібліографічну літературу про «видатних літераторів» Канади й України, за що будуть дуже вдячні «прийдешні дослідники творчости Яра Славутича» [369, с. 681].

Десять років потому В. Жила упорядкував наступний збірник (за М. Гарасевич «симпозіюм»), який побачив світ в Едмонтоні під назвою «Творчість Яра Славутича» (1978). Окрім багатих суто інформаційних та аналітичних матеріалів, книга, на думку упорядника, віддзеркалює «сучасний стан літературної критики поза Україною» [296, с. 683]. Аналогічну оцінку висловлює А. Власенко-Бойцун, наголошуючи, що «*позем* української еміграційної критики» [51, с. 693] в особах кожного із дослідників «*вносить* щось *нове*, щось *особисте*; […] *інтерпретує поезію по-своєму* і бачить у ній те, чого шукає» [51, с. 693] (курсив наш – Т. Я.). У контексті останньої зауваги варто зазначити, що книга зібрала близько 70 імен українських літературознавців, у тому числі провідних науковців діаспори Ю. Бойка, В. Державина, В. Чапленка, Ю. Шевельова (під псевдонімом Гр. Шевчук) та ін. Цей факт, на думку М. Гарасевич, «свідчить про те, що в […] літературному процесі критика йде крок-у-крок із письменниками й під цим оглядом не відстає навіть від літератури державних народів» [72, с. 687].

Окрім цього, необхідно зазначити, що до еміграційної критики долучились дослідники й перекладачі неукраїнського походження, серед яких Рене К. дю-Гар, Франція (La Poesie de Yar Slavutych [431, с. 207–211]), В. Кірккoнел, Канада

(Publications in Other Languages [431, с. 329–330]), Е. Котмайєр, Німеччина (Die Muse im Kerker [431, с. 342–344])та ін. Як і попередній, збірник презентує аналіз лише поетичної творчості та охоплює три пласти (за структурними частинами книги) науково-критичних напрацювань: перший – літературознавчі статті; другий – рецензії; третій – матеріали до життєпису зі статтями самого поета включно, а також бібліографічні довідки [51, с. 693].

Варто наголосити, що збірники праць на пошану творчого доробку Яра Славутича, видані в Україні, за своїм проблемним спрямуванням, а часом і структурою, змодельовані подібно до діаспорних видань. Щодо материкових монографій К. Волинського, Т. Назаренко, Л. Скорини, П. Сороки, то в них активно обсервуються матеріали, уміщені в позаукраїнських виданнях. І діаспорні, і материкові дослідження ґрунтуються на системному підході, в камерних студіях доробку поета домінантними також стають біографічний, культурно-історичний, компаративний та естетичний підходи до інтерпретації творчих набутків автора.

Розглядаючи творчість Яра Славутича в контексті складного часу й бурхливого життєписуписьменника як індикатора історичних подій, що лягли на папір живою реальністю, а не літературним засобом, С. Пінчук ділить поетичний доробок митця на три об'єктивно зумовлені, самодостатні групи. До першої належить основний масив літературної спадщини, розрахований власне «на саму літературу» [355, с. 17]. До другої групи дослідник зараховує розповідні твори, написані для задоволення потреб канадських українців. Вони простіші за поетикою, нерідко з конкретними адресатами, проте «канадський читач із вдячністю читає твори великого метра на свої злободенні теми» [355, с. 17–18]. Третю групу складають «віршовані портрети […] українських дисидентів, речників ідеї національного відродження шістдесятих-вісімдесятих років» [355, с. 17]. Оскільки поезії двох останніх груп не можуть скласти адекватне уявлення про художньо-естетичний рівень творчості Яра Славутича, а твори першої групи як репрезентанти «великої літератури» знаходились у полі зацікавлень діаспорної, а потім материкової літературної критики й літературознавства, об’єктом аналізу

пропонованої частини нашого роботи стане дослідження стратегій оцінки саме цієї групи художніх текстів філологами з України.

Загальновідомим залишається визначення Яра Славутича себе як поета не великого, а досить різного. Т. Хом'як цитує його, щоб підкреслити самохарактеристику митця в аспекті його неординарної самобутності «як на ідейно-естетичному, так і на рівні поетики, жанру, стилю» [469, с. 15]. Власне, в цьому узагальненні дослідниці постають практично всі спрямування критично-дослідницької рецепції творчого доробку Яра Славутича.

За відносно короткий термін в Україні з'явились (за зразком лондонського та канадських видань) збірники літературно-критичних та літературознавчих праць, присвячених творчості поета-емігранта. Їхньою характерною особливістю була відсутність певної загальної систематизації: упорядники й автори прагнули передусім дослідити й оприявнити материковій громадськості життєпис митця, «з'ясувати визначальні, вузлові проблеми поетики […], віднайти те індивідуально-авторське, що робить його своєрідним, оригінальним майстром слова» [359, с. 5]. Переважаюча частка материкових досліджень присвячена аналізові тематичного розмаїття доробку Яра Славутича.

Змістова заданість поезій Яра Славутича зумовлюється суспільно-політичними обставинами та його послідовною громадянською позицією, що постає беззаперечним фактом власне життєпису митця. Сформульованій тезі суголосні чітко окреслені константи у спостереженнях діаспорної критики, котра наголошує на *виразно патріотичних* (українському началі, тяжінні до опису героїчних сторінок історії батьківщини і т ін.) (А. Гумецька [92, с. 141–147], І. Овечко [316, с. 249–251], А. Юриняк [500, с. 61–66] та ін.), *філософських* і *пейзажних* мотивах лірики автора (А. Гумецька [92, с. 141–147], П. Кізко [155, с. 59–66]) тощо.

На материку думку про тематичне підпорядкування творчого доробку Яра Славутича ідеї національної соборності першим висловив К. Волинський [55, с. 68] у монографії «Поетичний світ Яра Славутича». Він розглядає лірику митця «на тільки під кутом зору історичної і мистецької правди, але також і глибоко

духовного зв'язку з Україною» [121, с. 705]. Уже в ранній творчості Яра Славутича, крізь призму еміграційної критики перших збірок «Стиглий колос» і «Гомін віків», К. Волинський, по-перше, окреслює козацько-степове, хліборобське світосприймання автора, що забезпечило йому успіх завдяки наскрізному національному краєлюбству; по-друге, визначає принципово різнопланову сутність створеного поетом за змістом, образним ладом, жанрами тощо, покликаними віддзеркалити «український національний характер і дух української історії та сучасности» [121, с. 706].

Зорієнтованість лірики Яра Славутича на минуле своєї батьківщини, розмисли над боротьбою української нації впродовж віків за свою державність, визначення своєї місії у цій боротьбі і т. ін. дозволяє дослідникам доробку поета означити його історіософський характер. За спостереженням О. Астаф'єва, історіософія в художній парадигмі творів митця закільцьована двома самодостатніми складовими: «*історія* – […] лірична розповідь про минуле і *софія* – освіченість, мудрість; *мудре* минуле, *минуле*, яке навчає *мудрости*» [6, с. 139] (курсив наш – Т. Я.). Увесь творчий доробок Яра Славутича, продовжує дослідник, пронизує багатоаспектність порушуваних у минулому й сьогоденні проблем, які поет «актуалізує, відводячи їм ролю образних і філософсько-психологічних констант своєї творчости» [6, с. 139]. Незважаючи на беззаперечні універсальність і повторюваність, «традиції побудови української держави та її духовних інститутів, ліричні персонажі героїв національної історії, образи України, матері, родини, […] вічні теми краси, добра, совісти, любови, смерти тощо» [6, с. 139], – наголошує О. Астаф'єв, – мають інші, ніж у попередників, змістове навантаження та оціночний момент, а ще історіософські мотиви поетом «якісно оновлені й позначені глибокою печаттю особистого життєвого досвіду» [6, с. 139].

Прикметно, що у визначенні цієї риси творчості Яра Славутича позиції діаспорних і материкових літературних експертів суголосні (студії Т. Назаренко [295, с. 24], С. Пінчука [356, с. 30], О. Пресич [361, с. 84–85], Я. Савки [380, с. 70], В. Світайла [431, с. 215–217], Гр. Шевчука [487, с. 218–219], С. Шумського [496,

с. 61] та ін.). Дослідники, як і цитований вище О. Астаф'єв, наголошують на *філософічності образної системи* лірики поета, яка позначена знаками-атрибутами українського буття від дохристиянських часів до часів Козаччини, зокрема осмисленням внеску окремих історичних осіб у становлення нації (наприклад, образ Мазепи), а також ремінісценціями, алюзіями, стилізацією мови творів під знакові вітчизняні художні тексти, зокрема «Слово про похід Ігоря».

Змістовою прикметою поезій Яра Славутича, на якій наголошують у своїх розвідках літературознавці, є її тісний зв'язок з біографією митця. Автобіографізм, як зазначає В. Боковський, полягає «в асоціятивній єдності епізодів з біографії автора з життям героя твору, у психологічному перевтіленні автора в образ героя твору, уведення фактів особистого життя в сюжетні історії персонажів» [27, с. 125]. Отже, твори митця фокусують на його життєву долю і, навпаки, знання фактів біографії поета, його світоглядних переконань сприяють розкодуванню змістових та ідейних складових його лірики.

Практично всі розвідки літературознавців материкової України мають своїм компонентом якщо не стислий виклад біографії Яра Славутича загалом, то звернення до певного епізоду з його життєпису або потрактування того чи іншого літературного факту на основі життєвої чи духовної біографії митця зокрема. Насамперед, це пояснюється природним бажанням довідатися й розповісти про добре знаного українського поета й вченого на діаспорних широтах і зовсім невідомого в жодній своїй іпостасі читацькому загалу на батьківщині.

Перше, що вражало корінних жителів України при знайомстві з поетичними творами українця з Канади, «його справді поетично наповнений псевдонім» [468, с. 138], не у варіанті данини моді, а як «справжнє, істинне прізвище цієї поетичної натури – істинніше від одержаного з народження» [468, с. 138].

Материкове літературознавство, послуговуючись біографічним, герменевтичним, семіотичним, культурно-історичним методами, зосереджує увагу на походженні, історії появи мистецького імені Г. Жученка. Зауважимо, що до тлумачення псевдоніма поета у філологічній науці дослідників спонукав сам автор, який докладно у 70-і роки XX століття пояснить причини обрання нового

імені і його значення. Пояснивши ім'я *Яр*, що сягає прамови (з проведенням паралелей між лексичним значенням слова не лише в слов'янських, але й у німецькій, грецькій та ін. мовах) і дохристиянського бога *Ярила*, митець аргументовано тлумачить іменник «Славутич» як синонім Дніпра, вперше вжитий ще в «Слові о полку Ігоревім» (діалектний варіант «словутиця» – поетичний синонім Дніпра, можливо, в перекладі «син слави») і як «єдине прізвище» [416, с. 290–299].

К. Волинський наголошує на важливій рисі творчої особистості Яра Славутича: в авторській характеристиці власного псевдоніма поєднуються історик, поет і вчений-лінгвіст [55, с. 16], що простежується в біографії митця. Цієї ж думки дотримується С. Крижанівський, котрий пояснює ім'я поета у зв’язку із давньослов'янською міфологією [193, с. 10], та С. Пінчук, який пов’язує нове прізвище автора багаторазовим вживанням у творах назви Славутич замість Дніпро, що не залишає у читача сумніву щодо значення прізвища в його псевдонімі. Щоправда, митець у поезії «Сон» уточнює, чому він Славутич, а не, скажімо, Славута, хоча потреби, на думку дослідника, в такому уточненні не було: «Будемо вважати це уточнення, – резюмує С. Пінчук, – даниною скромности автора: все-таки ніби не Дніпро, а його син, що також допускально й почесно» [356, с. 35].

А. Бортняк коментує появу власного імені «Яр Славутич», насамперед, як підпільного прізвиська в умовах партизанської діяльності на Чернігівщині (1941–1943), згодом – як літературного псевдоніма, а вже потім остаточного функціонування як імені та прізвища у всіх офіційно-адміністративних документах [29, с. 184]. С. Колісник друкує лист від поета до земляків, у якому митець вживає етноніми на означення своєї національної приналежності – з*апорожець, херсонець, долинець* (територія нинішнього Долинського району Кіровоградської області входила до складу Херсонської губернії – Т. Я.) [173, с. 88–100]. До цих етнонімів упорядник «Херсонського збірника» А. Крат додає ще: *історичний полтавець, січеславець, криворіжець, тобілевичанин* (Яр

Славутич пропонував перейменувати *Кіровоград* на *Тобілевичі* – Т. Я.), *історичний тернопілець,* а загалом – виразний *український соборник* [468, с. 5].

Отже, розмова про псевдонім Г. Жученка у літературознавчих студіях зводиться до висновку, що літературне, а згодом і громадянське ім'я автора Яр Славутич, численні етноніми, якими він сам себе означав в епістолярії, вказують на його духовну й географічну причетність до України. Це, на нашу думку, актуалізує також історіософічність його поетичного мислення і творення образної парадигми творчого доробку як прикмету внутрішнього світу митця.

Поряд з історіософізмом як домінантою творчості Яра Славутича літературознавці материкової України також зосереджують увагу на автобіографізмі лірики поета. Стратегії аналізу цієї прикмети доробку митця побудовані переважно на біографічному, рецептивному та герменевтичному підходах.

У монографічному дослідженні «Яр Славутич. Літературний портрет» К. Волинський наголошує на пожиттєвому орієнтирі поета або провідній зорі в його розмаїтій діяльності – ідеї українства: «синівського служіння рідній Україні, її народові, культурі, духовному та політичному пробудженню й відродженню українців» [55, с. 16]. Причому, науковець зауважив, що «та патріотична ідея закладена була, либонь, ще генетично» [55, с. 16]. Дослідник вказує на вживання в поезії Яра Славутича образів родової геральдики, доводить, що в такий спосіб свідоме українство протестувало колонізаторсько-асиміляторській політиці Московської імперії щодо України [55, с. 18]. Суголосними постають позиції літературознавців С. Шумського, що коментує образ родинного герба як відважну маніфестацію елітарності митця, відчуття ним причетності до української аристократії, понищеної польською шляхтою і московським дворянством [496, с. 63], і Г. Клочека, котрий в аналізі циклу «Благодатне» стверджує, що автор у своїх поетичних текстах «розповідає нам про ще один славний рід, який достойно зберігав своє українство, гордо пронісши його через кілька століть» [158].

У контексті розмови про біографізм лірики Яра Славутича варто вказати на ті розвідки, котрі наголошують на *специфіці образу дитинства* у поезіях митця.

Поетична збірка «Маєстат» (1962) містить цикл «Благодатне», в якому автор дбайливо відбудовує «поруйнований материк дитинства» [468, с. 5]. На думку А. Крата, «це воістину історико-поетичний нарис, написаний із глибоким знанням матеріялу, пережитий зболеним і згорьованим серцем, відтворений спраглим до рідної землі тілом, стражденною душею» [468, с. 5]. Аналогічного погляду притримується Ф. Погребенник, наголошуючи на мотивах особистої долі поета, ремінісценціях із його молодості, прочулених пейзажних малюнках упереміш з малюнками рідного краю, які пов'язані насамперед із образами батька, матері й діда [358, с. 16]. Митець відтворює не просто історію роду Жуків-Жученків, поглиблює вищезазначене С. Конак, а цілу «історію боротьби людей рідного краю за національне визволення» [175, с. 106]. Зауважимо, що прикметною ознакою усіх цих розвідок є апелювання до автобіографії митця, його спогадів, документальних свідчень і под. з метою розкодування матриць підтекстів творів. Дослідники М. Іванченко, А. Крат, Т. Назаренко, Л. Скорина наголошують також на тому, що світ дитинства у творах поета прочитується через образи жар-птиці, шуліки, лелеки, які зустрічаються й в українському фольклорі, проте авторське наповнення зазначених образів часто контрастне до народного потрактування символічних значень цих птахів.

На противагу діаспорному, материкове літературознавство актуалізує увагу на *інтимній ліриці* Яра Славутича. Удаючись до біографічного підходу в аналізі любовних поезій, що склали цикл «Перше кохання (Кушугумка)» з поетичної збірки «Співає колос» (1945), Т. Назаренко зазначає: «Любовна лірика Славутича, що випливає з його власних ліричних почувань, є більш дескриптивною, ніж власне чуттєвою. Його любовна поезія – це не емоційний виплеск божевільного кохання, коли подих захоплює від пристрасти, що виповнює серце по вінця і спопеляє тіло, а опис та оспівування рис і чеснот любки ліричного героя, або тих почуттів, які викликає в юнацькій душі спілкування з майже обожнюваною коханою» [295, с. 19–20].

Характеризуючи загалом інтимну лірику Яра Славутича як «явище радше виняткове, аніж закономірне» [414, с. 18], Л. Скорина однак наголошує на

мистецькій довершеності й метафоричній яскравості «Кушугумки» на тлі формальної простоти катренів першого циклу збірки [414, с. 18]. Услід за Т. Назаренко, розглядаючи інтимні поезії митця як ті, що йдуть «швидше від розуму, аніж від некерованих емоцій» [414, с. 18], дослідниця простежує вплив на поета-початківця таких майстрів слова, як М. Рильський та Олександр Олесь. Окрім цього, нею фіксується статичність зображення як визначальна риса версифікаційної техніки поета: «Інтимне почуття у поезії Яра Славутича, палке й жагуче, не зазнає еволюції, автор зосередився здебільшого на фіксуванні хвилинних настроїв чекання, туги, зустрічей. Його перші любовні вірші позбавлені виразних інтимних подробиць, глибоко особистісних переживань» [414, с. 19].

Г. Немченко робить наголос на мозаїчності зображення портрета коханої ліричного героя, що передають самі назви поезій: «Її очі», «Її вуста», «Її коса», «Її сміх», «Її стан». Авторка відзначає таку важливу особливість циклу, як становлення виражально-зображувальної системи поета через мистецьке освоєння теми природи, оскільки у нього виразно наявне прагнення асоціативності образу без втрати прозірливості й дохідливості [359, с. 26]. Суголосними є висновки й Н. Никулиної, котра обґрунтовує думку про національне наповнення інтимної лірики Яра Славутича, вдаючись до аналізу образної системи [308, с. 65–75].

Отже, материкове літературознавство загалом утверджує думку про те, що інтимна лірика Яра Славутича ґрунтована на особистих переживаннях митця. Духовні муки ліричного героя у поезії автора суголосні картинам природи, які мають виразно український контекст. Проте наявність незначного доробку в царині інтимної лірики має справедливе пояснення: «…поет, відгукуючись на запити доби, свідомо обмежував тематичний діапазон своєї творчості громадянською та історіософською проблематикою» [414, с. 18].

На біографії як вагомому чиннику творчості роблять акцент дослідники художнього доробку Яра Славутича, оцінюючи його поезію, написану під час перебування на тій чи іншій території України чи то в еміграції. Ґрунтуючись на методології біографічного методу у комплексі з порівняльним підходом,

К. Волинський припускає, що життя на запорізьких землях, напоєних духом січових часів, породжує зацікавлення Яра Славутича фольклором та козацькою старовиною, які стали бунтівничою реакцією «Григорія на імперську політику заборон і паплюжень святинь національного духу» [55, с. 19]. Особисте ж знайомство останнього з Д. Яворницьким і ґрунтовне вивчення його праць, на думку вченого, «посприяли тому, що свої подальші лінгвістичні, історичні та літературознавчі розвідки він (Яр Славутич – Т. Я.) дедалі впевненіше вибудовуватиме на добротній науковій основі» [55, с. 19–20]. Характерною ж ознакою юнацького спротиву стане закономірно негативне ставлення до «всієї московської більшовицької системи» [55, с. 19]. На цій же позиції стоять Г. Клочек, М. Іванченко, Л. Скорина та інші. Ф. Погребенник, зокрема, зазначає, що передвоєнні поезії Яра Славутича («Земля парує...», «Іду степами по стрункій дорозі», «Колос колосу співає», «Тебе пригадуєм піснями», «Дощ», «Осінь» та ін.) не відзначалися особливими поетичними прикметами, але в ранніх творах митця домінували прості й прозорі образи, звукопис, порівняння й епітети, спрямовані на вираження любові до рідного краю. Головне, що ці поезії «не йшли в руслі казеннoофіційної творчости, яка славила заможне щасливе життя» [358, с. 11].

На правдивості зображення реалій буття як рисі мистецької манери письма Яра Славутича наголошує І. Немченко [305, с. 136], котрий аналізує художні твори, у яких автор зображує пережиті ним трагічні події українського минулого – голодомор 1932 – 1933 років, сталінські репресії. Ці ж риси актуалізують М. Іванченко, Ф. Погребенник, Д. Чуб, С. Крижанівський, оцінюючи художні твори, написані в часи Другої світової війни. Ф. Погребенник, зокрема, вважає вірші, присвячені чернігівським і поліським січовикам, карпатським повстанцям, воякам УПА, гідним доповненням антології революційної повстанської поезії, що «творилася безпосередніми учасниками визвольної боротьби проти німецького фашизму і кривавого сталінського режиму» [358, с. 17]. Особливу увагу в означених поезіях дослідник звертає на факт нерозривної єдності мотиву героїзму й трагізму цієї боротьби [358, с. 17].

Суголосною постає також оцінка творів Яра Славутича, написаних після відвідин України в 90-х роках. С. Крижанівський, аналізуючи книгу «Шаблі тополь» (1992), припускає, що під час перебування на землях історичної батьківщини поет повірив «у фантастичну, есхатологічну долю своєї Вітчизни, настільки його вразила дисгармонія побаченої реальности» [193, с. 7–15]. Тому митець відтворює, як зауважує М. Ткачук, «деструктивні сліди» панування «старшого брата» на козацькій землі [435, с. 110–120].

Послуговуючись біографічним методом, апелюючи до історії та культури Канади, діаспорний літературознавець О. Малицький актуалізує тему емігрантського буття українців у творчості Яра Славутича. Дослідник визначає позитивний вплив переїзду поета на західно-канадські землі (1960), де до нього прийшло душевне «виздоровлення». Це сталося із входженням письменника в місцеве українство, яке вже не почувалося в Канаді емігрантсько-чужим, тому й українство Яра Славутича лише в Едмонтоні «інтуїтивно прагнучи атавістичного зв'язку з землею, зв'язку, що став однією з тисячолітніх констант української національної вдачі, віднайшло себе вповні» [244, с. 122].

Проте, поряд із глибинною закоріненістю в канадську землю, оброблену й завойовану українським плугом, поет бачить прикру асиміляцію й прояви розладу в переселенській громаді. Про це говорить також А. Власенко-Бойцун, акцентуючи увагу на холоді американських чи канадських українців, що в погоні за «доляром» пристосовуються до будь-яких обставин, забуваючи свій край. Інколи митця проймають песимістичні настрої, але Славутичевий шлях «від поета екзильного до української культури поета канадського» [244, с. 123] було завершено. Цим пояснюється чимала кількість творів про життя українсько-канадської спільноти, в тому числі змалювання непростих стосунків поселенців із автохтонами – канадськими «індіянами» («Троє», «Збулось пророцтво Крі…», «Огир» та ін.).

Як одну з характерних ознак творчості Яра Славутича в еміграції дослідники вважають *гостре національне самоусвідомлення* митця, яке закликало до боротьби й знаходило відображення в поезії. Осмислення долі вигнанців у

ліриці автора подається у зв’язку із згадками про Україну. На думку Д. Хріненка, наприклад, назва книги Яра Славутича «Завойовники прерій» невипадкова, оскільки в ній наголошено наміри, «які мали українські емігранти на своєму тяжкому шляху до щастя» [475, с. 103].

Автобіографічність та глибоку реалістичність «Моєї доби», побудованої «на достовірних фактах і перипетіях нелегкої долі автора», засвідчує П. Сорока в розвідці «Моя доба» Яра Славутича» (1997) [423]. Діаспорний критик В. Боковський також наголошує, що елементи життя письменника складають наскрізну сюжетну канву поеми. Тому й розповідь передається в чудовій поетичній формі, де «пережите автором почуття перемагає будь-яку створену надуманість» [28, с. 129]. На думку материкового дослідника М. Іванченка, сюжет поеми розкрив козацький характер поета, що підтверджують «подих демонології з легким гумором […], притаманний народній вдачі романтичний бурлеск на межі містики» [139, с. 40–41], який, у свою чергу, інколи надає розділам-пісням «безпосередности козацьких легенд». Окрім історіософської складової цієї епічної поеми, дослідники одностайно наголошують на автобіографізмі тексту. М. Іванченко стверджує, що спроба автора увіковічити свій час через власний життєпис (у творі осмислюється буття героя в Україні 20 – 40-х років XX ст., згадуються реальні особи – О. Теліга, О. Ольжич тощо) робилися В. Сосюрою («Третя рота»), Ю. Кленом («Прокляті роки», почасти в «Попелі імперій») [139, с. 40] та ін. Проте романтична оповідь Яра Славутича у формі гартованої поезії «найвищої проби в 625 октавах» [139, с. 40], подібно епічному пам'ятнику добі, виспівана ширше й детальніше, ніж у поемі Ю. Клена, а ще «більш щиро і менш документально» [139, с. 40]. Зазначені концепти, з урахуванням критичних зауваг Т. Назаренко у статті «Суперечлива доба в суперечливій інтерпретації: Петро Сорока: *«Моя доба» Яра Славутича*» [412, с. 194–224], в узагальненій формі репрезентує другий розділ «Поеми Яра Славутича» з монографії Л. Скорини «Звитяга слова, роздумів і діла (Поезія Яра Славутича)» [414, с. 201–291].

Об’єктом уваги материкового літературознавства став і поетичний травелог «Мудрощі мандрів» (1972), у якому відображені реальні світові мандри поета,

заповнені безліччю цікавих зустрічей із різними культурами та їх представниками. С. Крижанівський, засвідчує новаторство Яра Славутича, яке полягає у своєрідній стилізації-застосуванні поетичних жанрів певних інолітератур, наприклад: Японія – гайку й танка, Іран, Ірак – газель і рубаї тощо [193, с. 12]. Проте М. Іванченко та О. Буйняк наголошують на тому, що навіть у змалюванні екзотичних країв Яр Славутич залишається вірним своїй батьківщині, що проглядається через ностальгійні настрої та символи-знаки української землі.

Автобіографічні мотиви у творчості Яра Славутича яскраво виявились у стилі, образній системі, версифікаційних формах, мові. У розвідці «Автобіографізм у поезії Яра Славутича» В. Боковський, апелюючи до біографічного та рецептивного підходів, наголошує на тому, що художній доробок поета позначений ліризмом як мистецькою формою думання. Він поділяє художні здобутки автора на дві частини: твори, де «проявляє себе ліризм, тобто де починає говорити серце, при всьому збереженні Славутичевої специфіки поетичного оформлення думки, появляється легкість ритміки, плавність вірша і природність звучання мови, без надуманости тирад пишномовного вислову» [28, с. 129], і твори, в яких образи, незважаючи на вираз почуттів у різних проявах і формах, роблять переважно «споглядальне враження і сприймаються більше розумом, ніж серцем, що є основною властивістю епіки – розповідного роду поезії, де почуття має безпристрасний описовий характер» [28, с. 127–128]. Біографічні події, на переконання дослідника, коригували прояви ліризму у творах Яра Славутича: еміграційна доля викликала ностальгійні спогади про дитинство, молодечі пригоди і першу закоханість, що постали в любовній тематиці; туга за рідним краєм і почуття любові наснажили значну кількість поезій ліризмом патріотичного почуття, що знайшло своє вираження в історіософських мотивах, а Хортицька присяга дідові, утілювана протягом всього життя поета, склала найбільшу суспільно-психологічну вартість його творчого доробку [28, с. 128].

Незважаючи на розбіжності рецептивних позицій дослідників, мусимо наголосити також на позитивному функціонуванні автобіографічних чинників в

аспекті надання «особливої чутливости ліризмові творів, специфічної насичености елементами чуття» [28, с. 127].

Ще одним продуктивним напрямом материкових досліджень доробку українського поета-емігранта є вивчення мови його ліричних текстів. Це лінгвістичні за своїм науковим спрямуванням розвідки, проте вони актуальні також у контексті літературознавчого дослідження, оскільки акцентують увагу на мові, через яку розкривається зв'язок автора з батьківщиною, її історією й культурою. На цьому наголошує Н. Сологуб, авторка монографії «Мовний портрет Яра Славутича», котра, аналізуючи ядро індивідуальної мовної картини поета, вказує на концептуальне слово «Україна», що поєднує «всі нитки його художніх текстів» [421, с. 10] з обов'язковим підпорядкуванням інших мовних засобів, показує «експресивно-оцінний зміст поетичного індивідуального словника» [421, с. 5] поета. Необхідно наголосити, що предметом лінгвістичних досліджень поетичного спадку Яра Славутича, у різних планах дотичних до літературознавчої рецепції, постають лексичне багатство його творів (Н. Сологуб [421], В. Тихоша [433, с. 57–101]), поетичний ономастикон та ідіостиль (Л. Селіверстова [400, с. 43–64; 401, с. 148–151]), змістово-семантична естетика (В. Чабаненко [478, с. 180–186]), образно-тропеїчні, експресивні, стилістичні засоби Славутичевої мови (І. Гайдаєнко [70, с. 165–179], І. Лопушинський [234, с. 126–144], М. Пентилюк [352, с. 102–125]) тощо. Думки вчених сходяться на тому, що мова поезії Яра Славутича відбиває знання автором історії, літератури свого краю і світу, а це зайвий раз підтверджує думки критиків про історіософізм й автобіографізм як прикмети лірики митця.

Нами уже неодноразово наголошувалося на тому, що в стильовому плані ліричний доробок Яр Славутич тяжіє до неокласицизму. Поет пише в силабо-тонічних, тонічних, зрідка – народнопісенних системах віршування, хоча нерідко також «виявляє інтерес і до античної метрики» [306, с. 33]. Серед жанрів його творів можна побачити канонічні версифікаційні форми, серед яких октави, олександрини, рідше використовуються рондель і тріолет, а також екзотичні строфічні форми – танка, гайку, газелі тощо. Проте осібного слова потребує

сонетарій Яра Славутича, який приваблює дослідників насамперед розмаїттям тематичних обріїв, багатством образотворчого арсеналу тощо.

Зауважимо, що сонет, який ніколи не був провідною віршовою формою української поезії, проте мав блискучих прихильників в особах І. Франка, М. Зерова, М. Рильського, Д. Павличка та ін., відповідав своєю канонічністю авторській індивідуальності Яра Славутича. Ця класична форма поезії неабияк вабила митця. Підтвердженням зазначеному є те, що поет разом із В. Чапленком мав безпосереднє відношення до врятування авторських рукописів збірки М. Зерова «Sonnetarium», згодом як автор-упорядник надрукував вибрані твори лідера п'ятірного грона, завдяки чому добірний стиль, класична простота поезій М. Зерова «постають перед читачем у кращих зразках» [477, с. 163]. Окрім цього доробок репресованого поета був об’єктом літературознавчих зацікавлень Яра Славутича: дослідник у мартиролозі «Розстріляна муза», на думку М. Чабана, дає високу оцінку хисту Зерова-сонетиста, надто «коли він заглиблювався в історію, або виливав свої враження від прочитаних книжок, чи «студіював» зоряне небо (цикл «Зодіяк»)» [477, с. 162].

Отже, творити у жанрі сонета було для Яра Славутича внутрішньою потребою, а не даниною літературній традиції або часу, в якому жив поет. Літературознавчі розвідки вчених материкової України зосереджуються на спостереженнях за мірою дотримання Яром Славутичем канонів жанру сонета. Наголосимо, що митець віддавав перевагу італійському, більш давньому, варіанту цієї поетичної форми.

Досліджуючи галузь організації вірша Яра Славутича, В. Демченко висловлює думку про захист митцем своєї концепції – творчих засад, концептуальність яких «повинна бути реалізована саме через зміст» [101, с. 145]. Тому поет, хоча й не заперечував модернізм, був категорично проти різноманітних «викрутасів», розрахованих на «сценічний ефект», коли «форма стає домінантою в опозиції зі змістом і наявна зайва епатація» [101, с. 145]. Цю ж тезу продовжує С. Захаркін у статті «Плоди коштовної краси», актуалізуючи думку, що автор послідовно дотримувався програми неокласицистів та їхніх

характеристик-самовизначень: «Прекрасна пластика і контур строгий…», «Ми надто різьбимо скупі слова…» [412, с. 107], що має прямий стосунок до зазначеного питання.

Важливим штрихом до сформульованих вище характеристик, на наш погляд, постають позиції Г. Аврахова [2, с. 62], В. Бойченка [26, с. 8], К. Волинського [55, с. 185], С. Пінчука [355, с. 29–42], В. Просалової [366, с. 84], котрі наголошують на вибагливості й обережності поета у виборі образного слова, називають його митцем чіткої, досконалої сонетної форми, вказують на пошанування автором традицій західноєвропейської й української літератур у цьому жанрі. Зауважимо, що для передачі версифікаційної майстерності Яра Славутича дослідники вдаються до скрупульозного аналізу різноманітних за структурною будовою тропів окремих або групи творів з тематично різних циклів Яра Славутича.

У контексті осмислення специфіки жанру сонета в доробку Яра Славутича прикметними є напрямки досліджень, запропоновані у студіях Ф. Погребенника й С. Пінчука. Перший літературознавець, зокрема, послуговуючись семіотичним та порівняльним підходами, вказує на тісний зв'язок світових образів і мотивів у поєднанні із власне українськими у творах поета, чим підкреслює тяжіння митця до неоромантичної й неокласичної стильових манер. Другий, апелюючи до рецептивної методології, аналізує візуально-слухові образи поезій «Вечір», «Липнева ніч», «Удосвіта» й указує на суголосні мотиви, що дає право об’єднати їх у сонетний триптих, вважаючи його одним із «поетичних досягнень Яра Славутича» [355, с. 26]. Останнє засвідчує визначальну рису творів цього жанру в доробку митця – ідейну й змістову близькість, що спонукає дослідників до цілісного сприйняття творів поета, інколи навіть не об’єднаних одним циклом.

Відтак, послуговуючись переважно філологічним та формальним підходом, материкове літературознавство вказує на суворе дотримання Яром Славутичем канонів жанру сонета, на майстерності автора через цю античну поетичну форму виражати актуальні для свого часу погляди на суспільне буття.

Вітчизняне літературознавство порушує проблему *провідних тем / мотивів* та *образної системи* сонетів Яра Славутича, написаних у різні періоди.

Новаторство митця в жанрі сонета, як зазначає М. Ткачук, представлене прагненням поета розширити тематику своїх сонетів: «Тут життя людини у всіх іпостасях, у її діяннях, мріях, із почуттями й духовним святом; тут минуле і сучасне, філософські проблеми буття, власні болі й сумніви; тут історіософська концепція України; тут тема митця й мистецтва та його ролі у визволенні народу з-під колоніяльного й духовного гніту» [435, с. 112].

Другою особливістю дослідники вважають наповненість сонетів *інтимними* інтонаціями, «розімкненістю» *особистісного* первня (М. Ткачук), коли особистість «набуває виняткової ваги» [435, с. 112], коли вона «спроможна піднятися до загальнонародного, державного мислення і дій» [435, с. 112]. Маючи досвід самозаглибленої особи, причетної безпосередньо до моральних випробувань і духовних потрясінь часу, митець демонструє свою сучасну наповненість не лише у творах, що змальовують реалії довкілля, але й у «вічній» або історичній проблематиці.

Значна кількість материкових студій присвячена аналізові *проблеми* козацької героїки, патріотизму, питанню про роль і значення окремих діячів в історії народу, котрі презентовані в сонетарії Яра Славутича (цикл «Запорожці»). Акцентуючи увагу на зазначених темах, К. Волинський наголошує на успішному володінні поета строго нормативним, карбованим жанром сонета й сміливо маркованою змістовою концептуальністю, що в умовах антиукраїнської політики, спрямованої на придушення будь-яких проявів національної свідомості, постало як «вияв безперечної громадянської мужності, українського патріотизму» [55, с. 131]. Прикметно, що позиція дослідника звучить суголосно до думки діаспорного вченого В. Державина, котрий також наголошує на громадянській сміливості поета в змалюванні козацької звитяги [55, с. 133]. Ця ж думка зазначена й у праці В. Маремпольського, котрий загострює увагу на домінуючій ідеї державності України, «характерній для всього запорозького циклу» [247, с. 44–57]. К. Волинський же у контексті наскрізної ідеї утвердження української

державності визначає, окрім цього, дві «крамоли» для тодішнього політичного устрою СРСР. По-перше, це відверто задекларовані поетом «недопустимі територіальні претензії на Українську державу в межах її празасновниці Київської Руси» [55, с. 133]. Для переконливості вчений проводить паралель між віршем І. Франка з його сподіванням на те, що «встане Україна від Кубані аж до Сяну-річки одна неподільна» [55, с. 133]. А по-друге, сприйняття з відповідною каральною реакцією самої згадки про українську державність як злісного підриву «радянських устоїв, сталінської дружби народів», як «протягування буржуазно-націоналістичних (!) сепаратистських ідейок» [55, с. 133].

М. Ткачук констатує, що в українському сонетярстві не так багато поетів, які зверталися до козацької тематики. Спираючись на традицію, започатковану поетом-романтиком А. Могилою (сонет «Бандура»), дослідник окреслює в доробку Яра Славутича *героїзацію характерів* козаків-запорожців, *романтизацію* захисників України, *гоголівські мотиви* у зображенні персонажів та ситуацій [435, с. 114] тощо. Суголосну думку висловлюють А. Юриняк [500, с. 62] та В. Маремпольський. Останній, зокрема, розглядає узагальнений характер образів козаків у сонетах автора, які створюються засобами гіперболи, народними елементами, деталізацією, експресивною динамічністю оповіді, протиставленням ворогуючих сторін шляхом діалогізації («Хмельницький») [247, с. 44–57].

Зазначені позиції актуалізовані у студії І. Немченка, який, коментуючи сонети поета «запорізької» теми, простежує тісний зв'язок творів митця на рівні художніх засобів з народними думами та історичними піснями. У такий спосіб, на думку дослідника, виразно лунає акцентований наголос Яра Славутича на «закоріненості запорожців у національний ґрунт» [307, с. 64–66]. Подібну думку, полемізуючи з Ю. Шевельовим, продовжує також П. Сорока [422, с. 113], котрий, зокрема, зазначає, що образи героїв-козаків у сонетах Яра Славутича «надзвичайно живі, експресивні, динамічні» [422, с. 113]. «Гігантомахія образів» (Яр Славутич) створювалася, на переконання дослідника, в стилі «козацького бароко», послуговуючись відповідними поетичними засобами, серед яких гіперболізації належать першорядні позиції.

Наразі необхідно бодай побіжно згадати історичну поему Яра Славутича «Соловецький в'язень», яка пластично завершує портретну галерею запорожців у збірці «Гомін віків» і, на думку С. Крижанівського, – являє «новий ступінь майстерності поета, що чи не перший звернувся до постаті Кальниша і дав свою концепцію цього трагічного героя на перепуттях вітчизняної історії» [15, с. 10].

Незважаючи на спроби бути об'єктивним у змалюванні запорожців, Яр Славутич, наголошує Т. Назаренко, «бере жваву участь у їхній долі, тріюмфує і страждає разом із ними» [295, с. 167], окрім цього поет обмежений жорсткими вимогами жанру сонета. У «Соловецькому в'язні» ж з'являється можливість реалістичної розлогої оповіді, тому В. Шевченко аналізує поему в сюжетній послідовності, зупиняючись на композиційних особливостях. Так, у пролозі дослідник загострює увагу на значимості образів-символів безлюдної півночі та відсутності назви Соловецького монастиря як уособлення жорстоких розправ над «великими грішниками». Розглядаючи змалювання портрета П. Калнишевського, дослідник відзначає також недоліки твору: інколи збіднене боротьбою суперечностей художнє мислення поета, спрощену архітектоніку поеми, поверхові інтерпретації важливих подій, які не можуть задовольнити читача, наприклад, трафаретне потрактування поетом трагедії Нової Січі: «*Привілля // Москаль підступно сплюндрував*» [129, с. 81] тощо.

Другу тематичну групу сонетів Яра Славутича складають ті, котрі, за визначенням К. Волинського, позначені «особистісно пережитим, гострим почуттям болю, зумовленого вимушеним прощанням із рідним краєм» [55, с. 89] (цикл «Карби»). В оцінці творів цього спрямування вітчизняна критика визначає їхні ідейно-смислові зв'язки із сонетами автора про добу Козаччини. В. Просалова вказує, що подібність текстів, створених в еміграції, із попереднім циклом простежується насамперед у ключовому образі Савур-могили, якому надається символічне значення волі, започатковане й закріплене в козацько-гайдамацькому фольклорі. Традиція усної народної творчості особливо помітна у сцені сходження на Савур-могилу (пісні про Морозенка та Романа Жамбенка), яка в інших сонетах циклу, за спостереженням дослідниці, екстраполюється на події недалекого

минулого, коли діти України прощалися з нею, відчужені від рідного краю «червоними яничарами» [366, с. 89] або перетворені останніми на полонених-зрадників.

Ностальгійні мотиви, якими позначені поезії із циклу «Карби», простежуються у створених в Канаді «Полярних сонетах» (збірка «Завойовники прерій») Яра Славутича. Твори циклу, на думку Д. Хріненка, мають акцентоване уславлення українця-трударя [475, с. 106]. Окрім цього, дослідник простежує незмінний мотив туги: ліричний герой сумує за теплом Чорного моря, Херсонськими степами, заквітчаними берегами Криму [475, с. 106]. Висловленому суголосні А. Власенко-Бойцун, яка відзначає песимістичний настрій викінчених і дбайливо намальованих картин полярної природи, хоча поет і захоплений північною красою, але на замерзлих вікнах йому часто увижається «цвіт магнолій» [52, с. 236] та В. Юрченко, стверджуючи, що «суворий чар «майстрині білоброво́ї» перекликається в автора з уявним образом України» [501, с. 227]. На високій версифікаційній культурі автора «Полярних сонетів» наголошує А. Кацнельсон, особливо поціновуючи поетичну семантику та звукопис у ритміко-інтонаційному поєднанні [151, с. 239].

Помітною подією в культурному житті України стала поява книжки поезій Яра Славутича «Шаблі тополь» (1992). Вона увібрала в себе оформлені в сонетний жанр авторські міркування про безрадісне минуле й позбавлене оптимізму теперішнє буття України як держави. Прикметною в материковому літературознавстві стала оцінка поезій цього видання Т. Назаренко. По-перше, дослідниця наголошує на публіцистично-документальному характері творів, що зумовлює «стильову лапідарність, мозаїчність, фрагментарність малюнків чи начерків, позбавлених колишньої буйної орнаментики, вишуканої поетичної семантики, синтакси чи красивої лексики» [295, с. 137]. А по-друге, вона констатує, що сонети Яра Славутича «надзвичайно далекі від позірно-безпристрастної описовости» [295, с. 137], оскільки кожен рядок «волає стражданням, експресія якого нерідко ховається за риторичні фігури» [295,

с. 137]. Звідси, на думку науковця, – визвольницькі мотиви й гостро-експресивні портрети московської комуністичної кліки.

Зосереджуючи увагу на відчутному перегуку збірки з творами історичної тематики, Т. Назаренко обсервує поетове використання історичних прикладів-ілюстрацій із метою «підкреслення разючого контрасту між нелегким, але славним минулим України та її теперішнім занепалим станом» [295, с. 141]. Тому цілком справедливим видається твердження М. Ткачука про логічно обґрунтований у збірці «Шаблі тополь» вираз бунту проти колоніального становища України, що «руйнувало цілісність української душі, її ментальність, цілісність людини, її волелюбність» [435, с. 114]. Окрім цього, справжня поетична сила Яра Славутича, на переконання дослідника, виявляється у творах, де «історія України й сучасности не протиставляються, а єдині, де *історія сучасна, а сучасність історична*» [435, с. 114] (курсив наш – Т. Я.). Тому вірші, поєднані життєвим досвідом митця, стають вчинком або ліричним одкровенням.

Другою акцентованою і певною мірою несподіваною особливістю книги В. Бойченко вважає раптову з'яву сатиричних моментів, викликаних, зі слів автора, тривалим спогляданням «хвороби малоросійства впритул» [26, с. 10], із цілком логічною паралеллю між класичною антитезою І. Франка: «*Ти, брате, любиш Русь, / Як хліб і кусень сала…*».

Поряд із визначенням змістових і формальних прикмет цієї збірки згадуваний дослідник, посилаючись на самохарактеристику митця («палкий трибун і лагідний естет») стосовно канонічного жанру, висловлює припущення про ймовірність потрактування сонетної книги як окремого літературного явища. Цей же вислів у рецепції науковця постає ключем до розкодування назви (герменевтичний підхід), в якій виявляється симбіоз двох символічних начал (крицева вольова зброя і лагідне пластичне дерево) української національної ментальності [26, с. 11]. Аналогічної думки притримується П. Сердюк, трактуючи назву книжки як «символіко-асоціятивний образ, потенційно щедротний і принадний для роздумів» [402, с. 372].

Отже, послуговуючись герменевтичним, формальним, системним підходами, вітчизняна філологічна наука умовно визначає три тематичні спрямування сонетів Яра Славутича: героїка доби Козаччини, ностальгія за батьківщиною вимушених емігрантів, критична оцінка колоніального буття українців у радянські часи. Материкові студії вказують на те, що за змістом і часом написання сонети митця сприймаються цілісно, оскільки наскрізним є апелювання автора до історії своєї батьківщини, застосування усно-народної поетики.

Підсумовуючи розмову про стратегію осмислення літературознавцями материкової України сонетарію Яра Славутича, зазначимо, що в розвідках фахівців акцент зроблено на суворому дотриманні митцем канонів жанру сонета, майстерності поета у змалюванні минулого й сучасного України, особистісних вражень і переживань, зумовлених вимушеною еміграцією.

4.2. Творча особистість Яра Славутича: кіровоградські літературознавчі практики

На тлі розлогої обсервації творчої спадщини уродженця Долинського р-ну Кіровоградської області Яра Славутича вченими Києва, Дніпропетровська, Запоріжжя, Миколаєва, Тернополя, Харкова й Херсона обсяг напрацювань кіровоградських літературознавців значно менший. Більш інтенсивне висвітлення поетичного, літературознавчого, лінгвістичного та публіцистичного доробку, а також біографії професора-емерита з моменту його першого відвідання батьківщини належить кіровоградським журналістам (А. Корінь, С. Орел, П. Селецький та ін.), вчителям, студентам і краєзнавцям (О. Домаранський, С. Колісник, Т. Корінь, Ф. Шепель). Земляцтво Яра Славутича, рясні публікації в українській та місцевій періодиці ініціювали появу цілком краєзнавчої, проте універсальної парадигми *українськості* поета, яка налічує три рівні: *генетично-родовий* (рід Жуків-Жученків, культурно-історична спадщина, меценатство і т. ін.); *асоціативно-ретроспективний* (дитинство, рідний край, наруга більшовизму,

народження поета); *усвідомлено-громадянський* (життєве, мистецьке, громадянське кредо, завойоване у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками й утверджене різносторонньою діяльністю в еміграції) [173, с. 95].

Батьківщина поета за місцем народження відгукнулася на вимогу часу виданням збірки Яра Славутича «Співає колос». Ще однією вагомою причиною її появи було бажання письменника перевидати через півстолітню межу свою першу поетичну добірку саме тут, на степовій землі дитинства та юності. Збірка привернула увагу стрункістю впорядкування, а також змістовним критичним супроводом, в основу якого лягла дипломна робота кіровоградської дослідниці Т. Корінь [178, с. 75–94].

Авторка статті-післямови зацікавлена передусім національним змістом книжки, що заявлено у назві й послідовно акцентується дослідницькими аспектами-спрямуваннями: закоріненість ранньої поезії митця в національну стихію («Дух, характер, тип, мова, пісня українця, спресовані в часі, звучать у ньому, живлять його героїв […]. Своєю «українськістю» він є і буде впізнаний на інших материках» [178, с. 79–80]), біографізм, особливо у родинному аспекті, основою якого постає архетипний образ Матері-Берегині (поезії «На Різдво» з присвятою матері, «Мати», «Матері», «Пам'яті матері», «Синів чекають матері» та ін.) [178, с. 80–84], лексичне багатство як вияв української ментальності, включаючи рідко вживані слова й неологізми [178, с. 85], колористика в національно-забарвленому вияві («…уже в перших віршах Яр Славутич досить часто вживає оце символічне поєднання двох кольорів: синього і жовтого з різними варіянтами відтінків» [178, с. 86]), своєрідна енциклопедія народно-аграрних знань, характерних для українсько-хліборобської свідомості й закріплених спадково з роду в рід [178, с. 86], пейзажно-описове відображення рідного краю («Створені ним пейзажі […] («Мариво», «Посуха», «Гарманування», «Станція Долинська») мені здаються гарними візитними картками України» [178, с. 90]), цнотлива й водночас еротична інтимна лірика («Це кілька нот (йдеться про сонети – Т. Я.), із яких склався гімн першому коханню» [178, с. 92]).

В окремих випадках рецензія Т. Корінь містить відгомін (або інтуїтивно-наукове передчуття) ґрунтовних наукових студій спадщини Яра Славутича (для прикладу можемо назвати дослідження словотвору поета «Мовний портрет Яра Славутича» Н. Сологуб чи «Неологізми Яра Славутича» Д. Чопика, аналіз колористики С. Тарабурою та ін.) й неупередженість у критичній оцінці відомих літературних явищ.

Глибоко національний зміст і патріотичне наповнення зумовили відбір поезій Яра Славутича для 2-томної хрестоматії з літератури рідного краю «Блакитні вежі». У супровідному резюме [503, с. 377–383] упорядники розділу наголосили на приналежності митця до «найбільш національних зарубіжних українських поетів» [503, с. 380]. Разом із тим, він – поет-трибун із яскраво вираженим ідейним стержнем («боротьба за волю і за кращу долю України» [503, с. 381]), з широкою обізнаністю зі світовою історією та літературою, з тяжінням переважно до громадсько-політичної, патріотично-героїчної, пройнятої тугою за втраченою батьківщиною, а також до біблійної, афористичної та філософської тематики [503, с. 381–382].

Кіровоградськими дослідниками робляться спроби дослідження й публікації епістолярного спадку Яра Славутича. На основі листування Яра Славутича С. Колісник окреслює принципову патріотичну позицію митця, вказує на його зацікавленість бути знаним на батьківщині, впливати на культурне буття краю (численні публікації, виступи з лекціями, меценатська допомога на видання книг і побудову пам’ятників (робить грошовий внесок на спорудження пам'ятника В. Винниченку в Кіровограді), бере участь у дискусії щодо перейменування обласного центру (Кіровоград), ненав'язливо, але послідовно пропонуючи назву *Тобілевичі*), обстоювання демократичних, державотворчих, національно-історичних ідеалів шляхом цивілізованої полеміки із представниками агонізуючої комуністичної ідеології [173, с. 88–100].

Професійні літературознавці Кіровоградщини в науковому осягненні доробку Яра Славутича відштовхувалися від традицій біографічної школи. Так, розвідку про тему малої батьківщини в ліриці поета Л. Куценко ґрунтує на

знаннях про рідний край митця, а також на розповідях автора, з яким дослідник познайомився в 1991 році. «Переконаний, – пише вчений, – що вибір цього тематичного пласту поетичної спадщини письменника-земляка викликаний найперше тим, що, на мою думку, саме ці твори *найосердечненіші*, виділяються особливою емоційною наповненістю, писані щирою душею і серцем поета» [209, с. 79–80]. Літературознавцеві найбільше запам'яталися спогади «поета про свій рід, про діда, про козацький хутір і зимівник на ньому. Запам'яталися невеличкі згадки-ескізи із життя однієї української родини у складний час випробувань між двома світовими війнами» [209, с. 77–78].

Недосяжна в еміграції батьківщина, любов до неї й туга вимушеного вигнанця стали одним із головних об’єктів творчих пошуків поета. Багатогранний і динамічний образ рідного краю, мотив любові до батьківщини реалізувалися Яром Славутичем, на думку Л. Куценка, у безпосередніх пейзажно-побутових рефлексіях (твори 1938 – 1940 рр.), віршах-спогадах («Херсонські сонети» 1943 – 1945 рр.), ностальгійних поезіях 1950 – 1980 рр. та краєлюбних творах, народжених зустріччю з Україною після півстолітньої розлуки [209, с. 80]. Акцентуючи увагу на художніх принадах лірики митця, дослідник-краянин робить наголос на її автобіографічній складовій, на тих життєвих катаклізмах, які пережила ця людина, що так залюблено, але зі щемом у серці говорить про своє дитинство. Літературознавцем, услід за його колегою М. Іванченком [139, с. 36], поглиблюється думка й про філософічність творів поета, їхній перегук зі Сковородинськими розмислами про світ і своє місце в ньому [209, с. 81].

Л. Куценко наголошує також на тематичному перегукові ностальгійної лірики Яра Славутича та Є. Маланюка. На переконання дослідника, цей мотив у доробку аналізованого автора наскрізний, він має внутрішню динаміку розвитку: «від болю митця за втраченою Україною до світової печалі за «отнім порогом»» [209 с. 77–78]. Учений апелює до слушної думки Т. Назаренко про досягнення апогею ностальгійних мотивів у збірці «Оаза», оскільки поет у подальшому «тримав свої почуття в суворих віжках, старанно оминаючи у майбутньому безумовно болючу для нього тему» [209, с. 82]. Яр Славутич звертається до

образу малої батьківщини в циклах «Благодатне» та «Гурівський ліс», вдало підсумовуючи осягнення зазначених мотивів, і, за підсумком Л. Куценка, «пройшовши шлях від її емпіричного відтворення до філософського осмислення» [209, с. 82-83].

Літературознавець-краянин, удаючись до рецептивного засобу «читання під мікроскопом», акцентує увагу на тому, що у своїх поезіях митець вдається до самозаглиблення й самопізнання. Через образну систему тексту (моря, степу), переданих засобами алітерації та звуконаслідування дослідник простежує рух авторської думки на шляху усвідомлення своєї причетності до України, до одвічної проблеми краю – пошуку волі. Прикметно, що у цьому зв’язку думки Л. Куценка суголосні з розвідками діаспорних і материкових дослідників О. Буйняка [34], А. Власенко-Бойцун [50, с. 114], Т. Корінь [178], В. Марочкина[255], Н. Сологуб [421, с. 38], П. Сороки [422; 423], Н. Чухонцевої [484, с. 98–102], Т. Яровенко [504, с. 153–155] та інших.

Отож, дослідження Л. Куценком доробку Яра Славутича демонструє загальну спрямованість наукових рецепцій поезії автора, проте вона вирізняється введенням у джерельну інтерпретаційну базу історико-краєзнавчого матеріалу, який допомагає розкрити додаткові смислові й ідейні настанови лірики митця.

Необхідно наголосити, що причетність митця і його дослідника до одного краю, до її локальної культури, філософії життя часто спонукає в розвідках пошуку причетності, відповідності тематики, образної системи і т. ін. до географічних, історичних, світоглядних символів-знаків малої батьківщини. У цьому зв’язку показовими є філологічні студії Г. Клочека [162, с. 3–15; 163, с. 3–19], які ґрунтуються на системному аналізі у комплексі з культурно-історичним, рецептивним та герменевтичним підходами. У циклі статей літературознавця увагу акцентовано на темі степу в ліриці Яра Славутича. Учений наголошує на змішанні різних часів у поезії митця, тому разом із суб'єктом дослідження простує до синтезу та глибоких узагальнень зображених явищ, що суголосне із твердженням Т. Хом'як про велике ідейно-композиційне значення хронотопу у створенні системи символічних знаків, «де архетип степу та всі його

ознаки мають свій глибокий зміст, моделюючи сутність світу з усіма його перипетіями і катаклізмами» [469, с. 14]. У зазначених розвідках кіровоградського літературознавця, окрім провідної методології системного аналізу поетики літературного твору, наявний елемент функціонально-семантичної рецепції тексту, тобто окремі явища науковець розглядає як компонент загального, простежуючи типологічні закономірності в українському літературному процесі, що також викликає певний інтерес дослідників.

Маємо зазначити, що тема степу в поезії Яра Славутича відразу потрапила й постійно перебувала в полі зацікавлень науковців. Наприклад, К. Волинський вважає, що «козацько-степова, хліборобська ґенеза митця суттєво проявилась у всьому світосприйманні Яра Славутича і на всю його літературну творчість наклала свій неповторний знак» [55, с. 80]; цитована вище Т. Хом'як наголошує на побудові поетом національного часопростору на стійкому асоціюванню України зі степом, що має своє вираження від фольклорних традицій [469, с. 14]; С. Тарабура номінує степ священним осердям, своєрідною призмою, крізь яку вимірюється позитивне й негативне в поезії Яра Славутича, що саме по собі засвідчує його степовий світогляд [429, с. 96]. Детально аналізуючи поетику ранніх творів митця, дослідниця робить висновки про космічне уособлення авторського міфу, а також про «сталість і функціональну активність степової моделі світу, що її несуть із собою степовики, навіть опинившись далеко від рідної землі» [429, с. 102]. Лінгвіст Н. Сологуб також зазначає «активне вживання у текстах автора реалій степової України» [421, с. 27].

Збірка «Співає колос», досліджувана Г. Клочеком, також отримала рецензії у діаспорному літературознавстві. Наголосимо, що кіровоградський науковець у своїх статтях коментує висновки еміграційних студій. Він пояснює, наприклад, що рекомендація В. Барки «дещо модернізувати його поетичну манеру – тобто зробити її більш асоціативно-метафоричною» [162, с. 6] відповідала естетичним смакам і творчій практиці самого рецензента й відображала ідейно-естетичну колізію, що пронизувала всю історію української поезії XX ст., – «конфлікт між традиційним (класичним) та «модерним» (асоціативно-метафоричним) способами

поетичного вираження» [162, с. 6]. Науковець наголошує на ситуації збалансованої рівноваги, коли жодна з означених виражальних форм не в змозі стати домінуючою, незважаючи на латентний чи відкрито-дискусійний вияви полеміки між ними. Дослідник погоджується з думкою літературознавця діаспори Ю. Бойка [431, с. 148–154], з позицією В. Чапленка [405, с. 213], котрі визначають вплив літературного середовища України на тематику і стиль збірки Яра Славутича. Серед позитивного критичного загалу стоїть осторонь досить стриманий відгук В. Державина [431, с. 24], що Г. Клочек пояснює певною відчуженістю критика від власне української специфічності, яка його дратувала своєю архаїчною «неєвропейськістю» [162, с. 7].

Підсумовуючи короткий екскурс в діаспорне критичне сприйняття дебютної збірки Яра Славутича, дослідник обґрунтовує причини її живучості в часі наявністю сильного «субстрату художності» [162, с. 8]; природу ж останнього пропонується з'ясувати через розгадку локального матеріалу, а саме – поезії степу [162, с. 8]. Насамперед науковець актуалізує неординарну здатність Яра Славутича до естетизації природи українського степу, яка постає у виразно сутнісному вимірі, тобто такою, «що сприймалась більшістю людей і отримувала здатність залишатись у довгому часі» [162, с. 9]. До головних моментів естетизації українського степу в збірці «Співає колос» Г. Клочек передусім зараховує зачарованість поета силою родючості рідної землі, вбачаючи в цьому почутті вияв глибинної архетипності художнього мислення поета «як талановитого представника древнього хліборобського етносу» [162, с. 10]. Дослідник наголошує й на тому, що образ батьківщини у першій книзі віршів Яра Славутича звучить полемічно до соцреалістичної доктрини, оскільки у творах поета патріотичний мотив нерозривно пов'язаний з національним самовизначенням ліричного героя [162, с. 13].

Наголосимо, що висновки Г. Клочека щодо художньої довершеності першої збірки Яра Славутича суголосні з подальшими науковими студіями раннього доробку автора, що підтверджують, наприклад, публікації В. Просалової [366, с. 84–85].

Аналіз Г. Клочеком степової тематики не вичерпується збіркою «Співає колос». Своє продовження він знаходить в аналітичних розмислах над книгою Яра Славутича «Гомін віків» (1946). Насамперед, як професіонал-літературознавець, Г. Клочек попередньо до аналізу обґрунтовує «оптичне ошукання» в сприйнятті поезії Яра Славутича, яке виникло в результаті надмірного захоплення української критики поезією представників нью-йоркської школи, що відповідала, на їхню думку, міжнародним зразкам. Прагнучи подолати власний провінціалізм, дослідники пропагували авангардизм діаспорної поезії. При цьому вони залишали поза увагою надто традиційний художній набуток Яра Славутича, не зважаючи на його значні художні цінності, зараховані Г. Клочеком до неперехідних [163, с. 3]. Щодо самої збірки, то свого часу вона привернула увагу критики як «…одне з небагатьох літературних явищ у потоці макулятури…» [431, с. 218] (Гр. Шевчук), «що було видано з української поезії останніми роками» [431, с. 218] (В. Світайло).

Учений висловлює думку про близький перегук творчої манери Яра Славутича з ідейними та поетикальними принципами поетів «празької школи», а в окремих суттєвих моментах, на переконання Г. Клочека, автор «Гомону віків» навіть «виявлявся більшим пражанином за самих пражан» [163, с. 3]. Тому автор дослідження вимагає ставлення до означеної збірки «як до художнього явища непересічного рівня» [163, с. 4]. Аналогічну думку висловив М. Іванченко, ставлячи «ясу лункої булави» Яра Славутича розкуто й невимушено паралельно з голосами митців «празької школи» і «державною бронзою» Є. Маланюка зокрема [140, с. 9]. Доречно в означеному контексті згадати й П. Сороку, який, на основі поміченої М. Ільницьким особливості руху часу від сучасного до минулого, як «*спогаду*» в О. Ольжича, й від сучасного до майбутнього, як «*передбачення*» в О. Лятуринської (у формі монологу), робить висновок про Славутичів історично-мистецький час, який «*рухається від сучасного до минулого і часто проектується в майбутнє, виступаючи, як синтезуюче начало – ідея*» [422, с. 33] (курсив наш – Т. Я.).

Апелюючи до методології порівняльного літературознавства, кіровоградський дослідник наголошує на типологічній близькості поезії молодого Яра Славутича і «пражан» як представників «однієї фази в розвитку українського поетичного слова» [163, с. 5], зорієнтованої (або «детонованої» – Г. Клочек) поетикальною манерою неокласиків, які активно застосовували принцип «стоп-кадру» [163, с. 5].

Інформативно щільна й образно насичена, збірка «Гомін віків» вимагає особливої уваги щодо естетичної оцінки у світлі проблемного питання співвідношення правди художньої і правди життєвої, оскільки остання залишається маловідомою й певною мірою суперечливою [163, с. 5]. Учений наголошує на історичному мисленні Яра Славутича, наділеному «**точністю** у розумінні та баченні прадавньої епохи» [163, с. 5]. Подібне гармонійне поєднання «раціо» історичного мислення зі словесно-образним «емоціо»-мисленням мало, на думку Г. Клочека, для «пражан» і Яра Славутича спільний імпульс: *національну ідею* [163, с. 6]. Цю ж тезу на рівні мовознавчої розвідки продовжує Н. Сологуб, котра зосереджує увагу на доборі поетом лексики для номінації та пластичного змалювання реалій Степу – його духу й ритму у відтворених зримо картинах, на стилізації оповіді під фольклор і давньоукраїнські тексти [421, с. 34]. Подібні висновки були оприявлені також у літературознавчих розвідках О. Пресич [361, с. 91], Т. Назаренко [295, с. 21] та інших.

Підбиваючи підсумки «степової рецепції», Г. Клочек називає перші поетичні збірки Яра Славутича «Співає колос» та «Гомін віків» своєрідною анатомією «любові до рідного краю» [163, с. 19]. Вона має вираження передусім в органічній, нерозривній єдності «народу й того природного середовища, з якого він постав і в якому сформувався» [163, с. 19].

Отже, висновки Г. Клочека щодо художніх домінант поезій Яра Славутича суголосні із загальною науковою тенденцією інтерпретації лірики поета. Здобутком досліджень літературознавця, на наш погляд, є побудова стратегії осмислення творчого доробку митця-краянина на системному, рецептивному, культурно-історичному, біографічному, порівняльному підходах, котрі у своєму

комплексі дають змогу розкодувати завуальовані змістові та ідейні основи художнього тексту.

Досліджуючи мотиви нищення тоталітарною системою представників української культури (літературно-критичні нариси «Розстріляна Муза»), драму вимушеної розлуки українців з Батьківщиною, трагедію Голодомору 1932 – 1933 років тощо у творчому доробку Яра Славутича, В. Марко наголошує на втіленні в художньому й літературознавчому слові реальних фактів духовної біографії митця. Літературознавець загострює увагу на домінуючому використанні поетом образної деталі, забарвленої відповідним настроєм і жаданням ліричного героя, «з котрим зливається й сам автор» [251, с. 17]. Вони ж витворюють образ рідної землі, що «постійно стоїть перед внутрішнім зором поета» [251, с. 17]. Отже, дослідник акцентує на тих же рисах творчої манери Яра Славутича, які визначені в діаспорному і материковому літературознавстві, – правдивості зображення дійсності, автобіографізмі.

Зауважимо, що значущість цієї розвідки виявляється не тільки в прозірливості автора щодо специфіки мистецького мислення земляка-емігранта, а й в актуальності досліджуваної теми Голодомору 1932 – 1933 років, сталінських репресій, що призвели до винищення або вимушеної еміграції культурної еліти України. Цій темі була присвячена літературознавча студія самого Яра Славутича «Голодомор в українській літературі Заходу». Вона своєчасно зайняла авторитетне місце серед низки статей вітчизняних дослідників. Так, І. Аврахов у проблемній розвідці «Як народжуються фальшиві міфи?» намагається пояснити причини не повного (точніше – належного) висвітлення теми голодомору в радянській літературі загалом і за часів т. зв. хрущовської відлиги зокрема [3, с. 40–45]. М. Кудрявцев у компаративістській студії «Голод–33 в художній літературі» здійснює екскурс в означену тему від побіжних згадок О. Гончара («Прапороносці», «Людина і зброя»), І. Стаднюка («Люди не ангели»), М. Стельмаха («Дума про тебе», «Чотири броди») до забороненого свого часу роману В. Гроссмана «Все минає» та поеми М. Руденка «Хрест». У площині зацікавлень дослідника ґрунтовні твори письменників діаспори (перелік імен

майже той, що й у статті Яра Славутича), високохудожній доробок сучасних українських прозаїків (А. Дімаров, А. М'ястківський), а також зарубіжні та вітчизняні науково-документальні дослідження, «в яких дається глибокий історичний аналіз цієї соціальної катастрофи» [198, с. 68–73] («Жнива скорботи» Р. Конквеста, «Голод–33» В. Маняка й Л. Коваленко, «Мор» Б. Хандроса).

Серед кіровоградських науковців, зацікавлених означеною темою, можемо назвати М. Линченка, який у співавторстві з Н. Гаєвською (Київ) досліджував філософську категорію Добра і Зла в романі У. Самчука «Марія» на тлі відомих потрактувань проблеми І. Багряним, В. Баркою та іншими письменниками діаспори [69, с. 123–130]; Н. Осташко, яка шляхом системного пообразного аналізу опозиції «людина / влада» робить спробу осягнути гуманістичний зміст роману В. Барки «Жовтий князь» [324, с. 195–205] тощо. Проте переліченим дослідженням, окрім студій І. Аврахова й М. Кудрявцева, передувала ґрунтовна філологічна розвідка В. Марка «Біль, який не гоять роки» [251, с. 21].

Науковим здобутком зазначеної праці кіровоградського вченого є те, що він розглядає сторінки життєпису поета на основі творів мемуарних («Голод 1932 – 1933 років у межах сільради» [417, с. 462–484]) та публіцистичних («Едмонтонське вшанування пам’яті жертв голоду» [418, с. 132–139], «Свідчення перед міжнародною комісією розслідування голоду в Україні» [418, с. 142–147]). Як і більшість дослідників, хто торкався цієї тематики, літературознавець говорить про громадянську й мистецьку мету, що постає із передсмертного наказу Славутичевого діда розповісти про наругу над українським народом більшовицької Москви.

В. Марко, користуючись методологією зіставного літературознавства, наголошує на авторському тяжінні до зафіксовано-документальної точності, а не вибагливих сюжетних конструкцій [251, с. 20] у змалюванні подій Голодомору 1932 – 1933 рр. у «Моїй добі». Він наголошує й на тому, що у по-справжньому епічних картинах Голодомору відчутно й постійно «б'ється жилка живої пам'яті й незмивних слідів емоцій, відчутних юначим серцем і пронесених крізь час і простір» [251, с. 21].

Актуалізуючи тему голоду в ліриці Яра Славутича, В. Марко наголошує на символічності авторського тексту, майстерність поета через віддалену асоціативність натякати на трагічні події минулого. Доречно зазначити, що вчений приходить до таких висновків, удаючись до детальних аналізів-інтерпретацій з розчленуванням цілісного літературного твору на складові компоненти задля характеристики та кращого його осягнення. На відміну від часто вживаного Г. Клочеком засобу «стоп-кадру», В. Марко інтерпретує накопичення Славутичевих моторошних *кадрів*, які «постійно стоять перед внутрішнім зором поета» [251, с. 22], як «жахний *фільм* (курсив наш – Т. Я.), що проектується пам'яттю на чутливий екран душі» [251, с. 22], до того ж, підбиває підсумки дослідник, завдяки поетичному хистові автора, «той фільм-трагедія оживає й на екрані душі читача, викликаючи в ній магічний катарсис» [251, с. 22].

Щодо зауваги про перебудовні роки, В. Марко вважає цей період (конкретно 1990 р.) у темі Голодомору «часом активного сонця», коли в спогадах і враженнях Яра Славутича, викликаних відвідинами рідної землі, часто виринали «голодні жахи» [251, с. 22]. Але тепер поет по-новому осмислює тогочасну ситуацію, кидаючи, зокрема, докір світові за його злочинне мовчання, коли український народ душив «новий Атила». Отже, підсумовує вчений, поет виконав дідів заповіт, поетичним словом віддавши «шану жертвам голоду й репресій» [251, с. 23-24]. Аналізована стаття В. Марка прикметна й тим, що в ній дослідник дав оцінку літературознавчій розвідці Яра Славутича «Голодомор в українській літературі на заході» [251, с. 24].

Отже, студія кіровоградського літературознавця В. Марка окреслила стратегію оцінки доробку Яра Славутича в українському материковому літературознавстві, сконцентрованому на темі Голодомору в художніх, публіцистичних та літературознавчих текстах автора.

Висновки до розділу 4

Отже, на основі розглянутого матеріалу, можемо зробити наступні висновки. По-перше, провідні критики й літературознавці діаспори, апелюючи до методології біографічної, культурно-історичної, порівняльно-історичної, структуралістської й філологічної шкіл, наголосили на синтезі вітчизняної і зарубіжної літературних традицій у текстах Яра Славутича, ствердили причетність мистецького стилю лірики автора до неокласичної, неоромантичної традиції, визначили проукраїнський контекст поезії митця, домінування в ній образів, актуалізованих у вітчизняній історії (В. Барка, В. Державин, В. Жила, Ю. Шерех, М. Щербак та ін.). Послуговуючись принципами компаративістики, культурно-історичним і біографічним методом, вони з'ясували джерела таланту Яра Славутича, встановили культурософську, історіософську та інтелектуальну складову його образності, стильової домінанти. Висновки вчених екзилу заклали основу досліджень художньої спадщини поета у вітчизняній філологічній науці.

По-друге, продуктивним спрямуванням материкових розвідок лірики Яра Славутича постало визначення її тематичного розмаїття, з'ясування художніх прикмет, які визначають індивідуальний стиль автора (Я. Голобородько, М. Іванченко, С. Крижанівський, М. Миколаєнко, Ф. Погребенник, Л. Селіверстова, Т. Хом'як та ін.). Послуговуючись методологією біографічного, порівняльно-історичного, герменевтичного, структуралістського, рецептивного, системного та ін. підходів, дослідники вказують на історіософічне й автобіографічне начало художніх текстів автора, написаних і в Україні, і в еміграції. Учені обстоюють думку про те, що життєва доля Яра Славутича тісно пов'язана із проблемною заданістю його творів, тому домінантою багатьох материкових розвідок є вивчення біографії митця, а у зв'язку із нею – поетики творення українського світу в ліричних та ліро-епічних текстах поета (К. Волинський, Т. Назаренко, П. Сорока). Спільними зусиллями була визначена й жанрова система його лірики: філософська, історіософська, інтимна тощо. Тому аналіз праць, які складають цю окрему галузь літературознавства варто розглядати як симбіоз досягнень діаспори й материка.

По-третє, дослідники Кіровоградщини в біографічній, системно-порівняльній, компаративістській рецепціях творчого набутку видатного краянина-емігранта поповнили новими штрихами бачення поета літературознавством та читачем з географічної України (Г. Клочек, Л. Куценко, В. Марко). Висновки дослідників суголосні із загальними тенденціям осягнення доробку екзильного митця в діаспорній та материковій філологічній науці, проте вони мають і фахову новизну. Залучення до аналізу історико-краєзнавчого матеріалу, спогадів поета і т. ін. сприяє більш об'єктивному висвітленню біографії Яра Славутича, його світоглядних переконань, допомагає більш адекватному розкодуванню змістових концептів авторського тексту.

Так, Л. Куценко, послуговуючись біографічним методом, розкрив специфіку окремих образів і сюжетів лірики митця, пов'язаних із Херсонщиною. Учений встановив історико-географічні реалії, вагомі для поета, які є осердям та основою його націоцентризму. Г. Клочек, використовуючи системний підхід у поєднанні із рецептивною методологією, герменевтичним та культурно-історичним підходами, у циклі статей здійснив аналіз знаків-символів малої батьківщини (зокрема степу), розгорнутих автором у ліричних етюдах. Продемонстрований науковцем аналіз давав змогу розкодувати завуальовані змістові та ідейні основи художнього тексту й образу автора. Дослідження В. Марка, присвячені системі художніх образів лірики Яра Славутича, в яких представлена його духовна біографія, було новим словом в естетичному прочитанні творчості митця. Учений зосередив увагу на знакових деталях-символах, які несуть психо-емоційний відбиток буття поета й котрі дають можливість реконструювати психодинаміку його внутрішнього світу, зрозуміти його поетичний світ як сферу саморепрезентації та самопізнання.

Отже, кіровоградські вчені не лише знайшли своє місце у процесі вивчення творчої особистості Яра Славутича, але й завдяки краєзнавчому аспекту досліджень дали цілком оригінальні розвідки цій галузі літературознавства.

ВИСНОВКИ

У процесі вивчення історіографії літературознавчих праць, присвячених творчості В. Винниченка, Є. Маланюка та Яра Славутича були визначені місце, роль і значення літературного краєзнавства у формування персоналізаційних досліджень, з'ясовано фактори впливу наукових осередків , що репрезентують малу батьківщину митців, на загальнонаціональні практики вивчення їхньої творчості.

Від 1990-х рр. вага здобутків літературного краєзнавства у дослідженнях творчості митців всеукраїнського масштабу збільшилася. Застосовуючи географічний і культурологічний принципи, літературознавці-краяни мають можливість сформулювати й описати чинники таланту митця, особливості його світогляду, визначити рушійні сили його творчої самореалізації.

Досліджуючи становлення винниченкознавства як окремої галузі науки про літературу, проаналізовано критичні та полемічні оцінки доробку митця його сучасниками, праці, написані діаспорними вченими, систематизовані та вивчені наукові практики вітчизняних науковців, які збагатили цей напрямок. З'ясовано, що критика набутків В. Винниченка 1900-х рр. позначається різкою амбівалентністю оцінок, що стояло на перешкоді створенню власне літературознавчого погляду на його творчість. Констатовано, що доробок В. Винниченка на початок 1950-х років залишався «білою плямою», ліквідовувати яку масштабно й багатопланово узялися представники української діаспори (Р. Багрій-Пікулик, Д. Гусар-Струк, Г. Костюк, І. Лисяк-Рудницький, Л. Онишкевич, С. Погорілий, В. Ревуцький та ін.), які, фактично, заклали основи винниченкознавства як окремої галузі літературознавства, яке в Україні офіційно буде започатковане 1989 року. Провідні вчені (О. Брайко, О. Гнідан, В. Гуменюк, Т. Гундорова, О. Дем'янівська, О. Ковальчук, С. Михида, Л. Мороз, В. Панченко, Г. Сиваченко, В. Хархун, С. Хороб та ін.) розробили концептуальні підходи у вивченні творчості В. Винниченка, серед яких питання жанрової системи та

ідейно-тематичного наповнення його творів, ніцшеанства й фройдизму як векторів художнього мислення, експерименту як головного композиційного й образотворчого прийому, вивчення діаріушу та епістолярію тощо. У дослідженнях використовуються сучасні методологічні принципи і прийоми, застосування яких дозволило вийти на новий науковий рівень «прочитання» особистості й творів В. Винниченка.

Вагомий внесок у становлення материкового винниченкознавства здійснено вченими кіровоградського осередку. Культурно-географічний підхід до вивчення особистості письменника дав плідні наслідки: по-перше, установлено точне місце народження В. Винниченка (М. Смоленчук); по-друге, досліджено соціокультурні чинники формування його індивідуальності, експериментаторство в художній практиці, психопоетикальні особливості (С. Михида, В. Панченко); по-третє, детально проаналізовано краєзнавчий аспект творів короткого жанру, зокрема оповідань про дітей (С. Присяжнюк, О. Гольник); порушено питання художності, естетичної цінності, системи образів, ідейно-тематичного наповнення прози В. Винниченка (Г. Клочек, В. Марко, М. Варданян, М. Ковалик); по-четверте, здійснено реконструкцію психопортрета митця, в якій особливе місце надавалось геокультурним чинникам формування особистості В. Винниченка (С. Михида), різнопланово вивчено його щоденник (В. Чернецька) тощо. Такі спостереження вочевидь продемонстрували ексклюзивність краєзнавчого матеріалу у формуванні літературного портрета письменника.

На відміну від В. Винниченка, Є. Маланюк дебютував і сформувався як майстер слова й критик у 20-х рр. XX ст. поза межами батьківщини. «Реабілітація» поета розпочалася 1987 року, а вже на початок 1991-го в Україні склалися напрями дослідження його творчої індивідуальності. До того ж часу маланюкознавство – це переважно сфера діаспорної критики, досліджень вчених в екзилі. З’ясовано, що вивчення творчості Є. Маланюка в еміграційному літературознавстві мало швидше критичний характер, оскільки фактично творчість його перебігала закордоном і єдиними поціновувачем лірики було невелике коло українських переселенців, чиї оцінки почасти виявляли

заангажованість, в осерді якої лежала закцентованість на патріотичному та націоналістичному пафосі лірики митця. За ці властивості поета або підносили (О. Бабій, Д. Донцов, Ю. Липа, М. Мухин, О. Ольжич, Ю. Русов, О. Теліга), або дискредитували (С. Доленга, Ю. Клен, Ю. Косач). Більш ґрунтовне осмислення тематичної та образної системи лірики Є. Маланюка подали Б. Бойчук, С. Гординський, В. Державин, І. Костецький, Б. Кравців, Ю. Лавріненко, Ю. Лободовський, Б. Рубчак, Ю. Шерех та інші. Їм належать перші спроби компаративних досліджень типологічних і генетичних зв'язків художньої системи митця, образності та ідей, тематичного наповнення творів Є. Маланюка, визначення стильової системи його лірики, опис специфіки її версифікаційності тощо. Окремою галуззю вивчення творчих набутків художника слова постає його есеїстика (Ю. Лавріненко). Першим цілісним і систематичним дослідження творчої індивідуальності Є. Маланюка став літературний портрет, створений Ю. Войчишин. Проте й ця праця відбивала неповноту маланюкознавчих досліджень у діаспорі.

Із падінням гуманітарних кордонів із 1989 року інформація про лідера діаспорного письменства активно поширюється в материкової Україні. Піонером цієї справи, що стало символічним, був чехо-словацький україніст М. Неврлий. Безперечно, ця знакова подія стала початком набуття українським літературознавством своєї цілісності. Ученим окреслені першочергові дослідницькі завдання маланюкознавчих студій, які значно розширив І. Дзюба, акцентувавши на необхідності дослідження творчості Є. Маланюка в контексті доби, часу й художньо-естетичних шукань митців в екзилі, зокрема творчої долі вісниківців, осмислення феномена державницької лірики тощо. Учений поставив питання також про культурологічну та літературознавчу спадщину Є. Маланюка, яка разом із лірикою становить одну ідеологічну й естетичну систему, осердям якої є націоцентризм та елітарність поета.

Тоді ж спостерігаємо й процес централізації маланюкознавчих студій, що визначило формування осередків вивчення творчості митця. Для них була властива певна дискурсивність і методологічна константність у здійсненні таких

досліджень. Насамперед визначено галицький осередок (Т. Салига, М. Ільницький, М. Крупач, Л. Сеник), до якого зараховуємо також дрогобиччан (П. Іванишин, О. Баган). Ними здійснено значний прорив у створенні бібліографії творів Є. Маланюка, частково реконструйовано його емігрантське буття, вивчено ідеосистему лірики, розглянуто її стильові особливості. Окремо досліджується «вісниківство» як ідейно-естетичний феномен, у контексті якого вчені звертаються й до постаті Є. Маланюка. Власне естетичні особливості лірики поета стали предметом вивчення провідних науковців О. Астаф'єва та В. Моренця, котрі, послуговуючись прийомами структуралізму, визначили внутрішній механізм Маланюкової поезії – апокаліпичність і візіонерство.

Значний внесок у вітчизняне маланюкознавства здійснено кіровоградським ученим Л. Куценком, котрим створено цілісний і на сьогодні найповніший літературний портрет митця. Потужність наукового пошуку, ефективність прийомів і методів краєзнавчих досліджень, продемонстровані Л. Куценком, захопили науковців Кіровоградщини, покликавши до життя низку наукових заходів, написання дисертації (О. Кухар), видання збірників наукових праць тощо.

Творчість Яра Славутича у літературно-критичній рецепції зарубіжжя представлена діаспорними публікаціями В. Барки, А. Власенко-Бойцун, В. Державина, В. Жили, Ю. Шереха, М. Щербака та багатьох інших. Насамперед слід наголосити на рецептивній позиції еміграційної критики, яка, послуговуючись порівняльною, культурно-історичною, біографічною методологією, дотримується думки про те, що мистецький талант Яра Славутича синтезує однаковою мірою власне українську та світову літературну традицію. Наступним концептуальним твердженням постає причетність мистецького стилю поета до неокласичних та неоромантичних спрямувань. Окрім цього, зроблено посутні кроки у визначенні проукраїнського контексту поезії митця, свідомого домінування в ній тем та образів, актуалізованих у вітчизняній історії. Магістральні висновки літературно-критичної думки екзилу заклали основу досліджень художньої спадщини поета у вітчизняному літературознавстві.

Особливістю науково-критичної рецепції творчого доробку Яра Славутича в Україні, на відміну від поетапно-еволюційної в діаспорі, було потрактування його творчості цілісно, що надавало певні переваги та суттєві можливості аналітичної рецепції творчого доробку загалом (Я. Голобородько, М. Іванченко, Г. Клочек, Л. Куценко, В. Марко, М. Миколаєнко, Ф. Погребенник, Т. Хом'як, В. Чабаненко та ін.) Разом зі створеними регіональними збірниками та монографіями К. Волинського, Т. Назаренко, Л. Скорини, П. Сороки з'являється спільна збірка студій діаспорних і материкових учених-філологів «Творчість Яра Славутича» (1997), що засвідчує високий науковий рівень та розмаїття оновленого бачення доробку Яра Славутича.

У процесі дослідження встановлено, що найбільш продуктивним напрямком розвідок материкових дослідників лірики Яра Славутича є визначення її тематичного спрямування, з'ясування художніх прикмет, які визначають індивідуальний стиль автора. Привертають увагу дослідження жанрової специфіки доробку поета, зокрема його сонетарій. Послуговуючись герменевтичним, формальним, системним підходами, вітчизняна філологічна наука визначає основні тематичні спрямування сонетарію Яра Славутича. Важливою рисою стратегії його осмислення постає також акцент на суворому дотриманні митцем канонів жанру й суверенних ознак власне українського сонета.

Ученими Кіровоградщини розглядалися рання поезія письменника (Г. Клочек) і тема Голодомору 1932 – 1933 рр. (В. Марко), досліджувалось відображення малої батьківщини (Л. Куценко).

Тож можемо стверджувати, що регіоналізація літературознавчих практик відіграє важливе значення у поглибленні, розширенні дослідницького матеріалу, пов'язаного із постаттю певного митця, особливо коли йдеться про митця вилученого із літературного процесу або митця-емігранта. Геокультурна специфіка краєзнавчих досліджень дозволяє заглибитися у джерела таланту й світогляду письменника, реконструювати його психотип.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Агеєва В**. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму: [Монографія] / Віра Агеєва. – К. : Факт, 2003. – 320 с.
2. **Аврахов Г.** Відчуття мускулистого слова: *Маєстат* / Григорій Аврахов // Запорізький збірник. – К. : Дніпро,1998. – С. 58–65.
3. **Аврахов І.** Як народжуються фальшиві міфи? / Іван Аврахов // Слово і час. – 1993. – № 6. – С. 40–45.
4. **Антонович В.** Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / Володимир Антонович / [Упор. О. Тодійчук, В, Ульяновський. Вст. ст. та коментарі В. Ульяновського]. – К. : Либідь, 1995. – 816 с. («Пам’ятки історичної думки України»).
5. **Арабажин К.** В. Винниченко / Костянтин Арабажин // Новая жизнь. – 1911. – № 9. – С. 128–142.
6. **Астаф'єв О.** «Я ваш навіки, степові широти…» / Олександр Астаф'єв // Творчість Яра Славутича: Кн. II – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 138–141.
7. **Астаф'єв О.** Лірика української еміграції: еволюція стильових систем: автореф. дис. … д-ра філол. наук: 10.01.01 / Олександр Григорович Астаф'єв; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К., 1999. – 40 с. – укр.
8. **Баган О.** Лицарі духу (Українські письменники – націоналісти – «вісниківці») / Олег Баган, Зенон Гузар, Богдан Червак. – [2-е вид., доп]. – Дрогобич : «Відродження», 1996. – 288 с.
9. **Багрій-Пікулик Р.** Розум та ірраціональність у Винниченковому романі «Записки кирпатого Мефістофеля» / Романа Багрій-Пікулик // Сучасність. – 1987. – Ч. 4 (312). – С. 11–22.
10. **Базилевський В.** Бути собою / Володимир Базилевський // Базилевський В. Холодний душ історії: Есеї, ст. – К. : Ярославів Вал, 2008. – С. 39–46.
11. **Барабаш Ю.** Під знаком «кривавого лихоліття» (Євген Маланюк і Ніколай Гумільов: схоже у несхожому) / Юрій Барабаш // Сучасність. – 1997. – № 5. – С. 106–126.

12. Баран Г. Роман-пантопія В. Винниченка «Сонячна машина»: проблематика, особливості поетики / Галина Баран. – Дрогобич : Вимір, 2001. – 194 с.

13. Барка В. Стиглий колос / Василь Барка // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 212–213.

14. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Ролан Барт; [пер. с фр., сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М. : Прогресс, 1989. – 615 с.

15. Бахтин М. Литературно-критические статьи / Михаил Бахтин. – М. : Художественная литература, 1986. – 541 с.

16. Бежнар Г. П. Екзистенційні мотиви в творчій спадщині В. Винниченка: автореф. дис. … канд. філософ. наук: 09.00.05 / Ганна Петрівна Бежнар; Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка. – К., 2005. – 19 с. – укр.

17. Бер В. Засади поетики (від «Ars poetica» Євгена Маланюка до «Ars poetica» доби розкладеного атома) / Віктор Бер // МУР. – 1946. – Зб. І. – С. 7–23.

18. Білецький О. «Сонячна машина» В. Винниченка / Олександр Білецький // Білецький О. Літературно-критичні статті [упоряд. та авт. приміт. М.Т. Гончарук]. – К. : Дніпро, 1990. – С.121–132.

19. Блохіна Н. Драматургія Володимира Винниченка: Феміністичне прочитання / Наталя Блохіна // Слово і час. – 2002. – №. 4. – С. 33–38.

20. Богачевська Л. Художнє втілення дитячих образів у творчій традиції Чарлза Діккенса та Володимира Винниченка: На матеріалах романів «Олівер Твіст», «Домбі і син», «Холодний дім» та оповідань «Кумедія з Костем», «Федько-халамидник», «Ой випила, вихилила…» / Лілія Богачевська // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2004. – № 3. – С. 14–17.

21. Богданова Л. Амбівалентність перцепції материнства у творах Володимира Винниченка / Любов Богданова // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – Вип. 92. – С. 3–10. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

22. Бондаренко Г. Мотив самоти в контексті внутрішньої еволюції Євгена

Маланюка-поета / Ганна Бондаренко. – Наукові записки. – Випуск 47. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – С. 138–147.

23. Бондаренко Г. Художнє розв'язання проблеми духовного пошуку в збірці Євгена Маланюка «Стилет і стилос» / Ганна Бондаренко. – Наукові записки. – Випуск 61. – Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – С. 37–44.

24. Бондаренко О., Костенко О. Концепція особистості (За п'єсою В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь») / Олена Бондаренко, Ольга Костенко // Українська мова і література. – 2006. – № 41 – 43. – С. 48–50.

25. Бойко-Блохін Ю. Драма «Між двох сил» В. Винниченка як відображення української національної революції / Юрій Бойко-Блохін // Слово і час. – 1992. – № 7. – С. 17–24.

26. Бойченко В. «Палкий трибун і лагідний естет» (Читаючи збірку «Шаблі тополь» Яра Славутича) / Валерій Бойченко // Поетика Яра Славутича. – К. : Дніпро,1999. – С. 7–12.

27. Боковський В. Живописець правди / Валентин Боковський // Творчість Яра Славутича: Кн. ІІ. – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 125–126.

28. Боковський В. Автобіографізм у поезії Яра Славутича / Валентин Боковський // Творчість Яра Славутича: Кн. ІІ. – К. :Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 127–129.

29. Бортняк А. Видатний українець Канади (До 80-річчя ювілею Яра Славутича) / Анатолій Бортняк // Запорізький збірник. – К. : Дніпро,1998. – С. 184–187.

30. Брайко О. Особливості сюжетобудови повісті Володимира Винниченка «Голота» / Олександр Брайко // Слово і час. – 1999. – № 11. – С. 58–60.

31. Брайко О. В. Поетика прози Володимира Винниченка 1900 – 1910-х рр.: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.01.01 / Олександр Валентинович Брайко; Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка. – К., 2002. – 18 с. – укр.

32. Брайко О. «Робітник Шевирьов» Михайла Арцибашева і «Чесність з собою» Володимира Винниченка: дві моделі антропологічного гнозису / Олександр Брайко // Слово і час. – 2009. – № 2. – С. 56–67.

33. Бронза С. Брати Тобілевичі та п'єса Володимира Винниченка «Ріжними шляхами» (дещо з творчої історії драми) / Світлана Бронза // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – Вип. 92. – С. 11–14. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

34. Буйняк О. Морська тематика у творчості Яра Славутича / Орест Буйняк // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 116–121.

35. Буряк О. Леонід Куценко: штрихи до портрета літературознавця (на матеріалі наукових студій про поетів празького кола) / Олена Буряк // Наукові записки. – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки(Літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 19–26.

36. Варданян М. Романи «муженського циклу» Володимира Винниченка: проблематика, жанрово-стильові особливості: [Монографія] / Марина Варданян. – Кривий Ріг : Діоніс (ФО-П Чернявський Д. О.), 2012. – 230 с.

37. Варикаша М. М. Гендерний дискурс у літературі non-fiction (на матеріалі щоденників письменників першої половини XX ст.): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.01.01 / Марта Миколаївна Варикаша; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К., 2009. – 20 с. – укр.

38. Василенко Р. Життя в гримі та без: (Шляхами діаспори) / [Мемуари, поезії, публіцистика] / Ростислав Василенко. – Торонто – Київ : Рада, 1999. – 627 с. (згадки про В. Винниченка та його творчість на С. 128, 262, 297, 302, 303, 358, 369, 387, 401, 500, 565, 580).

39. Василько Ан. Надмірні претензії і смішні наслідки / Ан. Василько [псевд. Андрія Ніковського] // Рада. – Київ. – 20. XI. 1913. – Ч. 255. – С. 2 – 3.

40. Векуа О. В. Гуманістична основа художнього та етичного ідеалу Володимира Винниченка (на матеріалі драматичних творів): автореф. дис. канд.

філол. наук: 10.01.01 / Оксана Віталіївна Векуа; Київський національний університет імені Т. Шевченка. – К., 1998. – 19 с. – укр.

41. Векуа О. Синдром Сталіна: український варіант (На матеріалі публіцистики В. Винниченка) / Оксана Векуа // Винниченкознавчі зошити. Випуск другий / [Відп. Ред. В. П. Хархун]. – Ніжин: НДУ, 2005. – С. 92–94.

42. Винниченко В. О морали господствующих и морали угнетённых (Открытое письмо к моим читателям и критикам) / Володимир Винниченко. – Львів : Друкарня народна, 1911. – 93 с.

43. Винниченко В. Поклади золота [Роман]. Післямова Григорія Костюка / Володимир Винниченко // Березіль, 1991. – № 3. – С. 20–118; № 4. – С. 11–79; № 5. – С. 13–84.

44. Винниченко В. Честность с собой. Записки Курносого Мефистофеля. Упорядкування та предмова Юрія Барабаша / Володимир Винниченко. – М : Художественная литература, 1991. – 468 с.

45. Винниченко В. Золотые россыпи: Чекисты в Париже [Роман] / Владимир Винниченко. [Переклад з української мови та післямова Олександра Руденка-Десняка]. – Минск : Полифакт; Москва : Дружба народов, 1991. – 132 с.

46. Винниченко В. Мохноногое. Драма / Володимир Винниченко // Вежа. – 1996. – № 4–5. – С. 3–31; № 6–7. – С. 23–67.

47. Винниченко В. Дорогу красі / Володимир Винниченко // Вежа. – 2005. – № 17. – С. 118–180.

48. Винниченко В. Ріжними шляхами / Володимир Винниченко // Вежа. – 2010. – № 26. – С. 169–226.

49. Винниченко В. Кумедія з Костем. Оповідання / Володимир Винниченко. [Післям. В. Панченка, С. Присяжнюк]. – К. : Школа, 2005. – 432 с. (Золота б-ка вид-ва «Школа»).

50. Власенко-Бойцун А. Україна, Канада і світ у поезії Яра Славутича / Анна Власенко-Бойцун // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 105–115.

51. Власенко-Бойцун А. Збірник на пошану Яра Славутича / Анна Власенко-Бойцун // Творчість Яра Славутича : Кн. ІІ. – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 693–695.

52. Власенко-Бойцун А. Канада очима українця (Яр Славутич. *Завойовники прерій,* Едмонтон, «Славута», 1968, 48 стор.) / Анна Власенко-Бойцун // Творчість Яра Славутича : Кн. ІІ. – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 235–236.

53. Волинець І. Теорія та історія літературного краєзнавства [Електронний ресурс] / Ірина Волинець. Режим доступу до публікації: http://narodnaosvita.kiev.ua /Narodna_osvita/vupysku/8/statti/2volinec.htm

54. Волинець І. Методичні аспекти вивчення літературного краєзнавства у профільній школі [Електронний ресурс] / Ірина Волинець. Режим доступу до публікації: http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/11/statti/ 2volinec.htm

55. Волинський К. Яр Славутич. Літературний портрет / Кость Волинський. – К. : Дніпро,1994. – 230 с.

56. Войчишин Ю. «…Ярий крик і біль тужавий»: Поетична особистість Євгена Маланюка / Юлія Войчишин. – К. : Либідь, 1993. – 160 с.

57. Войчишин Ю. Євген Маланюк у літературознавстві української діяспори / Юлія Войчишин // *Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія*. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є. Маланюка: У 3-х ч. – Кіровоград : КДПУ, 1997.–. –Ч. ІІІ. – С.12–19.

58. Володимир Винниченко. Анотована бібліографія / [упорядник Вадим Стельмашенко]. – Едмонтон, Альберта, 1989. – 760 с.

59. Володимир Винниченко: Повернення // Рад. Літературознавство, 1989. – № 7. – С. 69–71.

60. Володимир Винниченко: Повернення // Рад. Літературознавство, 1989. – № 8. – С. 64–76.

61. Володимир Винниченко: у пошуках естетичної, особистої і суспільної гармонії: [Збірка статей] / [Українська Вільна Академія Наук у США, Комісія

дослідження життя і творчости Володимира Винниченка; Ред. Лариса Онишкевич]. – Нью-Йорк : Б. в., 2005. – 279, [2] с. – Бібліогр.: с. 238–271.

62. Володимир Винниченко: таємниці кохання. Хронологія інтимів: документальна розповідь / [упоряд., вступ, комент. та прим. Надії Миронець]. – К. : «Ярославів Вал», 2013. – 256 с.

63. Вороний М. *В. Винниченко*. Твори. Книжка четверта. В–во «Дзвін». Київ / Микола Вороний // Літературно-науковий вістник. – Київ, IV. 1912. – Т. 53. – кн. 4. – С. 173–183.

64. Вороний М. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / Микола Вороний; [ред., вступ. ст. Г. Д. Вервес]. – К. : Наукова думка, 1996. – 698 с.

65. Гаврилюк В. Присвятна книжка / Володимир Гаврилюк // Творчість Яра Славутича: Кн. II. – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 680–681.

66. Гаврилюк О. Пісня з берези [Текст] : Поезія, проза, публіцистика, критика / Олександр Гаврилюк. [вступ. ст. та прим. М. Дубини]. – К. : Дніпро, 1981. – 301 с.

67. Гадамер Г.-Г. Істина і метод / Ганс-Георг Гадамер // Гадамер Г.-Г. Істина і метод: У 2 т.; Пер. з нім. – К. : Юніверс, 2000. –.– Т. 1. – Герменевтика: Основи філософської герменевтики. – 464 с.

68. Гадамер Г.-Г. Про вклад поезії у пошук істини / Ганс-Георг Гадамер // Слово. Знак. Дискурс: антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / [Передм., упор. і прим. М. Зубрицької; 2-е вид., доповнене]. – Львів : Літопис, 2002. – С. 272–280.

69. Гаєвська Н., Линченко М. Добро і зло в романі Уласа Самчука «Марія» / Надія Гаєвська, Максим Линченко // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – Вип. 85. – С. 123–130. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

70. Гайдаєнко І. Стилістичні функції назов смаку й запаху в поезіях Яра Славутича / Ірина Гайдаєнко // Поетика Яра Славутича. – К. : Дніпро,1999. – С. 165–179.

71. Галич О. Теорія літератури: [підручник] / Олександр Галич, Віталій Назарець, Євген Васильєв; за наук. ред. О. Галича. – [3-тє вид., стереотип.] – К. : Либідь, 2006. – 488 с.

72. Гарасевич М. Поет і критика / Марія Гарасевич // Творчість Яра Славутича: Кн. ІІ. – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 687–692.

73. Геник-Березовська З. Невідомі листи Винниченка до Олеся / Зінаїда Геник-Березовська // Слово і час. – 1992. – № 1. – С. 28–29.

74. Гермайзе О. Рання творчість Винниченкова на тлі громадянського життя / Осип Гермайзе // Винниченко В. Вибрані твори. – Харків : Книгоспілка, 1927. – 254 с.

75. Гехтер М. Новини нашої літератури. «Дзвін». Зб. І / Максим Гехтер // Рада. – 1908. – 5–6 лютого. – Ч. 19, 20. – С. 1–2; 2–3.

76. Гехтер М. Українська література в 1910 р. / Максим Гехтер // Літературно-науковий Вістник. – 1911. – №2. – С. 317–359.

77. Гнідан О., Дем'янівська Л. Володимир Винниченко: Життя. Діяльність. Творчість / Олена Гнідан, Людмила Дем'янівська. – К., 1996 – 256 с.

78. Гожик О. І. Проза В. Винниченка 20-х років ХХ століття: утопічний та антиутопічний дискурс // автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.01.01 / Олександр Іванович Гожик; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.– К., 2001. – 19 с. – укр.

79. Голомб Л. «Воля до гармонії» в художньому світовідчуванні Володимира Винниченка / Лідія Голомб // Володимир Винниченко: у пошуках естетичної, особистої і суспільної гармонії: [Збірка статей] / [Українська Вільна Академія Наук у США, Комісія дослідження життя і творчости Володимира Винниченка; Ред. Лариса Онишкевич]. – Нью-Йорк : Б. в., 2005. – С. 26–34.

80. Гольник О. Краєзнавчий аспект оповідань В. Винниченка про дітей (художній образ Єлисаветграда кінця ХІХ – початку ХХ століття) / Оксана Гольник // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – Вип. 92. – С. 36–45. – Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство).

81. Гольник О. Міф у художньому світі Євгена Маланюка. [Монографія] / Оксана Гольник. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 218 с.

82. Гольник О. «Загадка» Гоголя у творчій рецепції Є. Маланюка / Оксана Гольник // Наукові записки. – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 47–60.

83. Горболіс Л. Мововизначеність як грань конкордистської етики Володимира Винниченка / Лариса Горболіс // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – Вип. 92. – С. 45–53. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

84. Горболіс Л. Таємниці аналізу художнього твору / Лариса Горболіс // Народне слово, 2013. – 21 листопада. – С. 10.

85. Гординський С. Поетичний рік / Святослав Гординський // МУР. – 1947. – Зб. І. – С. 7–23.

86. Гречанюк С. Винниченко – літературний критик? / Сергій Гречанюк // Літературна панорама 1989. – Київ, 1989. – С. 197–198.

87. Гречанюк С. Володимир Винниченко: доба і доля / Сергій Гречанюк // На тлі XX століття: [збірник статей; наук. ред. Солдатенко В. та ін.]. К. : ІПіЕНД, 2006. – 280 с.

88. Грушевський О. З сучасної української літератури. Начерки і характеристики / Олександер Грушевський. – К., 1921. – Ч.1 – 356 с.

89. Грушевський М. На українські теми (Іще про наше культурне життя) / Михайло Грушевський // Літературно-науковий вістник. – К., II. 1911. –.– Т. 53. – Кн. 2. – С. 391–403.

90. Гуменюк В. Сила краси: Проблеми поетики драматургії Володимира Винниченка: [Монографія] / Віктор Гуменюк. – Сімферополь, 2001. – 338 с.

91. Гуменюк В. І. Драматургія Володимира Винниченка. Проблеми поетики: автореф. дис. … д-ра філол. наук: 10.01.01 / Віктор Іванович Гуменюк; Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка. – К., 2002. – 36 с. – укр.

92. Гумецька А. Козацький дух поезії Славутича / Ася Гумецька // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон, 1978. – С. 141–147.

93. Гундорова Т. ПроЯвлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Тамара Гундорова. – Львів : Літопис, 1997. – 297 с.

94. Гурбанська А. Екзистенціалізм в оповіданнях про дітей В. Винниченка та у воєнних повістях Гр. Тютюнника / Антоніна Гурбанська // Наукові записки. – Випуск 62. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – С. 88–93. – Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство).

95. Гурбанська А. Молоде покоління у творчості поетів «Празької школи» та в рецепції Леоніда Куценка / Антоніна Гурбанська // Наукові записки. – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки(Літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 60–69.

96. Гусар-Струк Д. Винниченкова моральна лабораторія / Дмитро Гусар-Струк // Сучасність. – 1980. – Ч. 7/8. – С. 94–105.

97. Гуцало О. Дитячі ігри Володимира Винниченка як праформа його творчої діяльності / Оксана Гуцало // Наукові записки. – Випуск 79. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2004. – С. 177–184.

98. Данько М. Володимир Винниченко: Спроба літературної характеристики / М. Данько [псевд. Миколи Троцького] // Літературно-науковий вістник. – Київ–Львів. – VII. 1910. –.– Т. 57. – Кн. 7. – С. 52–70.

99. Дем'янівська Л. «І складний дитячий світ…» (Проза В. Винниченка про дітей) / Людмила Дем'янівська // Література. Діти. Час. – К., 1989. – С. 52–55.

100. Денисюк І. Велегранність новелістики Винниченка / Іван Денисюк // Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 томах, 4 книгах. – Львів : [У надзаг.: Львівський національний університет імені Івана Франка], 2005. –.– Т. І: Літературознавчі дослідження. – Книга 2. – С. 122 – 137.

101. Демченко В. Чесна гра майстра / Володимир Демченко // Поетика Яра Славутича. – К. : Дніпро,1999. – С. 145–164.

102. Державин В. Три роки літературного життя на еміграції / Володимир Державин. – Мюнхен, 1948. – 30 с.

103. Державин В. Поет своєї епохи / Володимир Державин // Український самостійник. – Мюнхен, 1952. – №13.

104. Державин В. Поезія Яра Славутича / Володимир Державин // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 22–27.

105. Дзеверін І. Про В. Винниченка і його ранню прозу / Ігор Дзеверін // Винниченко В. Краса і сила. – К. : Дніпро, 1989. – С. 3–20.

106. Дзеверін І. Суперечливість таланту (передмова до роману В. Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля») / Ігор Дзеверін // Прапор. – 1989. – № 1. – С. 10–11.

107. Дзюба І. Поезія вигнання / Іван Дзюба // Прапор. – 1990. – № 1. – С. 131–136.

108. Доброносова Ю. Особливості розгляду екзистенціальних орієнтацій українського філософствування межі XIX – XX століть у художніх текстах Володимира Винниченка / Юлія Доброносова // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2000. – Вип. 27. – С. 108–113. – Серія: Філологічні науки (Українське літературознавство).

109. Доленга С. Поет тьми і хаосу (З приводу появи збірки Е. Маланюка «Земна мадонна») / Сергій Доленга // Літературно-мистецький журнал «Ми» (1933 – 1939 рр.): [сист. покажч. змісту] / [ред.: Л. В. Сніцарчук; уклад.: О. В. Рудюк; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка ім. В. Стефаника]. – Львів, 2011. – 162 с.

110. Донцов Д. Дві літератури нашої доби / Дмитро Донцов. – Торонто,1958. – 296 с.

111. Дубровська А. С. Дискурс ірраціонального в романістиці В. Винниченка: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Альона Сергіївна Дубровська; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – 19 с. – укр.

112. Енциклопедія українознавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу до публікації: http://izbornyk.org.ua/encycl/eu.htm

113. Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є. Маланюка: У 3-х ч. – Кіровоград : КДПУ, 1997. –.– Ч. І. – 108 с.

114. Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є. Маланюка: У 3-х ч. – Кіровоград : КДПУ, 1997.–. – Ч. ІІ. – 112 с.

115. Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є. Маланюка: У 3-х ч. – Кіровоград : КДПУ, 1997. – .– Ч. ІІІ. – 64 с.

116. Євген Чикаленко. Щоденник (1907 – 1917). У 2-х т.: Документально-художнє видання / Євген Чикаленко. – К. : Темпора, 2004. –.– Т. І. – 428 с.

117. Євшан М. Рецензія на роман В. Винниченка «На весах жизни». Роман. Сб. «Земля», Т. IX, Москва, 1912 / Микола Євшан [псевд. Миколи Федюшка] // Українська хата. – Київ. – IX–X 1912. – С. 550–553.

118. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / Микола Євшан. – К. : Основи, 1998. – 658 с.

119. Єфремов С. Літературний намул / Сергій Єфремов // Рада, 1908. – 7, 8, 11, 12, 14, 17 березня. – Ч. 45; 46; 48; 49; 51; 53. – С. 2–3; 2; 2–3; 2–3; 1–3; 2–3.

120. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К.: Femina, 1995. – 688 с.

121. Жила В. Дослідження, досконале формою і змістом / Володимир Жила // Творчість Яра Славутича: Кн. ІІ. – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 705–708.

122. Жукова О. Значеннєві домінанти кольору в повісті В. Винниченка «Краса і сила» / Олександра Жукова // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – Вип. 92. – С. 58–66. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

123. Жулинський М. Володимир Винниченко / Микола Жулинський // Літературна Україна. – 30 листопада 1989. – С. 6–7.

124. Жулинський М. Володимир Винниченко / Микола Жулинський // Із забуття – в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини). – К. : Дніпро, 1990. – 447 с.

125. Жулинський М. «Голгофа українця Володимира Винниченка» (післямова до книжки В. Винниченка «Заповіт борцям за визволення») / Микола Жулинський // «Сільські вісті». – 9 жовтня 1991. – С. 3.

126. Жулинський М. Слово і доля / Микола Жулинський. – К. : А.С.К., 2006. – 640 с.

127. Заварзіна Є. В. «Щоденник» В. Винниченка: авторська свідомість та літературний контекст: автореф. дис. … канд. філолог. наук: 10.01.01 / Євгенія Валеріївна Заварзіна; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 20 с. – укр.

128. Залеська-Онишкевич Л. Володимир Винниченко: Дисгармонія. Ідеї екзистенціалізму / Лариса Залеська-Онишкевич // Eadem. Текст і гра. Модерна українська драма. – Львів : Літопис, 2009. – С. 160–192.

129. Запорізький збірник / [упоряд. В. Чабаненко]. – К. : Дніпро,1998. – 224 с.

130. Зборовська Н. Психоаналіз і літературознавство: [Посібник] / Ніла Зборовська. – К. : Академвидав, 2003. – 392 с.

131. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури: [Монографія] / Ніла Зборовська. – К. : Академвидав, 2006. – 504 с.

132. Зеров М. Від Куліша до Винниченка: Нариси з новітнього українського письменства / Микола Зеров. – К. : Культура, 1928. – 192 с.

133. Зеров М. «Сонячна машина» як літературний твір / Микола Зеров // Твори: У 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – .– Т. 2: історико-літературознавчі праці. – С. 435–456.

134. Зикеєв Т. Художня творчість В. Винниченка (Популярно-критичний нарис) / Тимофій Зикеєв. – Харків : Радянська школа, 1931. – 64 с.

135. Золотюк Л. Я. Специфіка і функції художнього портрета у прозі В. Винниченка: автореф. дис. … канд. філолог. наук: 10.01.01 / Людмила Ярославівна Золотюк; Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Київ, 2013. – 20 с. – укр.

136. Зубак Л. Володимир Винниченко у критичному дискурсі Івана Франка / Любов Зубак // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – Вип. 92. – С. 74–84. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

137. Зубак Л. Літературне краєзнавство Леоніда Куценка / Любов Зубак // Наукові записки. – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 69–79.

138. Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти) / Петро Іванишин. – Дрогобич : «Відродження», 2005. – 308 с.

139. Іванченко М. Козацька муза Яра Славутича / Михайло Іванченко // Січеславський збірник. – К. : Дніпро,1998. – С. 29–42.

140. Іванченко М. Поет-державник / Михайло Іванченко // Запорізький збірник. – К. : Дніпро, 1998. – С. 7–12.

141. Ільєнко І. Чому почервонів Максим Горький: З історії конфлікту (про лист В. Винниченка до М. Горького) / Іван Ільєнко // Літ. Україна, 1990. – 10 травня.

142. Ільницький М. Західноукраїнська і емігрантська поезія 20–30-х років / Микола Ільницький. – Київ, 1992. – 48 с.

143. Ільницький М. Література українського відродження: Напрями і течії в українській літературі 20-х – поч. 30-х рр. XX ст. / Микола Ільницький. – Львів, 1994. – 72 с.

144. Ільницький М. Від «Молодої Музи» до «Празької школи» / Микола Ільницький. – Львів, 1995. – 318 с.

145. Ільницький М. Євген Маланюк (1897 – 1968) / Микола Ільницький // Дивослово. – 2013. – № 4. – С. 58–62.

146. Інститут рукописів НБУ ім. В. Вернадського. – Фонд 293. – Справа 73–183.

147. Йолкіна Л. В. Мала проза В. Винниченка (до характеристики індивідуального стилю) // автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.01.01 / Лариса Віссаріонівна Йолкіна; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К., 1996. – 18 с. – укр.

148. Калакура Я. Українська історіографія. Курс лекцій / Ярослав Калакура. – К. : Генеза, 2004. – 496 с.

149. Кандиба О. Два світовідчування / Олег Кандиба // Ольжич О. Незнаному воякові: Заповідане живим. – К., 1994. – С. 139–144.

150. Капрійські сюжети: «Італійська проза» Михайла Коцюбинського та Володимира Винниченка / [Упоряд. В. Панченко]. – К. : Факт, 2003. – 496 с.

151. Кацнельсон А. Збагачення палітри (Про книжку поезій *Завойовники прерій* Яра Славутича / Абрам Кацнельсон // Творчість Яра Славутича: Кн. II – К. : Дніпро; Едмонтон: Славута, 1997. – С. 238–239.

152. Качуровський І. Про деякі технічні засоби Винниченкової прози / Ігор Качуровський // Сучасність. – 1997. – №3. – С.148–152.

153. Качуровський І. До «реабілітації» Євгена Маланюка / Ігор Качуровський // Маланюк Є. Земна Мадонна. Вибране / Євген Маланюк. – Братислава, 1991. – С. 406–410.

154. Качуровський І. Променисті сильвети. Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки / Ігор Качуровський. – Мюнхен, 2002. – 797 с.

155. Кізко П. Патріотична поезія Яра Славутича / Петро Кізко // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 59–66.

156. Кіршбамв Дж. Є. Маланюк, яким я його знав / Джордж Кіршбавм // Маланюк Є. Земна Мадонна: Вибране. – Братислава, 1991. – С. 346–350.

157. Клен Ю. Ще раз про сіре, жовте й про Вістникову квадригу / Юрій Клен // Вістник, 1935. –.–. Т. III. – кн. 6. – С. 396–428.

158. Клочек Г. Благодатне / Григорій Клочек // Народне слово, 1 травня 1991 року.

159. Клочек Г. Психологія натовпу у творчості В. Винниченка / Григорій Клочек // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 1995. – Вип. І. – С. 3–15. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство).

160. Клочек Г. Князь духа і мислі / Григорій Клочек // Кур'єр Кривбасу, 1997. – №4. – С. 68–89.

161. Клочек Г. В. Винниченко і Є. Маланюк як два полюси української ідеї / Григорій Клочек // Наукові записки / КДПУ ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 1998. – Вип. XV. – С. 3–11. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство).

162. Клочек Г. Поезія і поетика українського степу ранньої творчості Яра Славутича / Григорій Клочек // Наукові записки. – Кіровоград : РВГ ІЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 1999. – Випуск XIX. – С. 3–15. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство).

163. Клочек Г. Поезія і поетика степу в творчості Яра Славутича / Григорій Клочек // Наукові записки. – Випуск XXVII. – Серія:Філологічні науки (Літературознавство). – Кіровоград : РВГ ІЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – С. 3–19.

164. Клочек Г. Про енергетику творчості В. Винниченка як інтегрований критерій її оцінки (до постановки проблеми) / Григорій Клочек // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2005. – Вип. 62. – С. 3–11. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

165. Клочек Г. Конгеніальність Шевченкіани Євгена Маланюка / Григорій Клочек // Наукові записки. – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 3–9.

166. Ковалик М. Різними шляхами до краси / Марина Ковалик // Слово і час. – 2004. – № 4. – С. 79–81.

167. Ковалик М. О. Типологія жіночих характерів у прозі та драматургії

Володимира Винниченка 1902-1923 рр.: дис. канд. філол. наук: 10.01.01 [Текст] / Марина Олексіївна Ковалик. – Кіровоград : КДПУ, 2007. – 211 с. – укр.

168. Ковалів Ю. Абетка дисертанта. Методологічні принципи написання дисертації. [Посібник] / Юрій Ковалів. – К. : Твім інтер, 2009. – 456 с.

169. Ковальчук О. Ранні оповідання В. Винниченка / Олександр Ковальчук // Українська мова і література в школі. – 1997. – №1. – С. 30–36.

170. Ковальчук О. Щастя як проблема буття (психологічний аналіз оповідання В. Винниченка «Момент» / Олександр Ковальчук // Дивослово, 2003. – № 3. – С. 56–58.

171. Ковбасенко Ю. Талант мужності і мужність таланту / Юрій Ковбасенко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1996. – № 8. – С. 46–49.

172. Козій О. «Я» VS «Воно»: Володимир Винниченко VS Роберт-Льюїс Стівенсон / Ольга Козій // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – Вип. 92. – С. 93–99. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

173. Колісник С. Яр Славутич: крізь дев'ять кіл до абсолюту / Сергій Колісник // Педагогічний вісник. – 2007. – № 4. – С. 88–100.

174. Колісник С., Яровенко Т. Володимир Винниченко: «Бо я – українець» (дайджест-конспект життя і творчості за матеріалами досліджень Володимира Панченка) / Сергій Колісник, Тетяна Яровенко. – Кіровоград : ІМЕКС–ЛТД, 2011. – 512 с.

175. Конак С. «Моє серце в херсонських степах» / Станіслав Конак // Запорізький збірник. – К. : Дніпро,1998. – С. 103–106.

176. Кононенко П. «Так – навпростець – де спалює мета» (наближаючись до творчого феномена Євгена Маланюка) / Петро Кононенко // Літературна Україна. – 12 листопада 1992. – С. 5.

177. Кончіц І. Володимир Винниченко (Ескіз) / Іван Кончіц // Українська хата. – 1910. – № 1. – С.169–177.

178. Корінь Т. Національні мотиви у збірці *Співає колос* Яра Славутича / Тетяна Корінь // Яр Славутич. Співає колос. Поезії / [Післямова Т. Корінь]. – Кіровоград : «Степ»; Едмонтон : «Славута», 1997. – С. 75–94.

179. Костецький І. Перша збірка поезій Яра Славутича / Ігор Костецький // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 214–215.

180. Коряк В. Нарис історії української літератури. – .– Т. 2. Література буржуазна / Володимир Коряк. – К., 1929. – 617 с.

181. Костюк Г. Відповідь Григорія Костюка, голови Комісії УВАН у США для вивчення й охорони літературної спадщини Володимира Винниченка, докторові Михайлові Мольнарові, науковому співробітникові Інституту світової літератури та мов Словацької академії наук у Братиславі / Григорій Костюк // Сучасність. – 1968. – Ч. 9 (93). – С. 112–117.

182. Костюк Г. Деякі проблеми наукового вивчення В. Винниченка / Григорій Костюк // Сучасність. – 1971. – № 11. – С.78–87.

183. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба: Дослідження, критика, полеміка / Григорій Костюк. – Нью-Йорк : УВАН, 1980. – 283 с.

184. Костюк Г. Про «Поклади золота» В. Винниченка / Григорій Костюк // Березіль. – 1991. – № 5. – С.76–84.

185. Костюк Г. Світ Винниченкових образів та ідей / Григорій Костюк // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття.: У 4 т. / [Упорядники Є. Федоренко (США), В. Яременко (Україна)]. – К. : Рось,1994. – .– Т. І. – С. 384–401.

186. Котик Т. Гомодієгетичний наратив у малій прозі Володимира Винниченка та Романа Іваничука: типологічна характеристика оповідань «Кузь та Грицунь», «Не рубайте ясенів» / Тетяна Котик // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – Вип. 92. – С. 112–118. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

187. Кошелівець І. Два листи Володимира Винниченка / Іван Кошелівець // Слово і час. – 1991. – № 8. – С. 21–29.

188. Кошова І. Романи Володимира Винниченка «Чесність з собою», «По-свій!» та «Божки» в контексті «достоєвських» питань / Інна Кошова //Наукові записки / РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – Вип. 47. – С. 92–99. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

189. Кошова І. О. Проблема статі у романах Володимира Винниченка 1911 – 1916 років: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Інна Олексіївна Кошова; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К., 2002. – 20 с. – укр.

190. Кошова І., Третяков О. Володимир Винниченко: Повернення… / Інна Кошова, О. Третяков. – Черкаси : Брама – Україна, 2005. – 17 с.

191. Краснощок В. Категорія «правда Нації» в есеїстиці Євгена Маланюка в контексті сучасних пошуків у вирішенні проблеми критеріїв оцінки художності / Вікторія Краснощок // Наукові записки. – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 79–86.

192. Кривчикова О. В.«Національний міф» та його трансформація в українській еміграційній поезії (на прикладі «празької школи»): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Оксана Вікторівна Кривчикова; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К., 2002. – 20с. – укр.

193. Крижанівський С. Пора щедрих жнив (До 80-річчя Яра Славутича) / Степан Крижанівський // Херсонський збірник. – К. : Дніпро,1998. – С. 7–15.

194. Крижанівський С. «Намисто» та його автор / Степан Крижанівський // Винниченко В. К. Намисто: Оповідання: Для мол. та серед. шк. Віку / [Упоряд. Й. Й. Брояк; Передм. С. А. Крижанівського; Худож. Л. В. Ільчинська]. – К. : Веселка, 1989. – С. 5–10.

195. Крупач М. «Під камінням важкого неба…» (До проблеми художньої інтерпретації апокаліптичних текстів) / Микола Крупач // Дзвін. – 1997.– № 4. – С. 128–134.

196. Крутікова Н. Листування Максима Горького із Володимиром Винниченком / Ніна Крутікова // Слово і час, 1993. – № 2. – С.46–57; С. 72.

197. Крутікова Н. Роман В. Винниченка «На весах жизни» у дзеркалі російської критики / Ніна Крутікова // Київська старовина. – 2000. – № 1(331). – С. 119–127.

198. Кудрявцев М. Голод-33 в художній літературі / Михайло Кудрявцев // Слово і час. – 1993. – № 10. – С. 68–73.

199. Кухар О. Еволюція національної ідеї від романтиків 20-30-х рр. XIX ст. до «пражан» / Оксана Кухар. – Наукові записки. – Випуск 27. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград : РВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – С. 169–178.

200. Кухар О. Категорія «музичність» і звукова символіка у світоглядних уявленнях та художньому світі Є. Маланюка / Оксана Кухар. – Наукові записки. – Випуск 47. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – С. 148–156.

201. Кухар О. Буття цивілізації у ліриці Є. Маланюка / Оксана Кухар. – Наукові записки. – Випуск 50. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство).
– Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. – С. 162–169.

202. Кухар О. Образи «вогонь», «вода», «повітря» в ліриці Є. Маланюка / Оксана Кухар. – Наукові записки. – Випуск 56. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство). – Кіровоград : РВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2004. – С. 179–187.

203. Куценко Л. Боян степової Еллади: науково-популярна література / Леонід Куценко. – Кіровоград : Вечірня газета, 1993. – 56 с.

204. Куценко Л. Літературний дебют Євгена Маланюка / Леонід Куценко // Дивослово. – 1997. – № 7. – С. 8–10.

205. Куценко Л. Два поетичні прозріння Євгена Маланюка...: Історія віршів «Напередодні» та «Побачення» / Леонід Куценко // Слово і час . – 1997. – №7.
– С. 41–47.

206. Куценко Л. «На хресті слова розіп'ятий…» / Леонід Куценко // Маланюк Є. Невичерпальність: Поезії, статті: Для ст. шк. віку / Євген Маланюк. – Київ : Веселка, 1997. – С. 5–24.

207. Куценко Л. «Ні, вже ніколи не покаюся...»: (Євген Маланюк: історія ісходу)

/ Леонід Куценко. – Кіровоград : Б.в., 1997. – 111 с. : іл. – (Б-ка журналу «Вежа»).

208. Куценко Л. «Так розчахнулось дерево родини...»: (Штрихи до сімейної драми Маланюків. Листи поета до сина) / Леонід Куценко. – Кіровоград : Ред.-вид. група інформ. центру Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка, 1997. – 27 с.

209. Куценко Л. «Ти мені – як примарна оаза» / Леонід Куценко // Січеславський збірник. – К. : Дніпро,1999. – С. 76–83.

210. Куценко Л. «Як перший пелюсток весни...»: Інтимна лірика Є.Маланюка. Три обраниці поетової музи / Леонід Куценко. – Кіровоград : ДЛАУ, 2000. – 39 с.

211. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать / Леонід Куценко. – Кіровоград : Центрально-Українське вид-во, 2001. – 264 с.

212. Куценко Л. Нью-Йорк Євгена Маланюка / Леонід Куценко // Кур'єр Кривбасу. – 2001. – № 141. – С. 195–216.

213. Куценко Л. Літературне Приінгулля: [Навчальний посібник. Програма та методичні поради з літератури рідного краю для 5–11 класів] / Леонід Куценко. – Кіровоград, 2006. – 23 с.

214. Кушнаренко Н. Бібліотечне краєзнавство: [Підручник] / Наталія Кушнаренко. – К. : Знання, 2007. – 502 с.

215. Лавріненко Ю. Зруб і парости / Юрій Лавріненко – Мюнхен : Сучасність, 1971. – 331 с.

216. Лавріненко Ю. Поет своєї епохи / Юрій Лавріненко // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття.: У 4 т. / [Упорядники Є. Федоренко (США), В. Яременко (Україна)]. – К. : Рось,1994.
–.– Т. ІІ. – С. 148–151.

217. Лавріненко Ю. Мислитель-спостережник / Юрій Лавріненко // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття: У 4 т. / [Упорядники Є. Федоренко (США), В. Яременко (Україна)]. – К. : Рось,1994.
– .– Т. ІІ. – С. 151–153.

218. Лавріненко Ю. Плід дозрілости – «Серпень», остання книжка поета / Юрій Лавріненко // Українське слово. Хрестоматія української літератури та

літературної критики ХХ століття.: У 4 т. / [Упорядники Є. Федоренко (США), В. Яременко (Україна)]. – К. : Рось,1994. – .– Т. ІІ. – С. 153–156.

219. Лавріненко Ю. В енциклопедичному підсумку / Юрій Лавріненко // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття.: У 4 т. / [Упорядники Є. Федоренко (США), В. Яременко (Україна)].– К. : Рось,1994. – .– Т. ІІ. – С. 156–158.

220. Лаврусенко М. Філософські ідеї Фрідріха Ніцше в оповіданні Володимира Винниченка «Момент» / Марія Лаврусенко // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – Вип. 92. – С. 131–137. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

221. Легка В., Сємідєтна А. Програма спецкурсу «Літературне краєзнавство» для 8–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Валентина Легка, Алла Сємідєтна.– Кіровоград : КОІППО ім. Василя Сухомлинського, 2006. – 21 с.

222. Лимаренко А. Особливості фунуціонування звукових образів у драмах В. Винниченка «Memento» і «Чорна Пантера та Білий Медвідь» / Алла Лимаренко // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – Вип. 92. – С. 137–142. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

223. Лисенко Н. Возвращается имя… / Наталья Лисенко // Радуга. – 1992. – № 10. – С. 149–152.

224. Лисенко Н. «Лиш слово наше, й пам’ять наших вчинків…» (Тичина в оцінці Є. Маланюка) Наталя Лисенко // Слово і час, 1992. – № 10. – С. 46–49.

225. Листування М. Коцюбинського з В. Винниченко [Вступ, підготовка текстів та коментарів Федченка П. Н.] // Рад. Літературознавство. – 1988. – № 2. – С. 37–60.

226. Листування В. Винниченка з Д. Нитченком (1947-1948) // Слово і час. – 1990. – № 8. –С. 22–30.

227. Листування В. Винниченка з І. Кошелівцем (1949) // Слово і час. – 1991. – № 8. – С. 21–25.

228. Листування Володимира Винниченка і Євгена Чикаленка (1902 – 1916)

// Вежа. – 1997. – № 8–9. – С. 190–220.

229. Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка у світлі його публіцистичних писань / Іван Лисяк-Рудницький // Сучасність. – 1980. – № 9. – С. 60–77.

230. Личко І. Талант чи випадковість? / Іван Личко // Літературно-науковий вістник. –1903. – лютий. – Т. 21. – С. 86–92.

231. Лірика Яра Славутича: Збірник статей / Упоряд. О. Астаф'єв. – Ніжин : «Просвіта», 1996. – 45 с.

232. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. –.– Т.1 / [Авт.-уклад. Ю. Ковалів]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 607 с.

233. Літературознавчий словник-довідник / [Авт.-уклад. Ю. Ковалів]. –К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – 752 с.

234. Лопушинський І. Образно-тропеїчні засоби мови Яра Славутича / Іван Лопушинський // Поетика Яра Славутича. – К. : Дніпро,1999. – С. 126–144.

235. Маланюк Є. Про динамізм / Євген Маланюк // Веселка. – 1923. – № 11–12.

236. Маланюк Є. Трагічний гетьман / Євген Маланюк // Наша зоря. – Ланцуг (Польща). – 1923. – Ч. 31–32. – С. 8–9.

237. Маланюк Є. Наші завдання – цит. за: Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать. – 2-ге вид., допов. – К. : ВЦ «СПросвіта», 2002. – С. 116.

238. Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. Том другий / Євген Маланюк. – Торонто, Онт., Канада : Гомін України, 1966. –.– Т. 2. – 480 с.

239. Маланюк Є. Земна Мадонна. Вибране / Євген Маланюк. – Братислава, 1991. – 470 с.

240. Маланюк Є. Невичерпальність: Поезії, статті: Для ст. шк. віку / Євген Маланюк. – Київ : Веселка, 1997 – 317 с.

241. Маланюк Є. Повернення: Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи [Серія « Ad Fontes – До джерел»] / Євген Маланюк. – Львів : Світ, 2005. – 496 с.

242. Маланюк Є. Нотатники (1936-1968) / Євген Маланюк. [ред. І. Давидко; біографічний нарис, вступні ст., підготовка текстів, укл. та приміт. Л. Куценка]. – К. : Темпора, 2008. – 336 с.

243. Малець Л. Поетика прози Володимира Винниченка для дітей / Лідія Малець // Володимир Винниченко: у пошуках естетичної, особистої і суспільної гармонії: [Збірка статей] / Українська Вільна Академія Наук у США, Комісія дослідження життя і творчости Володимира Винниченка; Ред. Лариса Онишкевич. – Нью-Йорк : Б. в., 2005. – С. 59–68.

244. Малицький О. Індіянська тематика в поезії Яра Славутича / Олександер Малицький // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 122–125.

245. Малиш О. М. Типологія характерів українських інтелігентів у романах Володимира Винниченка 1910-х років: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Оксана Михайлівна Малиш; Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с. – укр.

246. Маляр П. «Емоціо та раціо». *Трофеї* Яра Славутича / Павло Маляр // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 28–47.

247. Маремпольський В. Поетичне слово про Запорозьку Січ / Василь Маремпольський // Запорізький збірник. – К. : Дніпро,1998. – С. 44–57.

248. Марко В. Ще один крок до воскресіння / Василь Марко // Вечірня газета. – 1995. – 10 березня. – С. 7.

249. Марко В. Володимир Винниченко – драматург. Деякі аспекти художнього світу письменника / Василь Марко // Степ. – 1995. – № 1. – С. 64–69.

250. Марко В. Тропи зі складником «золото», «золотий» у поетичному світі Є. Маланюка (на матеріалі збірок 20-30-х років) / Василь Марко // *Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія.* Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є. Маланюка: У 3-х ч. – Кіровоград : КДПУ, 1997. –.– Ч. III. – С. 31–37.

251. Марко В. Біль, який не гоять роки / Василь Марко // Наукові записки. – Випуск XIX. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство). – Кіровоград : РВГ ІЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 1999. – С. 16–24.

252. Марко В. Проблема проступку і кари в українській драматургії: перегук часів (Трагедії Сава Чалий І. Тобілевича, Гріх В. Винниченка, Патетична соната М. Куліша: спроба зіставлення) / Василь Марко // Наукові записки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – Вип. 47. – С. 65–69. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

253. Марко В. Сублімація страху в художньому світі В. Винниченка /Василь Марко // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2005. – Вип. 62. – С. 26–33. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

254. Марко В. Аналіз художнього твору : [Навч. посіб.] / Василь Марко. – К. : Академвидав, 2013. – 280 с. (Серія «Альма-матер»).

255. Марочкин В. Морські теми у поезії Яра Славутича / Василь Марочкин // Херсонський збірник. – К. : Дніпро,1998. – С. 88–93.

256. Маслянчук Т. Проза В. Винниченка: проблеми текстології [монографія] / Тетяна Маслянчук. – К. : ВД «Стилос», 2008. – 184 с.

257. Матвєєва О. О. «Щоденник» (1911 – 1951) Володимира Винниченка: художньо-онтологічні моделі: дис. … канд. філол. наук: 10.01.01 [Текст] / Ольга Олексіївна Матвєєва; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К., 2014. – 212 с.

258. Матеріали круглого столу. Володимир Винниченко: текст… контекст… метатекст… // Винниченкознавчі зошити. Випуск третій / [Відп. ред. В. П. Хархун]. – Ніжин : НДУ, 2007. – С. 121–134.

259. Мацевко Л. В. Винниченко та І. Бунін: Еволюція психологізму в малій прозі: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.01.06. / Лідія Василівна Мацевко; Львівський національний університет ім. І.Франка. – Львів, 2000. – 21 с. – укр.

260. Мацевко Л. Засоби характеротворення в малій прозі Володимира Винниченка / Лідія Мацевко // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 11–14.

261. Мешков Ю. Литература Тюменского края. Курс лекций по литературному краеведению. Выпуск 1. / Юрий Мешков. – Тюмень, 2007. – 91 с.

262. Милонов Н. Литературное краеведение: учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов по спец. 2101 «Рус. яз. и лит.» / Николай Милонов. – М. : Просвещение, 1985. – 192 с.

263. Миронець Н. З епістолярної спадщини громадсько-політичних діячів України: Листування Є. Чикаленка з В. К. Винниченком та П. Я. Стебницьким / Надія Миронець // Український історичний журнал. – 1997. – № 5. – С. 119–135.

264. Миронець Н. Епістолярна спадщина Володимира Винниченка як джерело просопографічної інформації / Надія Миронець // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2000. – Вип. 27. – С. 9–18. – Серія: Філологічні науки (Українське літературознавство).

265. Миронець Н. Епістолярій Володимира Винниченка як джерело до вивчення його самоідентифікації / Надія Миронець // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2005. – Вип. 62. – С. 34–42. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

266. Миронець Н. Листи Євгена Маланюка до Микити Шаповала / Надія Миронець // Слово і час, 1995. – № 2. – С. 67–68.

267. Миронець Н. «Долю свою складаю в Ваші долоні» (Листи Євгена Маланюка до Юрія Дарагана) / Надія Миронець // Розбудова держави. – 1997. – № 6. – С. 46–49.

268. Михальчук Н. Тілоцентричність у моделі художнього світу (оповідання В. Винниченка «Момент» / Ніна Михальчук // Слово і час. – 2002. – № 2. – С. 39–43.

269. Михида С. Технологія «лабораторного» аналізу в драматургії В. Винниченка / Сергій Михида // Наукові записки кафедри української літератури. – Вип. І. – Кіровоград, 1995. – С. 16–22. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

270. Михида С. Мораль чи аморальність? (Особливості конфлікту п’єси Володимира Винниченка «Закон») / Сергій Михида // Наукові записки/

Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 1998. – Вип. XV. – С. 44–52. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство).

271. Михида С. «Марксизм Володимира Винниченка: «за» і «проти» / Сергій Михида // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 1999. – Вип. XIX. – С. 117–124. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

272. Михида С. Конфлікт у драмі В. Винниченка Між двох сил: соціальне і національне / Сергій Михида // Михида С. Історія української літератури кінця XIX – початку XX століття. Методичні рекомендації: хрестоматія для студентів філологічних спеціальностей та вчителів-словесників. – Кіровоград, 2000.
– С. 108–119.

273. Михида С. Слідами його експериментів: Змістові домінанти та поетика конфлікту в драматургії Володимира Винниченка. [Монографія] / Сергій Михида. – Кіровоград : Центрально–Українське видавництво, 2002. – 192 с.

274. Михида С. Якому Богу служити? Або хто відвертіший? (Леся Українка і Володимир Винниченко у ставленні до проблеми «чистого мистецтва») / Сергій Михида // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – Вип. 47. – С. 76–84. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

275. Михида С. Особистість В. Винниченка у світлі психопоетики (теоретичні аспекти) / Сергій Михида // Наукові записки.– Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – Вип. 62. – С. 49–57. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

276. Михида С. Психопоетика українського модерну: Проблема реконструкції особистості письменника: [Монографія] / Сергій Михида. – Кіровоград : «Поліграф – Терція», 2012. – 352 с.

277. Михида С. Модерн d'Ukraine: особистість – мегатекст – поетика: [Навчальний посібник] / Сергій Михида. – Кіровоград : «Поліграф – Сервіс», 2013. – 336 с. (Серія «Стилет і стилос трьох степовиків»).

278. Михида С. «Пристрасті за Винниченком» не вщухають… / Сергій Михида

// Володимир Винниченко: viribus unitis – XXI (життя і творчість В. Винниченка в наукових дослідженнях С. Михиди та М. Ковалик). Частина перша. – Кіровоград : «Поліграф – Сервіс», 2013. – С. 5–6. (Серія «Стилет і стилос трьох степовиків»).

279. Михида С. Володимир Винниченко: лабіринтами задзеркалля / Сергій Михида // Володимир Винниченко: viribus unitis – XXI (життя і творчість В. Винниченка в наукових дослідженнях С. Михиди та М. Ковалик). Частина перша. – Кіровоград : «Поліграф – Сервіс», 2013. – С. 7–159 (Серія «Стилет і стилос трьох степовиків»).

280. Михида С., Ковалик М. Весталки краси / Сергій Михида, Марина Ковалик // Вежа. – 2005. – № 17. – С. 119–127.

281. Михида Л. Творча та політична діяльність І. Багряного в оцінці В. Винниченка / Людмила Михида // Наукові записки/ Кіровоград. держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – Вип. 92. – С. 189–194. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

282. Між дисгармонією та чесністю з собою [підготувала Наталя Іванова] // Книжковий клуб. – 2005. – № 7–8 – С. 26–31.

283. Мольнар М. Якою ж буде доля рукописної спадщини В. Винниченка? Відкритий лист до Григорія Костюка, голови Комісії по вивченню і збереженню літературної спадщини В. Винниченка в Нью-Йорку / Михайло Мольнар // Сучасність. – 1968. – Ч. 9 (93). – С. 109–112.

284. Мольнар М. Забутий письменник? Кілька думок про письменницьку долю Володимира Винниченка / Михайло Мольнар // Сучасність. – 1969. – Ч. 5 (101). – С. 28–41.

285. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини XX ст.: Україна і Польща / Володимир Моренець. – К. : «Основи», 2002 р. – 327 с.

286. Мороз Л. Винниченко у Кіровограді / Лариса Мороз // Сучасність. – 1991. – № 3. – С. 126.

287. Мороз Л. Сто рівноцінних правд. Парадокси драматургії В. Винниченка / Лариса Мороз. – Київ, 1994. – 208 с.

288. Мороз Л. З. Драматургія Володимира Винниченка: ідейно-мистецьке експериментаторство на тлі «нової драми» кінця XIX – початку XX століть: дис. … д-ра філол. наук: 10.01.01 [Текст] / Лариса Захарівна Мороз; Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – К., 1997. – 294 с.

289. Мороз Л. Соціальне і національне у публіцистиці В. Винниченка (Короткий реферат) / Лариса Мороз // Винниченкознавчі зошити. Випуск другий / [Відп. ред. В. П. Хархун]. – Ніжин : НДУ, 2005. – С. 70–74.

290. Мрія його життя. Зі спогадів Григорія Клочека // Із сивого покоління: М. Смоленчук – Людина, письменник, вчений. – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2003. – С. 146–149.

291. Мукосеєва Л. Листування М. Грушевського з В. Винниченком як джерело просопографічної інформації / Леся Мукосеєва // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2005. – Вип. 62. – С. 139–144. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

292. Навколо постаті Володимира Винниченка // Слово і час. – 2008. – № 4. – С. 107–110.

293. Наєнко М. Історія українського літературознавства / Михайло Наєнко / – К., 2001. – 359 с.

294. Наєнко М. Володимир Винниченко: знаний і незнаний / Михайло Наєнко // Літературознавчі студії. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – С. 3–7.

295. Назаренко Т. Правди потужний спалах: Творчість Яра Славутича / Тетяна Назаренко. – К. : Бібліотека українця, 1994. – 168 с.

296. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика / Дмитро Наливайко. – К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 347 с.

297. Невідомий Винниченко // Хроніка 2000 / [Упорядники Ю. Буряк, І. Гирич]. – К. : Фонд сприяння розвитку мистецтва, 2010. – 536 с.

298. Не в усьому чесні з собою: виривки з непосланого листа до ЦК РКП; [Публікація та післямова О. Романчука]. – Дзвін. – 1991. – Ч. 2. – С. 91–95.

299. Неврлий М. Євген Маланюк: воскресіння / Мікулаш Неврлий // Україна. – 1989. – № 47. – С. 6–7.

300. Неврлий М. Поет боротьби й вселюдських ідеалів / Мікулаш Неврлий // Маланюк Є. Земна Мадонна: Вибране / Євген Маланюк. – Братислава, 1991. – С. 6–34.

301. Неврлий М. Листи Є. Маланюка до Й.-Св. Махара / Мікулаш Неврлий // Слово і час. – 1991. – № 8. – С. 16–17.

302. Неврлий М. Празька поетична школа / Микола Неврлий // Слово і час. – 1995. – № 7. – С. 20–28.

303. Неврлий М. Махар і Маланюк на тлі своєї доби / Мікулаш Неврлий // *Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія.* Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є. Маланюка: У 3-х ч. – Кіровоград : КДПУ, 1997. –.– Ч. III. – С. 38–52.

304. Неврлий М. Махар і Маланюк / Мікулаш Неврлий // Сучасність. – 1998. – № 5. – С. 128–135.

305. Немченко І. Спогади Яра Славутича про більшовицьке свавілля 1930-х років / Іван Немченко // Херсонський збірник. – К. : Дніпро,1998. – С. 131–137.

306. Немченко І. Метрика та строфіка Яра Славутича / Іван Немченко // Поетика Яра Славутича. – К. : Дніпро,1999. – С. 33–56.

307. Немченко І. Тема подвижництва у поезії Яра Славутича / І. Немченко // Херсонський збірник. – К. : Дніпро,1998. – С. 64–72.

308. Никулина Н. Любосна поезія Яра Славутича / Наталя Никулина // Січеславський збірник. – К. : Дніпро,1999. – С. 65–75.

309. Нитченко Д. Листування з В. Винниченком / Дмитро Нитченко // Слово і час. – 1990. – №8. – С. 22–30.

310. Ницше Ф. Так говорил Заратустра; К генеалогии морали; Рождение трагедии, или Эллинство и пессимизм: [сборник] / Фридрих Ницше. – Минск : ООО «Попурри», 1997. – 624 с.

311. Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни; Сумерки кумиров; Утренняя заря: [сборник] / Фридрих Ницше. – Минск : ООО «Попурри», 1998. – 512 с.

312. Ніковський А. В. Винниченко. (Літературний нарис) / Андрій Ніковський // Винниченко В. Вибрані твори / [За ред. і з передмовою А. Ніковського]: В 2-х кн. – К. : Час, 1926 –.– Кн. 1 – 208 с.

313. «Нова Україна» [Прага], 1923. – Ч. 11, 12.

314. Нямцу А. Поэтика традиционных сюжетов / Анатолий Нямцу. – Черновцы : Рута, 1999. – 176 с.

315. Нямцу А. Традиционные сюжеты, образы, мотивы / Анатолий Нямцу. – Черновцы : Рута, 2001. – 157 с.

316. Овечко І. Шоста збірка поезій Яра Славутича / Іван Овечко // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 249–251.

317. Одарченко П. Збірник про творчість Яра Славутича / Петро Одарченко // Творчість Яра Славутича : Кн. ІІ. – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 682–686.

318. Одинець І. Дорогий скарб нашого народу (вивчення оповідання В. Винниченка «Федько-халамидник» у 5-му класі) / Ірина Одинець // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. – № 1. – С. 4–7.

319. Ожоган Л. Екзистенційні лабіринти Володимира Винниченка та Миколи Бердяєва / Лілія Ожоган // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2005. – Вип. 62. – С. 80–88. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

320. Омельчук О. Р. Національна ідентичність літератури у трактуванні Євгена Маланюка: дис. … канд. філол. наук: 10.01.01 [Текст] / Олеся Романівна Омельчук / Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К., 2002. – 200 арк. – укр.

321. Онишкевич Л. Пророк – остання драма Володимира Винниченка / Лариса Онишкевич // Слово [Текст] : література, мистецтво, критика, мемуари, документи. Зб. 5 / [Ред. С. Гординський та ін]. – Едмонтон : об-ня укр. письменників у Канаді «Слово», 1973. – 272 с.

322. Онишкевич Л. Екзистенціалістська модель у теорії літератури / Лариса Онишкевич // Антологія літературно-критичної думки XX ст. / [За ред. М. Зубрицької]. – Львів: Літопис, 2001. – С. 311–339.

323. Онишкевич Л. П'єса Винниченка «Дисгармонія» та ідеї екзистенціалізму / Лариса Онишкевич // Володимир Винниченко: у пошуках естетичної, особистої і суспільної гармонії: [Збірка статей] / [Українська Вільна Академія Наук у США, Комісія дослідження життя і творчости Володимира Винниченка; Ред. Лариса Онишкевич]. – Нью-Йорк : Б. в., 2005. – С. 157–169.

324. Осташко Н. Образ сім'ї Катранників як образ добра в романі Василя Барки «Жовтий князь» / Наталя Осташко // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – Вип. 47. – С. 195–205. – Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство).

325. Осьмак Н. Художня творчість В. Винниченка / Ніна Осьмак // Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: У 2 кн.: Підручник [За редакцією О. Д. Гнідан]. – К. : Либідь, 2006. –.– Кн. 2. – С. 124–133.

326. Павличко Д. Поет-переможець / Дмитро Павличко// Войчишин Ю. «…Ярий крик і біль тужавий»: Поетична особистість Євгена Маланюка. – К. : Либідь, 1993. – С. 5–7.

327. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: [Монографія]. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Соломія Павличко. – К. : Либідь, 1999. – 447 с.

328. Павлінчук Т. Концепція щастя і її художнє вираження у романі В. Винниченка «Лепрозорій» / Тетяна Павлінчук // Літературознавчі обрії: праці молодих учених України. – Вип. 9. – К. : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2005. – С. 127–130.

329. Павлінчук Т. І. Художня інтерпретація евдемонізму у творчості Володимира Винниченка: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.01.01 / Тетяна Іванівна Павлінчук; Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – К., 2010. – 20 с. – укр.

330. Панченко В. Рання проза Володимира Винниченка / Володимир Панченко // Дивослово. – 1995. – № 4. – С 5–8; 1996. – №3. –С. 9–15; 1997.– № 8. – С 8–12.

331. Панченко В. Заочна дуель. В. Винниченко і Володимир Ульянов-Ленін / Володимир Панченко // Вітчизна. – 1997. – № 3–4. – С. 105–109.

332. Панченко В. Молоді літа Володимира Винниченка / Володимир Панченко // Київ. – 1997. – № 3–4. – С. 143–155.

333. Панченко В. «Я хочу собою возвеличити українське…»: Риси психологічного портрета Володимира Винниченка / Володимир Панченко // Березіль. – 1997. – № 11–12. – С. 155–167.

334. Панченко В. Мертве, яке хапає за ноги живих. Про драму В. Винниченка «Мохноноге», яка вважалась втраченою / Володимир Панченко // Літературна Україна. – 20 листопада 1997. – С. 3.

335. Панченко В. Будинок з химерами. Творчість Володимира Винниченка 1900 – 1920 рр. у європейському контексті / Володимир Панченко. – Кіровоград, 1997. – 272 с.

336. Панченко В. Проблема статі в художній інтерпретації Винниченка (на матеріалі новел «Момент», «Чудний епізод») / Володимир Панченко // Наукові записки. – Вип. ІІ. – Кіровоград, 1998. – С. 52–71. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство).

337. Панченко В. Тінь Заратустри. Ніцшеанський слід у творчості В. Винниченка / Володимир Панченко // Всесвіт. – 1998. – № 4. – С. 163–170

338. Панченко В. Творчість Володимира Винниченка 1902-1920 рр. та художні течії початку ХХ ст. / Володимир Панченко // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 9–12.

339. Панченко В. «Марксист, який хотів залишитися українцем». За матеріалами архіва В. Винниченка в Колумбійському ун-ті (США) / Володимир Панченко. – День. – 9 вересня 2000. – С. 5.

340. Панченко В. Дивний роман (В. Винниченко і К. Голіцинська) / Володимир Панченко // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2000. – Вип. 27. – С. 27–35. – Серія: Філологічні науки (Українське літературознавство).

341. Панченко В. Володимир Винниченко: Парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок / Володимир Панченко. – К. : Твім інтер, 2004. – 288 с.

342. Панченко В. Політичний протест Володимира Винниченка 1936 року. Невідомий лист письменника до Сталіна / Володимир Панченко // Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народження) / Збірник статей. – К. : ІПіЕНД, 2006. – 280 с.

343. Панченко В. Князь висоти / Володимир Панченко // Дивослово. – 1988. – № 12. – С. 56–57.

344. Панченко В. Іван Мазепа в історичній публіцистиці Євгена Маланюка / Володимир Панченко // Наукові записки, Серія: Філологічні науки (літературознавство), Кіровоград : РВГ ІЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 1998. – с. 291–299.

345. Парадиський О. Винниченко Володимир / Олекса Парадиський. – Харків – Одеса : ДВУ, 1930. – 50 с.

346. Пасічник Є. Літературне краєзнавство в школі / Євген Пасічник. – К. : Рад. школа, 1965. – 132 с.

347. Паскевич Н. М. Специфіка та структура конфлікту у драматургії Володимира Винниченка в контексті «нової драми» кінця XIX – початку XX століття: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.01.01 / Наталія Мирославівна Паскевич; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К., 2000. – 19 с. – укр.

348. Пастух Б. «Чесність з собою» Володимира Винниченка як експериментальний роман / Богдан Пастух // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2005. – Вип. 62. – С. 144–150. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

349. Пастух Б. Поміж закономірностями та парадоксами. Панченко Володимир. Володимир Винниченко: Парадокси долі і творчості: Книга розвідок і мандрівок. – К. : Твім інтер, 2004. – 287 с. [Текст] / Богдан Пастух // Слово і час. – 2005. – № 4. – С. 87–91.

350. Пастух Б. Рання романістика Володимира Винниченка – складотворчий елемент українського модерну / Богдан Пастух // Дивослово. – 2007. – № 2. – С. 50–52.

351. Пастух Б. В. Рання романістика Володимира Винниченка: еволюція жанрової свідомості та динаміка морально-етичної концепції: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Богдан Васильович Пастух ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2007.– 16 с. – укр.

352. Пентилюк М. Експресивні засоби поезій Яра Славутича / Марія Пентилюк // Поетика Яра Славутича. – К. : Дніпро, 1999. – С. 102–125.

353. Перед судом історії // Літературна Україна, Київ. – 1970. – 4 серпня.

354. Петлюра С. Новини нашої літератури. «Дзвін» – збірник. Впорядник-видавець В. Винниченко / Симон Петлюра // Слово. – Київ. – Неділя 13.01.1908 р. – № 2. – С. 11–14.

355. Пінчук С. Поет чіткої, досконалої форми. (З поетики ранньої творчости Яра Славутича) / Степан Пінчук // Херсонський збірник. – К. : Дніпро, 1998. – С. 16–28.

356. Пінчук С. «Слово о полку Ігоревім» у творчості Яра Славутича / Степан Пінчук // Херсонський збірник. – К. : Дніпро, 1998. – С. 29–42.

357. Погорілий С. Неопубліковані романи Володимира Винниченка / Семен Погорілий. – Нью-Йорк, 1981. – 212 с.

358. Погребенник Ф. Яр Славутич (Штрихи до портрета) / Федір Погребенник // Січеславський збірник. – К. : Дніпро, 1999. – С. 7–28.

359. Поетика Яра Славутича / [упоряд. І. Лопушинський]. – К. : Дніпро, 1999. –196 с.

360. Поліщук Я. О. Естетика міфу і міфологічний горизонт раннього українського модернізму: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01; 10.01.06 / Ярослав Олексійович Поліщук; Інститут літератури ім. Т .Г. Шевченка НАН України. – К., 2000. – 32 с. – укр.

361. Пресич О. Дохристиянські фольклорні мотиви у циклі «Дажбожі внуки» Яра Славутича / Ольга Пресич // Запорізький збірник. – К. : Дніпро, 1998. – С. 84–94.

362. Присяжнюк С. С. Психологізм дитячих оповідань Володимира Винниченка (принципи і засоби зображення характерів): дис. … канд. філол. наук: 10.01.01 [Текст] / Світлана Степанівна Присяжнюк. – Кіровоград : КДПУ, 2006. – 188 с. – укр.

363. Присяжнюк С. Концепція образу дитини у творчості В. Винниченка / Світлана Присяжнюк // Наукові записки / КДПУ ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2006. – Вип. 64. – Частина 2. – С. 139–145. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

364. Присяжнюк С. Володимир Винниченко: ареал дитинства / Світлана Присяжнюк // Володимир Винниченко: viribus unitis – XXI (життя і творчість В. Винниченка в наукових дослідженнях В. Чернецької та С. Присяжнюк). Частина друга. – Кіровоград : «Поліграф – Сервіс», 2013. – С. 303–446 (Серія «Стилет і стилос трьох степовиків»).

365. Проблеми творчості Яра Славутича: жанри, поетика текстів, мовна палітра (Науковий збірник матеріалів методичного семінару) / [Упоряд. М. Ткачук]. – Тернопіль : Педагогічний університет, 1997. – 146 с.

366. Просалова В. «Виваженим словом». Сонети Яра Славутича / Віра Просалова // Січеславський збірник. – К. : Дніпро, 1999. – С. 84–93.

367. Прохоренко О. Ф. Творчість Євгена Маланюка і «Празька школа» українських поетів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Оксана Феодосіївна Прохоренко; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 19 с. – укр.

368. Рада. – 1911. – 22 січ. (4 лют.) – Листи до редакції.

369. Радіон С. Про «Полум'яне слово» / Степан Радіон // Творчість Яра Славутича : Кн. ІІ. – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 681.

370. Рева Л. Жіночі характери в новелістиці В. Винниченка / Людмила Рева // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград,

2010. – Вип. 92. – С. 232–238. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

371. Рева Л. Неореалізм: дискурс теорій та художніх ідей (на матеріалі української та російської літератури і критики): [Монографія] / Людмила Рева. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 344 с.

372. Ревакович М. Сексуальність, логос і сила (Зображення жінок у романі «Чесність з собою» Володимира Винниченка / Марія Ревакович // Володимир Винниченко: у пошуках естетичної, особистої і суспільної гармонії: [Збірка статей] / [Українська Вільна Академія Наук у США, Комісія дослідження життя і творчости Володимира Винниченка; Ред. Лариса Онишкевич]. – Нью-Йорк : Б. в., 2005. – С. 74–87.

373. Ревуцький В. Еміграційна драматургія В. Винниченка / Валеріян Ревуцький // Сучасність. – 1971. – №12. – С. 43–52.

374. Річицький А. Винниченко в літературі і політиці: Збірка статей. – 2-е вид. доповнене / Андрій Річицький. – Харків : ДВУ, 1930. – 93 с.

375. Романенчук Б. Клясицист чи романтик? (До визначення стилю Яра Славутича) / Богдан Романенчук // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 162–166.

376. Рубчак Б. Людина дії – людина часу – поет / Богдан Рубчак // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 53–58.

377. Рубчак Б. Потала нещадних спраг (Про ранню поезію Маланюка) / Богдан Рубчак // Світовид, 1997. – № 4. – С. 55–82.

378. Русов Ю. Поезія визвольних змагань / Юрій Русов. – Торонто : Na Varti, 1954. – 110 с.

379. Сабат Г. «Сонячна машина» Володимира Винниченка: утопія чи антиутопія? / Галина Сабат // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – Вип. 92. – С. 238–245. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

380. Савка Я. Гетьманська ідея у творчості Яра Славутича / Ярослав Савка // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 67–71.

381. Салига Т. З Україною в серці (Штрихи до портрета Євгена Маланюка) / Тарас Салига // Українська мова й література в школі. – 1991. – № 10. – С. 56–64.

382. Салига Т. Залізних імператор строф…: [Передмова] / Тарас Салига // Маланюк Є. Поезії. – Львів : УПІ ім. Івана Федорова: Фенікс Лтд, 1992. – С. 3–30.

383. Салига Т. Поезія Є. Маланюка / Тарас Салига // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – Львів, 1992. –.–. Т. 224 : Праці філологічної секції. – С. 154–184.

384. Салига Т. Високе світло: Літературно-критичні студії / Тарас Салига. – Львів : Каменяр; Мюнхен : Український Вільний Університет, 1994. – 268, [2] с.

385. Салига Т. «На площі Софії почує нас Бог!»: До 100-річчя з дня народження Євгена Маланюка / Тарас Салига // Дзвін. – 1997.– № 1.– С. 139–145.

386. Салига Т. Імператив: [Літературознавчі статті, критика, публіцистика] / Тарас Салига. – Львів : Світ, 1997. – 348, [4] с.

387. Салига Т. «…Спасибі Вам за Ваше серце, за листи, за слова, що додають сил…»: З епістолярію Є. Маланюка / Тарас Салига // Дзвін. – 1998. – № 11–12. – С. 130–137.

388. Салига Т. Євген Маланюк і Галичина / Тарас Салига // Галичина. – 1999. – № 3. – С. 111–116.

389. Салига Т. Євген Маланюк: Художня ідентифікація Росії / Тарас Салига // Літературна Україна. – 22 серпня 2002. – С. 5.

390. Салига Т. Христос – то чинна путь до Бога (Деякі аспекти образу месії) // Тарас Салига / Релігієзнавчі студії. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – Вип. 1. – С. 41–51.

391. Салига Т. «Вогнем пречистим» [Текст] : наукове видання / Тарас Салига. – Львів : Світ, 2004. – 184 с.

392. Салига Т. «Поезія і ніж» та строфи на шаблі…» / Тарас Салига // Маланюк Є. Повернення: Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи [Серія «Ad Fontes – До джерел»]. – Львів : Світ, 2005. – С. 3–16.

393. Салига Т. «…І той вогонь, що не згаса…» / Тарас Салига // Маланюк Є. Повернення: Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи [Серія «Ad Fontes – До джерел»]. – Львів : Світ, 2005. – С. 356–363.

394. Салига Т. Воздвиження храму [Текст] / Тарас Салига. – Львів : Світ, 2008. – 504 с.

395. Самойленко Г. Краєзнавство культурно-мистецьке та літературне : навч. посібн. / Григорій Самойленко. – Ніжин : НДПУ, 2001. – 150 с.

396. Сахно І. Листування В. Винниченка з Є. Чикаленком як джерело до вивчення настроїв та характеру письменника / Ірина Сахно // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2005. – Вип. 62. – С. 162–168. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

397. Свербілова Т. Персонажі Винниченкових п’єс – кати чи жертви? / Тетяна Свербілова // Слово і час. – 1993. – № 5. – С. 32–39.

398. Свербілова Т. Пророк та самогубство (п’єса В. Винниченка в контексті драматургії експресіонізму та постекспресіонізму) / Тетяна Свербілова // Слово і час. – 2005. – № 10. – С. 8–12.

399. Свєнціцький І. Винниченко. Спроба літературної характеристики / Іларіон Свєнціцький. – Львів, 1920. – 44 с.

400. Селіверстова Л. Власні назви у поетичній мові Яра Славутича / Лариса Селіверстова // Січеславський збірник. – К. : Дніпро,1999. – С. 43–64.

401. Селіверстова Л. До характеристики поетичного ідіостилю Яра Славутича / Лариса Селіверстова // Запорізький збірник. – К. : Дніпро,1998. – С. 148-151.

402. Сердюк П. Сонети Яра Славутича / Павло Сердюк // Творчість Яра Славутича: Кн. ІІ. – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 370–375.

403. Сиваченко Г. «Сонячна машина» В. Винниченка і роман-антиутопія ХХ сторіччя / Галина Сиваченко // Слово і час. – 1994. – № 1. – С. 42–47.

404. Сиваченко Г. «Сонячна машина» В. Винниченка в магічному колі екпресіонізму / Галина Сиваченко // Слово і час. – 1998. – № 1. – С. 65–71.

405. Сиваченко Г. Текст роману в контексті долі (про роман «Лепрозорій») / Галина Сиваченко // Вітчизна. – 1999. – № 3–4. – С. 81–85.

406. Сиваченко Г. Винниченків будинок з химерами. Володимир Панченко. Будинок з химерами. Творчість Володимира Винниченка 1900-1920 рр. у європейському літературному контексті. – Кіровоград, 1997. – 272 с. [Текст] / Галина Сиваченко // Слово і час. – 1999. – № 6. – С. 77–80.

407. Сиваченко Г. Винниченкові щоденники (1926-1951) – Чесність із світом і самим собою / Галина Сиваченко // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 80–81.

408. Сиваченко Г. Пророк не своєї Вітчизни. Експатріантський «метароман» В. Винниченка: текст і контекст / Галина Сиваченко. – К. : Альтернативи, 2003. – 280 с.

409. Сивокінь Г. Євген Маланюк: творчість і національність / Григорій Сивокінь // Дивослово. – 1997. – № 1. – С. 4–7.

410. Синевич Б. М. Теоретичні проблеми літературознавства в працях письменників «празької школи»: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Братислава Миколаївна Синевич; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2001. – 20 с. – укр.

411. Ситченко А. Комбінований аналіз оповідання «Федько-халамидник» / Анатолій Ситченко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. – № 3. – С. 22–27.

412. Січеславський збірник / [упоряд. М. Миколаєнко]. – К. : Дніпро,1999. – 240 с.

413. Скобелєва-Сологуб Н. Володимир Винниченко: про дітей і для дітей / Надія Скобелєва-Сологуб // Слово і час. – 1999. – № 7. – С. 60–64.

414. Скорина Л. Звитяга слова, роздумів і діла: Поезія Яра Славутича / Людмила Скорина. – Черкаси : Брама – Україна, 2007. – 312 с.

415. Славутич Яр. Творчість Володимира Винниченка / Яр Славутич. – Ніжин : «Просвіта», 1995. – Література української діаспори. – Випуск 4. – 16 с.

416. Славутич Яр. Твори. Том другий / Яр Славутич. – К. : Дніпро; Едмонтон,

Славута, 1998. – 331 с.

417. Славутич Яр. Твори. Том третій / Яр Славутич. – К. : Дніпро; Едмонтон, Славута, 1998. – 494 с.

418. Славутич Яр. Твори. Том п'ятий / Яр Славутич. – К. : Дніпро; Едмонтон, Славута, 1998. – 352 с.

419. Слободанюк О. Державницькі ідеї Володимира Винниченка / О. Слободанюк // «Вільне слово». – 12 липня 1997.

420. Смоленчук М. Помилки у жандармському формулярі / Микола Смоленчук // Київ. – 1990. – № 7. – С. 106–111.

421. Сологуб Н. Мовний портрет Яра Славутича / Надія Сологуб. – К. : Дніпро; Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук, 1999. – 152 с.

422. Сорока П. Поетичний світ Яра Славутича / Петро Сорока. – Тернопіль : Лілея, 1995. – 176 с.

423. Сорока П. «Моя доба» Яра Славутича / Петро Сорока. – Тернопіль : Тернопільський університет, 1997. – 103 с.

424. Співець степової Еллади. Бібліографічний покажчик [за ред. Л. В. Куценка]. – К. : Міністерство культури і мистецтв України. Державна бібліотека України для юнацтва, 2004. – 40 с.

425. Сріблянський М. На великім шляху (Про письменство наше в р.1909) / М. Сріблянський [псевд. Микити Шаповала] // Українська хата. – Київ, 1910. – Ч. 1. – С. 51–58.

426. Сріблянський М. На сучасні теми (національність і мистецтво) / М. Сріблянський [псевд. Микити Шаповала] // Українська хата. – Київ, беразень 1911. – С. 170–186.

427. Сріблянський М. Боротьба за індивідуальність (З літературного життя р.1911 на Україні) / М. Сріблянський [псевд. Микити Шаповала] // Українська хата. – Київ, лютий 1912. – С. 96–108.

428. Сторінки співпраці Лесі Українки з «Літературно-науковим вісником». [Вступ, підготовка текстів і примітки Радишевського Р. П.] // Слово і час. – 1991. – № 3. – С. 26.

429. Тарабура С. Степ у поезії Яра Славутича / Світлана Тарабура // Херсонський збірник. – К. : Дніпро, 1998. – С. 94–102.

430. Тарнавський О. Туга за мітом. Есеї / Олег Тарнавський. – Нью-Йорк : Ключі, 1966. –160 с.

431. Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – 432 с.

432. Творчість Яра Славутича: Кн. ІІ. – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – 912 с.

433. Тихоша В. Лексичне багатство творів Яра Славутича / Валентина Тихоша // Поетика Яра Славутича. – К. : Дніпро,1999. – С. 57–101.

434. Ткаченко І. Видавничий аспект листування В. Винниченка та Ю. Сірого / Ігор Ткаченко // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2005. – Вип. 62. – С. 183–189. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

435. Ткачук М. Традиції та новаторство Яра Славутича в жанрі сонета / Микола Ткачук // Творчість Яра Славутича: Кн. ІІ. – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 110–120.

436. Тхорук Р. Драми «Дізгармонія» та «Щаблі життя»: відгуки перших читачів / Раїса Тхорук // Наукові записки. – Випуск 62. – Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – С. 71–80.

437. Українка Л. [Винниченко] / Леся Українка // Винниченко В. Раб краси. – К., 1994. – С. 351–371.

438. Українські метабібліографічні посібники (кінець XIX – початок XXI ст.) : наук.-допом. бібліогр. покажч. третього ступеня / М-во культури України, Держ. закл. «Нац. парлам. б-ка України», М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т ; авт.-уклад. О. Л. Промська ; [наук. ред. В. О. Кононенко ; наук. консультант і авт. вступ. ст. Г. М. Швецова-Водка]. – К., 2011. – 120 с.

439. Фащенко В. У глибинах людського буття: Етюди про психологізм літератури / Василь Фащенко. – К., 1981. – 279 с.

440. Федченко П. Оцінюємо з класових позицій: про політичне обличчя і художню творчість В. Винниченка / Павло Федченко // Київ. – 1987. – № 12. – С. 49–59.

441. Федченко П., Мороз Л. Повернення із забуття (передмова до публікації уривку з драми В. Винниченка «Гріх») / Павло Федченко, Лариса Мороз // Культура і життя. – 25 грудня 1988.

442. Федченко П. «Треба б наблизити до найбільшої реальності…» Про «Сонячну машину» Володимира Винниченка / Павло Федченко // Київ. – 1989. – № 1. – С. 157–160.

443. Федченко П. Соціальна фантастика Володимира Винниченка / Павло Федченко // В. Винниченко. Соняшна машина / Володимир Винниченко. – К. : Дніпро, 1989. – С. 611–618.

444. Федченко П. Останній роман Володимира Винниченка / Павло Федченко // В. Винниченко. Слово за тобою, Сталіне!: політична концепція в образах // Вітчизна. – 1989. – № 6. – С. 38–42.

445. Федченко П. Вступ до винниченкіани / Павло Федченко // Сучасність. – 1992. – № 6. – С. 159–160.

446. Федченко П. Коли і де народився В. Винниченко? / Павло Федченко // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 6–8.

447. Федченко П. Публіцистика Володимира Винниченка / Павло Федченко. // Публіцистика Володимира Винниченка. – Нью-Йорк – Київ, 2002. – С. 7–27.

448. Фенько Н. Полемічна публіцистика Володимира Винниченка: інтертекстуальне прочитання / Наталя Фенько // Наукові записки.– Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – Вип. 85. – С. 373–381. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

449. Ференц Н. Основи літературознавства. [Підручник] / Надія Ференц. – К. : Знання, 2011. – 431 с.

450. Фізер І. Школа рецептивної естетики / Іван Фізер // Слово. Знак. Дискурс: антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [передм., упор. і прим. М. Зубрицької; 2-е вид., доповнене]. – Львів : Літопис, 2002. – С. 347–348.

451. Фрай Н. Архетипний аналіз: теорія мітів / Нортроп Фрай // Слово. Знак. Дискурс: антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [передм., упор. і прим. М. Зубрицької; 2-е вид., доповнене]. – Львів : Літопис, 2002. – С. 142–172.

452. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі / Іван Франко // Зібр. тв.: У 50-ти т.– К. : Наукова думка, 1982. –.– Т. 35. – С. 91–111.

453. Франко І. Новини нашої літератури / Іван Франко // Винниченко В. Раб краси. – К., 1994. – С. 348–350.

454. Фрейд З. Я и Оно: Сочинения / Зигмунд Фрейд. – М. : Изд-во Эксмо; Харьков : Изд-во Фолио. 2006. – 864 с.

455. Фройд З. Психоанализ / Зигмунд Фройд. – Донецк : Сталкер, 1999. – 432 с.

456. Фролова К. Запричастімось Духом полум'яним! / Клавдія Фролова // Запорізький збірник. – К. : Дніпро, 1998. – С. 25 – 43.

457. Фромм Э. Психоанализ и религия / Эрих Фромм // Сумерки богов / Сост. и общ. ред. А. А. Яковлева. – М. : Политиздат, 1989. – С. 143–222.

458. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики / Мартин Хайдеггер // Вопросы философии. – 1989. – № 9. – С. 119–138.

459. Хайдеггер М. Слова Ницше «Бог мёртв» / Мартин Хайдеггер // Вопросы философии. – 1990. – № 7. – С. 143–176.

460. Харківський збірник / [упоряд. Л. Селіверстова]. – Харків : Регіон-інформ, 2004. – 260 с.

461. Хархун В. З історії вивчення літературної творчості В. Винниченка / Валентина Хархун // Київська старовина. – 2000. – № 1. – С. 128–133.

462. Хархун В. «Записки Кирпатого Мефістофеля». Екзистенційне в романі та поза ним / Валентина Хархун // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 26–28.

463. Хархун В. П. Поетика роману В. Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля»: автореф. дис. … канд.. філол.. наук: 10. 01. 01 / Валентина

Петрівна Хархун; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К., 2000. – 19 с.

464. Хархун В. Роман Володимира Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля» (проблеми поетики). [Навчальний посібник до курсу «Українська література» для студентів та магістрів педуніверситетів (спеціальність «Українська мова та література»)] / Валентина Хархун. – Ніжин, 2001. – 116 с.

465. Хархун В. Метароман Володимира Винниченка як предмет естетико-філософської естетики / Валентина Хархун // Винниченкознавчі зошити. Випуск третій / [Відп. ред. В. П. Хархун]. – Ніжин : НДУ, 2005. – С.153– 157.

466. Хархун В. Роман Володимира Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля»: генерика, семіосфера, імагологія : монографія [Монографія] / Валентина Хархун. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2011.– 199 с.

467. Харченко О. Повість Володимира Винниченка «На той бік» та оповідання Жана-Поля Сартра «Мур»: дві моделі екзистенційного світовідчуття / Ольга Харченко // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2005. – Вип. 61. – С. 305–313. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство).

468. Херсонський збірник / [упоряд. А. Крат]. – К. : Дніпро,1998. – 208 с.

469. Хом'як Т. Парадигма світу поетичної творчості Яра Славутича / Тамара Хом'як // Запорізький збірник. – К. : Дніпро,1998. – С. 13–25.

470. Хороб С. Нариси з поетики української літератури кінця XIX – першої половини XX століття [Текст] / Степан Хороб / [відп. ред. С. І. Хороб ; Прикарпатський ун-т ім. В.Стефаника, Наукове товариство ім. Шевченка]. – Івано-Франківськ : Плай; Снятин : Прут Принт, 2000. – 232 с. – Бібліогр.: в кінці глав.

471. Хоткевич Г. Літературні враження / Гнат Хоткевич // Літературно-науковий вісник. – 1908. –.–. Т.42 (Кн.4). – С.131–132.

472. Хоткевич Г. Твори: У 2-х т. – К. : Дніпро, 1966. –.–. Т. 1 : Оповідання та нариси. – 534 с.

473. Христюк П. В. Винниченко і Ф. Ніцше / Павло Христюк // Українська хата.

– 1913. – № 5. – С.275–299.

474. Христюк П. Письменницька творчість Винниченка. (Спроба соціологічної аналізи) / Павло Христюк. – Харків : Рух, 1929. – 200 с.

475. Хріненко Д. Завойовники прерій Яра Славутича – історико-художній документ української діяспори в Канаді / Денис Хріненко // Херсонський збірник. – К. : Дніпро,1998. – С. 103–108.

476. Цепа О. Симбіоз краси й сили в однойменному творі Володимира Винниченка / Олександра Цепа // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – Вип. 92. – С. 257–264. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство, мовознавство).

477. Чабан М. Наукова діяльність Яра Славутича / Микола Чабан // Січеславський збірник. – К. : Дніпро,1999. – С. 151–184.

478. Чабаненко В. Наснажене красою (До 80-річчя з дня народження Яра Славутича / Віктор Чабаненко // Поетика Яра Славутича. – К. : Дніпро,1999. – С. 180–186.

479. Чепурко О. Образи дітей в українській малій прозі кінця XIX – початку XX століття / Олена Чепурко // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Житомир, 2004. – С. 215–218.

480. Чернецька В. «Щоденник» Володимира Винниченка як творча лабораторія письменника / Вікторія Чернецька // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-тет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2009. – Вип. 85. – С. 427–433. – Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство).

481. Чернецька В. М. *Щоденник* Володимира Винниченка: літературознавчий та психобіографічний дискурси : дис. … канд. філол. наук: 10.01.01 [Текст] / Вікторія Миколаївна Чернецька. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. – 211 с. – укр.

482. Чернецька В. Віч-на-віч зі світом / Вікторія Чернецька // Володимир Винниченко: viribus unitis – XXI (життя і творчість В. Винниченка в наукових дослідженнях В. Чернецької та С. Присяжнюк). Частина друга. – Кіровоград : «Поліграф – Сервіс», 2013. – С. 7–207 (Серія «Стилет і стилос трьох степовиків»).

483. Чумаченко О. Ю. Проза Володимира Винниченка: авторські інтенції та наративні стратегії: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Ольга Юріївна Чумаченко; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2009. – 20 с. – укр.

484. Чухонцева Н. Мариністичні мотиви у поезії Яра Славутича / Наталя Чухонцева // Запорізький збірник. – К. : Дніпро,1998. – С. 98–102.

485. Шалун Л. Літературне краєзнавство [Текст] / Л. Шалун // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – № 4. – С. 21–28.

486. Шевченко А. Повернувся переможцем / Анатолій Шевченко // Дивослово. – 1997. – № 1. – С. 3–4.

487. Шевчук Г. Поезія пластичного образу // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 218–220.

488. Шелест В. Буремна поезія Євгена Маланюка / Володимир Шелест // Березіль. – 1992. – № 10. – С. 187–191.

489. Шерех Ю. Пороги і запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеологія: в 3 т. / Юрій Шерех. – Харків : Фоліо, 1998. –.– Т. І. – С. 185.

490. Шерех Ю. Не для дітей [Текст]: літературно-критичні статті і есеї / Юрій Шерех; [вступ. ст. Ю. Шевельова]. – New York : Пролог, 1964. – 414 с.

491. Шерех Ю. Стилі сучасної української літератури на еміграції / Юрій Шерех // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 218.

492. Штупун О. Функціональне оприявнення категорій Танатосу та Еросу в художній практиці В. Винниченка / Олена Штупун // Винниченкознавчі зошити / Випуск третій [Відп. ред. В. П. Хархун]. – Ніжин : НДУ, 2007. – С. 92–101.

493. Шумило Н. Гармонійне і дисгармонійне в українській літературі початку ХХ ст. (Володимир Винниченко і сучасники) / Наталя Шумило // Київська старовина. – 1998. – № 5. – С. 124–131.

494. Шумило Н. Винниченківська ідея «чесності з собою» в художній рецепції сучасників / Наталя Шумило // Володимир Винниченко: у пошуках естетичної,

особистої і суспільної гармонії: [Збірка статей] / [Українська Вільна Академія Наук у США, Комісія дослідження життя і творчости Володимира Винниченка; Ред. Лариса Онишкевич]. – Нью-Йорк : Б. в., 2005. – С. 51–58.

495. Шумило Н. Історик літератури чи компаративіст? / Наталя Шумило // Винниченкознавчі зошити. Випуск другий / [Відп. ред. В. П. Хархун]. – Ніжин : НДУ, 2005. – С. 150–153.

496. Шумський С. Історіософічні мотиви у творчості Яра Славутича / Святополк Шумський // Творчість Яра Славутича: Кн. II – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 60–64.

497. Юнг К.-Г. Жизнеописание, мировоззрение, цитаты: За 60 минут [Текст] / Карл-Густав Юнг. – СПб. : Вектор, 2006. – 154 с.

498. Юнг К.-Г. Психологія і поезія / Карл-Густав Юнг. // Слово. Знак. Дискурс: антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / [передм., упор. і прим. М. Зубрицької; 2-е вид., доповнене]. – Львів : Літопис, 2002. – С. 119–138.

499. Юнг К.-Г. Архетип и символ / Карл-Густав Юнг. // [Електрон. ресурс]. – М. : Ренессанс, 1991. – [Режим доступу до книги]: http://www.koob.ru/jung/

500. Юриняк А. Козацько-січові й сучасні визвольні мотиви в поезії Яра Славутича / Анатоль Юриняк // Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії. [Упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – С. 61–66.

501. Юрченко В. Творчий дарунок (*Завойовники прерій* Яра Славутича, третє доповнене видання, Едмонтон, 1984) / Валентин Юрченко // Творчість Яра Славутича: Кн. II – К. : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1997. – С. 226–230.

502. «Я обрав свій шлях…». Леонід Куценко у спогадах, листах, пам'яті [Упоряд., підгот. текстів та примітки І. М. Задої]. – Одеса : Астроспринт, 2012. – 334 с.

503. Яр Славутич // Блакитні вежі: Хрестоматія творів письменників Приінгульського краю у двох томах. – Кіровоград : Поліграфічно-видавничий центр «Мавік», 2011. –. – Том І: Поезія. – С. 377–383.

504. Яровенко Т. Запоріжжя та Запорожжя Яра Славутича в наукових дослідженнях сьогодення / Тетяна Яровенко // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки. – Запоріжжя : Запорізький національний університет. – 2013. – № 2. – С. 153–155.

505. Яровенко Т. Тандем Л. Куценко – О. Гольник: «маланюкіана» to be continued… / Тетяна Яровенко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2014. – № 4. – С. 42–46.

506. Яценко Т. Суперечності в родинному вихованні за оповіданням В. Винниченка «Федько-халамидник» / Таміла Яценко // Ураїнська література в загальноосвітній школі. – 2001. – № 1. – С. 10–15.

507. Донцов Д. Поет апокаліптичних літ / Дмитро Донцов // Evgen Malaniuk in commemoration of the 15th anniversary of his death / Editor Oksana Kerch. – Philadelphia : «America» – Publishing House, 1983. – P. 54–56.

508. Павлів Орест Т. Деякі аспекти націоналістичного світогляду Евгена Маланюка / Орест Т. Павлів // Evgen Malaniuk in commemoration of the 15th anniversary of his death / Editor Oksana Kerch. – Philadelphia : «America» – Publishing House, 1983. – P. 85–91.

509. Krykyn L. Existentialistikal paradigm of the novel new commandment by Volodymyr Vynnychenko / Lyudmyla Krykyn // Speres of culture. – Lublin: Maria Curie-Skladovska University, 2012. – Volume II. – P. 114–122.

510. Matvieyeva O. Happines as key concept in the meningful existence proekt: from the «Honesty with yourself idea» till the «Concordism» program / Olha Matvieyeva // Speres of culture. – Lublin: Maria Curie-Skladovska University, 2012. – Volume II. – P. 104–113.